Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

svazek 7

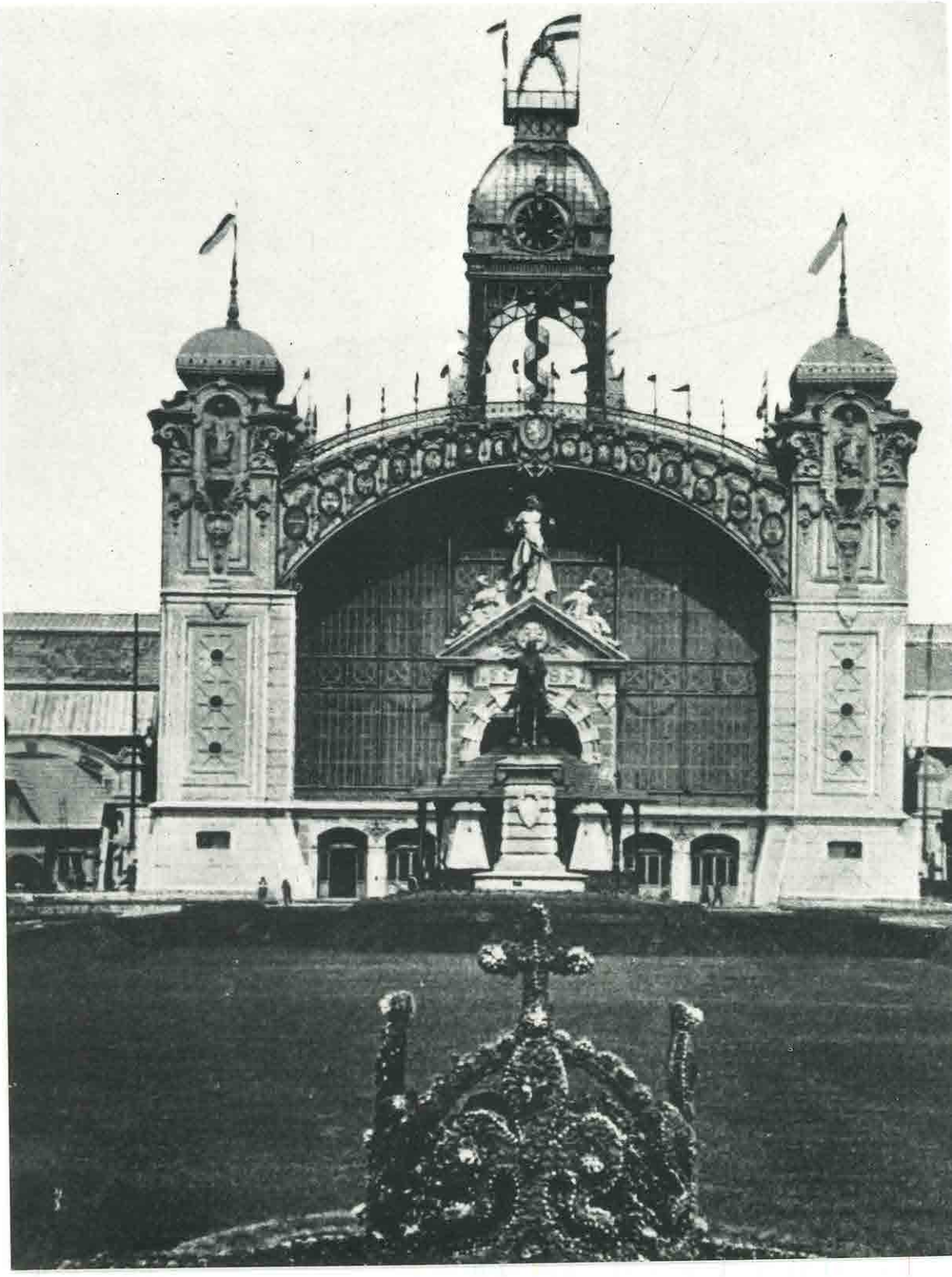

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 7

Bystrá nad Jizerou 1994

© Státní okresní archiv Semily 1994
ISBN 80-901284-3-2

ČLÁNKY A STUDIE

Novopacké hrnčířství od pravěku po středověk

Jan Prostředník

Hrnčíř, toče mokrou hlínou měkkou a učištěnou na podvojném kruhu, palci rukou svých vytlačoval dutinu a v hlíně vznikajícím nádobám dával rozličnou formu ostatními prsty svými nebo profilem vyřezávaného dřevěného či kovového čepele, potom dílo mokré vypaloval a nakonec poléval je glazurou z leštěnce olovnatého nebo nechával ho nepolévaným, ostrým ...

Zikmund Winter[1]

Novopacko leží v samém podhůří Krkonoš při horním toku Labe na přítocích Cidliny a Jizery (obr. 1). Vlastní Nová Paka s nejbližším okolím se nachází v kotlině uzavřené ze všech čtyř světových stran hradbou kopců. Na západě ohraničuje oblast *Poštmistrův kopec* (509 m) se *Zlámaninami* (489 m), které jsou součástí tzv. kumburského hřbetu (vrch Kumburk 640 m). Od *Zlámanin* vede přes tunel k *Husovu kopci* tzv. Novopacký oblouk, který odděluje povodí Cidliny a Jizery. Na jihu se táhne tento hřbet od vrchu *Vidlák* (361 m) ke *Kamennému vrchu* (424 m). Protéká jím potok Heřmanka (IV. řád), který se vlévá u Šárovcovy Lhoty do Javorky (III.). Ta představuje osu osídlení Bělohradska, která se od pravěku do současnosti téměř nezměnila. Kumburský hřbet, oddělující Novopacko od Bělohradska, nepřevyšuje vrstevnici 400 m n. m. Na východě tvoří hranici údolí říčky Zlatnice (IV.). Kotlinu uzavírají na severu Staropacké hory (do 600 m). Novou i Starou Pakou protéká potok Rokytka (IV).

□

Geologické podloží je tvořeno v severní části permem, na jihu pak křídovými usazeninami. Hranice mezi nimi prochází v linii obcí Stav–Valdov–Lány–Prostřední Nová Ves. Permokarbonem prostupují třetihorní melafyrové suky. Na Novopacku jsou rozšířeny slabě podzolované půdy s nepříliš častým výskytem půd horninných. V samotné novopacké kotlině se nachází ostrůvek hnědozemních středoevropských půd, které sem byly naváty v dobách meziledových od jihu (Bělohradsko, Jičínsko). Hranice mezi podzoly a hnědozeměmi je totožná s hranicí mezi křídovými usazeninami a permem.[2] Osa procházející Českou Proseč, Novou Pakou, Horní Brusnicí odděluje od sebe oblast, kde byly rekonstruovány bikové bučiny (drsnější podhůří i vlastní hory) a oblast s acidofilními doubravami na jihu s ostrůvky květnatých bučin (Uhlíře, Bělá u Pecky, Stupná, Vidonice ad.). Sledovaný region se nachází ve vlhkém vrchovinovém pásmu s průměrnou roční teplotou do 7 °C a průměrnými srážka-

mi do 760 mm.[3] Z Waltrova diagramu vyplývá, že Novopacko je oblast s nepříliš vhodnými klimatickými podmínkami pro pěstování zemědělských plodin.[4]

□

Z archeologických nálezů lze vysledovat, že kumburský hřbet, který se táhne od západu k východu a odděluje tak vrchovinnou část od pahorkatinné, tvoří hranici oikumeny soustavně osídlované od pravěku. Hraniční oblast tohoto území představuje severní část jičínského okresu (zejm. Železnicko), Mlázovicko a Bělohradsko.[5] Archeologické nálezy se však vyskytují i za touto hranicí. Jedná se zejména o broušené kamenné nástroje z mladší a pozdní doby kamenné (Bukovina, Nová Paka, Pecka ad.),[6] které mohou souviset s prospektorskou činností v oblasti Stupné a Vidochova, kde začínají známé výchozy kvalitního fylitu.

Dosud nevyřešený zůstává například problém, související s lokalitou *Vala* na k. ú. Kal (okr. Jičín), která se nachází 9.5 km vzdušnou čarou na jihovýchod od Nové Paky. Náleží do stejného klimatického pásu jako Novopacko, nadmořská výška je 488 m. Nejstarší nálezy (kamenná sekerka) pocházejí z mladší doby kamenné. Lid kultury slezskoplatěnické zde v pozdní době bronzové vybudoval hradiště, které bylo ve 2. polovině 8. století využito i Slovany. Zarážející je, že z kalského hradiště, které se nachází na samém okraji oblasti soustavně osídlované v pravěku a raném středověku, známe již tři nálezy řazené do tzv. avarsko-slovanského horizontu (bronzové kování s průvlečkou ke koňskému postroji, železná šipka a bronzové lité kování, na kterém je znázorněn souboj draka s hadem (souboj dobra a zla).[7] Původ těchto předmětů je hledán v oblasti jihovýchodně od našeho území; v Čechách byly nálezy avarsko-slovanského horizontu zjištěny ve středních Čechách (zejména pražská kotlina) a v severozápadních Čechách;[8] kalské nálezy zde představují jakousi anomálii.

Pravěké nálezy jsou zjišťovány i v oblasti západních Krkonoš. Z Jilemnicka a z okolí Rokytnice nad Jizerou známe například neolitickou a eneolitickou broušenou industrii (Hrabačov, Horní Dušnice, Jablonec nad Jizerou, Rokytnice nad Jizerou – neolitické a eneolitické broušené kamenné nástroje, Mříčná–Peřimov – mladší doba bronzová, solidus Constantina II. (317–340).[9]

Jedná se o ojedinělé nálezy, které však nemohou být jasným důkazem pro trvalé osídlení této oblasti. Pro počátek vrcholného středověku (polovina 13. století) máme například doloženou u osady Martinice na Jilemnicku výrobu dehtu, univerzální suroviny, která nalezla široké uplatnění ve všech sférách tehdejšího života.[10] Vzhledem k obrovským zásobám dřeva předpokládáme i rozsáhlou produkci dřevěného uhlí (např. osada Uhlíře). Se skutečnou kolonizací tohoto území můžeme však počítat až ve třináctém a zejména pak čtrnáctém století. Důkazem pro postupné osídlování oblasti ve 14. století mohou být vedle nepočetných archeologických nálezů i první písemné zmínky o některých osadách (např. Bukovina u Pecky – 1386, Čistá – 1369, Heřmanice – 1365, Karlov u Nové Paky – 1386, Dolní, Horní Kalná – 1369, Kumburk (Goldenburg) – 1325, Levín hrad – 1239, ves – 1333, Nová Paka, Stará Paka – 1357, 1358, Levínská Olešnice – 1396, Roškopov – 1444, Stupná – 1260, Úbislavice – 1347, Vidochov – 1386, Vidonice – 1364, Vlkov – 1392).[11] Předpokládáme, že k přílivu nových osadníků zde došlo zejména z oblasti Jičínska a Bělohradska a nikoli, jako v případě provincie Olešnický újezd, ze Slezska. To se stalo jakýmsi *sběrným táborem* pro kolonisty německého původu.[12] Ze čtrnáctého a počátku patnáctého století však máme zprávy i o osadách, které později, během středověku nebo počátkem novověku, zanikly buď v souvislosti s válečnými taženími (např. vesnice vypálené husity) nebo díky špatným

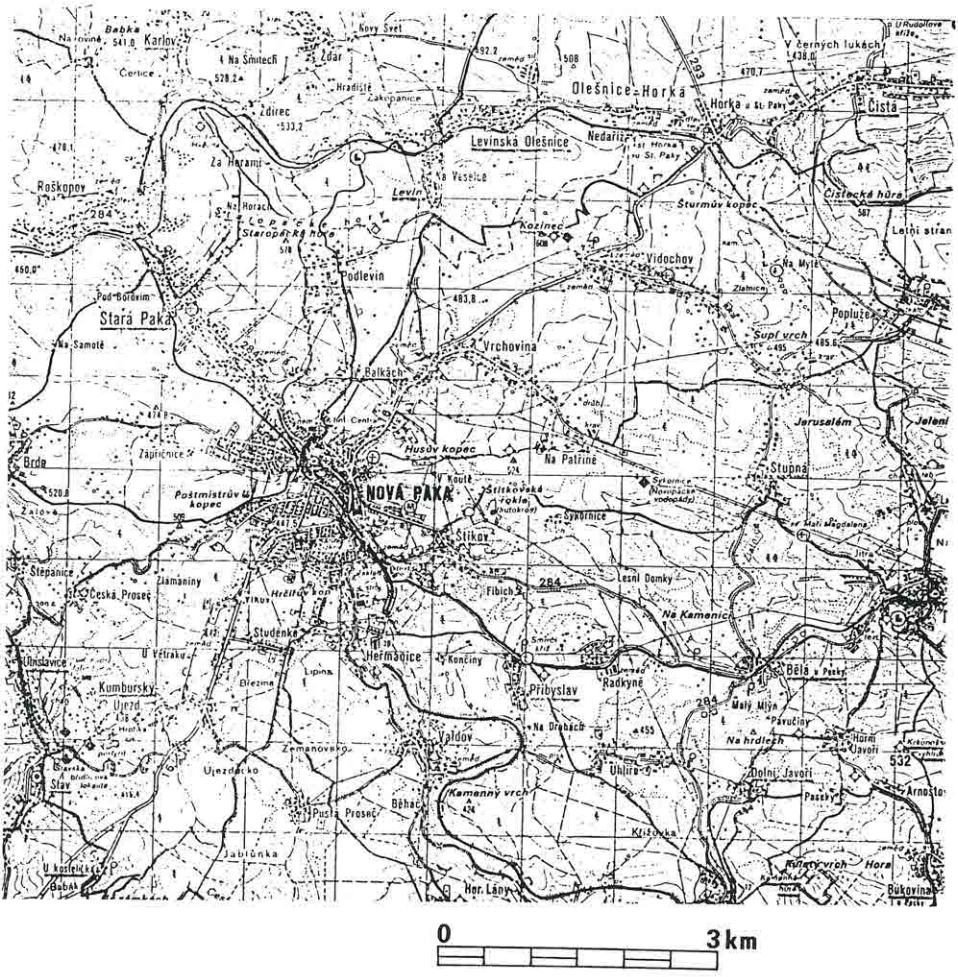

Obr. 1. Mapa novopacké kotliny.

ekonomickým podmínkám; případně mohly splynout s jinou vsí a dát tak základ nové osadě (Rokytná (ves na Rokytce) – 1444, splynula s Vrchovinou 1790, Rateň – splynula s Bělohradem, Vidochovec – splynula s Vidochovem).[13] Za třicetileté války se opět setkáváme se zanikáním osad a městeček (např. Purklín, Slavíkovice u Studence, Chvojno u Úbislavic, Byšička u Bělohradu).[14]

□

Vlastní Nová Paka s okolím se nachází v oblasti s výskytem důležitých nerostných surovin. Pomineme-li četné pískovcové a vápencové výchozy (např. vápenec u Kalné

a Krsmolu) i kvalitní fylity (Stupná, Vidochov), hrálo nesporně významnou ekonomickou roli zlato a stříbro, dobývané z melafyru. Jedná se zejména o okolí Stupné, Pecky a Vidochova. Stupná (Sulislaw de Stupnau, stupná – stoupa – mlýn)[15] je uváděna v pramenech již k roku 1260. Vytěžená ruda byla dále zpracovávána pomocí těžkých, vodou poháněných palic – stoup. Zlato bylo rozhodně těženo ještě v roce 1562 i po celé následující sedmnácté století.[16] K dolování na Novopacku se váže též několik pověstí, například o nálezu sošky Panny Marie ve stříbrných dolech. Tato plastika měla být údajně nalezena roku 1273 a uložena v kapli Panny Marie v místech, kde dnes stojí bývalý klášterní kostel řádu paulánů Nanebevzetí Panny Marie.[17] V inventáři klášterního kostela se nachází dřevěná plastika Panny Marie s Ježíškem, ale ta je datována do přelomu 15. a 16. století.[18]

Další důležitou surovinou je měď, která se stejně jako zlato a stříbro nalézá v melafyru v okolí Kalné.[19] Rokytkou a Čisteckým potokem jsou z melafyrových suků vyplavovány granáty.[20]

□

Nová Paka leží na trase významné zemské stezky, spojující Prahu s Vratislaví. V horské oblasti a v podhůří procházela přibližně v ose Kamenná Hora–Trutnov–Pilníkov–Kocléřov–Dvůr Králové–Miletín.[21] Jedna z větví této stezky přichází od Olešnice podél Olešnického potoka, navazuje na komunikaci Olešnice – Mostek, vede do Brusnice, kde se napojuje na příčnici od Lomnice nad Popelkou přes Novou Paku do Dvora Králové.[22] Jedna z větví hlavní cesty vedla pravděpodobně i Levínskou Olešnicí. Pro existenci stezky svědčí vedle příhodné geografické polohy (průchodné údolí Olešnického potoka) i hromadné mincovní nálezy (snad skrýše obchodníků). Z Levínské Olešnice pocházejí zřejmě dva depoty brakteátů z 2. poloviny 13. století. Jeden nález je s největší pravděpodobností ztracen, druhý byl zjištěn v říjnu 1982 při odklízení kamene a zeminy v poloze *Hradiště* na pozemku JZD; nalezlo se tehdy 836 brakteátů.[23] Bezpečný průchod podhůřím zajišťoval systém strážních hrádků (Kumburk, Levín, Horní Bradlo).

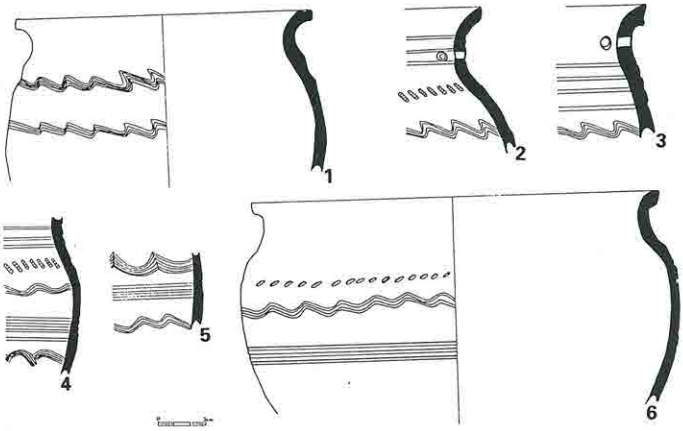

Obr. 2. Soubor hradištní keramiky z Lanžova (okr. Trutnov).

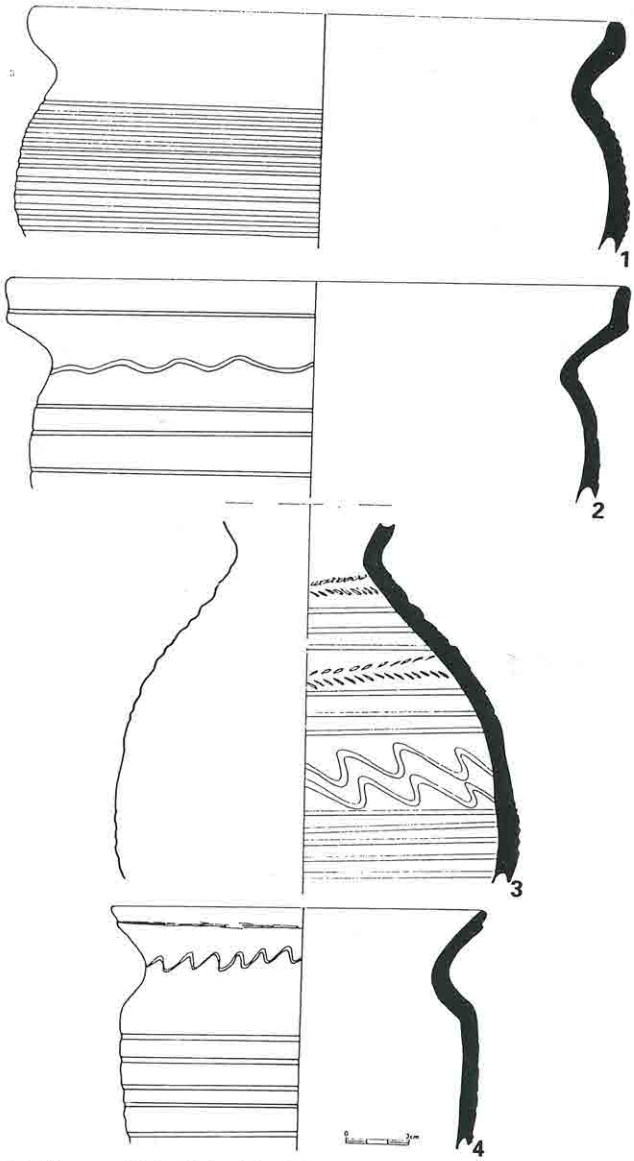

Obr. 3. Keramika poloviny 13. století z panských sídel v Lázních Bělohradu, poloha Koštofrank I (1, 2), v Horní Nové Vsi, poloha Drážná (3) a v Šárovcově Lhotě, poloha Hrádek.

Nová Paka je již od začátku spojena s kumburským panstvím. To na začátku 14. století připadlo královské komoře. Jan Lucemburský je dal roku 1316 spolu s Velišem a Jičínem do zástavy Půtovi z Frýdlantu. Kumburské panství se postupně rozrůstalo o jednotlivá

panská sídla a vsi; Dřevěnice, Konecchlumí, Kovač, Úlibice, Lužany, Chomutičky, Košťálov, Levín, Čeřov, Moravčice, Roboušy, Řeheč a Svojek (stav na počátku 17. století).[24] Nová Paka se stala poddanským ochranným městem kumburského panství. Tuto úlohu politického a hospodářského centra převzalo na počátku 17. století město Jičín, které k panství od roku 1608 náleželo.

Při středním toku Rokytky vznikla ves Paka (Paká, dnešní Stará Paka), která se postupně rozšiřovala jihovýchodním směrem do centra dnešní novopacké kotliny, kde byla nejprve založena osada, později městečko Paka Mladá (Nová). K tomuto vývoji došlo pravděpodobně již na počátku 14. století; pro doložení existence osady ve 13. století nám bohužel chybějí archeologické nálezy.

Nejstarší písemná zmínka o Nové Pace pochází pak z roku 1357 a informuje nás o existenci farního kostela sv. Mikuláše (za zesnulého duchovního správce Václava dosazen do farního kostela kněz Pavel).[25]

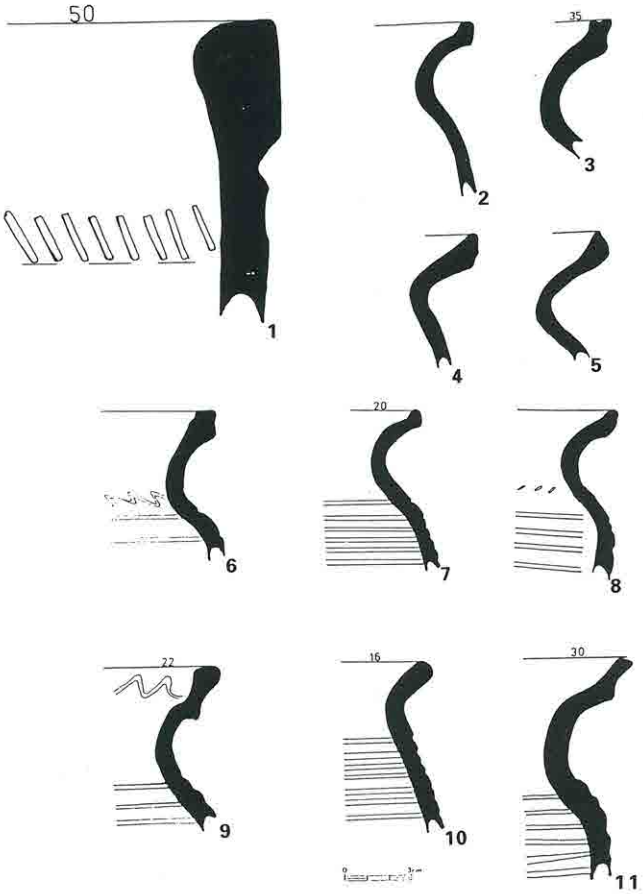

Obr. 4. Keramika 2. poloviny 13. století z Lázní Bělohradu, Koštofrank I, a ze Šárovcovy Lhoty, Hrádek (3).

V polovině 14. století seděl na Kumburce Beneš z Vartenberka, po jeho smrti nastoupil syn Jindřich. Z období jeho správy máme několik zmínek o výměnách kněží na novopacké faře.[26] Roku 1405 přejímá správu Jindřichův syn Jan z Vartemberka. Na počátku 15. století přechází kumburské panství prodejem na pány Krušiny z Lichtenburka. Hynek Krušina ustanovil za přispění purkmistra a konšelů v Nové Pace druhé kaplanství při kostelu Panny Marie.[27] O událostech doby husitské v Nové Pace nevíme téměř nic, zato o pánu kumburského panství Hynku Krušinovi z Lichtenburka se zachovalo dosti zpráv. Hynek Krušina setrvával dlouhou dobu na straně kališníků. Stal se dokonce r. 1426 jedním z dvanácti správců země České. O tři roky později se však smířil se Zikmundem, za což obdržel hrad Bradlec.[28] Na sklonku svého života se účastnil volby Jiřího z Poděbrad za zemského správce (1454). Posledním Lichtenburkem kumburského panství byl Hynkův syn Vilém. Ten obdržel od Vladislava II. roku 1478 privilegium na konání výročního osmidenního trhu na den sv. Vavřince a též pravidelné sobotní trhy. Na konci 15. století se stali vlastníky kumburského panství Trčkové z Lípy, kteří pak drželi Kumburk až do roku 1607. Za Viléma Trčky postihl Novou Paku roku 1563 na den svatého Lukáše požár, který zničil téměř celé město i s pivovarem a sladovnou. Tyto rozsáhlé požáry jsou v 16. století doloženy i v okolních městech (Jičín, Turnov, Semily, Lomnice nad Popelkou). Městské domy byly z valné většiny dřevěné, a právě následkem těchto požárů se začalo využívat ke stavbě domů kamene.[29] Katastrofické požáry souvisely vedle jiného i se stále se rozšiřující řemeslnou produkcí, a ačkoli byla tzv. černá řemesla odsunuta často na okraj města, bývala i ona původcem požárů. Ve větších městech byly řemeslnické dílny umisťovány až za městské hradby.

Nová Paka se z této katastrofy vzpamatovávala přes půl století. Vilém Trčka se po požáru snažil snížit jeho následky udělováním různých privilegií, mimo jiné i cechovních výsad pro jednotlivá řemesla. Z roku 1569 máme například doloženo vydání cechovních privilegií novopackým ševcům.[30] O 14 let později udělil Burián Trčka, pán na Světlé nad Sázavou, privilegium k obnovení pivovaru a sladovny. Požár z roku 1563 nebyl poslední katastrofou pro město, to bylo ještě v závěru 16. století (1586) postiženo morovou epidemií.

O rozmachu šlechtického podnikání na Novopacku v 16. a 17. století svědčí podmínka nového pána na Kumburce Jana Rudolfa Trčky, kterou si činí ve schválení všech předchozích privilegií. Privilegia měla být schválena jen tehdy, upustí-li novopačtí měšťané od vaření piva.[31] Roku 1607 mění kumburské panství opět svého majitele; stávají se jím Smiřičtí ze Smiřic. Třetí pán tohoto rodu na Kumburce, Albrecht Jan, se stal jednou z vůdčích osobností panského odboje před Bílou horou. (Té se však nedočkal, zemřel 18. listopadu 1618.) Byl zvolen direktorem za panský stav do prozatímní vlády. Po smrti Jana Albrechta se správy panství ujala jeho mladší sestra Markéta (provdaná za Jindřicha Slavatu z Chlumu). Ta však po bělohorské bitvě opustila Čechy a panství Smiřických získal r. 1621 Albrecht z Valdštejna. Pro období jeho správy nemáme o Nové Pace mnoho zpráv, k roku 1625 je uváděna další morová epidemie, jejímž následkem zemřelo přes 45 osob.[32] Po Valdštejnově násilné smrti v Chebu (25.února 1634) získal panství Kumburk (a Úlibice) generál Rudolf z Tiefenbachu. Období třicetileté války rozhodně nijak nepřispělo k rozvoji města. Švédové a Sasové, kteří táhli Novou Pakou roku 1643, vydrancovali ve městě 56 domů a zplundrovali okolní pole.[33] Téhož roku na packém náměstí opět hořelo, bylo zničeno šest největších domů. Za Rudolfa z Tiefenbachu došlo v Nové Pace k obnovení obecního úřadu. Rudolf potvrdil r. 1647 novopackým měšťanům původní privilegia, která rozšířil o nové výsady (např. dva nové výroční trhy v úterý před sv. Vítem a v úterý před sv. Matoušem, zbavil měšťany povinnosti roboty, osvobodil městskou radnici o podací daně ad.).[34] O čtyři léta později udělil cechovní privilegium novopackým řezníkům. Tiefenbach

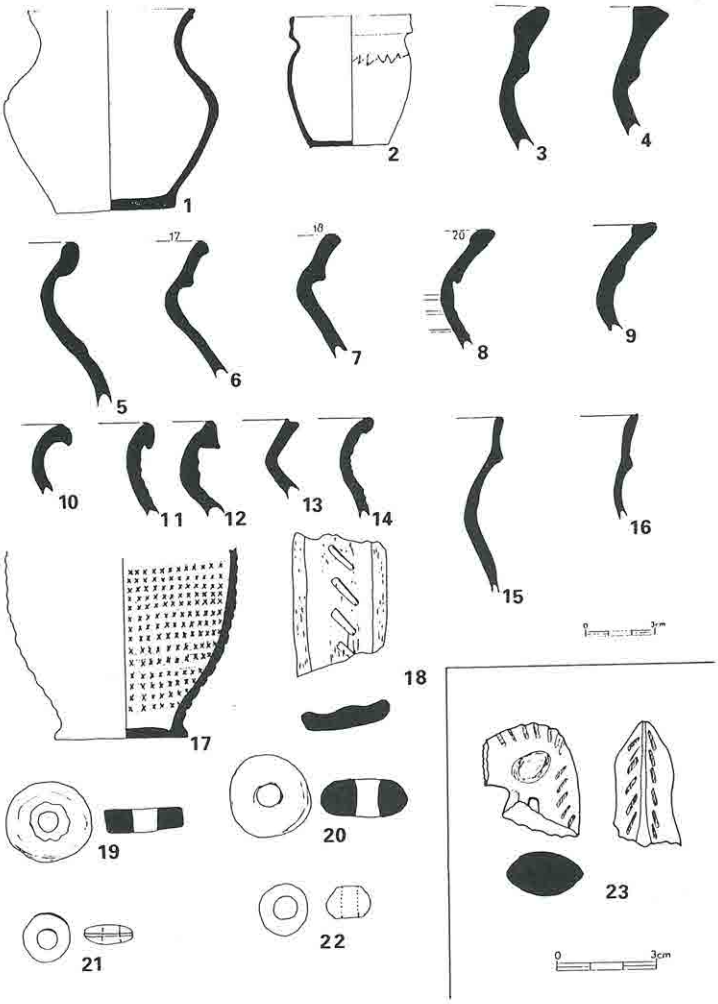

Obr. 5. Keramika 14. a 15. století z Lázní Bělohradu, Koštofrank II, a ze Šárovcovy Lhoty, Hrádek (2): 19–22 – keramické přesleny, 23 – plastika koníčka.

nechal též vystavět na počátku 18. století při kostelu Nanebevzetí Panny Marie pro řád paulánů klášter. Po jeho smrti získal kumburské panství Jan Norbert ze Šternberka (po vyrovnání vlastnických sporů s hr. Bohumilem Windischgrätzem). Za hraběte Šternberka došlo v Pace k dalšímu obrovskému požáru (10. dubna 1666), při kterém vyhořela celá dolní strana náměstí i s radnicí (včetně městského archivu).[35] Teprve po tomto požáru zde došlo ke stavbám kamenných domů. První kamennou stavbou (nepočítáme-li kostel) v Nové Pace byla fara, postavená v roce 1694.[36] Po smrti Jana Norberta hr. ze Šternberka získal panství

další Šternberk – Jan Josef, po jehož smrti (1700) přešla správa na jeho dceru Marii Terezii (hraběnka ze Šternberka). Po deseti letech se majitelem stal rod Trauttmansdorfů, který pak vlastnil kumburské panství až do roku 1848.

□

Počátky hrnčířské výroby hledáme v mladší době kamenné (neolitu), kdy došlo k několika objevům zásadního významu: vedle obdělávání půdy se poprvé setkáváme i s výrobky

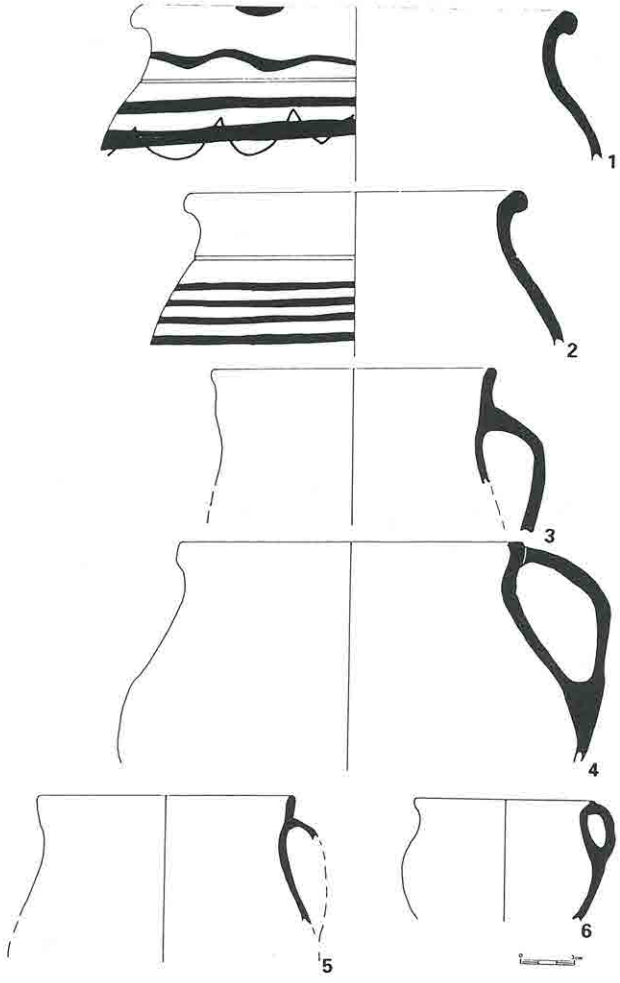

Obr. 6. Keramika 15. století z Lázní Bělohradu, Koštofrank II: 1, 2 – světlé zboží náležející do severovýchodního okruhu červeně malované keramiky, 3, 5 – džbány, 4, 6 – jednouché hrnce.

z pálené hlíny (s výjimkou mladopaleolitické Věstonické venuše). Nádoby byly tvářeny nejen z jemně plavené hlíny (stolní keramika), ale i z hrubšího hliněného těsta, které obsahovalo příměs písku a organické pojivo. Po vyschnutí byly nádoby vypalovány na otevřeném ohništi, později v polní milířové peci.[37] Od pozdní doby kamenné pak byly známy i dvouprostorové horizontální hrnčířské pece.[38] S vertikálními pecemi se setkáváme až ve vrcholném středověku. Běžné keramické zboží (samozřejmě s výjimkou tzv. zboží vysokého ohně – kameniny, fajánse, majoliky ad.) je dnes vypalováno na tzv. hrnčířský normál – cca 960 °C. Pravěká i raněstředověká keramika byla pálena na nižší teplotu; v podstatě docházelo pouze k jejímu sušení.

Podle etnografických paralel i skromných archeologických nálezů lze předpokládat, že po celé období pravěku i středověku se vedle keramiky užívaly ve větší míře nádoby z organických hmot (ze dřeva, proutí, lýka, kůže atd.).[39] Z Novopacka známe zejména nálezy broušené a štípané industrie z období mladší a pozdní doby kamenné (viz výše), ale máme doloženou i neolitickou keramiku. Například nálezy z Kumburka (dnes bohužel ztracené) chronologicky náležejí do mladšího období kultury s vypíchanou keramikou (neolit).[40] Jak již bylo výše řečeno, Novopacko náleží do oblasti, která přestože se nacházela na trase důležité komunikace, byla kolonizována až ve druhé polovině 13. a zejména ve 14. století.

Technika tváření byla velmi jednoduchá, ale udržela se po dlouhý časový úsek až na samý práh středověku. Z propracované hlíny byla protitlakem palce a ostatních prstů vyhnětena podstava a první patro. Podobně se postupovalo až do pátého nebo šestého patra, kdy vznikl tzv. rudimentární tvar. Hrnčíř zde proces tváření buď ukončil (okrajem), nebo pokračoval stejným způsobem s dalším nálepem hliněné hmoty. Pro mladší dobu bronzovou máme například doloženy nádoby, které se skládají ze dvou rudimentárních tvarů – tzv. etážovité nádoby kultury knovízské. Díky fyzikálním vlastnostem (např. vnitřní pnutí) nemohlo dojít ke zborcení tohoto rudimentárního tvaru. Při tváření masivních nádob (např. rozměrných zásobnic) se postupovalo buď podobným způsobem, nebo mohla být propracovaná keramická hmota nalepována na dřevěnou (proutěnou) konstrukci. Takováto zásobnice byla pak zpravidla vypálena v místě výroby.[41]

Postupem doby došlo ke zdokonalování techniky obtáčením nejprve na otočné podložce, později na ručním hrnčířském kruhu. V našich zemích se technika hnětení a později i obtáčení udržela po celé období pravěku a raného středověku, vyjma epizody v mladší době železné, kdy k nám Keltové přinesli *rychloobrátkový* hrnčířský kruh, na kterém bylo možno nádoby vytáčet.[42] Se zánikem laténské kultury však tato dovednost, stejně jako mnoho dalších, mizí z obecného povědomí a objevuje se opět až na počátku 14. století.[43]

Tvary i výzdoba keramiky se samozřejmě v jednotlivých obdobích pravěku měnila. Postupně se setkáváme s rytím, jednoduchými vpichy, kolky, plastickým dekorem, malováním; tedy s technikami, které jsou dodnes hrnčíři užívány.[44] Povrch nádob mohl být leštěn, tuhován nebo i speciálně zdrsňován slámováním, voštinováním, rýhováním.

S prvními specializovanými hrnčíři můžeme v Čechách počítat od 10. století n. l., kdy došlo k postupnému přechodu od domácké výroby keramiky k řemeslné. Na Moravě se předpokládá počátek tohoto procesu o sto let dříve.[45] S výrobky hrnčířů–specialistů se nejprve setkáváme v prostředí raně středověkých hradišť. Hrnčíř však nadále zůstal zemědělcem, neboť samotnou produkcí keramiky si nebyl schopen zajistit prostředky k obživě. Dalším důležitým mezníkem je až přelom 13./14. století, kdy došlo k vytvoření skutečného hrnčířského řemesla a k zavedení nového typu hrnčířského kruhu – tzv. šprušláku (setrvačníkový nožní kruh), se kterým jsou spojeny i další změny v procesu výroby hrnčiny.[46]

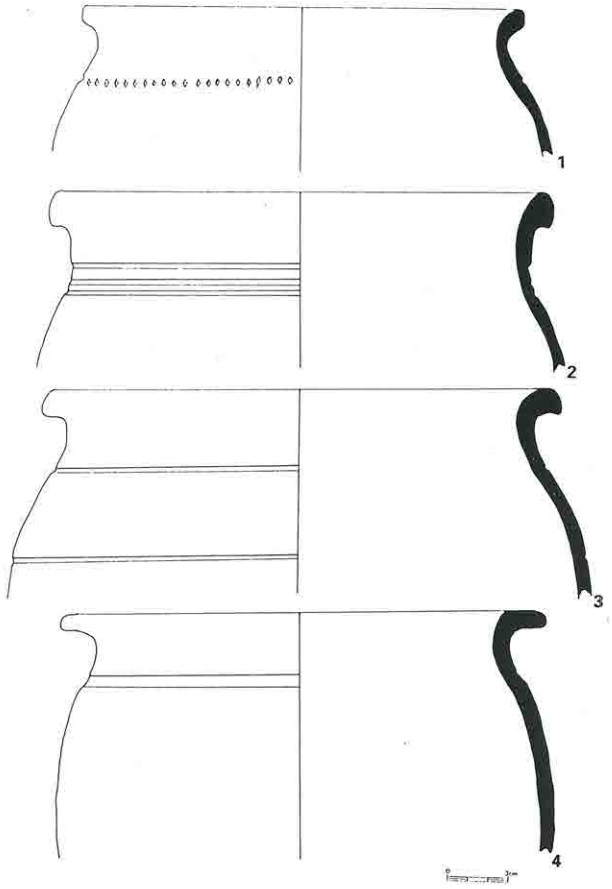

Obr. 7. Oxidačně pálená keramika z Lázní Bělohradu, Koštofrank II (15. století).

V souvislosti se všeobecným ekonomickým růstem postihly ve 14. století zásadní změny i hrnčířské řemeslo. S postupující společenskou dělbou práce přicházeli hrnčíři do měst. Dodnes máme dochovány na okrajích měst ulice nebo celé čtvrti, které souvisejí s některým z řemesel (ulice Hrnčířská, Koželužská ad.).[47] Hrnčířství nikdy nepatřilo mezi zvláště výnosná a početná řemesla, proto se hrnčíři snažili prokázat alespoň starobylost svého cechu. Jejich hlavními patrony byli Adam a Eva. Tyto starozákonní postavy se staly oblíbeným motivem, zobrazovaným na čelních stěnách komorových kachlů.[48] Dalšími patrony pak byli sv. Florián, sv. Goar, sv. Barbora[49] a sv. Justa a Rufina[50]. S počátky cechovní organizace hrnčířů se setkáváme až na počátku 15. století. Poprvé je hrnčířský cech doložen v Levíně k roku 1402.[51] Nejstarší statuta mistrovského hrnčířského cechu (1462) byla vydána pro

cech v České Lípě,[52] další pocházejí z roku 1488 a byla potvrzena pro hrnčíře Nového Města Pražského samotným králem Vladislavem II. Jagellonským.[53] Téhož roku došlo i k založení zemského cechu hrnčířů.

Konec 15. století je charakterizován neustálým utužováním cechovní politiky. S tím samozřejmě souvisejí i otázky okolo vztahu mistra a tovaryše. Tovaryš požadující vstup do mistrovského cechu musel dle cechovních statut splnit dvě základní podmínky: zaplatit vstupní poplatek a vyrobit tzv. mistrovský kus. Syn mistra byl od mistrovského kusu osvobozen. Výše poplatků (20 grošů a 4 libry vosku) však často převyšovala finanční možnosti tovaryšů, kterým tak bylo znemožněno stát se mistry. Cechovní statuta řešila i další problémy: prodej na jarmarcích, odměnu tovaryšů za jednotlivé druhy výrobků, pálení v peci, sankce za nedodržení cechovních ustanovení (nejvyšším trestem bylo vyloučení z cechu).[54]

Velice zajímavé je ustanovení o mistrovském kusu podle znojemských statut z r. 1520: tovaryš měl vytočit: hrnec z jednoho kusu hlíny o obsahu jedné měřice obilí, poklici na tento hrnec, kachel, džbán na vodu, pohár na víno.[55]

V našem středověku nedošlo k takové specializaci, aby se oddělilo samostatné řemeslo kamnářů. Hrnčíř vyráběl vedle vlastní hrnčiny například i stavební keramiku (prejzy, roury, tašky, dlaždice, kouřovody ad.).

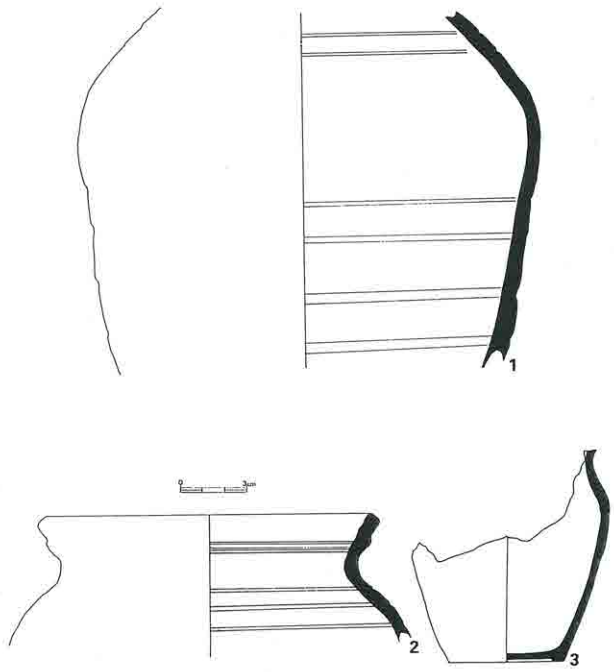

Obr. 8. Nová Paka, Masarykovo nám. čp. 3–4 (budova České spořitelny, a. s.): oxidačně pálená keramika 14. století.

V šestnáctém století docházelo ve větších hospodářských centrech mezi jednotlivými mistry k určité sociální diferenciaci. Pro 2. polovinu 16. století máme například z Jičína písemné zmínky o kupování městských parcel i stojících domů hrnčířskými mistry.[56]

Z písemných pramenů máme v Nové Pace doloženého hrnčíře až k roku 1563.[57] Dle archeologických nálezů však můžeme počítat s jeho existencí nejméně o 150 let dříve (viz níže). Nová Paka náležela k městům, kde byl založen tzv. sedmerácký cech – cech sdružující mistry, kteří pro nízký počet nemohli založit vlastní organizaci. Roku 1597 byla v Jičíně vydána statuta tomuto společnému mistrovskému cechu, který se skládal z kovářů, kolářů, zámečníků, rukavičkářů, truhlářů, bečvářů, hrnčířů a cáňkařů (uzdařů nebo sedlářů). Statuta platila pro Novou Paku, Lomnici nad Popelkou, Sobotku, Kopidlno, Městec Králové, Zlatou Olešnici a Roztoky u Jilemnice.[58] V roce 1613 došlo k osamostatnění novopackého společného mistrovského cechu, ale až do roku 1645 se vleklo jednání o vlastní artikule. Pro ty si novopačtí mistři museli 16. února 1645 do Jičína dojít.

Dalšího hrnčíře máme doloženého k roku 1653 - Kryštof Mencl, v jehož majetku není uváděna žádná nemovitost, vlastnil 1 krávu a jalovici.[59] K roku 1711 máme další zprávy o sedmeráckém cechu; 19. září potvrdil hr. Jan Josef z Trauttmasdorfů novopackým mistrům jejich cechovní privilegia. K tomuto datu se společný cech skládal z mistrů řemesla kovářského, kolářského, zámečnického, truhlářského, hrnčířského a sklenářského.

Do přelomu 13./14. století byla tedy keramika tvářena hnětením a následně obtáčena na ručním kruhu. Keramické těsto obsahuje příměs slídy (příp. tuhy), která vždy nemusí být přirozenou součástí keramické hmoty, jako např. ostřivo. Skutečné přísady do keramického těsta se objevily až na rozhraní starého a nového věku v souvislosti s novými technologiemi, přinesenými z Itálie. Jedná se o fajánse a majoliky. Charakteristickou výzdobou hradištní keramiky je vlnovka rytá hřebenem, dále se setkáváme s vnitřně dělenými obdélnými kolky (vpichy), vyskytují se svazky rýh (žlábků) a později průběžný motiv šroubovice (přetrvává do pozdního středověku). Pro ilustraci předvádíme soubor sídlištní středo- a mladohradištní keramiky z Lanžova na Trutnovsku, který má podobné geografické podmínky jako Novopacko (obr. 2).[60] Vysušené nádoby byly vypáleny v polní jednoprostorové svahové peci, pro hradištní období však známe i dvouprostorové pece. Na raně středověkých vesnicích můžeme ještě počítat s existencí potulných hrnčířů.[61] Ve 13. století dochází ke *styku dvou světů* – dožívá tradiční technologie výroby keramiky doby hradištní a začínají se objevovat výrobky mistrů ze západu, které jsou zpravidla tvářeny z domácí hlíny.[62] Jedná se zejména o světlé zboží (žlutobílá barva), malované červenou hlinkou. Obchodem se k nám z Porýní, Frank a Bavorska dostaly i luxusnější keramické výrobky.

Sortiment hrnčířské produkce hradištní tradice byl poměrně chudý: bezuchý vejčitý nebo soudkovitý hrnec, miska, láhev. Keramické těsto, které nebylo zvláště upravováno, obsahovalo velké procento písku a slídy. Vzhledem k tomu, že pro třináctého století neznáme z Nové Paky žádný archeologický materiál,[63] předvádíme zde soubor keramiky 13. stol. ze sousední oblasti: z Lázní Bělohradu z polohy *Koštofrank* (obr. 3:1, 2, 5, obr. 4), ze Šárovcovy Lhoty, poloha *Hrádek* (obr. 3:4) a z Horní Nové Vsi, poloha *Drážná* (obr. 3:3).[64] Dle keramických nálezů můžeme počítat s existencí panských sídel v poloze *Koštofrank* a v poloze *Drážná* již na počátku 13. století. Vyskytují se zde deriváty kalichovitých okrajů, okrajů vzhůru vytažených, první náznaky okruží, bohatě zdobená láhev a masivní okraj zásobnic z hrubé neupravované hlíny. Ve výzdobě se nadále uplatňuje uplatňuje vlnovka, řada vpichů a průběžný výzdobný prvek – šroubovice.

Nejstarší novopacké keramické nálezy pocházejí z první poloviny 14. století (obr. 8). Je na nich dobře patrná technika hnětení a následného obtáčení na ručním kruhu. Na dně nádobky (obr. 8:3) zjišťujeme stopy podsýpky; keramické těsto obsahuje značné procento

písku a drobných kamínků (není zvlášť upravováno např. plavením). Všechny tři nádoby byly v peci vypalovány za přístupu vzduchu (tzv. oxidační výpal); zlomek prožlabeného okruží (obr. 8:2) není dostatečně vypálen, vnější i vnitřní povrch má načervenalý odstín, jádro střepu je zbarveno do hněda (vrstevnatý výpal – tzv. sandwich efekt). Všechny tři zlomky nádob datované do 14. století nesou v sobě prvky technologie doby hradištní. V okrajových

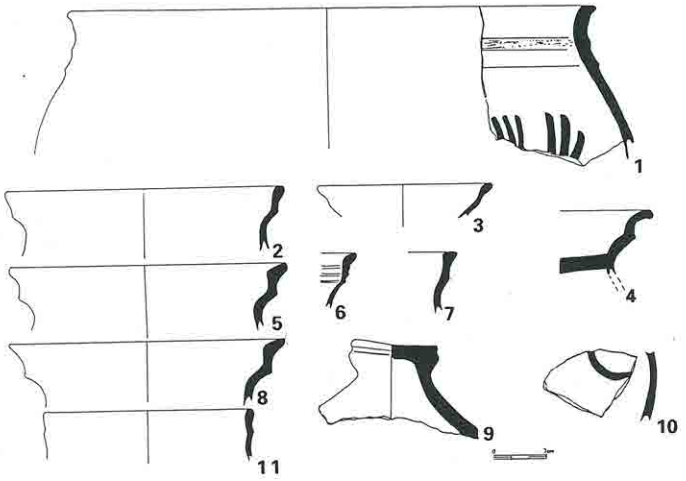

Obr. 9. Nová Paka, Masarykovo nám. čp. 3–4 (1), Záhorského ul., před domem p. A. Kotika v hloubce 180 cm pod povrchem; světlé zboží (15. stol.), náležející do severovýchodního okruhu červeně malované keramiky, místní provenience. Tato keramika byla nalezena spolu se souborem redukčně pálené keramiky (obr. 11).

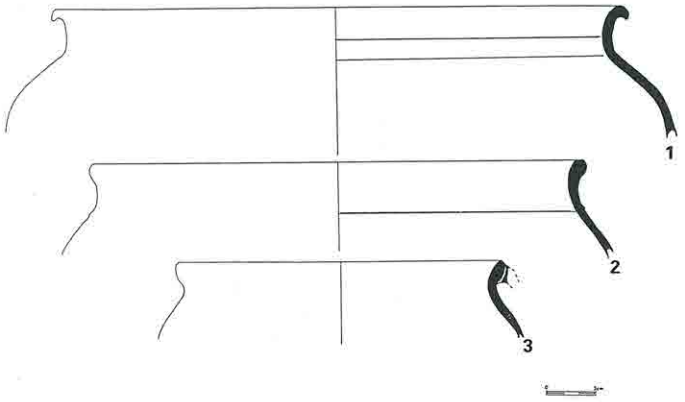

Obr. 10. Nová Paka, Masarykovo nám. čp. 3–4: oxidačně pálená keramika 15. století.

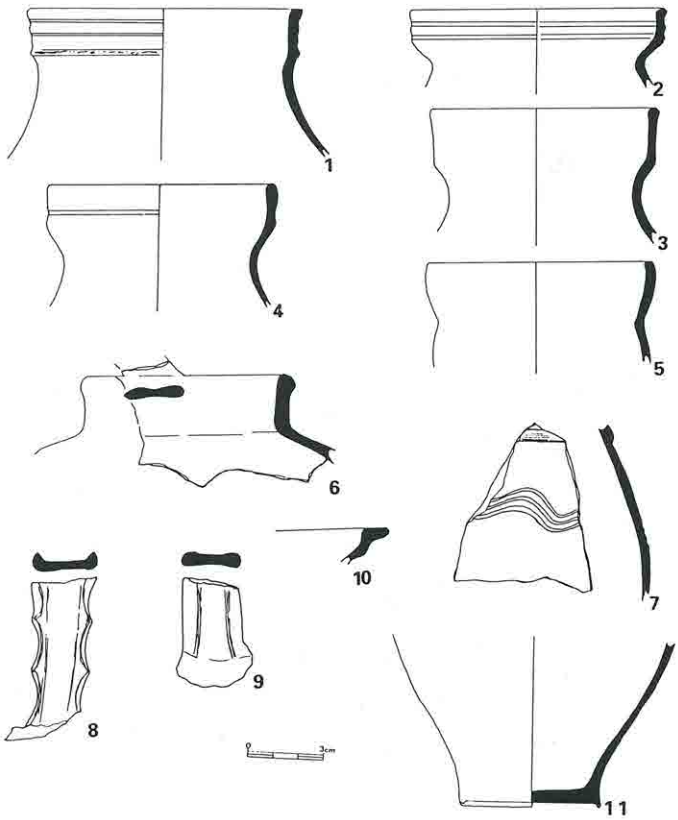

Obr. 11. Nová Paka, Záhorského ul., před domem p. A. Kotika v hloubce 180 cm pod povrchem: redukčně pálená keramika 2. poloviny 15. a 16. století, na dně nádoby (11) doložena podsýpka.

oblastech, mezi které řadíme i Novopacko, se tato technologie udržela nejméně do druhé poloviny 14. století.

S novou technologií se objevují i nové keramické tvary, resp. staronové tvary. Spektrum se rozšiřuje o džbán[65], konvici se třmenovým a příčným uchem, o pokličku. V centrech hrnčířské výroby byly vyráběny poháry, korbele, kahany ad. V naší oblasti jsou tyto předměty běžně užívány až o několik generací později. Výhodou nového hrnčířského kruhu byl jeho nožní pohon, který uvolnil hrnčířovy ruce. Na tomto kruhu bylo již možné nádoby vytáčet.[66] Pro hrnčíře neměla takový význam rychlost, jako spíše jeho setrvačnost; i při nízkých otáčkách mohl stvořit jakoukoli nádobu.

Od poloviny 14. století docházelo k postupnému sžívání s novou technologií. Hrnčířská produkce začala podléhat procesu uniformity a standardizace. Tento trend je například sledován u okrajů, které jsou vzhledem k sériové výrobě stále více zjednodušovány. Pozvolna mizí složitě profilované okraje mlado- a pozdněhradištního období a objevují se

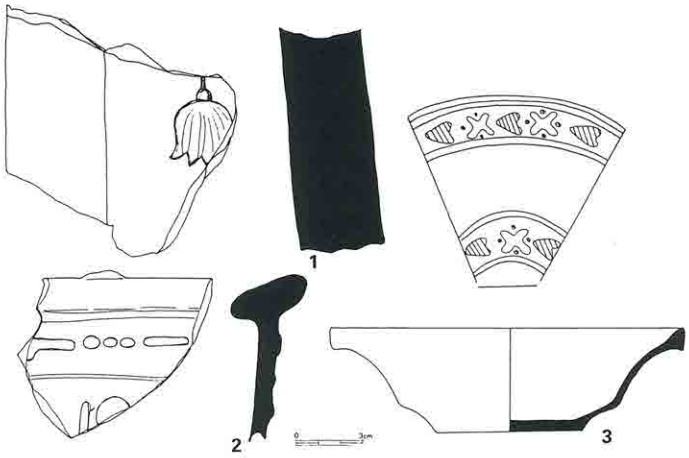

Obr. 12. Nová Paka, Masarykovo nám. čp. 3–4 (2, 3), Pecka – hrad (1), novověká keramika z archeologických nálezů: 1, 2 – kachle s krycí glazurou, 3 – miska s aplikací červenohnědé, žluté a zelené glazury.

typy jednoduše ovalených, podseknutých, podebraných, podebraných a překlopených okrajů (obr. 6, 7, keramika 15. století). Stále však přežívají některé starší prvky, například prožlabená okruží. Výrobky z různých oblastí jsou si tvarově velmi podobné, liší se pouze v detailech. Vytvořily se samostatné výrobní okruhy. Vedle tradičního oxidačního výpalu se objevilo i hrnčířské zboží pálené bez přístupu vzduchu – redukčně. Zboží pálené redukčně má šedý až stříbrošedý nádech a užívalo se jej po celý zbytek středověku a dále pak i v novověku, kdy bylo vystřídáno keramikou zakuřovanou. V severní části Čech se od 14. století a zejména pak ve století následujícím setkáváme s novou vlnou červeně malované keramiky. Novopacko spadá do tzv. severovýchodního keramického okruhu.[67] Tato malovaná keramika byla pálena oxidačně, ale pro její výrobu se nehodila každá hlína. Z Nové Paky známe celkem deset zlomků tohoto světlého zboží (pouze tři fragmenty jsou malovány červenou hlinkou) (obr. 9). K výrobě byla pravděpodobně použita domácí surovina – degradovaná spraš, která byla naváta v dobách meziledových z Bělohradska. V keramické hmotě tohoto světlého zboží se vyskytují železité konkrece, které nejsou v jiných oblastech běžné. Tato spraš obsahuje přibližně sedm procent přírodního železa. Vedle této suroviny se zde vyskytují tzv. svrchní permské jílovce sytě červené až červenohnědé barvy. Permské jílovce jsou nejen velice kvalitní surovinou k výrobě cihlářského zboží, ale po přeplavení jsou použitelné pro točení a dokonce i k lití do forem.[68] Na Novopacku bylo do nedávné doby využíváno několik cihelen, např. radkyňská nebo staropacká, bohužel žádná z nich nepřežila změněné ekonomické podmínky.

Vedle světlého zboží se zde samozřejmě vyskytuje i tradiční červená (až hnědá), oxidačně pálená keramika (obr. 10) a keramika redukční (obr. 11). Obě dvě skupiny byly tvářeny z výše jmenovaných permských jílovců. Lom střepu i u redukčně pálené keramiky má světle červený odstín.

Tenkostěnná redukčně pálená keramika se na Novopacku objevuje zejména od druhé poloviny 15. století. Hlína je jemně plavená, neobsahuje téměř žádnou písčitou a kamenitou

složku, tak typickou pro starší keramiku.[69] Od patnáctého století se vyrábělo další užitkové nádobí, např. trojnožky (tzv. kuthany) – pánvičky užívané k vaření na otevřeném ohni, dále pak pekáče, opékací plošiny, honosné poháry, korbele ad. Od patnáctého století též postupně ubývalo výzdoby; zdobeno bylo pouze stolní zboží. Nově se ve vrcholném středověku objevila výzdoba radélkem. Na počátku 15. století došlo k masovějšímu rozšíření olovnatých transparentních glazur, které byly zabarvovány různými přísadami. Například měď zbarvuje do zelena, antimon do žluta, kobalt do modra apod. Používání těchto polev však bylo v polovině 19. století zakázáno pro jejich škodlivé účinky na lidský organismus (nádoby glazované olovnatými polevami nebyly vhodné k uchovávání mléčných produktů, viktuálií atd.). Olovnaté glazury se na našem území vyskytovaly již o několik století dříve, ale pouze v prostředí tehdejší společenské špičky.[70] Od konce patnáctého se na našem území objevily první keramické výrobky s krycími, ciničito-olovnatými glazurami.[71]

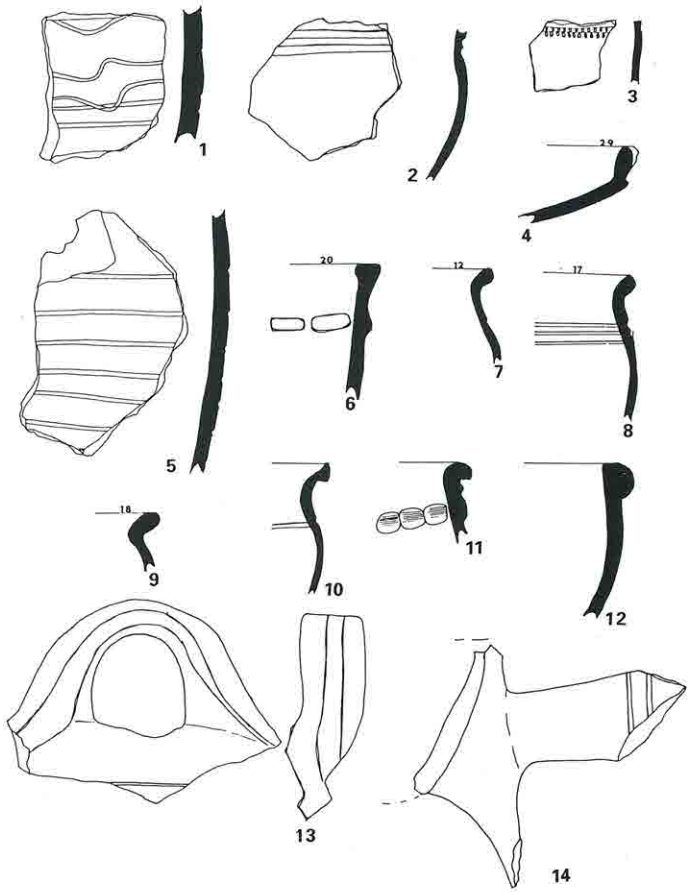

Obr. 13. Ukázky keramiky 13.–16. století z hradu Pecky.

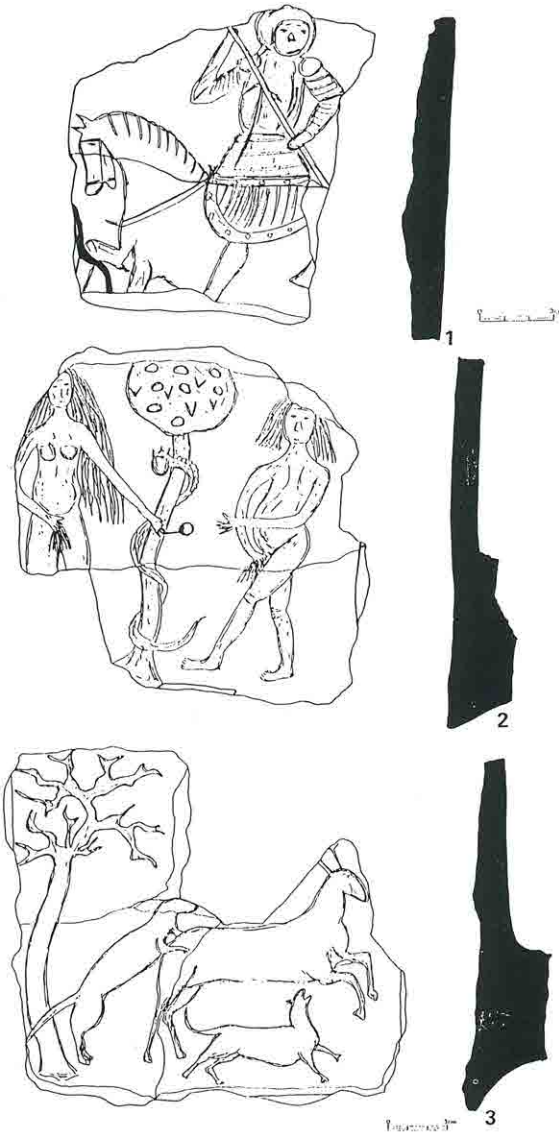

Obr. 14. Zlomky čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů z Kumburka: 1 – svatý Jiří zabíjející draka, 2 – Adam a Eva u stromu poznání, 3 – štvanice na jelena.

Samostatnou skupinu hrnčířské produkce tvoří kachle.[72] Nejstarší z našeho území pocházejí z přelomu 13. a 14. století, jedná se o tyglíkové kachle, které se ve 14. století postupně mění v komorové s čelní vyhřívací stěnou.[73] Typologií středověkých kachlů se nebudeme zabývat, náš zájem spíše obrátíme na otázky společenské a ikonologické. Kachlová kamna představovala velký pokrok v bytové kultuře. Dokládají nám přechod od dymné jizby s otevřeným ohništěm ke světnici. Nepříjemný kouř byl odváděn z místnosti komínem, stěny mohly být bíleny vápnem nebo zakryty textiliemi. Nejprve byly kachle užívány ve vyšším šlechtickém prostředí, pak byly převzaty nižšími šlechtici a měšťany. Naposledy se objevily ve vesnickém prostředí, kde ve své původní podobě přežívaly až do novověku. Středověké komorové kachle jsou důležitým ikonografickým pramenem. Na čelní vyhřívací stěně nesou zajímavé motivy, které lze rozdělit do tří základních skupin. Do první skupiny náležejí výjevy ze Starého a Nového zákona, např. Adam a Eva u stromu poznání (obr. 14:2), Samson se lvem,[74] prorok Jonáš,[75] Kain vraždící Abela,[76] Klanění sv. tří králů,[77] Kristus na kříži,[78] a dále motivy legendární – sv. Jiří zabíjející draka (obr. 14:1), sv. Petr,[79] sv. Martin dělící se s žebrákem o plášť,[80] ad. Do druhé skupiny řadíme motivy z prostředí šlechtického – turnajového, loveckého. Jedná se o vyobrazení šlechtických erbů, turnajových scén, loveckých scén; oblíbeným motivem je například štvanice (obr. 14:3). Třetí skupinu tvoří náměty z měšťanského a řemeslnického prostředí. Sem náleží například městské znaky, cechovní znamení,[81] žánrové scény z městského života (lázeňské motivy, hra ve vrchcáby, bitva hráčů v kostky),[82] pro nás jsou velice důležité kachle s náměty řemeslnickými – např. kachel z Lichnice, na kterém je zobrazen konvář a hrnčíř vytáčející nádobu na setrvačníkovém kruhu.[83] Na čelních stěnách kachlů bývá zobrazována i architektura, případně nástroje, zbraně apod.[84] V 16. století postupně dožívají reliéfní kachle s figurální tematikou, od poloviny 16. století se uplatňuje více vliv ornamentálního rostlinného a animálního dekoru.

Z Nové Paky neznáme žádné gotické reliéfní kachle; na obr. 14 jsou představeny kachle z Kumburka ze sbírek jičínského muzea. Z Novopacka se nám dochovaly pouze glazované kachle novověké (obr. 12:1 – Pecka, 2 – Nová Paka). Miska na obr. 12 je řazena do 17./18. století, má červený střep s aplikací tří glazur – červenohnědé, žluté a zelené.

Hrnčíři vyráběli například obkládací desky (Sezimovo Ústí – obkládací deska se scénou z Ezopovy bajky o lišce a čápu),[85] dalším výrobkem pak byly hliněné hračky, například panenky, kolébka s nemluvnětem, koníci (obr. 6:23) aj.[86] Z hlíny byly vyráběny i přesleny – setrvačníky k podomáckému předení vlákna (obr. 6:19–22) a další předměty. Jak vyplývá z naznačeného přehledu, výrobky hrnčířů se uplatnili ve všech společenských prostředích i ve všech sférách života. Keramické předměty hrály po dlouhý čas nezastupitelnou roli.

V období druhé poloviny 16. století sledujeme v hrnčířské výrobě výrazné změny, související s vyzníváním středověkého způsobu organizace i technologie a s počátky novověké keramiky. Tento časový úsek je bohužel velmi málo poznán; nespadá již do oblasti zájmu tradiční historické archeologie, ale bohužel ani do zájmu etnografie. Tuto mezeru se snaží zčásti vyplnit nové vědní odvětví – tzv. postmedievální archeologie (nebo též novověká archeologie).[87]

Otázku přechodu od pozdně středověké k novověké keramice nemůžeme bohužel na Novopacku s ohledem na nedostatek hmotných pramenů řešit. Z písemných pramenů víme, že hrnčířská výroba zde nezanikla, naopak doznala zejména v 19. století nebývalého rozkvětu. Keramika však již nebyla tvářena z domácí hlíny, ale z importované suroviny ze Žitavy, od Mladé Boleslavi, z Budějovicka a Plzeňska.[88] Důvod importu hlín je bohužel neznámý. Domácí surovina (svrchní permské jílovce) byla totiž po úpravě velice kvalitním materiálem pro točení i lití do forem.[89]

Touto problematikou by se však měla zabývat připravovaná studie V. Jakouběové, pojednávající o novověkém hrnčířství na Novopacku.[90]

Poznámky

1 Winter, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století.* Praha 1906, s. 851.
2 Válek, B.: *Půdy východních Čech.* Pardubice 1962.
3 Mikyška, R.: *Geobotanická mapa ČSSR. M-33-XVI.* Hradec Králové 1969, Praha 1972.
4 Šalda, F.: *Vlastivěda Jičínska.* Jičín 1969, s. 64. Novopacko je typická bramborářská oblast.
5 Leží zde například ves Lužany, jedna z nejstarších vesnic pod kumburským hřbetem (r. 1052 – *Bretizslaus dux ecl.*). Profous, A.: *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny.* Sv. 2. Praha 1948, s. 698.
6 Prostředník, J.: *Neolitické nálezy na okrese Jičín.* Nepubl. rukopis FF UK. Praha 1989.
7 Prostředník, J. – Ulrychová, E.: *Avarsko-slovanské nákončí z hradiště Vala, k. ú. Kal, okr. Jičín.* In: Zpravodaj muzea v Hradci Králové (ZMHK). Sv. 18. Hradec Králové 1993, s. 62–65.
8 Profantová, N.: *Dvě raně středověká kování z Pražského hradu.* Archeologické rozhledy (AR), *41,* 1989, s. 601–613 (obr. 5).
9 Sbírka Krkonošského muzea v Jilemnici.
10 Kaván, J.: *Nález středověké keramiky v Martinicích u Jilemnice.* AR, *10,* 1958, s. 49–55.
11 Profous, A. – Svoboda, J.: *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny.* Sv. 1–4. Praha 1947–1957.
12 Hejna, A.: *Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách.* Památky archeologické (PA), *65,* 1974, s. 365–418.
13 Roubík, F.: *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách.* Praha 1959, s. 104–105.
14 Jirůtka, F.: *Okres Novopacký v dějinách národních.* Jičín 1898, s. 24.
15 Sbírka Krkonošského muzea v Jilemnici. Profous, A. – Svoboda, J., cit. dílo, sv. 4, s. 225.
16 *Novopacko. Vlastivědná monografie okresu.* Díl 2. Nová Paka 1925, s. 88–96.
17 Beran, V. J.: *Paměti města Nové Paky.* Praha 1871, s. 12; Jirůtka, F., cit. dílo, s. 10.
18 Cechner, A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Novopackém.* Sv. 30. Praha 1909. s. 113, 121.
19 Kudrnáč, V.: Průvodce Podkrkonoším. Jičín 190?, s. 17.
20 Tuček, K.: *Z geologické minulosti Novopacka.* In: Bařina, M.: *Nová Paka.* Řada malých průvodců. Č. 2. Praha 1973, s. 60.
21 Wolf, V.: *Hrádek na Bradle v dějinách východního Podkrkonoší.* 405, In: Hejna, A.: *Bradlo u Hostinného nad Labem.* PA, *65,* 1974, s. 365–418.
22 Wolf, V., cit. dílo, s. 405. Viz t. pozn. 19.
23 Kosina, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea v Turnově.* Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Sv. 13. Hradec Králové 1986, s. 104.
24 Sbírka Krkonošského muzea v Jilemnici; Beran, V. J., cit. dílo, s. 13.
25 Stará Paka měla v polovině 14. stol. též farní kostel (1358 – po smrti kněze Petra dosazen nový duchovní správce (Wolf, V., cit. dílo, s. 405); Beran, V. J., cit. dílo, s. 14. Novopacký oblouk odděluje od sebe povodí Cidliny a Jizery, a právě tato skutečnost měla zásadní vliv na původ názvu osady, později i města. Osadníci totiž přicházeli od jihu (z Bělohradska), říční toky tudíž směřovaly na opačnou stranu, než byli zvyklí.
26 Beran, V. J., cit. dílo, s. 15–16.
27 Nejstarší zmínka o městské správě v Nové Pace, ale můžeme ji zde předpokládat již ve 14. století, srv. Wolf, V., cit. dílo, s. 405; Beran, V. J., cit. dílo, s. 18–21. O Hynku Krušinovi z Lichtenburka srv. Urban, J.: *Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce.* In: Folia Historica Bohemica. Sv. 4. Praha 1982, s. 7–47.
28 Do farního kostela v Nové Pace dosadil katolického faráře.
29 V Nové Pace dochází ke stavbě kamenných domů až na konci 17. století, viz níže.
30 Privilegií bylo tehdy uděleno více, zachovalo se však pouze pro ševcovský cech; o Nové Pace v dokumentu hovoří jako o městečku, viz Beran, V. J., cit. dílo, s. 24.
31 Beran, V. J., cit. dílo, s. 26.
32 Viz pozn. 12 a 22; Beran V. J., cit. dílo, s. 30. Jirůtka, F., cit. dílo, s. 20; Nožička, J.: *Poddanské poměry na kumburském panství od Bílé hory do roku 1848.* Časopis pro dějiny venkova, *18,* 1931, s. 136–146, 225–254, 329–342.
33 Beran, V. J., cit. dílo, s. 31 s literaturou.
34 Tamtéž, s. 32–33.
35 Tamtéž, s. 34.
36 *Umělecké památky Čech.* Sv. 2. Praha 1978, s. 480.
37 Bareš, M. – Lička, M. – Růžičková, M.: *K technologii neolitické keramiky I.* In: Sborník Národního muzea (SbNM). Řada A. Sv. 35. Č. 3–4. Praha 1981, obr. 14, 15, 18.
38 Horký vzduch z ohniště prostupoval roštem nahoru, kde byly uloženy vyschlé nádoby. K oddělení topeniště od vypalovacího prostoru viz pozn. 35; Bareš, M. – Lička, M. – Růžičková, M., cit. dílo, obr. 22, 23, 25; k vývoji hrnčířské pece od polní k horizontální kasselské peci srv. Scheufler, V.: *Lidové hrnčířství v českých zemích.* Praha 1972, tab. IX, s. 71.
39 Vencl, S.: *Nádoby z látek živočišného původu.* AR, *31,* 1979, s. 530–570.
40 Riedl, J.: *Archeologické nálezy. Kumburk.* Novopacko, 2. díl, 1927, s. 332, tabulka 1:1–2.
41 Štajonchr, V. – seminář pro keramologii při Etnografickém ústavu AV ČR r. 1991.
42 Ludikovský, K.: *K technologii na kruhu vyráběné*

pravěké keramiky. AR, *12*, 1960, s. 66–79; Makyta, F.: *Příspěvek k poznání technologie výroby laténské keramiky.* In: Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV. Sv. 4. Praha 1971, s. 97 až 98.

43 Skružný, L.: *Ruční hrnčířské kruhy doby hradištní.* In: SbNM, Sv. 24. Č. 1/2. Praha 1970, 145–155; viz pozn. 36; Scheufler, V., *Lidové hrnčířství,* tab. VIII, s. 69 – schéma vývoje hrnčířského kruhu od ručního po rychlotočivý; Váňa, Z.: *Die Welt der Slawen.* Praha 1983, s. 157 – vyobrazení ručního hrnčířského kruhu.

44 Zápotocká, M.: *Ornamentace neolitické vypíchané keramiky: technika, terminologie a způsob dokumentace.* AR, *30,* 1978, s. 504–534.

45 Sláma, J.: *Příspěvek k dějinám českého hrnčířství 9. a 10. století.* In: SbNM. Sv. 24. Č. 1/2, Praha 1970, s. 157–165.

46 Například by neměla být na tzv. rychlotočivém kruhu používána podsýpka. Nádoba by měla být odříznuta strunou, spleteným drátem nebo žíní. Ale ještě na dnech nádob z 15. století (obr. 11:11) nalézáme stopy po podsýpce (tyto otisky nemohly vzniknout při sušení, protože by nezakryly stopy po odříznutí). Právě výskyt podsýpky na dnech nádob tvářených na šprušláku by mohly nasvědčovat, že pro hrnčíře nebyla důležitá rychlost otáček, jako spíše jejich setrvačnost. U dnešních hrnčířských kruhů s vysokými otáčkami musí vytáčená nádoba na podložce pevně sedět a použití podsýpky nepřichází v úvahu.

47 *Dějiny hmotné kultury.* Díl I. Sv. 2. Praha 1985, s. 758–759.

48 Hazlbauer, Z.: *Kniha Genesis jako ikonografický pramen českých gotických kachlů s motivy Adama a Evy.* In: Sborník Společnosti přátel starožitností. Sv. 2. Praha 1991, s. 165–180.

49 Skružný, L.: *Příspěvek k vývoji hrnčířských cechů a hrnčířských pracovních nástrojů.* Český lid (ČL), *61,* 1974, s. 155.

50 Hall, J.: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění.* Praha 1991, s. 208.

51 Za vlády Vladislava Jagellonského (1471–1516) bylo ustanoveno velké množství hrnčířských cechů – viz pozn. 52; Skružný, L., cit. dílo, tab. 1.

52 Nekuda, V.– Reichertová, K.: *Středověká keramika v Čechách a na Moravě.* Brno 1968, s. 26.

53 Tamtéž; Skružný, L., cit. dílo, tab. 1.

54 Nekuda, V. – Reichertová, K., cit. dílo, s. 27.

55 Tamtéž.

56 Menčík, F.: *Dějiny města Jičína. Od založení Jičína až do roku 1620.* Jičín 1906, s. 141, 162, 165, 167, 175, 178, 179, 264. Pro poddanské město Jičín máme též v městské knize dochován soupis hrnčířů od r. 1362 do 1614 (tamtéž, s. 286).

57 Scheufler, V., rkp. katalogu pro neuskutečněnou výstavu *Lidové hrnčířství na Novopacku,* dep. Městské muzeum v Nové Pace, str. 1.

58 Viz pozn. 54; Menčík, F., cit. dílo, s. 285.

59 Pešák, V. (ed.): *Berní rula.* Sv. 13. Kraj Hradecký. 2. díl. Praha 1954, s. 260,

60 Bývalá sbírka Fričova muzea v Lázních Bělohradu, nyní OMaG Jičín.

61 Existence skupiny potulných hrnčířů je doložena například z poloviny 17. století na Krétě, viz pozn. 39; Ludikovský, K., cit. dílo, s. 72.

62 Richter, M.: *Hradiště u Davle.* Praha 1982.

63 Scheufler, V.: *Hrnčířství na Jičínsku, Novopacku, Novobydžovsku a Královéměstecku.* ČL, *45,* 1958, s. 115–125 (na obr. 9 jsou fotografie dvou nádob z Pecky, které chronologicky náležejí do 13. století).

64 Bývalá sbírka Fričova muzea v Lázních Bělohradu, nyní OMaG Jičín.

65 Naposledy se se džbánem setkáváme v době stěhování národů.

66 Vytáčení do tzv. kachlic – základní tvar, ze kterého pak hrnčíř formoval nádobu.

67 Gabriel, F. – Smetana, J.: *K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách.* In: Archaeologia historica. Sv. 8. Brno 1983, s. 119 až 138; Gabriel, F.: *Keramický soubor z Frýdštejna.* In: Archaeologia historica. Sv. 16. Brno 1991, s. 279–292.

68 Za informaci děkuji p. Ambrozkové-Hynkové, bývalé technoložce cihelny v Radkyni u Nové Paky.

69 Pro poznání technologického postupu středověkého hrnčíře při přípravě keramické hmoty značnou měrou přispěly například archeologické výzkumy v Sezimově Ústí, kde byly odkryty usedlosti tří hrnčířů. Richter, M.: *Středověká keramika ze Sezimova Ústí.* Katalog k výstavě VI.–IX. 1978. České Budějovice 1978.

70 Richter, M.: *Nejstarší středověká polévaná keramika v Čechách.* PA, *52,* 1961, s. 573–579.

71 Smetánka, Z.: *Základy uhersko-česko-polské skupiny pozdně gotických kachlů.* PA, *52,* 1961, s. 592–598; Kouba, J.: *Další doklady českouherských styků v oblasti středověké keramiky.* Časopis Národního muzea (ČNM), *83,* 1964, s. 185–199; Smetánka, Z. – Topolová, O.: *Die älteste böhmische Keramik mit Zinn-Bleiglasur.* PA, *58,* 1967, s. 499–544.

72 Smetánka, Z.: *Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. století do počátku 16. století.* PA, *59,* 1968, s. 543–578; týž: *K morfologii českých středověkých kachlů.* PA, *60,* 1969, s. 228–262.

73 Smetánka, Z.: *K problémům nejstarších plasticky zdobených kachlů v Čechách.* Práce Krajského musea v Hradci Králové. Serie B. Vědy společenské. Sv. 2. Hradec Králové 1959, s. 107–114.

74 Richterová, J.: *Středověké kachle.* Praha 1982, tab. 50:1.

75 Tamtéž, tab. 51:5.

76 Tamtéž, tab. 53:2.

77 Tamtéž, tab. 41:2.

78 Tamtéž, tab. 47:2.

79 Tamtéž, tab. 39:1.

80 Hazlbauer, Z.: *Sbírka historických kachlů v Muzeu Šumavy v Sušici.* In: Sborník společnosti přátel starožitností. Sv. 3. Praha 1992, s. 135–150, obr. 3:2.

81 Hazlbauer, Z.: *Gotický kachel z hradu Lichnice s erbovním znamením města Chrudimě.* In: ZMHK. Sv. 19. Hradec Králové 1993, s. 111–115; týž: *České gotické reliéfní kachle s erbovním znamením ševcovského cechu.* In: Archeologica Pragensia. Sv. 11. Praha 1991; viz pozn. 52; Skružný, L., cit.

dílo, obr. 16 (kachel z Kutné Hory, 16. stol., s reliéfy symbolizujícími hrnčířství).

[82] Hazlbauer, Z.: *Středověká hra ve vrchcáby ve světle dobových pramenů.* In: Archaeologia historica. Sv. 17. Brno 1992, s. 421–445.

[83] *Dějiny hmotné kultury.* Díl 1. Sv. 2. Praha 1985, s. 764–765, obr. 678.

[84] Hazlbauer, Z.: *Jednoduché obytné stavby v ikonografii českých gotických reliéfních kachlů.* In: Archeologica Pragensia. Sv. 4. Praha 1983, s. 263–276; týž: *Středověký vůz v ikonografii českých reliéfních kachlů.* In: Archeologica Pragensia. Sv. 6. Praha 1985, s. 203–219.

[85] Viz pozn. 67; Richter, M., *Středověká keramika ze Sezimova Ústí,* obr. 16.

[86] *Dějiny hmotné kultury,* cit. sv., s. 899–901, obr. 797, 798; Velímský, T.: *Drobná keramická plastika ze zaniklého středověkého města v Děčíně.* In: Sborník Společnosti přátel starožitností. Sv. 3. Praha 1992, s. 97–104.

[87] Pajer, J.: *Počátky novověké keramiky ve Strážnici.* Strážnice 1983.

[88] Viz pozn. 38; *Novopacko. Vlastivědná monografie okresu.* Díl 3. Nová Paka 1929, s. 255–256.

[89] Za informaci děkuji p. Ambrozkové-Hynkové.

[90] Za lektorský posudek mé práce děkuji PhDr. Jindřichu Franckovi ze státního okresního archivu Jičín a RNDr. Miloslavu Bařinovi z Městského muzea v Nové Pace.

Turnovská radnice v letech 1526 až 1993

Jiří Slavík

Radniční budova patřila i v prostředí poddanských měst a městeček k budovám nejvýstavnějším, navenek reprezentujícím hospodářskou a právní úroveň obce. Podnětem k nynějšímu zpracování dějin radnice byla velká rekonstrukce, započatá v roce 1992. Hlavním pramenem bylo podrobné dokumentování stavby z roku 1992, doplněné archivními materiály z městského archivu[1]. Byly vyčerpány fondy vztahující ke klíčovým okamžikům existence radnice, především k přestavbě v letech 1620–1622, obnovám v letech 1643–1644 a 1707–1708 a k rekonstrukcím v 19. století. Řadu dokumentů z 18. a 19. století by bylo možné dohledat v aktech krajského úřadu a hruboskalského velkostatku. Nezvěstné jsou plány architekta Rechziegela z roku 1885 a K. Knopa z roku 1894. Část dokumentů, týkajících se oprav radnice na sklonku minulého století, se nachází v pozůstalosti Jana Prouska v turnovském muzeu a v jím zpracovaných materiálech.

Dějinami radnice se zabýval ve své práci o dějinách Turnova J. V. Prášek,[2] z jehož údajů pak vycházel i Jan Prousek v krátkém shrnutí dějin radnice z roku 1890.[3] Doposud jedinou fundovanou prací o dějinách radnice, omezenou však na období do roku 1620, je kniha J. V. Šimáka.[4] Týž autor zpracoval stavební dějiny radnice v turnovském svazku *Soupisu památek*.[5]

První zprávy o radnici v Turnově pocházejí z první poloviny 16. století a informují o staré radnici v nároží náměstí a Hluboké ulice. Nová radnice byla postavena v letech 1526–1527 v západním nároží jižní fronty náměstí. Zatímco starou radnici nahradil po požáru v roce 1538 měšťanský dům, nová radnice (dnes čp.1) je dodnes centrem správy města. V letech 1620–1621 byla tato stavba, již s věží a v přízemí zaklenutá, přestavěna Petrem Vlachem ze Sobotky. Za radnicí stála od počátku 17. století šatlava. Po požárech v letech 1643 a 1707 byla radnice obnovena, roku 1837 změněna střecha na věži a v roce 1885 byla v místě šatlavy vystavěna nová úřední budova. Poslední proměna postihla radnici v roce 1894, kdy byla upravena její průčelí podle projektu Karla Knopa.[6]

Nejstarším materiálem z radnice je soubor keramiky, který v prosinci roku 1992 předal Muzeu Českého ráje v Turnově Ladislav Koucký, kastelán na hradě Valdštejně. Soubor získal v roce 1990 při zemních pracích v jihozápadní místnosti přízemí radniční budovy (čp. 1). Jedná se celkem o 157 zlomků keramiky; 34 jedinců (21,6%) náleží zdobené keramice a okrajům (z toho 15 střepů tvoří skupinu kachlů), 123 zlomků náleží atypické keramice (88,4%), 27 jedinců tvoří tenkostěnná keramika do 0,5 cm, 44 jedinců silnostěnná

keramika od 0,5 do 0,7 cm a 37 jedinců od 0,7 do 0,9 cm. Chronologicky náleží soubor do období od konce 13. do 16. století. Nejméně zastoupeny jsou nálezy nejstaršího horizontu. Jedná se o keramiku ostřenou středně hrubým křemitým pískem s jemnější rytou šroubovicí. Z typů okrajů je zde zastoupen jak derivát kalichovitě profilovaný, tak i nízké, prožlabené okruží. Analogickým souborem k nejstarší keramice je nálezový celek ze sídlištního objektu na katastrálním území Nudvojovic, shodně datovaný do konce 13. století.[7] Bohatěji je zastoupena keramika 14. až 15. století, s jemnějším ostřivem a oxidačním výpalem u první skupiny. Z typů okrajů jsou zastoupena jednoduchá prožlabená okruží. Výzdoba je provedena jemnější, hustou šroubovicí, řadami kolků. Z nádob jsou zastoupeny zejména hrnce, poklička, miniaturní nádobka – pohárek. Do této skupiny náležejí i miskovité kachle se čtvercovým ústím. Do období přelomu 15. a 16. století můžeme bezpečně zařadit pouze páskové ucho se zbytky světle žluté olovnaté glazury.

Podle informace vedoucího stavebního odboru městského úřadu v Turnově ing. J. Jeníčka došlo při rekonstrukci radnice v roce 1990 (prováděné bez archeologického dohledu) ve výše popsané prostoře ke snížení úrovně cca o jeden metr. Pod prkennou podlahou se nalézal zásyp a dále pak sytě černá vrstva s množstvím uhlíků, která se nacházela mezi mocnějšími jílovitými uloženinami. Černá vrstva by mohla být dokladem jednoho z četných požárů 15. nebo 16. století (20 procent nalezené keramiky nese stopy značného žáru). Vzhledem k tomu, že keramika pochází z vyrovnávací vrstvy (planýrky), nelze blíže určit, o který požár by se mohlo jednat.

Zemní práce v prostoru černé kuchyně opět registroval L. Koucký. Podobně jako v prvním případě došlo ke snížení povrchu cca o jeden metr. Nalezená keramika se bohužel nedochovala, ale šlo údajně o zboží polévané světle zelenými a žlutými glazurami. Tuto keramiku můžeme datovat do 16. a 17. století, tedy do období existence radnice.[8]

Za nejstarší část radniční budovy, pocházející snad ze sklonku 15. století, považujeme menší sklep (obr. 2) se zalomenou vstupní chodbou. Nízký valeně klenutý sklep je zděn z lomového zdiva a je ze severní strany zkrácen nejméně o půl metru.[9] Zvláštností chodbičky je téměř nasucho zděný blok zdiva z drobného lomového kamene. Hlavní část sklepů patří k následující výstavbě radnice z let 1526–1527. Větší sklep i síňka před sklepy jsou zděny z lomového zdiva a sklenuty valenou klenbou. Ve zdivu střední vřetenové zdi a v segmentových klenbách schodiště, vytesaného zčásti ve skále, se ojediněle objevují i cihly formátu 8 × 13 × 27 cm.

Z pozdně gotické stavby radnice se dochovala převážná část přízemí včetně kleneb (obr. 1).[10] Zajímavá je dvoudílná dvoutraktová dispozice s širším traktem mázhausu a zadní světnice při ulici[11] a s vnitřními užšími trakty solnice,[12] schodiště a černé kuchyně s komorou. Po otlučení převážné části omítek přízemí se objevilo stejnorodé lomové zdivo, občas doplněné zlomky cihel. Stěny i valené lomené klenby[13] na střední pilíř sklenutého mázhausu[14] pokrývaly až do nynější opravy původní měkce modelované omítky. Okosení hran kvádrového pilíře vyrůstá z jehlanců a je zakončeno sedlovitými výřezy. Vstup do přední komory i na schodiště rámují půlkruhové okosené portály se zalomením profilace nebo vyžlabeným seříznutím. Valeně klenutá přední komora solnice[15] se do podloubí otevírá konstrukčním obloukem, nad kterým se na stěně zachoval otisk patky starší klenby podloubí.[16]

Ojedinělé je řešení schodiště: dva půlkruhové portály umožňují přístup do schodiště, levý užší do patra, pravý širší přitesávaný portál do výše popsaných sklepů. Dolní rameno schodiště do sklepa tvořila rampa, v nároží podesty byl drobný, ve skále tesaný výklenek pro uložení svíček a kahánků. Horní část schodiště byla dvou či trojramenná,[17] zaklenutá valenou klenbou s velkou trojbokou a drobnou pětibokou výsečí, v prodloužení nízkého

úzkého průchodu. Klenba nad schodištěm je nasazena tak, že rubová strana nevystupovala nad úroveň podlah patra. Zdá se, že po zaklenutí mázhausu muselo být horní rameno schodiště upraveno takovým způsobem, aby vyústilo do patra nad úrovní klenby.

V zadní části přízemí byla plochostropá[18] dolní světnice, přístupná z mázhausu prostým červeně malovaným ostěním[19]. Černá kuchyně se k prostoru světnice otevírala půlkruhovým pasem a byla zaklenuta v přední části stoupavou valenou a v zadní části příčnou segmentovou, taktéž stoupající klenbou. Z tělesa komína se zachovala část dymníku pod úrovní podlahy podkroví (obr. 4). Sousední komora byla nejspíše plochostropá, se vstupem z černé kuchyně.

V prvním patře (obr. 3) se k pozdně gotické výstavbě hlásí pouze zdivo u čp. 2, část nádvorní zdi a několik druhotně použitých okosených ostění, vnitřní členění nelze rekonstruovat. Rozhodně zde byly radní síň a horní mázhaus, značná část konstrukcí byla roubená či hrázděná.

Vnější tvar a podobu jednopatrové budovy nelze spolehlivě rekonstruovat, můžeme jen konstatovat, že vnější vzhled doplňovaly dřevěná věž, osazená nad nároží či střední část hlavního průčelí,[20] a vížka, pobitá bílým plechem. Na věž byly osazeny v roce 1570 hodiny s jedním ciferníkem, vyrobené mistrem Janem, hodinářem z Litoměřic.[21] Střecha byla nejspíše kryta šindelem. Ve sbírkách muzea se nalézají železné dveře, umístěné původně v portále mezi mázhausem a solnicí.[22] Jednoduché křídlo dveří je zpevněno obvodovým rámem a sítí diagonálně probíhajících pásů. V horní části je malý průhled s mřížkou, přítuha dveří je vytržena, štítek zámku je dodatečný, stejně dodatečné jsou i dvě petlice v horní části křídla.

V průběhu druhé poloviny 16. století byla ve dvoře radnice postavena šatlava o dvou jizbách se zasklenými zamřížovanými okny, kamny a dveřmi z fošen.[23]

Přestavbu radnice v letech 1620 až 1621 dobře dokládají *Registra na vydání rathausu od Šimona Šalomouna, souseda v městě Turnově*,[24] z nichž čerpal již J. V. Šimák,[25] nevyčerpána zůstala registra purkmistrovská,[26] zachycující období po obnovení rady v roce 1621. Na stavbu radnice bylo vypůjčeno tři sta kop míšeňských od Šimona Žilky z Mladé Boleslavi a padesát kop od sirotků Preclíčkovských. Práce byly započaty v druhé polovině srpna 1620 bouráním a vyvážením rumu, lámáním kamene a navážením dříví. V září stavěl Jan Vodák lešení, probíhaly zednické práce a byl zřizován provizorní krov. V listopadu zedník Jakub zavážel rumem klenby a boural komín u malé světnice. Práce skončila zima ve druhé třetině listopadu, obnoveny byly v únoru. Mimo stavební práce byly vyklízeny sklepy pro víno. 21. února musel tesař Stehlík vybírat v lese patnáct dubů, od března byl přivážen písek a další materiál, v radnici byla zřízena nová latrína. V dubnu 1621 podezdívali solnici a dva dělníci vyváželi na solnici rum. Od konce tohoto měsíce pracovali tesaři, za mistrem Vlachem do Sobotky byl zaslán zvláštní posel a zedníci pak pracovali až do konce října. V květnu začali pracovat na věži tesaři, z 18. června je účet za bílení. V červenci byla navážena hlína na zásypy a vymazání, v září byla vyplacena většina řemeslníků. V prosinci pracoval Mikuláš Stehlík na táflování v radní světnici. V následujícím roce 1622 pokračovaly práce volnějším tempem. Počátkem března bylo zřízeno ohniště v černé kuchyni, osazeny lavice radních, v dalším měsíci osadili dveře v síni a začaly větší práce zednické, spojené s lámáním štuk, navážením cihel, vápna a písku. Od 19. dubna do 14. května byl vyplácen Pavel Vlach, který nejspíše pracoval v malé světnici servusově. V červnu k ní navezli devět for hlíny, v červenci byla položena a olištována podlaha a v září světnička vybílena. Rokem 1623, kdy byla v kanceláři postavena nová kamna z 3 kop a 7 kachlů s šínem a před zimou byl opravován šindel na střeše, práce na přestavbě skončily. Hodiny v roce 1622 nejspíše přenesli.[27]

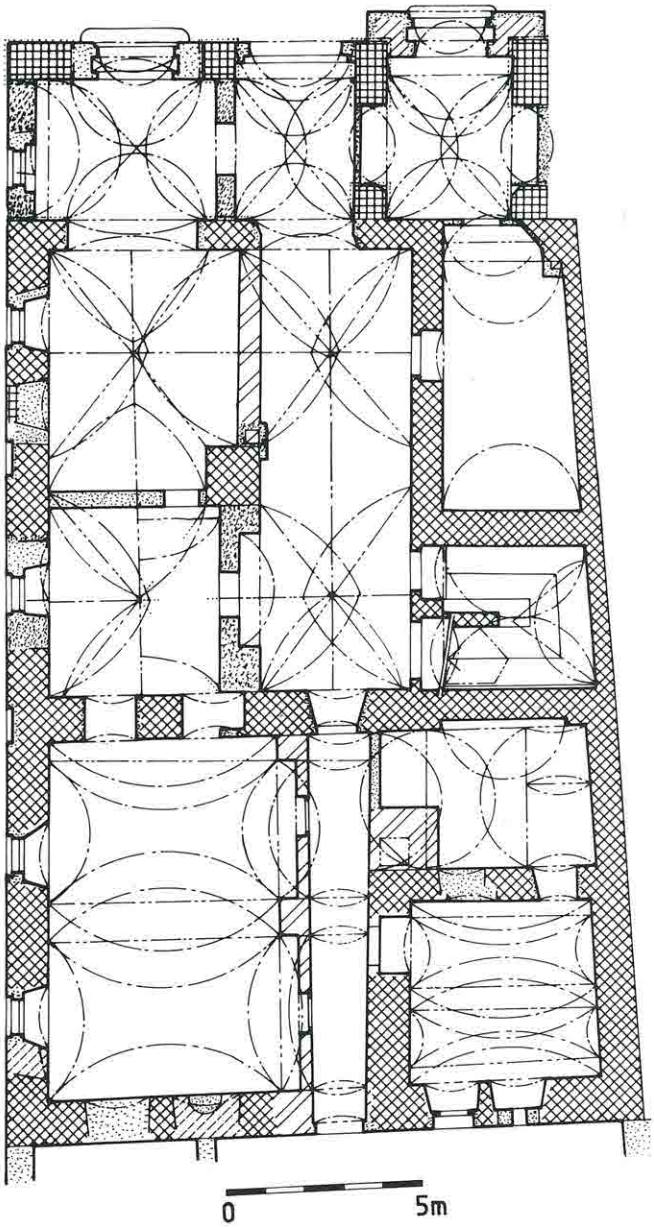

Obr. 1. Turnov, radnice čp. 1. Stav před r. 1986. Půdorys přízemí s vyznačením etap stavebního vývoje: mřížkovaně zdivo gotické, mřížkovaně kolmo ke konstrukci renesanční, šrafovaně barokní, dvojčáry klasicistní, zrněné a tečkované novodobé. Přerušovaně zařazení hypotetické. Zaměření Kamenoprojekt Turnov s doplňky autora. V podloubí čerchovaně zachovalé a tečkovaně odstraněné úseky pateční římsy.

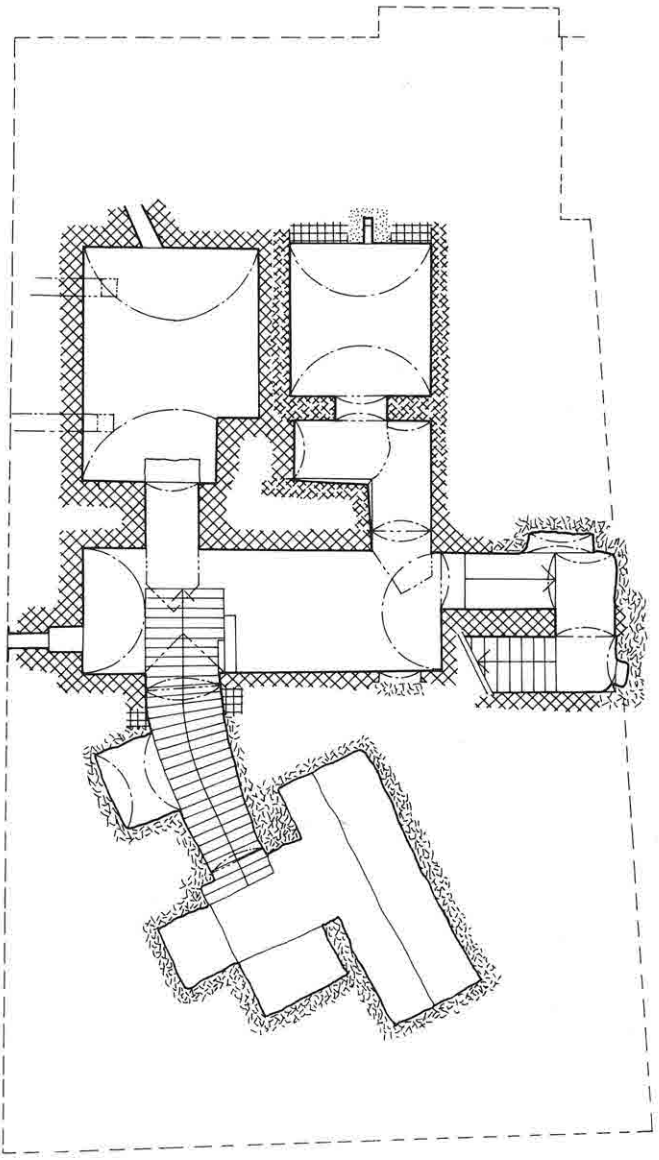

Obr. 2. Půdorys suterénů.

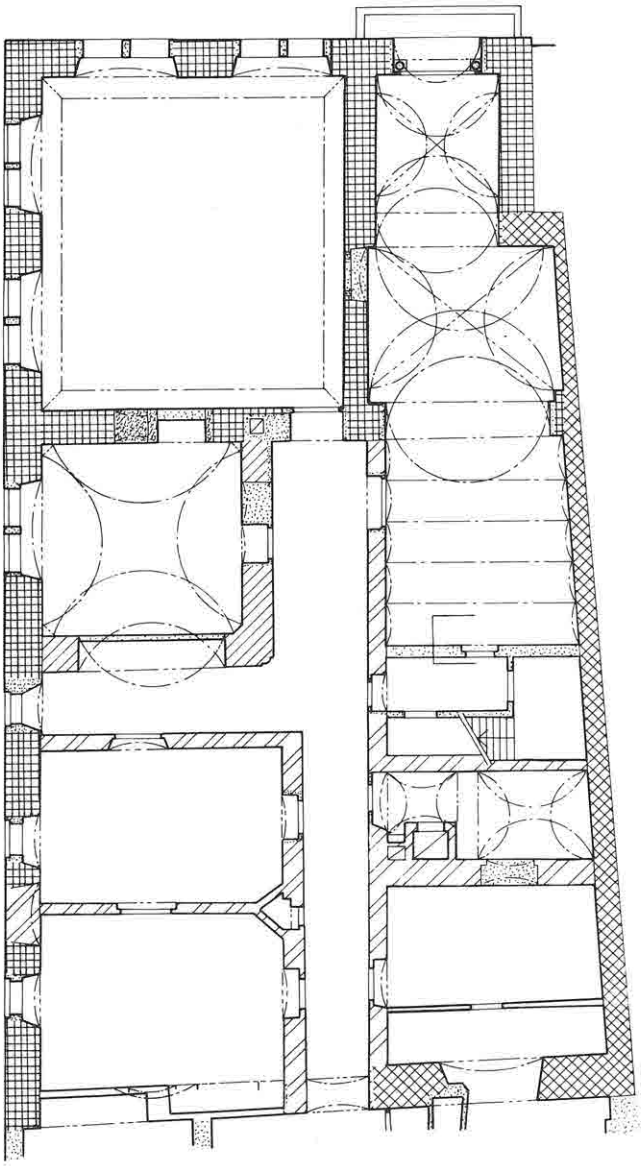

Obr. 3. Půdorys 1. patra. V jižní části depozitáře vyznačeno vyústění pozdně gotického schodiště.

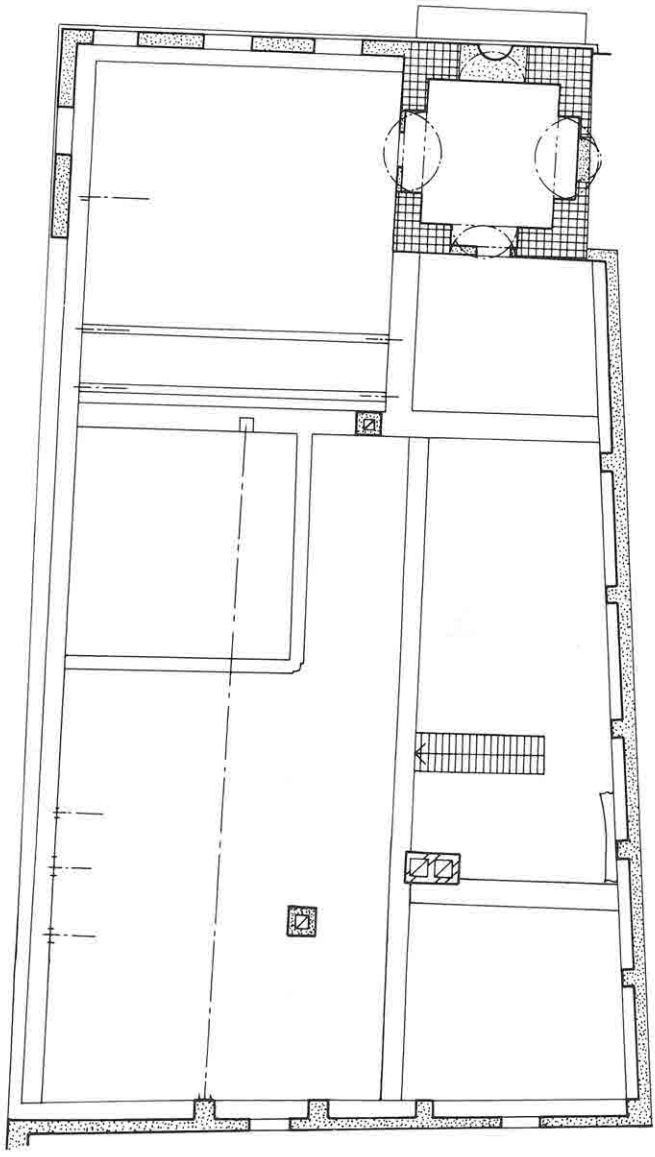

Obr. 4. Půdorys podkroví. Vyznačeny osy průvlaku a trámů stropu horního mázhausu a radní světnice, při východní obvodové stěně torzo dymníku.

Účty začínají 15. srpnem 1620, kdy byla uzavřena smlouva se zedníkem Petrem Vlachem ze Sobotky.[28] Při stavění pomáhal i jeho syn Jan, vyplácený jmenovitě v listopadu 1620, v letech 1621–1622 byl hlavním stavitelem Pavel Vlach. Prokazatelná odměna zedníků činila 133 kop 30 grošů míš. Tesařskou práci smluvili radní s mistrem Mikulášem Stehlíkem. Na krov na věži se smlouvali s tesařem Janem z Boleslavi,[29] na pracích se podílel i vodák Jeremiáš. Tesař byl prvně vyplacen 9. září 1620. Celkem dostali tesaři 59 kop 19 gr. 3 d.[30] Kovářskou práci dodávali Jan Vodsloň a Petr Přibyl za 19 kop 58 gr. a 5 d. a mimo obvyklých kramlí, *hřebu šindelního a podlažního* se uvádí také osm skob k přitažení dvou almar a lavic dole ve velké světnici a předělání mříže v okně do váhy.[31] Zámečnickou práci dodával Jiří Šich. Mnoho vápna,[32] kamene a dříví dostali turnovští darem od vrchnosti, Markéty Salomeny Slavatovny ze Smiřic. Za vápno dali 34 kop 8 gr. 2 d., za kámen a štuky (ostění) 9 kop 42 gr., za dovoz cihel darovaných hrabětem Šlikem ze svijanské cihelny zaplatili 6 kop, za cihly z Dolánek, které dovezl Pavel Lukáš z Rohozce, 48 gr., za 104 kop šindele dali celkem 10 kop 24 gr., za tesané žlaby na střechu 6 kop. Za dopravu dřeva bylo vyplaceno 46 kop 31 gr. 4 d.[33] Šimon Šalomoun vyplatil za dopravu kamene celkem 18 kop 55 gr.[34] Rum vyváželi Jan Pěnčínský (60 for po 2 gr.) a Jan Tepl (59 for). Za vyvážení rumu bylo vyplaceno 12 kop 57 gr. 2 d.[35] Z účtu se dovídáme i o uklizení šindele na loubí 29. 8. 1620. Písek naváželi Jan Tepl, Jiřík Čermák, Jiřík Diblík z Nové Vsi a Václav Blažina, celkem za něj bylo vyplaceno 10 kop 21 gr. 4 d.

Vydání register překročila příjem o 1 kopu 24 gr. 3 d., není v nich ovšem, jak výše zmíněno, zahrnuto celé vydání na stavbu, neúplná registra purkmistrovská uvádějí 167 kop 7 gr. 1 d.[36] Celkem bylo na stavbu rathausu prokazatelně vydáno 518 kop 31 gr. 4 d. míšeňských. Na údržbu a opravy šatlavy byly v roce 1621 vyplaceny 3 kopy 15 gr. 2 d.

Tato stavba se dochovala ve vnějším vzhledu kromě krovu až do roku 1894 v relativní úplnosti. Vzhled budovy je doložen řadou fotografií i kreseb a po srovnání s plánem z roku 1829[37] jej můžeme vcelku spolehlivě popsat. Hlavní průčelí tvořily těleso čtyřpatrové věže a širší štítová část s nárožní vížkou. Stěnu přízemí, oddělenou parapetní římsou oken patra, prolamovaly tři oblouky podloubí s římskou, obíhající paty kleneb. Interiér patra osvětlovala tři okna v kamenných ostěních s nadpražní římsou, u radního sálu sdružená. Nad hlavní římsou se tyčilo hladké průčelí věže s nárožní bosáží, předělené v horní části římsou, pod kterou byl v severní straně do náměstí osazen ciferník hodin a níže ve stěně druhého patra městský znak v ozdobné kartuši s rytým letopočtem 1527 (obr. 6). Šimákem předpokládaný ochoz a obydlí hlásného[38] nelze nijak doložit. Rozložitý volutový štít s trojúhelným tympanonem spočíval na atikovém polopatře, osvětleném trojicí čtvercových okének. Nárožní vížka štítu se zvonem[39] byla zřejmě od počátku kryta cibulí s makovicí a korouhvičkou.[40] Pilíře věže i podloubí jsou vyzděny z pravidelných pískovcových kvádrů, pod patkami kleneb prochází římsa s profilem kymatu nad níže posazeným oblounkem. Křížovou klenbu pod věží zdobila štuková lišta, podobnou klenbou bylo vybaveno i první patro věže. Způsob zakončení věže neznáme, lze předpokládat krov s cibulí. Vstup do mázhausu z podloubí umožňoval ve střední ose pravoúhlý portál s nadpražní římsou, v krajních osách byla čtvercová okna.[41] Podél bočního průčelí bylo představěno vnější schodiště.[42] Zadní část přízemí osvětlovala dvě okna, v patře osvětlovala tři sdružená okna radní síň a přilehlý mázhaus, zadní část osvětlovala tři jednoduchá okna, dolní mázhaus byl zacloněn schodištěm, prostor pod horní podestou schodiště však byl využit ke zřízení *výstupku*, osvětleného sdruženým oknem. O podobě dvorního průčelí nelze říci nic určitějšího, přízemí osvětlovala čtyři okna, v patře bylo mezi dvěma sdruženými další jednoduché okno.[43] Budovu kryly šindelová sedlová a pultová střecha s úžlabím podél věže, ze střechy vyrůstaly menší komíny radní světnice a servusovy světničky a velký komín kuchyně. V přízemí

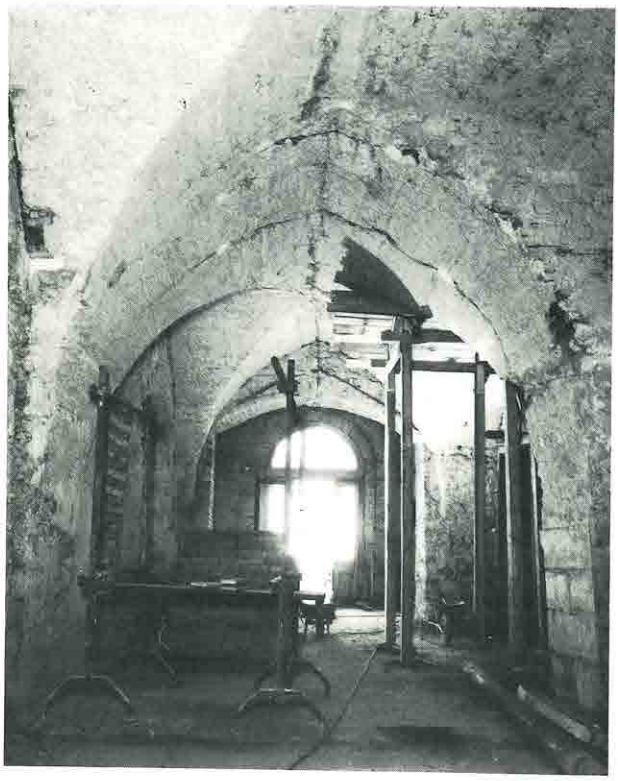

Obr. 5. Průhled západní částí mázhausu s otisky bednění klenby. (Snímek Památkový ústav Pardubice, M. Krištof.)

se kromě zazdění jednoho okna mnoho nezměnilo, dolní světnice a síň byly vybíleny. O rozsahu sklepů svědčí údaj o jedenácti sudech vína, složených do vyklizeného obecního sklepa na nové *kantnýře*.[44] V patře byla táflovaná radní světnice s kamny,[45] ve věži a připojeném klenutém prostoru depozit[46] s pokladnicemi, dvě komory pro servusa (z toho jedna roubená) a malá světnice. Údaj o podezdívání solnice k určení její polohy v budově nepřispívá.[47] Ve stěně radního sálu se dochovalo osekané ostění vstupu do depozitória, původně s uchy.[48] Severně tohoto ostění byl v roce 1992 při podlaze dokumentován zlomek sgrafitové výzdoby,[49] sestávající z širších pásků oddělených lištami. Okraje pásků jsou jednoduše či křížově šrafovány, jeden z pásků tvoří šikmé střídavě hrubé a hladké pásky.[50] Stěny horních dvou pater věže jsou zevnitř vylehčeny nikami s půlkruhovými záklenky.

Katastrofální požár 7. května 1643 postihl i radnici se šatlavou.[51] Vyhořely zřejmě všechny neklenuté místnosti, včetně věže a krovu. Kromě jiných písemností shořela i *registra slanská,* nepoškozeno však zůstalo dvacet beček soli.[52] Oprava budovy byla placena především z příjmů purkmistra, zčásti i slanských, stavbu krovu dokládá *Počet pana Šimona Střeleckýho nákladu na vyzvednutí krovův nad rathousem*.[53] Příjmy počtu byly kryty z várek, posudného, vinného šenku a počtu obilního. Součet výdajů činil 202 zl. 34 kr., výdaje

Obr. 6. Erb na věži s datem 1527. (Snímek Památkový ústav Pardubice, M. Krištof.)

register purkmistrovských činily 82 kop 32 gr. a 2 d., z toho *za cimbál* 2 kopy 7 gr. a za opravu hodin rovných 9 kop.

Od 18. května byly vyklízeny a zabezpečovány nejdůležitější prostory, ještě téhož dne byl sňat zvonek ze školy a zavěšen na radnici.[54] Vyklízení skončilo 3. srpna nálezem roztavené zvonoviny. Mezitím truhlář Jan Stavil dodával nové dveře, zámečník Jan spravoval a dodával nové zámky a David Kobr zasklíval okna v dolní světnici. V říjnu byl vztyčen provizorní krov a pokryt doškem. Zima se prvně přihlásila 27. října a vyklízení sněhu zaměstnávalo Adama Kolcana[55] a jeho manželku až do 24. února 1644. Do 15. prosince byl vztyčen a pobit šindelem krov věže. Od března bylo svrženo dříví na nový krov, 27. dubna byla uzavřena smlouva s tesaři, k 27. květnu vyzdvižen krov a v červenci a srpnu pobit šindelem.[56] Hodiny spravoval hodinář Jan od 12. února do 25. března,[57] který osadil i dvě nová kola a zřídil ze čtrnácti železných součástek bití čtvrtí, do radnice pak velmi často docházel k opravám zámků a k mazání hodin špekem a olejem. 3. dubna uzavřeli páni radní smlouvu se zvonařem na slití nového cimbálu, během tří dnů byly zabedněny a odvezeny do Vrchlabí (?) tři soudky s kovem a zvonovinou, 14. května byl již cimbál na místě.[58] V březnu roku 1645 byla zasklena okna radní světnice a kanceláře, v dubnu dvě okna malé světnice a okénko na mázhaus a v této světnici postavena kamna, zavěšen okovaný zvonec v radní světnici, pro další zvonec byla na střeše vztyčena hraničkа. V květnu byla položena podlaha nad světničkou a další podlahy a dřevěné schody. Strop světničky byl olištován a omazán, v malé světnici a spodní komoře byly položeny podlahy a obě místnosti byly vymazány. Malá světnice byla v červnu lištována a bílena, v květnu a srpnu dynchována a byla v ní spravena kamna. V říjnu byla omítána a bílena radní světnice a mázhaus, v listopadu byla zřízena pavláčka podél zadního průčelí. Radní světnice byla opatřena novým olištovaným povalovým stropem, strop dolní světnice vynášel sloup. Při opravách bylo pořízeno i nové vnitřní zařízení, z něhož nutno připomenout dvě tabule, šest závěsných

stoliček a tabuli pro paměti, pro písaře almaru a stoleček na pódiu. Lavice a rámy oken radní světnice byly omalovány. Ke kamnům radní světnice byla zřízena dvířka u prsku, kozy a vidlice. V šenkýřčině komoře byla pořízena okenice, v dolní světnici zasklená špehýrka ve dveřích a nový zámek s klikou, na dveře mázhausu byl zavěšen krytý zámek, v mázhausu nový rám velkého a malého okna. Zasklena byla dvě okna světničky.

Při opravě byl zřízen nový krov, opět krytý šindelem, s věžičkou[59] na hřebeni střechy, věž[60] byla zakončena krovem s cibulí a lucernou.[61] Na vrchol hrotnice byl posléze osazen monogram Kristova jména v plamenné svatozáři s křížkem a srdcem, protknutým třemi hřeby, a pod něj korouhev s vysekaným městským znakem, letopočtem 1650 a monogramy IG a IW.[62] Podobu věže doplňovaly čtyři vikýře, zakončené soustruženými makovicemi.[63]

Současně s radnicí byla zabezpečena šatlava s celou *Kratochvilkou,* k větší opravě šatlavy došlo až po únoru roku 1650, práce však narušilo uvěznění syna Matěje Rábského, kvůli němuž musela být opravena kláda a pořízeny dvoje nové dveře a zámky, pouta a řetěz. Oprava byla dokončena na podzim, kdy byla 24. září kladena podlaha a 16. prosince povalový strop nad hrubou světnicí.[64]

Další velký požár města 20. dubna 1707 zcela zničil kromě kostela sv. Mikuláše se zvonicí, děkanství, školy, špitálu, malého mostu přes Jizeru a sto sedmdesáti domů i *dobře postavený rathaus s velkou věží s hodinami.*[65] Rozsah poškození radnice se příliš nelišil od škod z roku 1643, o obnově se však nedochovaly téměř žádné zprávy.[66] Známe jen autora

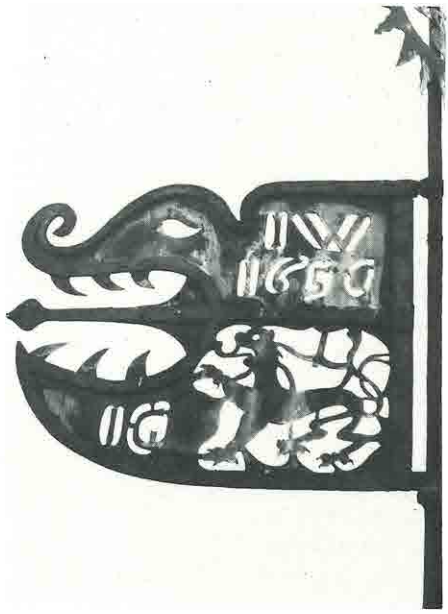

Obr. 7. Korouhvička na věži před výměnou. (Snímek Památkový ústav Pardubice, M. Krištof.)

nového cimbálu – mladoboleslavského zvonaře Mikuláše Pricqeye, který jej dodal 27. června 1708 za 136 zlatých.[67] Dalším dokumentem je nedatovaná suplika hraběti Desfoursovi, v níž turnovští žádali o povolení ke zhotovení hodinového stroje za 90 zlatých jabloneckým hodinářem Eliášem Klingerem.[68] Při opravě byl zřízen nový krov na budově i věži a pocházel z ní i trámový strop prvního patra, odstraněný při nynější rekonstrukci. Hnědě natřený trámový strop s hladkým záklopem či povaly[69] se skládal z dvanácti trámů, přestropujících celou jižní a střední část budovy a vynášených v západní třetině rozpětí průvlakem (obr. 4), ve východní třetině stěnou servusovy světnice a sousedních komor – zakrýval tedy celý horní mázhaus i přilehlé místnost východního traktu. Nad radní síní byl obdobný, červeně malovaný strop se šesti trámy bez průvlaků.

V první polovině 18. století, rozhodně však po dokončení oprav po požáru 1707, vznikly rozdělením horního mázhausu kancelář s plackovou klenbou a přilehlá topná komora. Mimo dosavadní možnosti datování zůstává rozšíření dolní části sklepů (lochů) o velkou lednici ve východním výklenku.

V dubnu a květnu 1732 byla v šatlavě od základu vystavěna dvorní zeď s dvěma okny a dveřmi v kamenných ostěních.

Jen náhodně se dochovalo několik účtů z let 1760–1770, dokumentujících drobnější opravy z roku 1760, kdy byla znovu vystavěna příčka, vybílena dolní světnice, v maštali v přízemí šatlavy osazeny nové žlaby a povalový strop a pořízeno nové kování oken.[70] V září 1761 došlo i na zednické práce, byly opraveny čtvery dveře, v servusově malé světnici byla opravena kamna s hliněnou troubou a spravena byla i kamna v arestu. V roce 1765 platil purkmistr za dovoz dříví k správě arestu,[71] nejspíše tehdy byla zaklenuta maštal. Z následujícího roku pochází smlouva s Jermiášem Langrem, který měl během srpna pořídit nový *perpendikl* k hodinám, zlepšit bití čtvrtí a pak stroj udržovat. Práce byla oceněna na 35 zl., páni radní přidali ještě 2 zlaté.[72] V roce 1766 sklenář Jiří Šich přeložil a opravil okna v arestě, v únoru hrnčíř Václav Šimák spravil kamna ve *walštubně* (radní světnici).[73] V nedatovaném účtu Antonína Wandera se uvádí vymazání maštale, čtyři páry okenic a táflování pod nimi, dveře do hrubé světnice s táflováním, dveře v šíji v síni (tedy na schodiště sklepa), bílení a panty, petlice a hřeby, vše za 24 zl. 24 kr.[74]

Zavedení regulovaného magistrátu bylo příčinou návrhu na úpravu zadní části radnice a šatlavy, předloženého v únoru 1829 Václavem Walterem, rozpočet na práce tesařské nabídl 24. října Josef Staněk.[75] Podle guberniálního nařízení měl mít magistrát zkoušeného purkmistra, dva nezkoušené rady, jednoho zkoušeného radu se služným a bytem v ceně 60 zl., kancelistu, obecního a sirotčího účetního a sluhu.[76] V plánu je zachycena celá radnice se zazděným čelním obloukem podloubí věže, pilíři v nároží podloubí do Jičínské ulice. Mázhaus byl již rozdělen příčkami na chodbu a dvě místnosti při ulici (byt šenkýře).

V plánu i rozpočtech bylo uvažováno zaklenutí šenkovny, chodby a spižírny v přízemí a v patře zřízení bytů zkoušeného radního a sluhy, kuchyně a schodiště na půdu. K zadnímu průčelí se měl připojit rizalit záchodů. U šatlavy mělo být nově vystavěno patro se zděnou pavlačí a opravena brána dvorka radnice. Přestavba nebyla provedena, některé části plánu byly v odlišném provedení realizovány po roce 1841.

V roce 1837 byl krov věže v takovém stavu, že magistrát projevil obavu o hodinový stroj, písemnosti a pokladnice, uložené v depozitu pod věží a v návrhu opravy počítal se zřízením břidlicové krytiny. Po prohlídce, vykonané krajským inženýrem Zelingerem, byla oprava 14. června povolena.[77] Práce byly začaty 25. června, další komisionální prohlídka se konala 28. srpna za účelem zjištění stavu zdí, jež měl zatížit nový krov a krytina. Rozpočet ve výši 817 zl. 31 a půl kr. byl schválen 4. září.[78] Věž byla zvýšena[79] a opatřena jehlancovým krovem, zakončeným makovicí a původní korouhví. Opravu prováděli zednický mistr Josef Lamač,

kamenický mistr Vincenc Kobosil, tesařský mistr Josef Staněk a pokrývačský mistr Ernest Miller z Malé Skály. Korouhvičku oštafíroval malíř a provazník Václav Müller.[80] Magistrát žádal vrchnost 30. září o odprodej makovice z věže právě opravovaného kostelíka sv. Jana na Valdštejně,[81] makovice však byla nakonec darována a 24. října osazena. Stavební práce skončily během tří následujících týdnů.

Druhá etapa oprav proběhla v letech 1841 až 1846. Na základě návrhu krajského úřadu z roku 1837 předložil magistrát 11. června 1841 rozpočet na opravu radnice, o plány k němu jej však musel vrchnostenský úřad upomínat ještě 15. srpna. K 6. září byla dokončena oprava krovu a střechy.[82] 6. prosince nabídl magistrát propachtování stavby dvou kanceláří adaptací předsíně za 835 zl. Licitaci 28. prosince vyhrál Josef Beran za 662 zl. 45 kr., smlouvu uzavřel 30. března 1843 s podmínkou, že práce dokončí do tří měsíců.[83] Součástí stavby mělo být zboření dřevěných stěn v bytě servusa, dřevěných stropů nad šenkovnou, vyzdění a zaklenutí šenkovny a kanceláří, omítnutí stěn a stropů, vydláždění chodeb kamenem, osazení dveří šenkovny, kanceláří a chodeb a zřízení dvojích kamen.[84] Stavba byla dokončena 22. srpna. Josef Beran posléze převzal i stavbu bytu úředního sluhy, spojenou se zbořením starého komína z bytu hostinského[85] (tedy z černé kuchyně v přízemí) a přestavbu kuchyně v prvním patře včetně zaklenutí. Při bourání se však zjistilo, že celou kuchyni je nutno vyzdít znovu.[86] Dokončení stavby se protáhlo do listopadu.

15. července 1844 předložil zednický mistr Josef Lamač rozpočet na odbourání pilířů podloubí, opravu říms, vsazení železné spony stahující nároží, opravu omítek věže a schodiště a opravu osmiboké vížky.[87] Licitaci vyhrál v následujícím roce Václav Walter nabídkou 365 zl. a po rozhodnutí zakrýt vnější schodiště předložil 30. října rozpočet na 386 zl. 34 kr. Soutěž na přestavbu schodiště vyhrál Josef Beran nabídkou 300 zl. a začal 4. května 1846 s bouráním. V té době byl pořízen i nový ciferník k hodinám od pražského pasíře Johanna Isaka za 58 zl.[88] Po započetí prací bylo přihlédnuto ke stavu schodiště, přizděného na spáru k hlavní budově, situaci v úzké Jičínské ulici a V. Walter navrhl provedení nového schodiště uvnitř budovy. Nový rozpočet byl schválen 26. května. Součástí prací bylo i snesení přečnívající stříšky nad schodištěm, rozpočet na 100 zl. 14 kr. na úpravu krovu předložil Josef Staněk 6. června. Václav Walter skončil práci k 13. červenci 1846, ostatní práce byly skončeny o měsíc později. Zřízení nového schodiště znamenalo zvýšení nákladů o 186 zl. 37 kr. Při stavbě byla osazena vnější křídla u oken radní síně a depozitu, nové dvoukřídlé dveře radního sálu a nová okna ve štítě.[89]

Radniční budova tak byla zhruba uvedena do stavu, popsaného J. V. Šimákem.[90] Za dosud otevřeným podloubím se nalézala temná předsíň s portály skladiště a schodiště do sklepa. V západním traktu byla místnost bytu hostinského a nové schodiště do patra. Trojramenné schodiště bylo přisazeno k jižní stěně místnosti, pod východním ramenem schodiště byl průchod z bytu hostinského do hospody. Další vstup do radní hospody směřoval z chodby, spojující předsíň s dvorem. Vlastní lokál byl obdélný, sklenutý dvěma poli cihelných plackových kleneb do pasů na pilířích z pravidelných pískovcových kvádrů, tzv. štuk, osvětlený třemi okny. Ve výklenku zaniklého okna v jižní stěně se nalézala půlkruhová nika. Z chodby byla přístupná i spižírna a kuchyň hospody s velkým tělesem komína a udírny. Spižírna byla zaklenuta dvěma pruskými plackami, chodba překlenuta dvěma úseky segmentové klenby.

První patro s úředními místnostmi nově zpřístupňovalo trojramenné schodiště, otevřené portálem do Jičínské ulice, s plastikou Iva[91] v nadpraží. Schodiště ústilo do bývalé kanceláře, z níž se tak stal komunikační prostor, navazující na prostor radního sálu a depozitu, které zůstaly beze změny. Na takto vzniklou předsíň navazovala chodba, oddělující dvě plochostropé kanceláře v jihozápadním nároží od východního traktu, v němž byly skladiště,

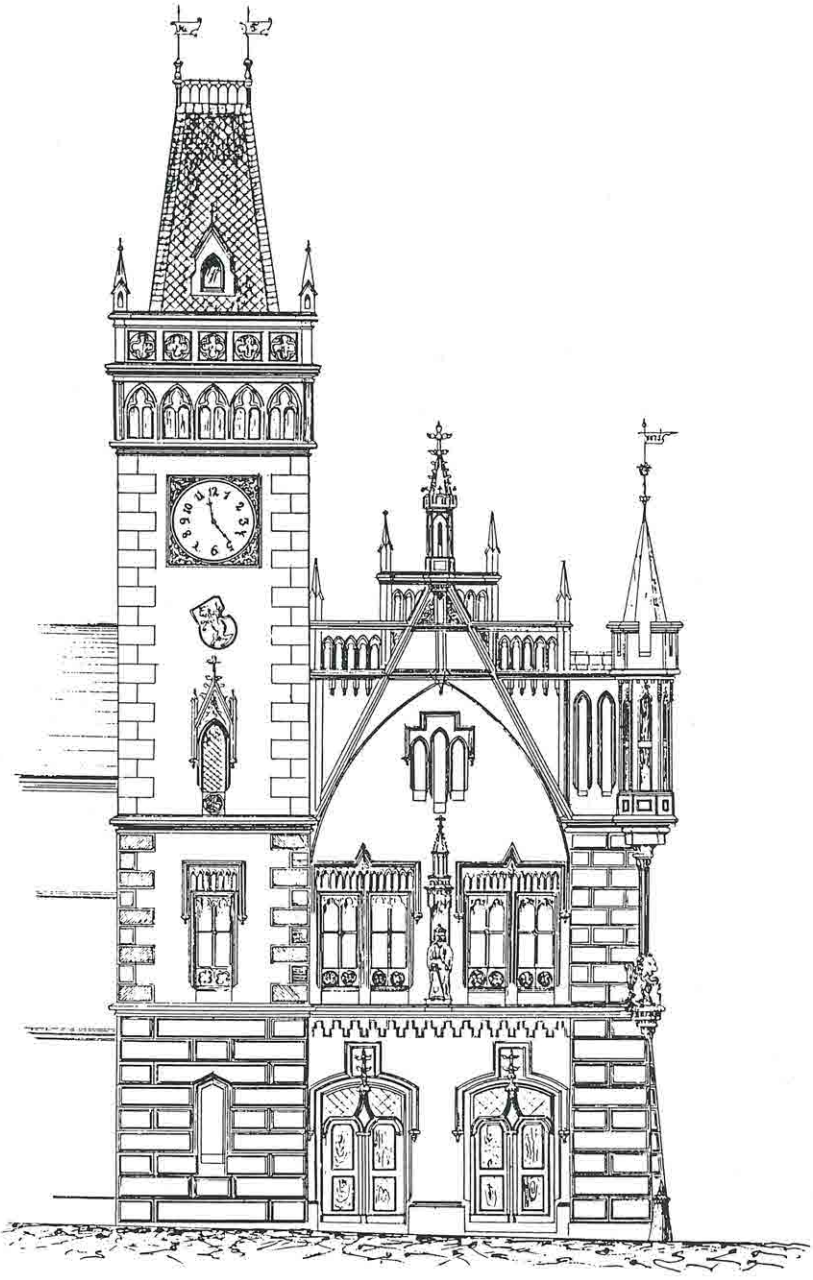

Obr. 8. Návrh J. V. Staňka na úpravu průčelí z r. 1875.

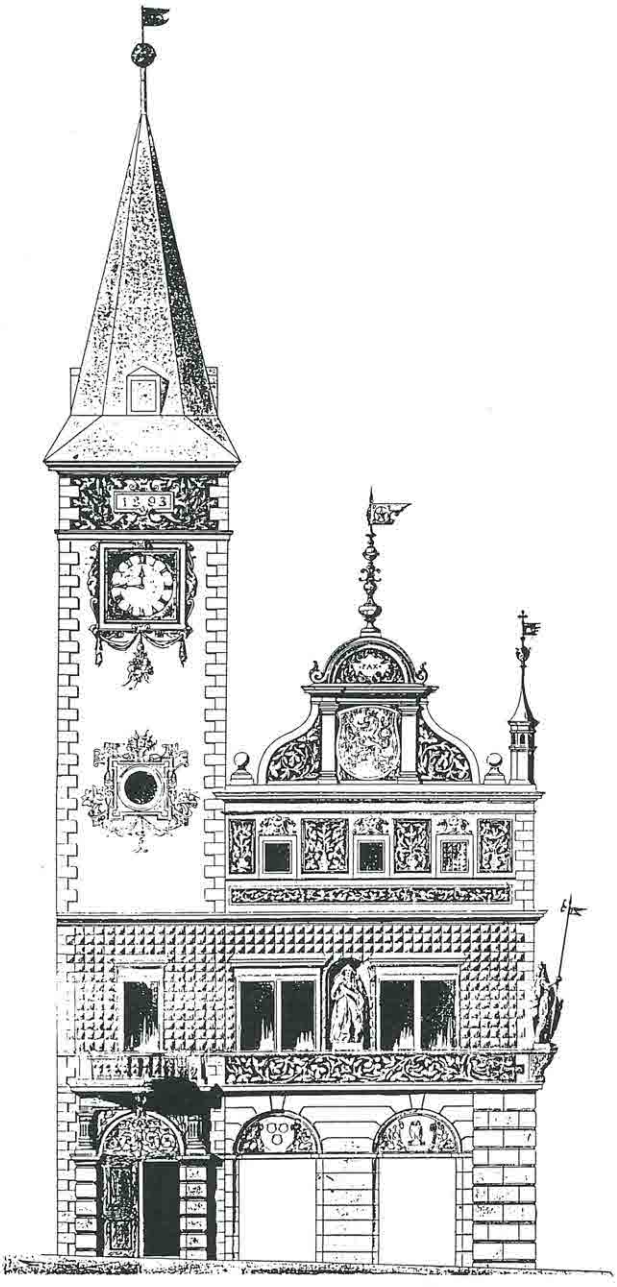

Obr. 9. Projekt na úpravu průčelí od Josefa Maliny s použitím návrhů J. Prouska a J. Kouly z r. 1893.

kuchyně o dvou českých plackách a plochostropý pokoj servusa. Nové stěny prvního patra byly vyzděny z drobného lomového kamene, smíšeného s cihlami.

V průběhu dalšího dvacetiletí zaniklo podloubí, pod věží vznikl krámek s tabákem, do nároží byla ze zadní části radnice přestěhována hospoda, v předsíni přízemí umístěny hasičské potřeby, z nichž je nutno zmínit především obecní stříkačku.

Při odhadu obecního majetku 29. března 1850 byly radnice a šatlava popsány takto: radnice čp. 1 z kamene vystavěná o jednom poschodí, v podzemí se světnicí k ubytování stran a sklepy, v poschodí dvě malé kanceláře, velký sál s depozitóriem, byt právního sluhy. Vazba (krovu) dřevěná, krytá šindelem, kamenná věž krytá břidlicí, s hodinami, s místem za 9 000 zl. Šatlava čp. 335 s kamennými chlévy v přízemí a čtyřmi místnostmi v patře, zčásti dřevěnými, zčásti kamennými, spojenými s radnicí prkenným přechodem. Střecha pokryta šindelem, s místem za 870 zl.[92] Zdánlivě vynechané přízemí radnice bylo pronajato, jak výše zmíněno, za krámek a hospodu. V důsledku zřízení okresního úřadu v roce 1849 mělo město po přestavbě radnice přenechat některé prostory pro berní úřad,[93] k ní však během následujících třiceti let nedošlo.

Z února roku 1875 pochází projekt ing. J. V. Staňka z Prahy na pseudogotickou úpravu průčelí radnice včetně interiérů a změnu střechy.[94] Zastupitelstvo přestavbu, rozdělenou na upravení střechy, úpravu radní síně a zbudování ochranných zdí za 5 899 zl. 49 kr. a vnější úpravu za 12 021 zl. 41 kr., schválilo pod podmínkou propuštění obce ze závazku na opatření místností okresnímu úřadu. Zastupitelstvo 30. července 1877 jednalo o pronájmu depozitu a radní síně občanské záložně, avšak pro nutnost opravy střechy ze záměru sešlo. Ze Staňkova projektu byla provedena pouze přestavba střechy na pultovou. Práci prováděli Václav a Josef Karnoldové z Daliměřic za 4 620 zl. Kolaudace byla provedena 7. prosince 1877, rozpočet odevzdal J. V. Staněk 20. února 1879.[95] Nová střecha byla opět kryta šindelem, na straně u čp. 2 byly zřízeny dva světlíky, první do depozitória, druhý do skladiště.

V průběhu roku 1882 měla být v radnici přesunutím schodiště uvolněna kancelář, buď přenesením schodiště do prostoru neužívaného schodiště pozdně gotického, anebo změnou vyústění stávajícího schodiště do slepé chodby k odbouranému vnějšímu schodišti. Přestavba však nebyla provedena.[96]

Od února 1885 bylo jednáno o přístavbě radnice v místě šatlavy čp. 335, jejíž dřevěné součásti hrozily zřícením.[97] Stavbu získal pražský architekt Eduard Rechziegel za 8 380 zl., potřebné peníze si měla obec vypůjčit.[98] Detailní plán fasády schválila rada města 4. srpna, 6. listopadu byly konstatovány závady na dveřích a kování.[99] Konečná cena za přístavbu činila 10 978 zl. 26 kr., v radnici bylo navíc vybouráno schodiště a volný prostor zaklenut, provedeny nutné zazdívky, prolomen dnešní vchod do radního sálu, osekáno ostění dveří depozitu a další drobné práce, což zvýšilo náklad o 429 zl. 67 kr., vícepráce stály 1 985 zl. 80 kr. Obec tak zaplatila za přístavbu a úpravu 19 393 zl. 73 kr.[100]

Budovu radnice rozšířila podsklepená dvoutraktová budova s reprezentačním schodištěm, bohatou pseudorenesanční fasádou a sedlovou střechou skrytou za atikou. V suterénech byly umístěny cely šatlavy, v přízemí úřadovny města a patro bylo pronajato bernímu úřadu.[101] Nově vzniklá místnost v přízemí čp. 1 byla přenechána nájemkyni hostince Heleně Lamačové. V depozitu radnice byly od roku 1886 umístěny sbírky vznikajícího muzea.[102]

Stav fasád staré radnice čp. 1 byl příčinou rozhodnutí zastupitelstva města z 29. prosince 1890 o důstojné opravě budovy s tím, že náklad bude hrazen z půjčky. Na schůzi bylo přečteno stručné pojednání Jana Prouska o dějinách a podobě radnice, doprovázené třemi tabulemi vyobrazení a návrhů úpravy radnice.[103] Prouskův návrh pokrýval stávající hladká průčelí sgrafitem, do nároží vsazoval plastiku a šetřil tak pozdně renesanční vzhled budovy

v maximální možné míře. Radní síň měla být vybavena renesančním kazetovým stropem, stylovými kamny, portál muzejní místnosti měl být obohacen volutovým štítkem s rozeklaným nástavcem. Celé řešení vycházelo z domácích vzorů v duchu české renesance. K otázce úpravy radnice byly díky Janu Prouskovi zorganizovány v březnu 1891 dvě schůzky s architektem Antonínem Wiehlem, jedním z propagátorů české renesance. Z Wiehlova podnětu zadalo zastupitelstvo zpracování návrhu profesoru architektury na pražské technice Janu Koulovi. Návrh datovaný rokem 1892 byl vypracován v duchu české renesance s vysokým podílem sgrafitové výzdoby.

Na zasedání městského zastupitelstva 25. února byl Koulův návrh projednán, provedení opravy však bylo svěřeno novému zastupitelstvu.[104] Z Prouskova podnětu vznikl ještě návrh ředitele kamenářské školy Josefa Maliny, opřádající budovu bohatou malovanou a sgrafitovou výzdobou ve stylu pozdní renesance.[105] Místní stavitelé však nedovolili použití cizích návrhů a na schůzi zastupitelstva 19. dubna 1894 byly předloženy projekty Karla Knopa v ceně 6 110 zl. 7 kr. a Jana Svobody v ceně 4 409 zl. 75 kr. Přijat byl projekt Knopův a vyhlášen konkurs na provedení stavby. Náklady stavby měly být hrazeny z obecní zálohy stavebního fondu. 29. května zastupitelstvo z předložených ofert Karla Knopa (6 200 zl.) a Jana Svobody (5 364 zl.) vybralo levnější a povolilo náklad do 7 000 zl.[106] V té době vrcholil Prouskův boj za slohově čisté provedení úpravy, když Knopův projekt počítal s širokým použitím štukatur a hromadně vyráběných prvků v eklekticky pojatém řešení vnějšího vzhledu objektu, vycházejícím zčásti z lombardských vzorů. Stavební práce započaly 15. června, pod tlakem vyburcované veřejnosti byly Knopovy plány zaslány 22. června hornobranskému rodáku architektu Janu Vejrychovi k dobrozdání. Ten některé detaily upravil a 27. června poslal zpět. Jan Prousek angažoval i konzervátora Centrální komise pro výzkum a zachování stavitelských památek Josefa Ladislava Píče. Píč nechal projekt posoudit ve Vídni, kde byl zamítnut jako nevyhovující, a sám se přimlouval za znovuotevření podloubí. Na větší zásahy však již bylo pozdě, zvláště když v době, kdy bylo možno úpravu prosadit, se Prousek odmítl angažovat v městských orgánech.[107]

Vejrychův zásah celkově zklidnil vzhled budovy[108] a znamenal snížení nákladů o 218 zl. 8 kr., změny schválilo zastupitelstvo na schůzi 13. srpna. Na téže schůzi bylo schváleno ustanovení technického dozorce stavby K. Knopa s odměnou 150 zl. a osazení ciferníků hodin na všechny strany věže. 14. září byla do makovice věže vložena schránka s pamětním spisem, z jehož obsahu se mimo jiné dozvídáme o rozšíření prostor muzea připojením nově zaklenutého prostoru bývalého skladiště.[109] V roce 1895 byly osazeny ciferníky hodin na zbývající tři strany věže.[110] Výsledek úpravy nebyl veřejností přijat příznivě,[111] z pozdně renesanční budovy se stal novodobě vyhlížející objekt s mělkou nepřehlednou fasádou.

Doklady drobnějších úprav interiérů po roce 1894 a připojení činžovního domu čp. 334 z roku 1934 zcela chybějí. Předpokládám, že k většině z nich došlo po roce 1945. Nejzávažnější z úprav byla provedena v prvním patře čp. 1, kde byla vybourána část jižní obvodové stěny a nahrazena železobetonovým překladem. Z bývalého depozitu byla zřízena svatební síň, kromě zasedací síně byly ostatní prostory čp. 1 používány jako kanceláře, matrika a sklady, v přízemí byly umístěny kanceláře požárního sboru. V roce 1986 přikročil městský národní výbor k přípravě rekonstrukce budov čp. 1, 334 a 335 v nákladu 10 milionů Kčs, který měl být hrazen z vyššího rozpočtu.[112] Z navržených prací bylo v roce 1990 realizováno statické zabezpečení kleneb nad přízemím čp. 1 a snížení podlah v zadní části přízemí objektu. Politické změny po listopadu 1989 antikvovaly tento projekt, počítající s obnovením průchodu přízemím čp. 1, zřízením nového schodiště v místě schodiště pozdně gotického a svatební síně v plackami sklenuté bývalé šenkovně v jihozápadním nároží. Některé myšlenky z projektu byly využity ve vítězném projektu soutěže na rekon-

Obr. 10. Turnov, jižní fronta náměstí před r. 1885. (Originál v OMČR Turnov, reprofoto J. Hajfler.)

strukci radnice, vyhlášené městským úřadem v roce 1991.[113] Autory vítězného projektu byli ing. arch. F. Jeřábek a Kamenoprojekt Turnov (ing. Hradil), vlastní přestavbu provedla firma Eurostav Liberec (stavbyvedoucí ing. Havelka). V historické budově čp. 1, upravené z větší části pro provoz Komerční banky, byly částečně rehabilitovány prostory podloubí a mázhausu, bylo obnoveno pozdně gotické schodiště do prvního patra, zanikla však většina původních omítek a byla rozdělena prostora černé kuchyně. V prvním patře především zanikl do té doby neznámý trámový strop mázhausu a sousedních prostor, byl předělen radní sál. Nově je využito podkroví. Vnější vzhled objektu získal novým trojbarevným řešením. V sousedním domě čp. 335 byl zřízen monumentální vstup a nová obřadní síň, úpravy čp. 334 se omezily především na úpravu vnějšího vzhledu. Náklad na rekonstrukci všech tří budov byl rozpočten na 16 milionů Kčs.

Stavební vývoj radnice lze nově shrnout takto: V letech 1526 až 1527 byla v místech staršího měšťanského domu, z něhož se snad dochoval sklep, postavena patrová budova radnice, v přízemí z větší části sklenutá, s mázhausem, solnicí, schodištěm, šenkem, černou kuchyní a komorou, s velkými sklepy, v patře s radní světnicí, velkým mázhausem, světničkou servusa; nejspíše dřevěným podloubím a věží. V průběhu druhé poloviny 16. století byla radní světnice ozdobena sgrafitem, před rokem 1607 byla ve dvoře vystavěna šatlava. Od roku 1620 do roku 1622 byla radnice přestavěna za účasti Petra a Jana Vlachů ze Sobotky a mistra Pavla Vlacha. Tehdy vznikla pozdně renesanční podoba budovy s podloubím, věží, volutovým štítem a vnějším schodištěm podél bočního průčelí. V patře vznikl ve věži a v jejím sousedství klenutý depozitář. Po požárech 7. května 1643 a 20. dubna 1707 byly obnoveny vyhořelé prostory, v průběhu 18. století byla z horního mázhausu vydělena kancelář a zaklenuta plackovou klenbou. V roce 1837 byl zřízen nynější krov věže, v letech 1841–1846 byla zaklenuta šenkovna a spižírna v přízemí, v horním mázhause zřízeny další dvě kanceláře, přestavěn byl byt servusa a venkovní schodiště nahrazeno vnitřním. V průběhu druhé poloviny 19. století zaniklo podloubí. V roce 1885 byla zbořena

patrová, částečně roubená budova šatlavy a vystavěna nová správní budova čp. 335 podle projektu architekta Rechziegela. Při té příležitosti bylo zrušeno schodiště v čp. 1. Po nějakém čase byla roku 1894 podle projektu K. Knopa, opraveného J. Vejrychem, provedena pseudorenesanční fasáda čp. 1, přičemž zmizelo do té doby zachované pozdně renesanční členění z let 1620–1622, které v základních rysech respektovaly neprovedené návrhy J. Prouska či J. Kouly. Poslední velkou stavební akcí je rekonstrukce, započatá v roce 1992, částečně rehabilitující některé prostory historické budovy čp. 1 a pozměňující podobu hlavního vstupu střední budovy komplexu správních budov čp. 1, 334 a 335.

Poznámky

[1] Na jejich zpracování se obětavě podílel dr. Ivo Navrátil, jemuž touto cestou děkuji. Autorem archeologické části je Jan Prostředník.

[2] Prášek, J. V.: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště* (dále: *Dějiny*). Turnov 1879, s. 119, 153–155, 208–209.

[3] Prousek, J.: *Poznámky ku náčrtkům radnice v Turnově.* Spis a 3 tabule, uloženo v Okresním muzeu Českého ráje (dále OMČR) Turnov, i. č. 12192.

[4] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl 1. Turnov 1903, s. 122–125 (dále: *Příběhy I*).

[5] Šimák, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese turnovském.* Díl 32. Turnov 1909, s. 200–203 (dále: *Soupis*).

[6] Srovnej ve výše uvedených pracích.

[7] Klápště, J.: *Nálezová zpráva čj. 6856/71.* Archiv NZ ARÚ ČAV, Praha. Klápště, J.: *O počátcích města Turnova.* In: Praehistorica. Sv. 8. Praha 1971, s. 289–293.

[8] Nepřístupná je bohužel dokumentace zemních prací z r. 1990, zpracovaná J. Kosinou.

[9] Slavík, J.: *Nálezová zpráva – Turnov, radnice čp. 1.* 1992. Strojopis v archivu Památkového ústavu Pardubice, s. 5–9.

[10] Vzhledem k tomu, že rokem 1526 začíná souvislá řada městských knih, je toto datem post quem pro stavbu, která nejspíše vznikla těsně před tímto datem. Srovnej situaci v r. 1643, kdy byla po požáru založena pamětní kniha, uložená nyní jako rkp. 8 Archivu města Turnova ve státním okresním archivu Semily (dále: SOkA Semily, AM Turnov). O datu 1527 viz dále.

[11] Srovnej podobnou dispozici staré radnice čp. 33 v Jičíně.

[12] Šimák bez uvedení pramenů umisťuje solnici do 1. patra (*Příběhy I*, s. 125), popis solnice z r. 1508 se vztahuje ke staré radnici (*tamtéž*, s. 158). Údržba solnice byla hrazena z výnosu solního obchodu, proto se k její lokalizaci po zániku valné části register slanských nedochovaly téměř žádné údaje.

[13] Klenby byly zděny do bednění o šířce prken 14, 24 a 30 cm, viz Slavík, *Nálezová zpráva*, s. 5.

[14] SOkA Semily, AM Turnov, registra purkmistrovská 1643, 25.

[15] V solnici se dalo uskladnit nejméně 22 beček soli. SOkA Semily, AM Turnov, sign. I-0-6.

[16] Není jisté, zda byla klenba provedena, tvar otisku nevylučuje užití žebrové klenby na konzolách, viz Slavík, *Nálezová zpráva*, s. 5.

[17] Vzhledem k tomu, že podobu a polohu stupňů nelze nijak doložit, je možné i odlišné řešení s křivočarým schodištěm. Jednalo-li se o dvouramenné schodiště, lze je zařadit mezi nejstarší dvouramenná schodiště s vřetenovou zdí na území Čech, z nichž je nutno připomenout nejstarší, datované do let 1507–1508 v Ludvíkově křídle Pražského hradu (Mencl, V.: *Architektura*. In: Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526).* Praha 1985, s. 98) a východní schodiště Rejtova paláce v Blatné, pocházející z let 1515–30 (Durdík, T.: *K počátkům a středověké stavební podobě hradu v Blatné.* In: Archaeologia historica. Sv. 10. 1985, s. 283–295). V Rejtově okruhu je tak možno hledat i původ této konstrukce, zdomácnělé v našem prostředí až v následujícím období renesance. Tradičním způsobem bylo naopak provedeno podklenutí horních ramen a překlenutí schodiště. Nad portálem sklepa se ve vysokém čele klenby mázhausu objevuje zazděná špaleta a práh otvoru, směřujícího nelogicky do klenby mázhausu. Nejspíše se jednalo o níže popsanou úpravu během stavby, ve špaletě se neobjevují zbytky omítky.

[18] Slavík, *Nálezová zpráva*, s. 5.

[19] Tamtéž. Červeně malované kvádry byly druhotně použity i v zazdívce podloubí.

[20] Tak jako u mladších dřevěných radnic v Semilech, Železném Brodě či Zákupech, srv. vyobrazení Kibic, K.: *Historické radnice* (dále *Radnice*), 1989, s. 98.

[21] Šimák, *Příběhy I*, s. 123.

[22] Šimák, *Soupis*, s. 201. Rozměry portálu i dveří spolu korespondují.

[23] Tamtéž.

[24] SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-1 (Počty rozličné).

[25] Šimák, *Příběhy I*, s.124 an.

[26] SOkA Semily, AM Turnov, registra purkmistrovská (dále: Rp) 1621–1622.

[27] Zámečník Jiří Mencl dostal v říjnu 1621 na špek 5 gr. 1 d., v roce 1622 dostal na špek 18 gr., za práci 4 kopy 45 gr. 1d. a na půl libry drátu 14 gr. 4 d. V roce 1623 bylo na špek vydáno 54 gr. a Jiříkovi za práci 6 kop a na nové nárožníky od Petra Přibyla 1 kopa 1 gr. 5 d.

[28] Vlach byla obvyklá příslipka jmen zedníků, i když nepocházeli z Itálie, takže můžeme předpokládat, že mistr Petr pocházel z Čech.

29 SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1621, 5.
30 V účtu není započteno zvlášť účtované vybírání dřeva.
31 Nejspíše solnice, nyní místnost za věží.
32 Přivezl je Jan Martin z Kozákova.
33 V registrech se objevují nejen formani, ale i sedláci a zřejmě i měšťané. Dřevo vozili rohozečtí sedláci, dále jsou jmenováni Havel Čanecký, Jan Henich, Tomáš Tomek, Jiřík Volovník, Michal rychtář z Mašova, Václav Ezdráš, hrnčíř a obecní starší Jan Tichý (který navíc dostal připlaceno na střevíce, když chodil pro obecní potřeby), Jiřík Čermák, Václav kloboučník, Jan Liška, Jan Tepl, Adam Liňka z Jenišovic a Havel Mazánek. Posledně jmenovaný byl spíše forman, přivezl mj. i zmíněných tesařem vybraných 15 dubů.
34 Matěj Chlumecký a Bernart z Modřišic vozili kámen a 37 štuk, štuky z Bukoviny vozili Jan Kvapil a Mach z Bukoviny, (sedláci z Bukoviny a sedláci z Vesce vozili kámen), ti přivezli i 11 čtvrtnic na okna.
35 Maximálně vyváželo 10 dělníků, jindy jen 2 přesívali.
36 V tom je započteno 9 kop 45 gr. 5 d. za 4 štuky, 1000 cihel pálených a 400 nepálených, které v říjnu 1621 platil purkmistr a o nichž se důvodně domnívám, že byly použity v radnici.
37 SOkA Semily, AM Turnov, neinventované plány.
38 Šimák, *Příběhy I*, s. 128.
39 Šimák, *Soupis*, s. 203.
40 Nynější korouhvička ve tvaru dračí hlavy na vížce štítu může pocházet již z této etapy výstavby.
41 Ve známé Prouskově kresbě je portál umístěn v krajní ose podloubí (Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 4. Bystrá n. J. 1991, obálka).
42 Šimákem uváděné zadní schodiště patřilo pravděpodobně k šatlavě. Vnější schodiště bylo oblíbeným prvkem radničních budov již od 15. století, srv. Kibic, *Radnice*, s. 26 a 28. Srv. Prášek, *Dějiny*, s. 213, k roku 1708: *hofmistr Bubák, když po schodech z radnice scházel, pravil okolostojícím…*
43 Pravděpodobná je existence přístavku se záchody, v Rp 1621, 4 je zmíněna platba za udělání latriny v rathause.
44 SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1621, 3 a 5.
45 SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1621, 12 a 14.
46 Nejspíše z portálu depozitu pochází druhé kované křídlo dveří, chované ve sbírkách OMČR, o němž se traduje, že pochází ze šatlavy. Pravoúhlé křídlo s rámem, diagonálními pásy (v křížení hlavních silnějších pásů je osazena kulička) a 3 zámky je zdobeno kytičkami v ploše mezi pásy.
47 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-1 (Počty rozličné).
48 Z detailů stavby se v nikách věže nalézají druhotně použitá okenní ostění s typickým kymatickým profilem.
49 Vzhledem k poloze sgrafita a předstupujícímu líci okolního zdiva je vysoce pravděpodobné, že dolní část stěny se sgrafitem pochází z blíže neznámé renesanční stavební etapy.
50 Sgrafitová výzdoba kleneb interiéru existovala v radnici v Mladé Boleslavi, inspirace turnovských pochází nejspíše odtud. Sgrafito v radnici v Poličce se v interiéru ocitlo po rozšíření budovy.
51 SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 8, fol. 4.
52 SOkA Semily, AM Turnov, registra slanská 1643.
53 SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1643–44, sv. 18–30, 1-8, registra slanská 1643, I-O-11.
54 SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1643, sv. 18–24: *gallas inkoust* za 12 gr. 6 d., 23. 5. za 6 knih *papíru k obecní potřebě* 47 gr. 6 d., za vosk *k pečetění a obarvení* 17 gr. 1 d., 31. 5. za 2 měšce *pro peníze a pečeť* 5 gr., 16. 8. za železnou paličku a kolek k pečetění 18 gr., 26. 9. za nůžky pro písaře 12 gr. 6 d., 2. 11. od ukování *purkmistrovské extratyčky* 25 gr. 5 d.
55 Adam Kolcan byl nejspíše radním hospodářem.
56 Po větším sněžení byl sníh odstraňován i v následujících letech, např. 24. 1. a 12. 12. 1650. Rp 10, 21.
57 Totožný se zámečníkem Janem.
58 SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1644, 29; registra slanská 1643 I-O-11; registra Šimona Střeleckýho I-PC-6.
59 Makovice a půlměsíc byly v minulém století věnovány muzeu (Šimák, *Soupis*, s. 203), dnes jsou bohužel nezvěstné.
60 V tomto období nebyl ve věži obydlený prostor, za hlídání na věži byl hlídač placen (SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1645, 9): *Vartýři když vartoval, když zde pan hejtman při renovaci byl* (Rp 1646, 34).
61 Stefan, O.: *Průzkum pro regulační plán města Turnova*, 1944, s. 1.
62 Oba tyto prvky byly při nynější opravě nahrazeny kopiemi.
63 SOkA Semily, AM Turnov, AM Turnov, I-PC-6.
64 SOkA Semily, AM Turnov, Rp 1650, 21.
65 SOkA Semily, AM Turnov, III-BA-35.
66 Je možné, že opravu uhradila správa velkostatku, ovšem známý boj Turnovských s hrabětem Františkem Josefem z Valdštejna činí tuto hypotézu nepravděpodobnou, srv. Prášek, *Dějiny*, s. 210.
67 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-44. Na smlouvě je přitištěna černá obdélná pečeť s okosenými rohy se zvonkem, monogramem N. P., kružítkem a rydlem.
68 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-45a.
69 Slavík, J.: *Nálezová zpráva*, s. 8. Horní hrana trámů byla hladká, záklop byl odstraněn při některé z pozdějších úprav krovu. Strop se bohužel nepodařilo v úplnosti dokumentovat, takže počet trámů je dohadem.
70 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-101a.
71 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-138 a-c, 140 g-j, 210.
72 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-214.
73 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-212.
74 SOkA Semily, AM Turnov, I-PC-225.
75 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 1829, neinventovaná sbírka plánů.
76 Prášek, J. V.: *Dějiny*, s. 308.
77 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 1837, nedatovný opis pamětní listiny vložené do makovice věže. V jiném spise z 12. září je povolení datováno k 9. září 1837. Fotografie pamětní listiny jsou uloženy v OMČR Turnov.
78 SOkA Semily, AM Turnov, spisy z 28. a 31. srpna 1837.
79 Údaj o zvýšení o 20 loktů v pamětní listině je nej-

spíše omylem. Nízká nástavba věže spočívala na staré hlavní římse.

80 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 1837.

81 Tamtéž: *Báň pochází z kostela sv. Jana na Waldštayně, který se také toho roku spravoval a taškami kryl, též na to stavení při něm z gruntu v nově stavělo, když dřívěji jen malá poustka s 3 sekničkami byla.*

82 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 1841.

83 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 6. 12. 1842, 30. 3. 1843.

84 Tamtéž, nedatované podmínky stavby, na vybourání stropu a zaklenutí šenkovny se dochoval rozpočet Josefa Lamače na 55 zl. 50 kr.

85 Výška komína 9 sáhů, tedy 17,06 m (od podlahy 1. patra).

86 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 17. a 18. 6. 1843.

87 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 15. 7. a 28. 10. 1844, 18. 6. 1845.

88 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 1. 9., 1. 10., 30. 10. 1845, 17. a 20. 3., 2. 5. 1846.

89 SOkA Semily, AM Turnov, spisy 6., 14. a 26. 5., 6., 15. a 16. 6., 13. a 21. 7., 13. 8. a 10. 10. 1846.

90 Šimák, J. V.: *Soupis*, s. 200–202.

91 Při přestavbě radnice r. 1894 byla plastika přenesena na konec nové atiky západního průčelí, v r. 1992 snesena, restaurována a umístěna v mázhausu.

92 Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* 3. díl. Místopis. Turnov 1904, s. 1 a 61.

93 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy městského zastupitelstva z 23. 11. 1867 a 6. 4. 1870.

94 SOkA Semily, AM Turnov, neinv. sbírka plánů. J. V. Staněk byl mj. autorem příbramské synagógy.

95 SOkA Semily, AM Turnov, neinv. sbírka plánů.

96 SOkA Semily, AM Turnov, neinv. sbírka plánů. 3 varianty plánu V. Šulce z června a srpna 1884, zápisy zastupitelstva z 9. 3. a 11. 7. 1882.

97 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy zastupitelstva z 26. 6. 1885. Dobrozdání Vincence Šulce z 24. června upřesňuje představu o budově šatlavy: kamenné schodiště vedlo na dřevěnou ztrouchnivělou pavlač, z roubené předsíně se zděným předpecím byly přístupné dvě roubené omítané světničky s kamennou štítovou stěnou. Vlevo předsíně byla roubená komora a za ní dvě zděné komůrky se schodištěm na půdu. Všechny místnosti měly povalové stropy kryté lepenicí.

98 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy zastupitelstva z 20. 3. a 26. 6. 1885. Pražský městský stavitel E. Rechziegel byl projektantem Uměleckoprůmyslové školy v Praze, libeňské plynárny a rekonstrukce zámku v Záběhlicích. K 26. říjnu 1885 je datován jeho návrh na pseudorenesanční úpravu průčelí turnovské radnice čp. 1.

99 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy rady z r. 1885.

100 SOkA Semily, AM Turnov, neinv. sbírka plánů. Rozpočty byly revidovány V. Šulcem od 10. do 12. 12. 1887. Odtud pramení nejasnosti o provedení stavby.

101 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy ze schůzí rady 20. 10. a 6. 11. 1885.

102 Maierová, H.: *První tři desetiletí v historii turnovského muzea.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá n. J. 1992, s. 64. Sbírky zahrnuly i městský archiv, prostory radnice opouštěly postupně od r. 1927.

103 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1891–1900; OMČR Turnov, Pozůstalost J. Prouska, poznámky k náčrtkům.

104 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1891–1900.

105 SOkA Semily, AM Turnov, neinv. sbírka plánů.

106 SOkA Semily, AM Turnov, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1891–1900.

107 SOkA Semily, AM Turnov, koncepty odeslaných dopisů. V dopise z 22. 6. starosta mj. sděluje, že všechny plány mají být uloženy v muzeu. Do SOkA Semily se odtud dostala pouze část starších návrhů, výkresy z r. 1894 jsou nezvěstné.

108 OMČR Turnov, neinv. listiny z městského archivu.

109 OMČR Turnov, fotokopie pamětního spisu, pořízená v r. 1992. Ve spisu je mj. uvedeno i složení městského úřadu, tvořeného ředitelem městské kanceláře, tajemníkem, politickým revizorem a výběrčím daní, městským kancelistou a 4 strážníky.

110 SOkA Semily, AM Turnov, koncepty odeslaných dopisů. Nabídka soboteckého hodináře F. Mencla z 6. 3. 1895.

111 OMČR Turnov, poznámka J. Prouska na druhém kartonu náčrtů radnice z r.1890: *A tomuto názornému vysvětlení nebylo rozuměno? K čemu ještě ústních vysvětlivek, kdy obrázky mluvily! Ale nepřesvědčily a proto finis + konec rathouse 1894.*

112 Projektovou dokumentaci zpracoval v Kamenoprojektu Turnov ing. Hradil od března 1986 do r. 1990.

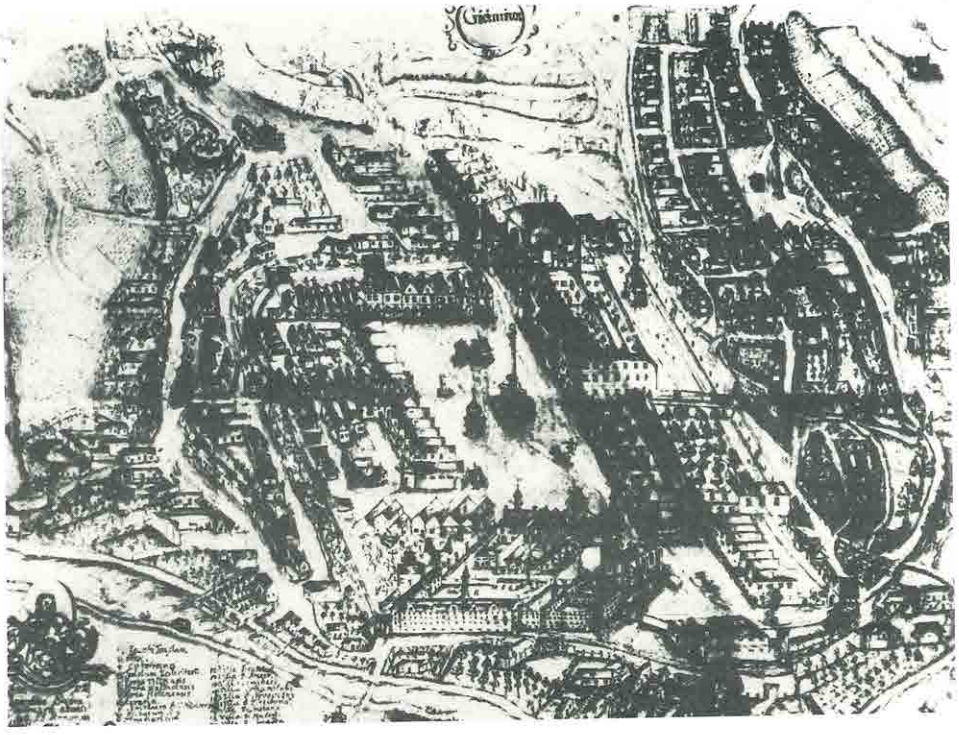

Sikorova kresba Jičína ze 17. století. (Repro O. Kudrnáč.)

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ – 7 1994

Rebelie železnických poddaných v 17. století

Jindřich Francek

Hospodářská prosperita poddanského Jičína se v 15.–17. století odrazila ve snaze o rozmnožení obecního majetku. Město získávalo dary, koupěmi a směnami pole, louky, lesy, dvory i celé vesnice.[1] Na základě privilegia ze 17. července 1416 si je dávalo zapisovat do zemských desk.[2] Vyvrcholením tohoto úsilí byla koupě poddanského městečka Železnice. Tím došlo k paradoxní situaci, protože Jičínští, sami poddaní velišského a později kumburského panství, se stali vrchností pro železnické poddané. Z toho vyplývaly četné, místy dramatické konflikty, které se táhly až do poloviny 19. století.

Jiná poddanská města měla také své poddané, například Nová Paka dvě vsi, Litomyšl deset vsí, Náchod šest vsí, Nové Město nad Metují dvě vsi, Dobruška rovněž dvě vsi. Rozdíl spočíval v tom, že Železnice byla městečko, čímž vznikla nepochybná anomálie. Město Jičín získalo do počátku 17. století i vesnice Těšín, Bradleckou Lhotu, Cidlinu, Březku, Pekloves, Hoření Zámezí, Doubravici, v roce 1617 i část Popovic. Všechny jičínské vesnice připojil Albrecht z Valdštejna k panství Milíčeves a nadační listinou z 16. října 1624 je daroval místní jezuitské koleji.

Jičín měl vážný zájem o koupi bradleckého panství již v roce 1539. Dochovala se původní trhová smlouva z 12. prosince téhož roku, ve které čteme: *...pan Albrecht z Valštejna [!] ráčil jest prodati opatrným purgmistru, konšeluom i vší obci města Jičína zámek Bradlec a tvrz v Železnici i s městečkem i s podacím v témž městečku, ves Těšín, ves Lhotu, ves Kyje, ves Syřenov, ves Žďár, a to s lidmi, s platy, s lukami, s rybníky, s lesy, s potoky, s mlejnem, i s tím se vším příslušenstvím, jakž jest na to nadepsaný pán pan Albrecht již dotčený purgmistru i vší obci nahoře jmenované registra vydati ráčil, a to za sumu sedm tisíc a za čtyři sta kop, vše míšeňských, kteroužto sumu nadepsaný purgmistr, konšelé i všecka obec často jmenovanému pánu panu Albrechtovi rozdílně dáti a vyplniti mají.*[3] Albrecht z Valdštejna slíbil Jičínským velkou měděnou pánev i žito *na ozim oseté* po 22 korcích. Vymínil si za to některé osedlé i neosedlé a sirotky a dále pak jitro louky pro Vejvodu do Jičína a další jitro pro Matěje Pátka tak, aby mohli svůj pozemek prodat nebo pronajmout. Tato smlouva byla mimořádná, její realizací se měli stát jičínští poddaní majiteli zámku Bradlec. Určitou nejistotu spatřujeme ve větě: *Jestliže by pak purgmistru a konšeluom i té vší obci to jim jíti ve dsky kladení nemohlo, tehdá svrchupsaný pán ve dsky klásti má to panství urozenému a statečnému rytíři panu Mikulášovi Trčkovi z Lípy a na Veliši, pánu jich.*[4]

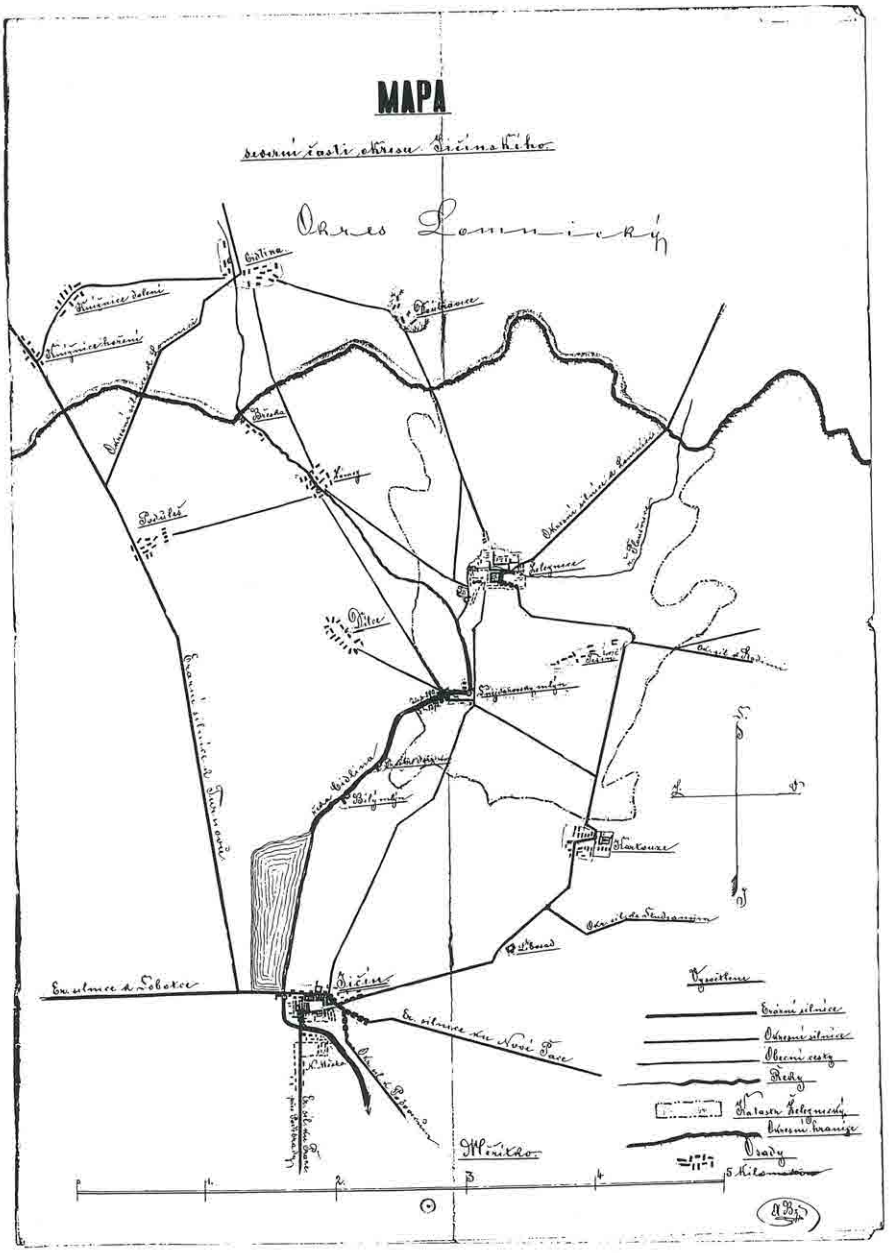

Jičín s Železnicí na mapce z doby kolem roku 1880.

Obava se naplnila, uvedená smlouva nebyla schválena. Nicméně později Albrecht z Valdštejna prodal Jičínským alespoň část bradleckého panství, městečko Železnici a vesnice Těšín a Lhotu. Ostatní vsi a zámek Bradlec získal Mikuláš Trčka.[5] Do zemských desk vložil tento trh Jan z Valdštejna, bratr zemřelého Albrechta z Valdštejna. Dne 21. června 1544 ... *přiznal se zase před úředníky pražskými k trhu a vkladu téhož někdy Albrechta, kterýž před shořením desk*[6] *v desky vložil, jakž níže psáno, že dědictví jeho v Železnici, tvrz, dvůr poplužní s poplužím, městečko tudíž a domy, krčmy a dvory kmetcí s platem v Těšíně a ve Lhotce, vesnice celé a dvory kmetcí s platem, s dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky, vodotočinami, s mlýnem v Železnici a s mlýnem ve Lhotě s lidmi osedlými i neosedlými kromě těch v smlúvě vymieněných, kurmi, vajci, robotami, ospy, s posudným, s masnými krámy, splatnými slepicemi z pastev, s kostelním podacím v Železnici i se vší zvolí, což k tomu přísluší, s plným panstvím to vše, což jest tu někdy Albrecht sám jměl a držel, tak a v témž plném právě, v týchž mezech a hranicích, v nichž to nadepsané dědictví záleží, žádného práva ani panství tu sirotku nadepsaného Albrechta dále nepozůstavuje, zase ve dsky vložil a prodal purgmistru a konšeluom i vší obci města Jičína, nynějším i budoucím, za tři tisíce a za 57 kop grošův pražských českých zaplacených postoupil.*[7] V zápise pak dále čteme ustanovení, že Jičínští mají s železnickými dědinami se ... *k králi a zemi zachovati, i to vše učiniti, jakž jiní obyvatelé tohoto království Českého z svých dědin svobodných činí a činiti povinni jsou, a dědin těch pod šos městský nepotahovati ani k témuž městu osobovati na časy budoucí a věčné.*[8] Tato do jisté míry komplikovaná koupě bradleckého panství byla zřejmě podnětem ke královskému rozhodnutí, jímž Ferdinand I. povolil 25. ledna 1542 Jičínským, aby mohli ... *kúpiti na zemi od kohožkoliv až do pěti tisíc kop grošův českých, a to aby jim ve dsky vloženo a zapsáno bylo.*[9]

Částečné poznání hospodářské situace Železnice v 16. století nám umožňuje urbář z roku 1545, zapsaný v zemských deskách. Je v něm zaznamenána feudální renta, tedy peněžité a naturální dávky i robota 52 obyvatel. Urbářové údaje ukazují, že zatížení poddaných nevybočovalo z průměru. Robota se pohybovala v rozmezí od jednoho do devíti dnů, celkem 172 3/4 dne, což činilo 3,3 dne na obyvatele. Navíc byl každý z nich povinen rubat jeden den dříví pro potřeby zámku. Slepic se scházelo ročně na čtyři kopy, ovsa 46,125 korců. Rovněž peněžité úroky byly poměrně nízké, poněvadž třicet a více grošů mělo platit jenom třináct obyvatel. O velikonocích a vánocích dávali poddaní kolem půl kopy grošů, hajní platili z luk 7 1/2 kopy, za lesy získávala vrchnost pravidelně 6 1/2 kopy grošů. Z pivovaru se platilo od každého varu za pánev po šesti groších a třech haléřích. Při tvrzi byl poplužní dvůr, na podzim a na jaře tam vysévali na sto korců žita a pšenice. Městečku sloužil mlýn o čtyřech kolech, mělo i štěpnici a chmelnici, jakož i pět rybníků. V Železnici bylo také šest masných krámů, z nichž dávali řezníci po jednom kameni přepouštěného loje.[10] Vzhledem k tomu, že se další písemné prameny hospodářské povahy nedochovaly, nelze říci k ekonomice městečka více. Nedostatek pramenů ze 16. století brání i hlubšímu poznání vzájemných vztahů obou poddanských měst.

Jičínská městská rada vydala 6. února 1631 instrukci pro železnické poddané o 29 článcích. Její obsah svědčí o tom, že vzájemné vztahy nebyly právě ideální. Jednotlivé články omezují osobní svobodu poddaných, nařizují, aby *byli dobře a příkladně živi*, za porušení ustanovení hrozí přísnými tresty. V té době spravoval železnické záležitosti úředník městské správy, volený v Jičíně, k němuž se poddaní měli chovat *poslušně, uctivě a vážně*. V souvislosti se zaměřením této studie nás zajímá především pasáž o robotě, kterou čteme v závěru instrukce: *Naposledy co se všelijakých robot fůrních s klisnami dotýče, v tom se veliký neřád a nezpůsob nachází, že mnozí v tom neupřímně se chovají, dříví na dvé přesekávají, z jedné fůry dvě sobě dělají, i jinak nespravedlnosti se dopouštějí. Protož od*

pana purkmistra, pánův radních města Jičína se o tom dostatečně poroučí, aby jeden každý, když o jakých fůrách a robotách od pana ouředníka poručeno bude, se věrně a upřímně choval. A rychtářové za příklad jiným napřed takové roboty a fůry vykonávati a k jednomu každému, dadouc na sobě dobrý příklad, upřímně a bedlivě dohlédati mají pod skutečným trestáním.[11]

V důsledku událostí třicetileté války, kdy došlo i ke zpustošení panství na Jičínsku, bylo potřebné nově počítat berni. Zatímco se v Železnici činilo roku 1632 přiznání z 54 osedlých, o rok později bylo odepsáno 24 pustých a pohořalých gruntů a v roce 1634 dalších 15.[12] Ekonomickou situaci Železnice posoudili Jan Jiří Matyášovský z Matyášovic a na Javornici a Jan Voldřich Gerštorf z Gerštorfu a na Drštěkryjích. Ve své zprávě z 27. května 1634 konstatovali výše uvedený stav patnácti osedlých,[13] obsahově shodnou zprávu pořídili k 1. dubnu 1635.[14]

Během let vzrůstalo napětí mezi železnickými poddanými a jičínskou vrchností, které se v čtyřicátých letech 17. století projevovalo rezistencí, urážkami vrchnosti a zbíháním z panství. Jičínská městská rada se pokoušela o řešení incidentů represívními opatřeními, která však nebyla příliš účinná. Tak třeba v roce 1641 byl stíhán Matěj Kovář z Železnice, jenž ... *do vězení šatlavního, aby tam za ruce i za nohy ukovaný zůstával, podán, kdež se mu toliko kus chleba suchého a truňk vody na den dávati má.*[15]

V roce 1644 znectil vrchnost železnický konšel Jan Packý, neboť ... *u přítomnosti velikého počtu přespolních a domácích lidí nenáležitě jako ňáký stupka a lehký člověk se chovajíc, zadek na lidi roztahoval i jinak nevážně sobě počínal, kudyž vrchnost svou velice urazil a potupil, i také povinnost svou konšelskou zlehčil a k hanbě přivedl.*[16] Je pochopitelné, že byl uvězněn v jičínské šatlavě (17. června), zbaven funkce a propuštěn na revers (22. června) s pokutou 50 tolarů, jež mu byla posléze snížena na pětinu.[17] Hůře dopadl Jan Byšický, který stál 12. října 1644 před jičínskou městskou radou pro neposlušnost svých synů. Lze říci, že svým postojem ji zcela konsternoval. Místo dobré vůle, ... *majíc to napomenutí jakožto od vrchnosti svý přijíti a za ně poděkovati, raději naproti tomu se zpouzel, semotam sebou trhal, odmlouval, až naposledy se ztyčíc, řekl, že on jináče se musí opatřiti, a neušetřujíc sobě nic vrchnosti, s tím sápáním ze světnice šel. A kdyby od pana primátora okřiknut a zdržán nebyl, byl by, kde by mu se dobře líbilo, odešel. Pro kteréžto nikdá prve neslýchané proti vrchnosti přečinění zatím do vězení podán, dokud by se ta věc zdravě nepovážila, čeho by pro to své vrchnosti zprotivení zasloužil.*[18] Městská rada rozhodla vskutku přísně. Jan Byšický, který byl již několik let konšelem, přišel jak o tuto funkci, tak i o svůj statek. Propuštěn byl na hrdelní revers 21. října jako *zavilý a tvrdošíjný*.[19] V témže roce byl stíhán i jeho syn Jan Byšický[20] a mlynář Jan Vávrů, jinak Černý.[21]

V roce 1645 byl projednáván případ Jana Mazánka, který se pokusil o útěk z panství.[22] Z roku 1646 uveďme proces železnického kramáře Jiříka Blažeje, uvězněného v květnu, protože ... *jsouc páleným užralý, z poddanosti se vytahoval a k tomu na osoby radní i právo rychtářský se potrhoval a potřásal, mluvíce, kdo mu má rozkazovati a kdo jest má vrchnost? A jsouc z toho napomínán, nic na to dbáti nechtěl.*[23] Navíc to byl i obávaný hráč, který v Jičíně obehrál řadu obyvatel o dost velkou sumu peněz. V zápise radního protokolu čteme, že ... *lidi o jich peníze připravuje a téměř k zoufalství přivozuje, takže se nemalé naříkání na něj činí, a jak se zpráva dává, ku pomoci v tom zlého ducha užívá.*[24] Z vězení se dostal 18. května na revers s přísným zákazem her a pod slibem, že bude poddaností a poslušností předcházet svou dědičnou vrchnost a že bude mít v uctivosti i každého souseda.[25]

Poněvadž Železničtí odmítali vykonávat roboty, vydala jičínská městská rada 20. července 1646 robotní dekret, který se stal v dalších letech příčinou četných sporů. Z toho

důvodu je potřebné, abychom se s ním seznámili podrobněji. Publikace dekretu se zdůvodňuje v jeho úvodu slovy: ... *poněvadž jsme to od dávnýho času patrně a gruntovně poznali a vyšetřili, že mezi vámi Železnickými netoliko v jinších mnohých věcech a případnostech, obzvláštně pak ve vykonávání všelijakých robot nemalý neřád a ničemný pořádek a způsob se vynachází, takže tudy mnohým veliké ublížení a zkrácení se činí.*[26] Jádro dekretu je uvedeno ve třech článcích, které mají toto znění: *Předně kteří sousedé potahy mají a roboty pojezdný vykonávati povinni jsou, aby k tomu na všelijaké roboty ruční toliko při samé Železnici při sklízení všelijakého obilí a sena z rolí a luk k obci jičínské tu při Železnici skoupených vysílali, jako i na šance do města Hradce (pokud to však ne nadlouze trvati bude) po pořádku, jak kdo sedí, chodili aneb na místě svém hodné osoby vypravovati hleděli. Druhé, co se sekáčův dotýče, aby se žencům robot uspořilo, budou povinni pšenice, ječmeny, ovsy, též sena, jak při městě Jičíně, tak při Železnici síci, an toho sečení ne tak namnoze se nachází, a k tomu na všelijaké roboty ruční zároveň s jinšími vycházeti, toliko z žetí žita při městě Jičíně se vynímají a osvobozují. Třetí, řemeslníci všelijací, řezníci, ševci*

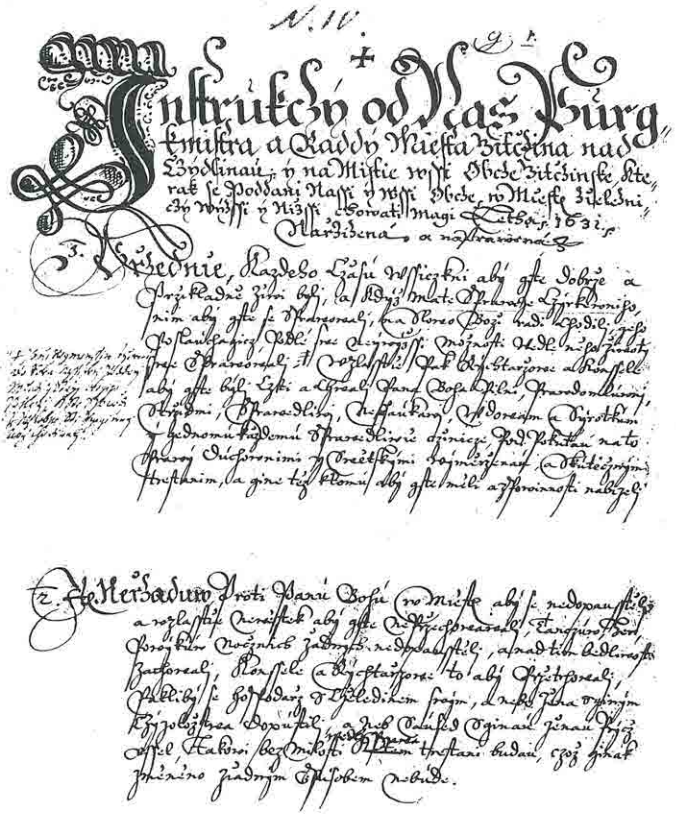

Instrukce purkmistra a rady města Jičína pro železnické poddané ze 6. února 1631.

a tak dále, jako i Jiřík Blažej, kramář, ti ačkoliv za roboty jistý plat do důchodu obecního každoročně odvozovali, řezníci pak od mlácení a jinších robot se vytahovali, již to zdvíháme a v nic obracíme, a takový plat jim promíjíme a pasírujeme, kterýž také z registru odepsán bude. Pročež od tohoto dne budou povinni zároveň s jinšími vedle pořádku (mimo Jana Byšického staršího, dokud syn jeho na krajský vojně trvati bude aneb do vůle vrchnosti, však plat předešlý za takové roboty odvozovati má, a Jiříka Pelunky, též dokud fišmejstrem bude) na všechny a všelijaké roboty ruční při městě Jičíně i při Železnici (beze vší vejmluvy a čímkoliv se zastíráním, jak ti, kteří platívali, tak řezníci) vycházeti mají a povinni budou. Za takovou pak práci, co při samé Železnici konati budou, jak sekáčům, tak jinším vedle spravedlivého uznání a jednoho každého práce a pilnosti buď od obilí aneb na penězích slušná mzda má se odvésti. A ačkoliv snad některým tvrdošíjným toto nařízení a ustanovení za nové, neobyčejné a prve nebývalé zdáti se bude, ale nad tím se rozpakovati a do hlavy sobě toho bráti nikterakž moci nebudou a nemají, poněvadž my, vrchnost vaše dědičná, mnohé věci prve nebývalé a neobyčejné na poručení Jeho Excelence, pána pána našeho milostivého [Rudolfa z Tiefenbachu] vykonávati a jim obvyknouti musíme. Nebo cokoliv tu tak nového a hospodářského při Železnici s bedlivým naším povážením k dobrému vší obce města Jičína se začíná, to tak podobně pro budoucí zakládání obilím vás poddaných hoditi se může.[27] V závěru pak městská rada nařizuje dodržování ustanovení dekretu, za jejich porušení hrozí vězením, peněžitými pokutami, ale i tresty smrti.[28] Bezprostřední ohlas poddaných na tento dokument neznáme. Město Jičín požadovalo robotní práci proto, že mělo dva dvory (v Jičíně a v Železnici), na nichž hospodařilo.

Svědectví o tom, jak vypadala sociální skladba Železnice v polovině 17. století, podává náš nejstarší katastr, berní rula. Před rokem 1618 tu bylo vystavěno 55 domů, které byly dílem zpustošeny a opuštěny v průběhu třicetileté války. Nicméně v následujících letech je poddaní obnovili a obsadili, takže berní rula eviduje pouze jedno rozbořené a pusté stavení. V městečku žilo jedenáct sousedů, kteří vlastnili potahy (23), krávy (29), jalovice (32), ovce (20) i svině (4). Nejbohatší byla zcela jistě vdova Anna Lacinka, jež měla největší výměru polí (8 kop záhonů), vlastnila tři potahy, pět krav, pět jalovic, dvanáct ovcí a dvě svině. Sousedé se zabývali především zemědělskou výrobou.

Chalupníci tvořili dvě skupiny. Do první náleželi ti, kteří měli potah (7), z nichž Jan Duchoslavů měl dokonce dva. Chalupníků bez potahu bylo devětadvacet. Celkem měli 73 krav, 46 jalovic, 27 sviň. Zatímco sousedé vlastnili pole o výměře 4 až 8 kop záhonů, chalupníky by půda neuživila, neboť její výměra činila jen 0,10 až 4 kopy záhonů. Z toho důvodu provozovali vedle zemědělství i řemesla. V berní rule je uvedeno pět řezníků, čtyři tkalci, tři ševci, dva krejčí, kovář, hajný a pojezdný.

Zahradníci (7) neměli vůbec žádné pole, chovali dvanáct krav a pět jalovic, živili se převážně řemeslnou (dva tkalci, dva krejčí, švec) a námezdnou prací.[29] Dodejme, že berní rula eviduje jen ty obyvatele, kteří měli zdanitelný majetek, takže v ní nejsou zaznamenáni podruzi ani čeleď. Berní jednotkou byl tzv. osedlý. Zatímco v letech třicetileté války bylo v Železnici jen 15 osedlých, v polovině 17. století se jejich počet zvýšil na 20 7/8,[30] což svědčí o hospodářském rozkvětu městečka.

Železničtí obyvatelé nesli dost těžce nadřazené vystupování Jičínských a své postavení chápali jako degradaci na úroveň venkovských poddaných. Když nezmohli nic svým individuálním odporem, zvolili jinou taktiku a rozhodli se ke kolektivní akci s využitím urbáře z roku 1545, na který si kdosi vzpomněl.

První železnická rebelie začala v květnu 1667 stížností adresovanou krajským hejtmanům. Ti sdělili koncem srpna železnické městské radě, že jičínská vrchnost nalezla onen urbář v deskách zemských, a rozhodli, aby plnili povinnosti v něm uložené. Bylo to ovšem

rozhodnutí dost nešťastné, svědčící o nepochopení ekonomické situace doby. Dne 29. září se konalo za účasti krajských hejtmanů jednání obou stran, kde byl vznesen požadavek, aby železničtí poddaní robotovali dva dny měsíčně. To však poddaní příkře odmítli, a tak jim hejtmané napsali 31. října: ... *když i k tomu přistoupiti jste nechtěli, že bychom to dáleji tak zaopatřiti chtěli, že by i na něco méněji přišlo, jakož pak jsme k tomu pány jičínský již byli namluvili, skrze což by také v ourocích vám o sto zlatých méněji bylo přišlo, poněvadž vás při tom nechati chtěli, co až posavad jste dávali, toliko aby to již jednou skoncováno a pořádně na papír uvedeno bylo, nepochybně až posavad v dobré paměti jmíti budete. Že však mimo naděje naše dobré a jisté otcovské mínění při vás žádné místo míti nemohlo, nýbrž vy sami proti vašemu dobrému jste stáli a ustavičně na urbar, kteréhožto z královských desek zemských hodnověmý vejpis vyzdvihli a předukázali, co dle něho jeden každý jak robot, tak i ourokův peněžitých a jinších povinen jest, se odvolávali. My také, abychom dáleji zanášeni nebyli, výš jmenovanému ouřadu podle přípisu to v známost uvedli, podle čehož oni vás, jakožto poddaných svých, beze vší překážky učiti moci budou.*[31] Současně opakovali své předchozí nařízení, aby železničtí poddaní plnili povinnosti dle citovaného urbáře.

Nicméně Železničtí nebyli spokojeni, a tak se obrátili na počátku roku 1668 s novou stížností stejného obsahu na pražské místodržící, kteří po jejím posouzení nařídili 16. března krajským hejtmanům: ... *pokudž tomu, jakž suplikující přednášejí, tak jest, abyste je nad povinnost jejich proti slušnosti a náležitosti v ničemž obtěžovati nedopouštěli, nýbrž je při témž urbaru skutečně chrániti hleděli.*[32]

Krajští hejtmané sdělili 28. dubna místodržícím, že jednání s železnickými poddanými je poměrně problematické, že se stále odvolávají na starý urbář, v němž je však zaznamenán vyšší peněžitý úrok i dávka z ovsa. Dne 24. března Železničtí dobrovolně souhlasili s robotou (2 dny měsíčně), nicméně při novém jednání před krajskými hejtmany 17. dubna již o ničem nevěděli. K tomu hejtmané poznamenali: *A tak ta naše kolikerá práce a dobré mínění zase v nic obráceno, zrušeno, co již prvotně zavřeno bylo, a oni, Železničtí, z nás toliko posměch sobě dělati se osmějlili.*[33] Teprve 13. června uznali místodržící, že plnění poddanských povinností dle předbělohorského urbáře není myslitelné, a schválili postup Jičínských, na jejichž adresu konstatovali: ... *že oni, Jičínští, vrchnost týchž Železnických, od nich, poddaných svých, nic těžkého a nesnesitedlného mimo též dobrovolné uvolení jich nevyhledávají, a tak jim, jakožto urputným a tvrdošíjným lidem, k zlé a daleko patřící konsekvenci folkovati nesluší.*[34]

Nové jednání se uskutečnilo 4. července, Železničtí se chovali opět *urputně a tvrdošíjně*, a proto krajští hejtmané po konzultaci s místodržícími souhlasili s tím, aby byli iniciátoři rebelie (9) uvězněni v jičínské šatlavě a aby byla do Železnice povolána vojenská exekuce.[35] To byl ovšem osvědčený recept, a tak se železničtí poddaní alespoň načas umoudřili. Ve svém reversu z 12. července vysvědčují, že roku 1667 odmítli neodůvodněně vykonávat svoje povinnosti; nyní slibují vykonávat jak roboty, tak i další povinnosti.[36] Následovalo porovnání obou stran, které bylo uzavřeno 24. srpna 1668. Stanoveno bylo 1416 dní robot ročně, svatojiřský a svatohavelský úrok činil 149 zl., 53 kr. a 5 den., podruzi (25) měli mlátit obilí za plat, povinností samotných žen (9) bylo okopávat zelí, plet, trhat, třít, vochlovat len, vypomáhat železnickým sousedům za plat příst. Každý poddaný měl jeden den rubat dříví k potřebě zámku, z šesti masných krámů měli dávat řezníci po jednom kameni loje. Jičínská vrchnost podepsala tento dokument 25. a krajští hejtmané 27. srpna. [37]

Klid byl ovšem jenom zdánlivý. Když Železničtí nepochodili u místodržících, obrátili se 14. května 1669 přímo k císaři, kam dovezli jejich stížnost sousedé Tobiáš Byšický a Jiřík Nebohý.[38] Císař Leopold I., který přirozeně neznal konkrétní okolnosti vývoje sporu v roce 1668, nařídil o čtyři dny později místodržícím, aby vzali železnické poddané v ochranu.[39]

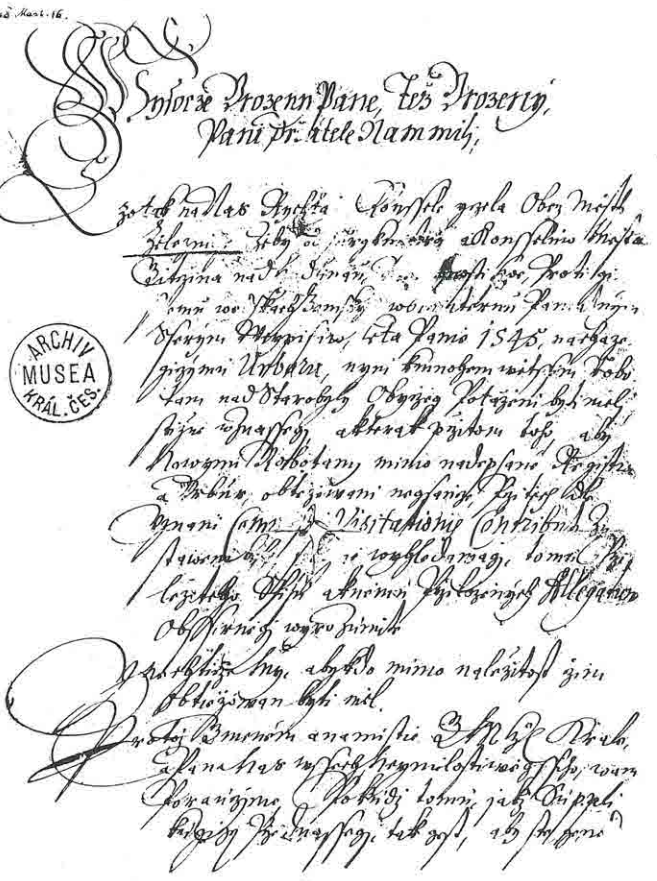

Přípis pražských místodržících hejtmanům Hradeckého kraje z 16. března 1668 ohledně stížnosti městečka Železnice.

Noví krajští hejtmané se brzy dozvěděli, že spor byl v roce 1668 ukončen. Železničtí o tom taktně pomlčeli, zato barvitě líčili příkoří ze strany vrchnosti, a to zvláště ve stížnosti zaslané hejtmanům 3. srpna.[40] Reagovala pochopitelně i jičínská městská rada, která na adresu Železnických konstatovala, že ... *při tom nic jinšího než toliko samé jejich fortele, podvody a šibalství světlodenně se spatřuje.*[41] Krajští hejtmané se pokusili vyřešit situaci novým jednáním, úspěch ale neměli. Dne 10. srpna napsali místodržícím: ... *nic takového sme způsobiti nemohli, a to z příčin těchto, že oni, Železničtí, proti všechný slušnosti na tom neústupně stojí, že purkmistru a konšelům města Jičína, vrchnosti jejich dědičné, dokonce žádných robot vykonávati povinni nejsou.*[42] Aktivita Železnických nepolevovala, na podzim usilovali u místodržících znovu o ochranu proti jičínské vrchnosti. Navíc vyslali v říjnu

k jednání do Prahy Tobiáše Byšického a Jiříka Nebohého. Oba byli v krátké době uvězněni v hradčanském vězení a jičínská městská rada jim přitížila, když napsala (12. listopadu), že to jsou iniciátoři rebelie, kteří byli před časem se stížností ve Vídni u císaře.[43] To už bylo příliš! Místodržící nakonec rozhodli ve smyslu dohody z roku 1668 a 15. listopadu nařídili krajským hejtmanům: ... *poroučíme, abyste Železnické, lidi poddané, před sebe povolali, je k tomu, aby oznámenému porovnání skutečně zadosti činili, a sice vrchnosti své dědičné všelikou povinnou čest, poslušnost a poddanost prokazovati a vykonávati hleděli s vejstrahou skutečného těžkého trestání, napomenuli.*[44]

První rebelie železnických poddaných skončila 10. prosince 1669 v Jičíně, kam krajští hejtmané delegovali dva komisaře, Bohuchvala Bořka Dohalského z Dohalic a Karla Zikmunda Kordule ze Sloupna. Ti ve své zprávě uvádějí: ... *po mnohém našem přísném jich napomínání (uznajíce to, že nic tvrdošíjností svou zejskati nemohou), ke všemu přistoupili a takovému uvolení zadosti činiti nám rukou dáním jeden každý obzvláštně přislíbili.*[45] Jičínská městská rada vyhověla námitkám železnických poddaných proti předení a slíbila dohodnout se s nimi o jiné práci; prominula jim značnou část dluhu (3129 zl., 37 kr., 1/2 den.) s tím, že budou povinni zaplatit jen 1000 zl., a to po 50 zl. ročně. Současně jičínští konšelé konstatovali, že ... *jak uhlídají poddaných svých k sobě náchylnost, věrnost a poslušnost, a jestliže toho žádostivě skrze memoriál při své vrchnosti pohledávati budou, i těch ostatních 1000 zl. že jim pasírovati, z lásky darovati chtějí.*[46] Krajští hejtmané informovali s úlevou místodržící o ukončení sporu 16. prosince.[47] V té době byli Tobiáš Byšický a Jiřík Nebohý nadále ve vězení, z něhož se mohli dostat jen na přímluvu vlastní vrchnosti. To byla ovšem pro tyto sebevědomé muže nepřekonatelná překážka, takže jejich snaha o návrat domů ještě před vánocemi vyzněla naprázdno. Ještě v lednu 1670 odmítali udělat krok ke smíru, a tak Jičínští psali 21. ledna místodržícím, že ... *tak trucovitě odpověď dali, že jsme my je do vězení nekázali dáti, proč by se oni k nám za přímluvu ucházeli, a co jsou jejich sousedi bez vůle jejich udělali, Jeho Milosti císařské poručení a dsky zemské opovrhli, nima se nespravovali, aby to vykonávali, a oni že nevinně sedí, že se pro ten jejich arest k Jeho Milosti císařské ucházeti budou, a in summa ty nejhorší slova, které tu psáti opomíjíme, od sebe dávali. Tu račte milostivě poznávati tvrdošíjnost a neposlušnost těch dvouch poddaných, kteří všeho zlýho a rebelie původové mezi sousedy svými jak při počátku byli, tak nyní při skoncované věci býti chtějí a kdoví, snad (poněvadž se tak proti nám trucovitě staví) co ještě v oumyslu mají.*[48] Nicméně když poznali, že jiné cesty z vězení není, přece jen požádali jičínskou městskou radu, aby jim pomohla z vězení, což se stalo 27. ledna 1670.[49]

Druhou rebelii zahájili Železničtí na podzim roku 1678, kdy opět odmítali plnit povinnosti stanovené roku 1668.[50] V obsáhlé stížnosti zaslané krajským hejtmanům 5. ledna 1679 podávají svůj pohled na události roku 1668 a příkře odmítají interpretaci jičínské vrchnosti.[51] Při jednání v Jičíně 27. února dokonce tvrdili, že tehdy byli donuceni k podpisům dohody *holí a karabáčem*.[52] Toto jednání bylo, podobně jako dříve, poměrně obtížné a v podstatě neúspěšné, proto byli předáci železnických poddaných (8) okamžitě uvězněni a propuštěni jen krátkodobě na velikonoční svátky.[53]

Staronový spor měl vyřešit císařský prokurátor, jehož rozhodnutí z 19. května ve prospěch železnických poddaných bylo pro jičínskou vrchnost nepřijatelným. Proto se konšelé obrátili 9. června na místodržící s žádostí o potrestání uvězněných poddaných, kteří odeslali svou žádost o propuštění z vězení o den později. Místodržící rozhodli 12. června ve smyslu dřívější smlouvy z 24. srpna 1668 a doporučili krajským hejtmanům, aby byli železničtí vězni propuštěni. S tím však v Jičíně nepospíchali, byli ve vězení ještě koncem června. Krajští hejtmané iniciovali jednání znesvářených stran v Jičíně 11. července, po němž však konstatovali: ... *však ale i tenkráte po mnohém předkládání, napomínání a příkrým domlouvání*

jsme s touž obcí železnickou nic prospěšného vyříditi nemohli.[54] A tak se jičínské vězení znovu naplnilo. Místodržící pak 19. července rozhodli, aby byli ihned propuštěni ti, kteří slíbí plnit požadavky porovnání z roku 1668.[55] Dne 11. srpna pak nařídili hejtmanům: ... *abyste při témž nařízení našem túž obec železnickou skutečně chrániti, proti nim dále a vejše obtěžovati nedopouštěli a k nějakému jinému nepříjemnému nařízení příčiny nedávali.*[56] Takové rozhodnutí nemohla ovšem jičínská vrchnost přijmout, a proto se obrátila v září na místodržící a v listopadu na císaře s žádostí o konečné vyřešení vleklého sporu.[57] Císař Leopold I. rozhodl svým dekretem z 31. ledna 1680, že Železničtí mají pracovat dva dny v měsíci dle potřeby vrchnosti a že je povinností podruhů mlátit za plat obilí ze dvou panských dvorů.[58]

Přešlo pár let. Nová stížnost Železnických z 26. prosince 1687 signalizovala, že se blíží další konflikt. Uvádějí v ní, že neuposlechli výzvy vrchnosti k procesí v Jičíně a museli zaplatit pokutu 50 zl. Současně upozorňují, že v důsledku vojenských maršů utrpěli škodu ve výši 100 zl. a žádají o náhradu. K tomu dodávají, že dříve lámali kámen v obecním lese, což jim však vrchnost zakázala.[59] Prameny nám neposkytují odpověď na otázku, v čí prospěch byla tato stížnost vyřízena. Faktem je, že se vzájemné vztahy obou stran neustále zhoršovaly, takže třetí rebelie byla na spadnutí.

Dne 7. prosince 1688 si Jičínští stěžovali místodržícím, že železničtí poddaní nechtějí dodržovat smlouvu z roku 1668 a platit zvýšenou kontribuci, takže museli využít vojenské exekuce.[60] Také Železničtí si pospíšili se stížností, zaslali ji místodržícím 16. prosince. Píší v ní, že je vrchnost stále obtěžuje ... *všelijakými novými břemeny.*[61] Spory pokračovaly i v následujícím roce. Znovu se dostala na pořad jednání smlouva z 24. srpna 1668. Vyšla však najevo zajímavá skutečnost. Když byl v Jičíně sesazen primátor Pavel Hruška, poradil Železnickým, aby smlouvu zničili. Sami o tom vypověděli 6. května 1689: ... *Pavel Hruška nám řekl: Roztrhejte ji, vy tu vaši a já před očimi vašimi také tu za sebou mající pro parte obce jičínské, totiž jich Železnických vrchnosti patřící roztrhám a spálíme to obý, což jsme my učinili a tak obojí strany smlouva a narovnání roztrhané a spálené jest. Že tak a nejináče, dobrovolně vyznali.*[62] Není divu, že z toho důvodu považovali železničtí poddaní tuto smlouvu za neplatnou. Jičínští se k tomu, ač neradi, přiznali 30. června a slíbili, že náhrada obou dokumentů bude zaplacena z Hruškovy pozůstalosti.[63] Značné výhrady měli železničtí poddaní proti placení kontribuce z 20 7/8 osedlého, což bylo napočteno při generální vizitaci roku 1654. V roce 1683 měli totiž jen 16 3/8 osedlého, nicméně jičínští konšelé nechtěli vzít tuto změnu v úvahu a trvali na původní částce, takže vybrali v letech 1683–1689 navíc o 437 zl., 28 kr. a 4 7/8 den. V roce 1689 se pokusila jičínská vrchnost i o zvýšení roboty. Když proti tomu Železničtí protestovali, poslala do Železnice dva mušketýry pro rychtáře, kterého v Jičíně uvěznila.[64] Rovněž měli námitky proti placení tzv. turecké sbírky, přičemž ostatní požadavky byly neoprávněné, neboť jejich řešení náleželo do kompetence vrchnosti.

Krajští hejtmané měli plné ruce práce 2. května, kdy se uskutečnilo jednání s oběma stranami. Úspěchem bylo alespoň kompromisní východisko z nouze. Byla zamítnuta stížnost Železnických o lámání kamene, o změnu při povolování studia dětí poddaných a sňatků, i o placení kontribuce. Hejtmané dále konstatovali, že robotu vykonávají ledabyle a nesouhlasili ani s jejich odmítáním rubat dříví v lesích pro potřeby vrchnosti, k čemuž dodali, že to snad není tak náročný požadavek, aby jej nemohli plnit. Protest proti placení tzv. turecké sbírky vyřešili smírně, a to tak, že Železničtí budou platit pouze 30 zl. ke každému termínu.[65]

Místodržící posoudili rozhodnutí krajských hejtmanů 5. července a přijali je s korekturou tzv. turecké sbírky. Tu mají platit jen vrchnosti, takže ji nemohou jičínští konšelé vyžadovat

od svých poddaných. Je přirozené, že souhlasili s povinností vykonávat stanovené roboty, jakož i rubat dříví.[66]

Obě strany přijaly toto řešení, nicméně v následujících měsících bylo znovu jednáno o robotách. Na adresu železnických poddaných napsali krajští hejtmané 22. dubna 1690: ... *však ale ta jejich přílišná zatvrdilost a urputnost tudy se nikoliv obměkčiti a naše přímluva nižádné místo při nich míti nemohla.*[67] Dne 3. června si opět stěžují Železničtí u místodržících na jičínskou vrchnost, že nadále usiluje o vybírání kontribuce z dřívějších 20 7/8 osedlých a dluhů, což ... *arestem, totiž danýma pouty, řetězy a nemírnou prací vynutkati chce.*[68]

Místodržitelé rozhodli znovu 13. června 1690, aby byla kontribuce vybírána dle skutečně osedlých, robota měla být rozdělena do měsíců, přičemž ji ... *Jičínští tranferírovati aneb na jeden čas kumulírovati moci nemají, naproti tomu Železničtí v takový dny ke všem a jakýkoliv roboty jim se rozkáží, volně vykonávati budou.*[69]

Spory železnických poddaných pokračovaly i v 18. století, nebyly však již tak vyhrocené jako v předcházející době.[70] Jejich snaha o zrušení feudální závislosti na jičínské vrchnosti vyzněla naprázdno.[71]

V 17. století bojovali železničtí poddaní s jičínskou vrchností dle svých sil a možností o uhájení starého výměru robot ze 16. století. Ve svém zápase hledali oporu u krajských hejtmanů, místodržitelů i u císaře. Jejich úsilí nepřerostlo v ozbrojené povstání, mělo v podstatě jen charakter právního boje. I když nedosáhli všech svých cílů, udrželi si své postavení, jímž se lišili od ostatních venkovských nevolníků.

Poznámky

1 F. Menčík: *Dějiny města Jičína I. Od založení Jičína až do roku 1620.* Jičín 1906, s. 212–219.
2 A. Haas (ed.): *Codex iuris municipalis IV/1.* Praha 1954, č. 210, s. 316–319.
3 SOkA Jičín, fond Archiv města Jičína (dále: AM Jičín), inv. č. 24; srov. i F. Menčík: *Dějiny města Jičína,* s. 212–213; B. Profeld: *Vrchnost jičínská a poddaní železničtí.* Jičínské noviny, 26, 1907, č. 5; J. Kašpar: *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680.* Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia VIII. Praha 1965, s. 61; V. Kozák: *Železnice.* Železnice 1969, nestr.
4 Tamtéž.
5 A. Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl 5. Praha 1933, s. 197; F. V. Vágenknecht: *Bradlec, hrad Železnicka.* Letákový průvodce po Železnicku. Č. 2. Železnice 1945; *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Sv. 6. Východní Čechy. Praha 1989, s. 52.
6 Zemské desky shořely v červnu 1541.
7 SÚA Praha, SM, sign. G 26/2; P 106 (J 20); ANM Praha, sbírka F-264 Železnice; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 46, 59.
8 Tamtéž.
9 SÚA Praha, SM, sign. P 106 (J 20); F. Menčík: *Dějiny města Jičína,* s. 213.
10 Tamtéž, sign. G 26/2; J. Kašpar: *Nevolnické povstání,* s. 61.
11 SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 37.
12 Tamtéž, inv. č. 241, radní protokol 1627–1639, fol. 137r.
13 Tamtéž, inv. č. 39.
14 Tamtéž, inv. č. 40.
15 Tamtéž, inv. č. 242, radní protokol 1640–1649, fol. 21r.
16 Tamtéž, fol. 68r, 69r, v.
17 Tamtéž.
18 Tamtéž, fol. 75v.
19 Tamtéž, fol. 77v, 78r.
20 Tamtéž, fol. 76r, v.
21 Tamtéž, fol. 82r, v.
22 Tamtéž, fol. 91r.
23 Tamtéž, fol. 115r.
24 Tamtéž.
25 Tamtéž, fol. 115v.
26 Tamtéž, fol. 119r. Srov. i B. Profeld: *Vrchnost jičínská a poddaní železničtí.* Jičínské noviny, 26, 1907, č. 8; V. Buchar (ed.): *Nařízení města Jičína jako vrchnosti poddaným železnickým o robotě r. 1646.* In: Sborník musejního spolku v Jičíně. Sv. 2. Jičín 1936, s. 91–92; V. Kozák: *Historický kalendář města Železnice na rok 1946.* In: Kronika Železnicka. Sv. 1. Železnice 1946, č. 2, s. 3; J. Kašpar: *Nevolnické povstání,* s. 62.
27 Tamtéž, fol. 119r, v.
28 Tamtéž, fol. 120r.
29 V. Pešák (ed.): *Berní rula.* Sv. 13. Kraj Hradecký. Sv. 2. Praha 1954, s. 256–257; srov. i týž: *Hospodářský stav a vyhlídky řemeslné výroby v Hradecku po třicetileté válce.* In: Časopis Společnosti přátel starožitností, 52, 1954, s. 138–168.
30 J. Novotný: *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654 až 1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské.* Praha 1929, tabulka č. 1, s. 4.
31 SÚA Praha, SM, sign. G 26/2; srov. i B. Profeld: *Vrchnost jičínská a poddaní železničtí.* Jičínské noviny, 26, 1907, č. 9, 10, 22, 23; V. Kozák: *Historický*

kalendář Železnicka na rok 1947. In: Kronika Železnicka. Sv. 2, 1947, č. 1, s. 3; J. Kašpar: *Nevolnické povstání*, s. 62–65.

32 SÚA Praha, SM, tamtéž; ANM Praha, F 264 – Železnice; V. Kozák: Historický kalendář Železnicka na rok 1948. In: Kronika Železnicka. Sv. 3. Železnice 1948, č. 1, s. 4.

33 SÚA Praha, SM, tamtéž; srov. i J. Kašpar: *Nevolnické povstání*, s. 63. S jeho názorem, že krajští hejtmané vyvolali záměrně spor znovu v zájmu jičínské vrchnosti, nelze souhlasit, neboť pro takové konstatování nenacházíme v pramenech žádné opodstatnění.

34 Tamtéž.

35 Tamtéž.

36 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 62.

37 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 60.

38 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 63; srov. i V. Kozák: *Historický kalendář Železnicka na rok 1949.* In: Kronika Železnicka. Sv. 4. Železnice 1949, č. 1, s. 3.

39 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 64.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 69.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž.

48 Tamtéž.

49 Tamtéž.

50 Tamtéž.

51 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 68.

52 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 69.

53 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 70; srov. i V. Kozák: *Propuštění vězňů na svátky velikonoční 1679 v Železnici.* Český lid, *26,* 1926, s. 238–240; týž: *Historický kalendář Železnicka na rok 1949.* In: Kronika Železnicka. Sv. 4, 1949, č. 1, s. 3–4; J. Kašpar: *Nevolnické povstání*, s. 65.

54 Tamtéž.

55 SÚA Praha, NM, sign. J 33/5.

56 Tamtéž, SM, sign. G 26/2.

57 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 71.

58 SÚA Praha, SM, sign. P 106 (J20); ANM Praha, sbírka F 264 – Železnice; srov. i Prameny k nevolnickému povstání v roce 1680. Praha 1986, č. 1249, s. 485.

59 SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 75; srov. i V. Kozák: *Historický kalendář Železnicka na rok 1947.* In: Kronika Železnicka. Sv. 2. Železnice 1947, č. 1, s. 3.

60 SÚA Praha, SM, sign. G 26/2; ANM Praha, sbírka F 264 – Železnice; SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 76; srov. i V. Kozák: *Historický kalendář Železnicka na rok 1949.* In: Kronika Železnicka, Sv. 4. Železnice 1949, č. 1, s. 4.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž.

63 Tamtéž.

64 Tamtéž.

65 Tamtéž.

66 Tamtéž.

67 Tamtéž.

68 Tamtéž.

69 Tamtéž; J. Kašpar: *Nevolnické povstání*, s. 66.

70 SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 92, 94, 95.

71 Srov. J. Svoboda: *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna.* Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia XVIII. Praha 1967, s. 21, 22, 95, 103, 117; J. Petráň: *Nevolnická povstání 1775. Prolegomena edice pramenů.* Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia XLIII. Praha 1973, s. 109, 145, 148.

Národodopisná výstava československá a horní Pojizeří

Jan Šťovíček

Národopisná výstava československá, která se uskutečnila v květnu až říjnu 1895 v Praze, byla nepochybně, i když to zní dnes trochu zprofanovaně, velkolepou přehlídkou a oslavou tvořivých sil českého lidu. Manifestovala před světem velikost českých národních tradic a svébytné české lidové kultury v měřítku, jaké se již nikdy po té neopakovalo.[1]

Impulsem pro genezi Národopisné výstavy československé se stal úspěch tzv. *České chalupy* na Zemské jubilejní výstavě roku 1891 v Praze.[2] Iniciativy se ujal populární ředitel pražského Národního divadla František Adolf Šubert. Ještě v průběhu Jubilejní výstavy publikoval *List k přátelům českého národopisu*, datovaný 7. července 1891. V něm vyzval k uspořádání velké specializované národopisné výstavy a podal nástin toho, co by měla obsahovat. Neměla to být jen příležitostná výstava, ale shromážděných předmětů a poznatků navrhl využít pro založení specializovaného národopisného muzea v Praze a pro velké souborné dílo o národopisu českého lidu.

Šubertova výzva se setkala s příznivým ohlasem. Již 28. července se na Staroměstské radnici sešla první poradní schůze, jíž předsedal její iniciátor, ředitel Šubert. Na této schůzi byl zvolen prozatímní výstavní výbor a přijata organizační opatření. Nato se rozvinula široce koncipovaná sběratelská akce, která již nikdy poté nenašla obdoby.[3]

Základem národopisných sbírek se stala síť okresních a místních odborů Národopisné výstavy československé (dále též: NVČ), které se začaly vytvářet již koncem roku 1891. V regionech tkvělo těžiště celé činnosti, neboť odtud měly být získávány potřebné expoziční předměty a doklady o životě a kultuře českého lidu.

Výstava byla zprvu proponována již na rok 1893. Její první povšechný program přinesly 31. října 1891 také Listy pojizerské.[4] V oblasti Českého ráje a horního Pojizeří se setkala s příznivým ohlasem, nadto na Turnovsku započala sběratelská činnost ještě před touto výstavou. Promítlo se to jak jeho účastí na malé národopisné expozici v retrospektivním oddělení na galerii Průmyslového paláce, tak v České chalupě, která byla vlastně národopisným pavilónem na Jubilejní výstavě.

Českou chalupu postavil pražský architekt Antonín Wiehl jako idealizovanou staročeskou chalupnickou usedlost. Stavitel vytvořil volnou stylizovanou architektonickou kompozici, s využitím prvků řady lidových staveb, především ze severovýchodních Čech. Jako vzor tu posloužily zejména architektonické prvky z Dlaskova statku v Dolánkách u Turnova a z Loudovy chalupy v Benátkách u Turnova, jejichž kresebnou dokumentaci spolu s kres-

bami dalších lidových staveb z Českého ráje a Podještědí poskytl architektu Wiehlovi turnovský malíř Jan Prousek.[5] Česká chalupa patřila k nejnavštěvovanějším objektům z celé Jubilejní výstavy.[6] Zaslouženou pozornost roku 1891 budila též národopisná expozice na severní galerii Průmyslového paláce, kde se svými výšivkami, šperky a krojovými součástmi představilo turnovské muzeum. O příznivém ohlasu referovaly Listy pojizerské a první výroční zpráva turnovského muzea.[7]

Turnovské muzeum bylo založeno 14. května 1886.[8] Jeho vznik podnítily zájmy památkářské a historicko-archeologické.[9] Již tehdy tu však byla také orientace národopisná. Během několika málo let se podařilo vytvořit slušnou sbírku historickou a národopisnou, s jejímž výběrem se muzeum poprvé veřejnosti představilo právě na Jubilejní výstavě.[10]

Duší turnovského muzea v jeho počátcích byl zmíněný malíř Jan Prousek.[11] Jeho široké zájmy vlastivědné a regionálně propagační, jakož i láska k rodnému kraji jej vedly k účasti v řadě turnovských spolků, jimž věnoval mnoho svých sil. Prousek byl také jedním z prvních českých umělců, kteří se přihlásili k výzvě výtvarného odboru Umělecké besedy v Praze z roku 1880, aby jeho členové přistoupili k dokumentaci mizející lidové architektury. Započal s ní už v roce 1882 v Benátkách u Turnova a postupně se jeho obzor rozšířil na další vesnice Turnovska a později i Podještědí, Mnichovohradišťska, Sobotecka aj. V roce 1888 vznikl jeho rozměrný olej *Z české vesnice v Pojizeří,* který byl inspirován Dlaskovým statkem v Dolánkách a Loudovou chalupou v Benátkách; na Jubilejní výstavě obdržel jednu z hlavních cen. Tento Prouskův úspěch vedl představitele Klubu českých turistů k nabídce spolupráce na rozměrném plátně – diorámatu *Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou* – pro jejich

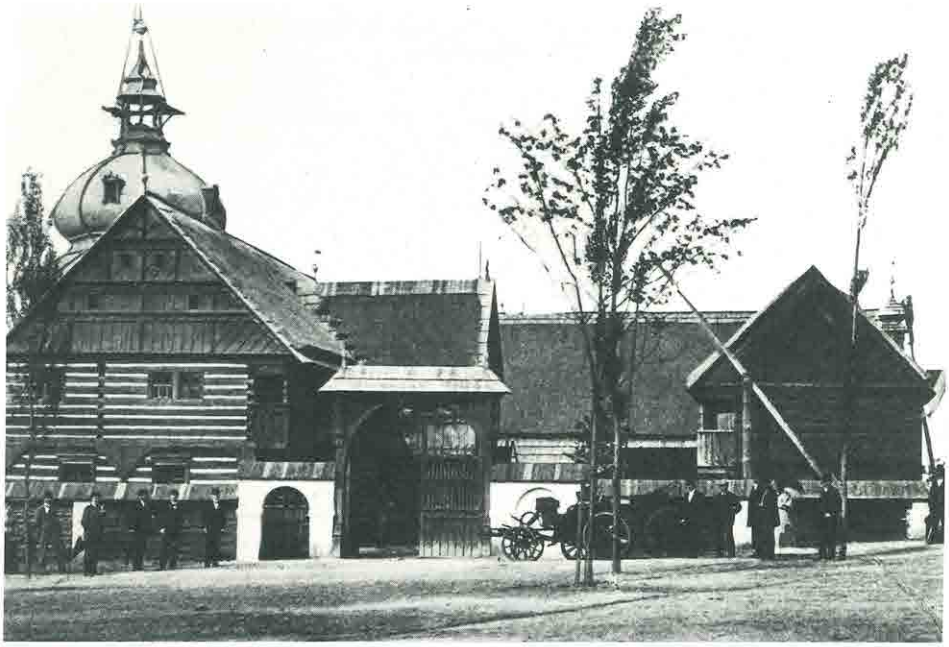

Česká chalupa na Zemské jubilejní výstavě 1891 v Praze.

Pojizerský statek na Národopisné výstavě československé 1895 v Praze.

pavilón na Národopisné výstavě. Prousek, vytížený jinou prací, odmítl. To již byl uznávaným znalcem lidové architektury. Jeho interes se tehdy ještě rozšířil o dokumentaci lidového interiéru. Výsledkem bylo Prouskovo průkopnické dílo *Dřevěné starobylé stavby roubené a lidový nábytek v severovýchodních Čechách,* jež vyšlo právě v době konání Národopisné výstavy československé.[12]

Vlastní tvůrkyní národopisné sbírky turnovského muzea se však stala Prouskova spolupracovnice Eleonora Prošková, industriální učitelka měšťanských škol v Turnově. Během několika let se jí podařilo vytvořit z darů i nákupů jedinečnou sbírku lidového textilu, jednu z největších v tehdejších českých muzeích. V roce 1892 měla již 165 kusů výšivek a 124 kusů dalších krojových součástí (čepce, holubinky, vínky apod.). Během sběrů pro Národopisnou výstavu se ještě rozšířila, takže počátkem roku 1895 měla přes 450 kusů.[13] E. Prošková se stala vynikající a uznávanou znalkyní lidových výšivek a krojů, a to i mimo region.[14] V budování sbírky lidového umění a vyšívání jí pomáhali četní spolupracovníci, zvláště J. Prousek, který muzeu věnoval některé své kresby lidových staveb z Turnovska a Podještědí a také získal pro ně několik vybraných kusů lidového malovaného nábytku.[15]

Turnovské muzeum se stalo významným regionálním centrem národopisné sběratelské a dokumentární práce ještě před započetím sběrů pro NVČ. Vedlo to k tomu, že těžiště národopisné práce na Turnovsku spočívalo na muzeu a že okresní odbor NVČ ji jen doplňoval.

Na konci 80. a počátkem 90. let 19. století došlo v turnovském muzejním výboru k významným změnám. V roce 1889 se jeho členem stal mladičký Josef Vítězslav Šimák,

jenž se zakrátko ujal i organizačních záležitostí jako tajemník muzejního spolku, kde částečně nahradil Jana Prouska. Ten v roce 1893 z muzejního výboru odešel, i když spolupráci s muzeem nepřerušil.[16] Josef V. Šimák, syn turnovského učitele, v té době studoval historii na filosofické fakultě české univerzity v Praze. Sblížil se s Janem Prouskem, který jej zasvětil do vlastivědné práce i národopisného výzkumu a dokumentace, jak později vzpomínal.[17] J. V. Šimák pomohl s výběrem předmětů z turnovského muzea pro Jubilejní výstavu a podílel se na jejich instalaci.[18]

Úspěch turnovské expozice na Zemské jubilejní výstavě vedl výbor muzea k myšlence, uspořádat v následujícím roce regionální národopisnou výstavu. Realizace záměru se však poněkud protáhla, neboť roku 1892 nejdříve muzeum zpřístupnilo veřejnosti své sbírky.

Muzejní a národopisná výstava v Turnově se tak uskutečnila až o Velikonocích 2. až 4. dubna 1893 v budově radnice. Byla sice koncipována jako výstava muzejních přírůstků za poslední tři roky, ale svým pojetím tento rámec převyšovala. Byla to vlastně jedna z prvních regionálních národopisných výstav v rámci příprav na Národopisnou výstavu českoslovanskou. Podtrhovala to i přítomnost zástupce výkonného výboru NVČ dr. Emanuela Kováře na slavnostním zahájení výstavy. Přítomni tu byli také hosté z okolí, především představitelé českých spolků z Liberce v čele s dr. Václavem Šamánkem a hosté z Mladé Boleslavi.[19] Výstava měla být, jak psaly Hlasy Pojizerské, pobídkou inteligenci, *aby všímala si více našich památek starožitných i lidových, i lidu prostému, aby uvědomil si opravdovou cenu svérázných svých výtvorů a hleděl je zachovati. To platí zejména o výšivkách a krojích, které, jak často jsme doslýchali, na mumrajích masopustních, divadlech, ano i ku nejvšednějším potřebám byly stříhány a ničeny.* [20] Aby se zabránilo dalšímu ničení, z iniciativy E. Proškové tu byly vystaveny ukázky ručních prací turnovských dam, v nichž byly aplikovány tradiční lidové vzory. Zdůrazněno tak bylo, že i soudobá výšivka se může inspirovat lidovými vzory. Národopisná část byla prezentována především v místnosti muzea pod radniční věží, zatímco v zasedací síni radnice byly představeny památky historické (mince, medaile, pečeti, pečetidla, kachle, staré tisky, mapy, grafika, obrazy a podobně) a památky po vynikajících rodácích. Pro nedostatek místa muselo být upuštěno od rozsáhlejší prezentace lidového nábytku.[21]

Výstava se setkala s ohlasem v samém Turnově, z venkovských obcí přišlo návštěvníků poměrně málo. Na turnovský venkov se proto měla hlouběji zaměřit činnost okresního odboru NVČ, který se tehdy formoval.

V létě 1892 se pražský výkonný výbor NVČ obrátil na turnovské okresní zastupitelstvo se žádostí o subvenci – uvolněna byla částka sto zlatých.[22] Protože v té době okresní odbor NVČ ještě nebyl ustaven, příprav pražské výstavy se ujal výbor turnovského muzea.

V únoru 1893 zkoncipoval J. V. Šimák jako jednatel muzea následující provolání:

Veřejnost česká přichyluje se nyní s oblibou ke studiu českého lidu. Tvoří se národopisné odbory za účelem vědeckým i výstavním.

Organizaci podobnou, bude-li možno, míní provésti muzeum turnovské, prozatím výhradně za cílem praktickým. Třebať především shledati to, co se po venku nalézá z věcí, které ruka selská zhotovila za svou potřebou neb k ozdobě.

Potřebujeme tudíž především:

a) sepsání co možno úplného (ze všech čísel osady) věcí movitých, krojů, výšivek, nábytku, nářadí ozdobného neb rázovitého, ovšem i starých kněh;

b) soupisu všech dřevěných stavení selských neb jich částí, sebenepatrnějších, pokud jsou zdobeny umným dílem tesařským (zejména řezané štíty, pavlače, veřeje, rámce, okenice, sloupy)...

Eleonora Prošková.

Seznamy tyto pořiditi jest úkolem volného odboru národopisného, jenž soustředil by se kol muzea. Kdyby nic více nevykonal, zatím bylo by dosti. Záhodno, aby seznamy pořízeny byly do konce jara.

Nechyběla výzva k občanům, zda by byli ochotni pracovat v širším odboru národopisném, získat mu další spolupracovníky a provádět různé sběratelské akce pro potřebu NVČ podle dalších pokynů a programu, který by řídilo turnovské muzeum.[23]

Výzva se mezi veřejností setkala s menším ohlasem, než jaký muzeum předpokládalo: z celého Turnovska se přihlásilo pouze deset zájemců. Ukázalo se, že je potřeba zřízení okresního odboru NVČ, aby se národopisná sběratelská akce mohla plně rozvinout. V přípisu podaném v srpnu 1893 okresnímu výboru muzeum svůj postoj zdůvodňovalo:

Výbor muzejní nadál se původně, doufaje v pomoc jednotlivců, že postačí sám k obstarání podniku národopisného v Poještědí (*Poještědím* se tehdy rozuměla i oblast dnešního Českého ráje – pozn. aut.). *Pořádal proto výstavu a rozeslal provolání do kraje, by přihlásil se, kdož by chtěl činně pracovati. Spoléháno bylo na to, že aspoň z každé katastrální obce shledá se někdo, kdo [by] se připojil jako článek k organizaci, jejímž středem měly býti sbírky muzejní, hotová to již práce, a vodítkem zkušenosti nabyté za šest let sběru a pořádání.* Konstatoval, že akce skončila nezdarem a že muzeum není schopno spolupracovníky po venkově hradit ze svých prostředků. Přípis se proto obracel na okresní výbor se žádostí o pomoc, neboť vyvstávala otázka, *má-li kraj náš v Poještědí neb aspoň okres turnovský reprezentovati se na výstavě samostatně nebo omeziti se prostě jako podřízenější činitel přispěti souborné výloze celého království. První je důstojnější, však obtížnější a nákladnější, druhé nepoměrně snazší, za to méně významno.* [24]

Muzejní odbor proto předložil okresnímu výboru návrh, aby byl v Turnově zřízen národopisný odbor NVČ, jehož působnost by zasahovala každou obec okresu. Dokládal, že tento odbor by mohl vzniknout buď přímo ve spolupráci s okresním výborem, jenž by se

postavil do čela národopisné sběratelské akce a postaral se o provedení příslušných prací v každé obci – nebo by se zformoval spolek přátel národopisu mimo okresní výbor, který by jej však svým vlivem i finančními prostředky podporoval.

Turnovské muzeum počítalo tehdy už s tím, že by Turnovsko s celým Podještědím mělo na Národopisné výstavě československé samostatný pavilón. Dokládalo to i interpretované podání ze srpna 1893: *Plán, aby pořízen byl samostatný pavilón ve způsobu selského stavení z Poještědí, zdá se myšlenkou smělou, přece však není nesplnitelným. Vždyť k témuž kraji náležejí okresy českodubský, mnichovohradišťský, s přilehlými krajinami sousedními. Látka národopisná je tu všude stejná a táž, nebylo by tudíž námitky pro expozici soubornou. Mohla by tudíž pořídíti se místnost společná svorným nákladem.*

Přípis potom navrhoval uspořádání a vybavení expozice:

Co se týká sběru předmětů výstavních, nejdříve jest opatřiti si přehled, co vyložiti se má. Jsou to jednak předměty samy, materiál národopisného bádání, jednak zpracování jich. Prve všeho třeba sepsati úplně všecky budovy starodávného řádu, všecky kroje, výšivky, nádoby, nářadí starožitné, ves po vsi, stavení od stavení. Teprve po tomto úplném soupisu z celého kraje může jíti se a vybírati pěkné kusy ke koupi neb půjčení, pořizovati obrazy chalup, fotografií neb kresbou, kresliti plány osad i budov, opatřiti některé modely.

Připočteme-li k tomu stará hospodářská náčiní, selské zápisky, knihy atd., vyčerpáme tím hlavní konkrétní obsah výstavy lidopisné.

Vedle těchto jsou ještě jiná oddělení – geograficko-statistické, zemědělské, průmyslové, obchodní, školské atd., kdež muzejní správa není kompetentní navrhovati.

Muzeum v závěru svého přípisu zdůraznilo, že na realizaci výstavy má zájem, že zapůjčí pro ni své sbírkové předměty, ale že na všechny úkoly z výše uvedených důvodů nestačí.[25]

K ustanovení okresního odboru NVČ v Turnově došlo na poradní schůzi 15. prosince 1893. Na ní bylo rozhodnuto, aby turnovský okres obeslal Národopisnou výstavu česko-slovanskou a aby byl zvolen výbor okresního odboru, do jehož čela byl postaven okresní starosta Josef Bernard, mlynář z Podolí. Členy odboru se mj. stali J. Baudys (zástupce města Turnova), Josef Brunclík, A. Bičík, G. Laufberger, okresní tajemník A. Jeremiáš a zástupci turnovského muzea – F. Čepelík, J. Nejedlo, E. Prošková a J. V. Šimák. Bylo také rozhodnuto, že vlastní sběratelskou práci po turnovském venkově budou realizovat místní jednatelé, jichž bylo jmenováno 21. Jejich činnost byla specifikována na další schůzi odboru, která se konala 29. prosince 1893.[26]

Založení odboru NVČ v Turnově znamenalo organizační zajištění národopisné sběratelské práce na Turnovsku, která se poté mohla plně rozvinout.[27] Spočívala především na učitelích. Nejaktivnějšími z nich byli učitelé Václavec a Nedvídek, kteří také zastupovali turnovský odbor na poradě národopisných odborů Podkrkonoší a Pojizeří 23. září 1894 v Nové Pace, svolané z iniciativy lomnického okresního odboru NVČ, zvláště jeho jednatele Josefa Petráka.[28]

Výsledky svého snažení okresní odbor představil na okresní národopisné výstavě, která se konala v hotelu Slávie ve dnech 2. až 10. února 1895.[29] Opírala se o bohatý fond lidových výšivek a krojových součástí z turnovského muzea, dále tu byly zastoupeny lidové sošky, podmalby na skle, malovaný nábytek, kolovraty, rychtářská práva apod. Doplňovaly je lidové a historické listiny (zvláště soubor listin z archivu města Rovenska pod Troskami, zapůjčený tamním místním odborem NVČ), lidové ručně psané modlitební knížky, lidové léčitelské knížky, knížky lidového čtení apod. Nechyběly ani Prouskovy kresby lidových staveb a fotografie lidových a umělecko-historických staveb od turnovského fotografa Jana Šimona. Z venkovských sběratelů se tu plodnými výsledky představil zvláště jenišovický farář P. Jan Hájek, a to jednak souborem předmětů získaných v jeho farnosti,

jednak svými kresbami štítů a dalších detailů lidových staveb. Potěšitelné bylo i to, že tato výstava byla hojně navštívena i obyvateli venkovských obcí.

Českodubsko, respektive národopisně Podještědí, jež příslušelo k okresnímu hejtmanství turnovskému, mělo pro národopisnou sběratelskou práci velice ztížené podmínky. Zdejší život ovládal Český Dub s převahou německého etnika a tamní továrníci v čele s dědici Franze Schmitta, zakladatele velké bavlnářské firmy.[30] Tito podnikatelé zamezili v okresním výboru rozvinout národopisnou činnost, přestože i zde se okresní odbor NVČ vytvořil – jeho ustavující schůze se konala 19. března 1893 v sále České besedy v Českém Dubě. Schůze proběhla za velkého zájmu veřejnosti. O významu Národopisné výstavy na ní hovořil B. Bouška, po něm učitel Z. Číla referoval o metodice a cílech národopisného sběratelství. Jak psal list Český Dub, místní mutace Listů pojizerských: *Ze zájmu, se kterým shromáždění věc sledovali, možno si klásti naději, že sběratelská činnost co nejživěji nastane a že vbrzku, ne-li více, tedy aspoň soupis všech důležitějších a zajímavých starožitností bude moci odbor pořídit.*[31]

Půdu k tomu tento list připravil už dříve, zvláště provoláním, jež otiskl nedlouho předtím. V něm bylo poukazováno na potřebu široce koncipované sběratelské práce, kterou by

Turnovský kroj, prezentovaný na NVČ na snímcích Jana Šimona.

podle svých možností měl podpořit každý.[32] Nicméně naděje, které lid Podještědí vkládal do svého okresního národopisného odboru, se ukázaly marné, i když činnost odboru se snažily podpořit všechny zdejší české spolky.

Na Svatodušní pondělí dne 22. května 1893 se ve Vlastibořicích konal krajinský sjezd Národní jednoty severočeské. Zúčastnily se ho místní jednoty z Podještědí a z Liberce. Na tomto sjezdu, kde stěžejní referát přednesl P. Vincenc Drbohlav z Českého Dubu (*O potřebách národních a kulturních na Českodubsku*), vystoupil také s referátem o Národopisné výstavě československé člen jejího výkonného výboru Josef Veselý. Příprava výstavy tu zapadala do širšího kontextu národně uvědomovací a ochranářské práce na jazykovém pomezí.[33] Než zmíněná protičeská politika českodubských Němců způsobila, že samostatná národopisná výstava se v Českém Dubu ani na jiném místě Podještědí neuskutečnila, proto se tento kraj představil svými sběry alespoň na národopisné výstavě v Turnově v únoru 1895.

Sousední Mnichovohradišťsko přistoupilo k národopisné sběratelské práci také v roce 1893. Již na počátku roku vznikl v Mnichově Hradišti okresní výbor NVČ v čele s ředitelem Brejchou z Kláštera nad Jizerou. Ještě předtím tu pracoval místní odbor NVČ v Kněžmostu, jehož duší byl řídící učitel V. Flodrmann a v jehož čele stál farář P. Pavel.

Kněžmost měl v národopisném hnutí na Mnichovohradišťsku specifické postavení. Intenzívní sběratelská práce zde předčila ostatní obce a přinesla plodné výsledky již v roce 1893, když se tu uskutečnila jedna z prvních národopisných výstav ve zdejším kraji – včetně sousedního Mladoboleslavska, s jehož odborem organizátoři v Kněžmostu úzce spolupracovali.[34]

Místní národopisná výstava v Kněžmostu se uskutečnila o sobotách a nedělích 19. 3., 23.–26. 3. a 2.–3. 4.1893 na radnici. Setkala se s neobyčejným ohlasem. Již na její zahájení, kterého se zúčastnily korporativně zdejší spolky, jako hasičské jednoty z Kněžmostu, Suhrovic, Násedlnice, kněžmostská Občanská beseda, spolek Omladina z Dolního Bousova aj., přišlo přes třináct set návštěvníků. Její význam podtrhovala účast delegáta výkonného výboru NVČ dr. Plischka. Ve třech místnostech bylo nashromážděno na dvanáct set předmětů. Pozornost budila především první místnost, v níž byly vystaveny lidové výšivky, krojové součásti, ba i celé kroje na figurínách. Při jejich sběru a instalaci poskytla odbornou pomoc vynikající znalkyně lidových krojů Barbora Hoblová z Mladé Boleslavi.[35]

Po počátečním rozmachu nastala na Mnichovohradišťsku určitá stagnace. Počátkem ledna 1894 byl zvolen nový výbor okresního odboru NVČ, jehož předsedou se stal P. Jindřich Rott, katecheta z Mnichova Hradiště, a jednatelem V. Flodrmann z Kněžmostu, jenž měl svými zkušenostmi pomoci odboru v jeho poslání.[36] Během roku se podařilo nashromáždit slušný počet předmětů, takže mohlo být přikročeno k založení muzea.[37] Okresní muzejní spolek, který převzal jeho správu, brzy zastínil okresní odbor NVČ a sám zorganizoval mnichovohradišťskou národopisnou výstavu, i když poměrně pozdě – až ve dnech 24. až 25. března 1895.[38]

Železnobrodsko leželo sice na jazykovém rozhraní, přesto to byl region výrazně český, hrdě se hlásící k akcím kolem Národopisné výstavy československé.

Okresní odbor NVČ v Železném Brodě se vytvořil počátkem roku 1893 a byl složen převážně z učitelů. To mu vtiskovalo zvláštní ráz, neboť činnost odboru v mnohém splývala s akcemi učitelského spolku Budeč železnobrodská, který si rovněž vzal národopisnou dokumentaci a sběry za své. V čele okresního odboru NVČ stál M. Jirout, řídící učitel ze Smrčí, jednatelem byl jeho kolega J. Jelínek.[39] Činnost odboru byla od počátku velice intenzívní, neboť chtěl obeslat *Krajinskou hospodářsko–průmyslovou výstavu,* která byla proponována už na září 1893 a která měla vyznít jako manifestace české průmyslové

i zemědělské práce na severu Čech; její součástí měla být též školská a národopisná výstava.[40] Nadšený zápal zdejších učitelů způsobil, že se národopisnou expozici podařilo v krátkém termínu realizovat. Sešlo se dokonce tolik předmětů, že je nebylo možné ani všechny umístit. Výstava proběhla ve dnech 5. až 17. září 1893 na zvlášť upraveném výstavišti na okraji města. Zvláštní příloha Listů pojizerských o ní napsala: *Zdařilý pohled do minulosti naší poskytuje výstava předmětů pro národopisnou výstavu. Že oddělení toto tak značně je obesláno, o to zásluhu mají zejména páni učitelé z Podkrkonoší. Ti osvědčili se jako horliví spolupracovníci této akce.*[41]

Krajinská výstava roku 1893 v Železném Brodě se setkala se značným zájmem české veřejnosti na severu Čech. Jejím protektorem se stal říšský poslanec dr. Václav Šamánek z Liberce, starosta liberecké České besedy a tamního Sokola, neohrožený bojovník za práva české menšiny na severu Čech. Česká beseda, jejíž početná výprava přijela i na slavnostní zahájení, tu mohla také představit výsledky své práce a obeznámit s ní publikum. Výstava tak výrazně přesáhla rámec železnobrodského soudního okresu.

V následujícím roce byly na Železnobrodsku uspořádány další dvě národopisné výstavy. Místní výstavu v Držkově zorganizoval tamní odbor NVČ, složený opět vesměs z učitelů a vedený F. Patočkou, ve dnech 8. až 9. září 1894. Samostatnou okresní výstavu, věnovanou výlučně národopisu, uspořádal okresní odbor NVČ a spolek Budeč 28. září až 3. října v Železném Brodě. Konala se v železnobrodské radnici a předcházel ji slavnostní průvod městem.[42]

Sousední Semilsko mělo národopisný ruch o něco slabší. V tomto regionu, silně poznamenaném textilním průmyslem a náporem německé firmy F. Schmitt, mnoho podmínek pro systematickou národopisnou práci nebylo. Hlavní iniciativa připadla opět kantorům a Učitelské jednotě Komenský v Semilech. Největší podíl na této činnosti měl ředitel měšťanské školy František Mizera. Zajímal se živě o historii tohoto kraje a jeho kulturu a věnoval mu i několik svých prací.[43] Mizera se stal také jednatelem okresního odboru NVČ, který vznikl počátkem roku 1893. Nesl na svých bedrech veškerou tíhu práce, neboť v čele odboru stál jen formálně okresní starosta Rudolf Husák.

Impulsem pro semilskou Učitelskou jednotu Komenský byla aktivita učitelů ze sousedního Lomnicka. Na členskou schůzi jednoty 4. února 1893 přišel učitel Zelenka z Loukova s návrhem, aby semilský učitelský spolek po vzoru lomnického pořádal po venkově schůze, při nichž by občany informoval o poslání a smyslu NVČ. Od toho bylo sice upuštěno, ale doporučeno členům, aby se ve svých působištích snažili přispět ke zdaru výstavy, poučovali veřejnost a snažili se ji získat pro sběry. Na následující schůzi 15. dubna 1894 potom František Mizera informoval členy spolku o cílech NVČ a pohovořil o tom, jakým způsobem by se pro ni mělo sbírat. Podle protokolu schůze Mizera *na konci vybídl souhlasně s panem předsedou shromážděné ku sbírání látky a zaslání sebrané jemu, by co možno nejlepší obraz okresu na zemskou národopisnou výstavu zaslán býti mohl.*[44]

Ve dnech 26. srpna až 5. září 1894 se v budově semilských škol na dnešním Komenského náměstí uskutečnila okresní národopisná výstava: v přízemí měla k dispozici pět místností, v nichž bylo shromážděno na patnáct set předmětů. Pozornost i zde budila krása lidové výšivky a součástí krojů. Sebraly je a instalovaly členky dámského odboru,[45] především Kamila Zemanová, choť advokáta a zemského poslance JUDr. Antonína Zemana, a choť ředitele Mizery; obě ženy měly také zásluhu o instalaci celé výstavy. Jedna třída byla aranžována jako interiér podhorské chalupy, v další byly vystaveny předměty typické pro zdejší lidovou textilní výrobu – drhlen, kolovrat, viják, trdlice, špalek na tlučení lnu, přeslice apod. Bylo tu též předváděno broušení granátů, typické pro okolí Kozákova. Na slavnostním zahájení byl přítomen literární historik prof. dr. Jan Jakubec, člen výkonného výboru NVČ.

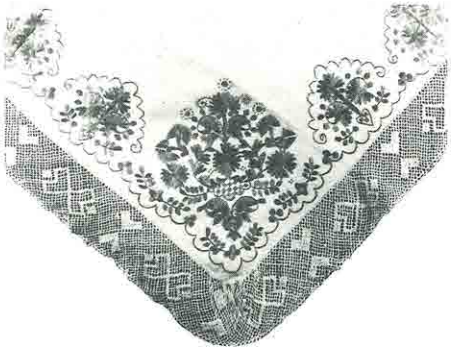

Vyšívaný šátek ze sbírek turnovského muzea. (Snímek ÚLUV.)

Ten patrně o ní referoval ve Věstníku Národopisné výstavy československé.[46] Je třeba znovu zdůraznit, že skutečným hýbatelem národopisného dění na Semilsku byl František Mizera, bez něhož by semilská výstava ani sběratelské akce neproběhly. Rovněž je třeba připomenout, že mu vydatně pomáhal Antal Stašek, který byl předsedou dialektologického odboru, zatímco jeho žena vedla dámský odbor. Není proto náhodou, jestliže rodící se semilské muzeum neslo ve svých počátcích Mizerovo jméno.

Lomnicko vykazovalo národopisnou činnost velice intenzívní, a to opět díky učitelům, z nichž vynikli zvláště dva – Josef Petrák a Josef Jan Fučík. Okresní odbor NVČ tu vznikl sice již roku 1892,[47] ale těžiště celého dění spočívalo na lomnické Učitelské jednotě Komenský. Národopisná aktivita se tu spojila s úsilím o trvalejší zachování místních památek a vedla již v roce 1894 k založení městského muzea.[48]

Již na členské schůzi spolku Komenský, konané 2. února 1892 ve Lhotě Bradlecké, přišel zdejší učitel Fučík s návrhem založit v Lomnici muzeum a také tu o jeho programu i uspořádání referoval. V jeho úsilí jej podpořilo několik kolegů, zvláště Josef Petrák, jenž o potřebě založit v Lomnici muzeum znovu referoval na schůzi spolku 20. listopadu 1892 a přitom ostatní seznámil i s programem a cíli NVČ. Na závěr této schůze byl přijat návrh J. J. Fučíka, aby okresní výbor co nejdříve svolal schůzi *přátel výstavy národopisné* a aby v Lomnici byl založen okresní odbor NVČ. Došlo k tomu ještě o Vánocích 1892.

Přípravu výstavy nenechali lomničtí kantoři jen na okresním odboru. Už na lednové schůzi jednoty Komenský roku 1893 poukázal Josef Petrák na to, že je zapotřebí sbírat jak hmotné doklady, tak i doklady lidové duchovní kultury, jako jsou lidové zvyky, obyčeje, pověry, pověsti, pohádky, vyprávění apod. O cílech a úkolech Národopisné výstavy a o potřebě založení muzea se hovořilo i na dalších schůzích ve Stružinci, Cidlině, Košťálově, Kněžnici apod. Schůzí spolku se účastnili nejen učitelé, ale i veřejnost. Na nich se dostávala sběratelům také řada dokladů. Na schůzi 29. ledna 1893 v Ploužnici, kde referoval Josef Petrák, vyprávěli občané pohádky a místní pověsti o hastrmanech apod., jež tu mohl i zapsat. Ve Rváčově zase místní obyvatelé předvedli masopustní obyčeje a lidové tance. Ráz schůzí jednoty Komenský byl pracovní. Učitelé na nich obvykle seznamovali své kolegy

s výsledky sběratelské činnosti: tak na jedné schůzi košovský učitel Hlaváč *předčítal pověry hospodářské, pověry o počasí, pověry o jídle, pořekadla. Pak zazpíval některé písně a tance*, jindy *kolega Riegel z Bělé vypravoval o čarodějníku Slavíkovi a jeho kouscích, které pomocí čarodějné knížky prováděl.*[49]

Od počátku roku 1894 se Lomnice připravovala na okresní národopisnou výstavu, která se uskutečnila ve dnech 12. až 19. srpna 1894. Jako delegát výkonného výboru NVČ se jí zúčastnil prof. dr. Jan Jakubec, jenž o ní napsal pochvalný referát.[50] Poukázal v něm i na nesnáze, se kterými se pořadatelé výstavy setkávali: *Bylo ť zde sběratelům, jako bohužel skoro všude jinde, zápasiti s jistou nedůvěrou, lhostejností a neuvědomělostí našeho lidu, který pro nezvyklost nedovede jednak oceniti památky a předměty národopisné, jejichž je majitelem, jednak se bojí, že zejména jsou-li to památky rodinné, odkrýti je před veřejností.* Přesto se tu podle J. Jakubce podařilo získat řadu památek, jako byla pěkná sbírka lidových výšivek. Jakubec zdůraznil také přínos práce zdejších učitelů: *Zvláště pak vytknouti sluší zdařilé kresby a diagramy, jež sestavil p. Josef Brocháček, učitel v Kyjích u Železnice. Nakreslil ve větším měřítku několik charakteristických lomenic, podrobněji pak jejich ornamenty. Podobně zobrazil pěkně několik malovaných almar a truhel. Nadto slíbil pan Brocháček zobraziti charakteristické stavby a nábytek co možná v hojném výběru. Národopisné výstavě a lidopisu vůbec přibude tak cenný materiál.*[51] Učitel Josef J. Fučík zase pro Národopisnou výstavu vytvořil cenný soubor asi čtyřiceti map a sedmi plánů z lomnického okresu.[52] Spolupracoval na nich s Josefem Petrákem, jenž se stal i přispívatelem Zíbrtova Českého lidu. [53]

Poměrně aktivní byl rovněž okresní odbor NVČ v Jilemnici, o jehož činnosti je dost známo, vzhledem k zachované knize protokolů.[54] První kroky tu byly učiněny už počátkem roku 1892. 5. února se okresní výbor na podnět zdejšího Průmyslového hospodářského spolku usnesl sestavit společný komitét, který by obeslal výstavu, a to jak z okresu jilemnického, tak popřípadě i za účasti sousedního okresu vysockého. V čele výboru stál okresní starosta Jan Zubatý. Jilemnický odbor NVČ však vznikl mnohem později – ustavující schůze se konala 25. března 1893. Na ní byl zvolen předsedou Jan Zubatý, místopředsedou se stal jilemnický starosta František Jerie a jednatelem okresní tajemník Eduard Hakl. Vlastní práce spočinula na členech výboru, především na Jáchymu Metelkovi, řídícím učiteli obecné školy v Jilemnici, Vincenci Vaníčkovi, okresním školním inspektorovi, a na dvou jilemnických měšťanech – Rudolfu Kazdovi a Františku Krausovi. Větší aktivitu začal okresní odbor NVČ vyvíjet až od února 1894, kdy se usnesl uspořádat ještě v témže roce okresní národopisnou výstavu.

Pro její zdar se okresní odbor rozhodl obrátit na farní úřady, školy, spolky i všechny občany, seznámit je s jejím účelem a upozornit je na okruh předmětů i dalších dokladů, které by se pro výstavu měly sbírat. Zvláště bylo doporučováno získat pro akci místní učitele a ženy, které by se mohly věnovat sběru lidových krojů a výšivek. Vedle starých textilií měly být sbírány i textilie novodobé, aby byl zřejmý vývoj, což by vzhledem k tradici textilní výroby bylo velice užitečné. S tímto návrhem přišel zvláště iniciativní jilemnický kaplan P. Antonín Zámečník, který doporučil, aby na výstavě byl znázorněn vývoj textilního průmyslu na Jilemnicku a tomu přizpůsobeny sběry i dokumentace. Měla v tom směru být navázána spolupráce se zdejší tkalcovskou školou. Na této schůzi bylo také navrženo vytvořit síť místních odborů NVČ.

Na následujícím zasedání okresního odboru NVČ 4. března bylo oznámeno, že se vytvořil místní odbor v Horní Branné, kde se iniciativy ujal Ludvík Schmid, vrchní lesmistr harrachovského lesního úřadu, a místní učitel Jan Kubánek. Nebyl to ovšem první místní odbor NVČ na Jilemnicku. Ten se vytvořil nezávisle na této akci již na podzim 1893 ve Studenci.

Jeho ustavující schůze se konala 28. září 1893, měl 27 členů a jeho předsedou byl starosta Karel Tauchmann a jednatelem učitel Josef Skrbek.[55]

Na jaře 1894 se k práci v okresním odboru NVČ přihlásil také spolek vysokoškolského studentstva Krakonoš a doporučil uspořádat o Velikonocích 1894 společnou přednášku dialektologického odborníka prof. V. J. Duška z Prahy. K spolupráci se přihlásil i učitelský spolek Budeč.

V té době, na schůzi konané 18. března 1894, došlo také v Jilemnici ke zřízení specializovaných odborů: antropologického, literárního, fotografického, krojového, pro lidový dům, statistického, stavebního a pro přednášky. Zároveň se začalo pracovat na historických mapách Jilemnicka pod vedením lesmistra Schmida. Další odbory byly zřízeny počátkem dubna, a to odbor hudební a odbor výtvarných umění, jakož i odbor dialektologický, kde pomoc přislíbili vysokoškolští studenti z akademického spolku Krakonoš. Statistický odbor byl přitom pověřen zpracováním postupu germanizace na Jilemnicku. Odbor pro lidové stavitelství brzy vykázal první výsledky své práce. Byly prohlédnuty roubené lidové domy v Jilemnici a okolí a zjištěno, že ve štítech domů se nacházejí nápisy s datací a ornamenty, načež bylo usneseno pořídit jejich soupis. Na další schůzi 3. července 1894 bylo jednáno o zřízení odboru tkalcovského, a to ve spolupráci s tkalcovskou školou a obchodním grémiem. Ten také byl brzy realizován. Fotografický odbor přistoupil k fotodokumentaci krajiny. Na tomto zasedání byl definitivně stanoven termín okresní národopisné výstavy. Zároveň byl zvolen instalační výbor, do jehož čela byl postaven P. Antonín Zámečník. Vyvstala také otázka, jak postupovat v případě národnostně smíšených obcí. Nakonec bylo usneseno, aby se výstavy zúčastnily i ony; v tomto duchu bylo také dopsáno farářům ve Lhotě Zálesní a v Dolní Branné.

Národopisná výstava měla být spojena se slavností za účasti místních spolků, které měly předvést lidové tance, jejichž nacvičením a předvedením byl pověřen učitel Petr Zajíček. Pro výstavu byla také obstarána figurína Krakonoše, zhotovená Františkem Sedláčkem z Jilemnice, pořízeny figuríny tkalce s rodinou (do tkalcovské expozice) a horského dřevaře s rohačkami.

Jak je z akt okresního odboru NVČ zřejmé, na jaře 1894 vznikla na Jilemnicku poměrně hustá síť místních odborů. Tyto odbory vznikly vesměs ve farních obcích, kde byli i učitelé. Tak například koncem března 1894 vznikl místní odbor NVČ v Křížlicích, o něco později v Martinicích apod. Tam, kde nebyly podmínky k vytvoření odboru, ujali se iniciativy alespoň místní učitelé, jako například v Kruhu. Díky nim se také poměrně brzy podařilo sebrat řadu cenných předmětů a dokladů. Například v Křížlicích byl získán tištěný pasionál z roku 1676, dvoje hodiny, církevní korouhev, železný svícen pro louče, keramický držlák apod., v Martinicích celkem 29 předmětů (kolovrat, bílý čepec, bílá vyšívaná kukla, struhadlo datované rokem 1738, tištěný Zemský advokát z roku 1804, ručně psaná modlitební knížka z roku 1821 aj.). V některých obcích proběhly přitom i místní národopisné výstavky, jako například v Kundraticích, kde se konala 22. června 1894. V každém případě však byly pořízeny seznamy předmětů, které byly po výběru v dohodě s okresním odborem doručeny na okresní výstavu. Tak tomu bylo například v Poniklé, kde řídící učitel Josef Crha zvláště upozorňoval na starobylejší předměty, jež jsou zde drženy po staveních, jako byly například ručně psané modlitební knížky, lidové malované skříně, malovaná truhla datovaná rokem 1738, kterou měl doma natěrač Holubec, staré pamětihodné zápisy, jež držel Karel Tomíček z čp. 11, apod. S iniciativou přišel také řídící učitel Bohdan Mečíř z Kruhu, který počátkem prázdnin uspořádal místní národopisnou výstavku v budově školy a jenž pro potřebu výstavy zhotovil model usedlosti čp. 1. Ve Studenci zase místní národopisná výstavka proběhla až po skončení okresní výstavy; konala se v budově školy 8. až 10. září 1894.

Představitelé národopisného hnutí v 1. pol. 90. let. Druhý stojící zleva architekt Antonín Wiehl, třetí Čeněk Zíbrt, čtvrtý architekt Jan Koula, pátý Alois Jirásek, sedmý J. V. Šimák a poslední archeolog J. L. Píč.

Okresní národopisná výstava v Jilemnici proběhla 26 až 29. srpna 1894 v radnici. Prezentovány byly doklady typické pro zdejší region, především však vyzdviženo tkalcovství, dokumentované jak předměty, vztahujícími se k starému domáckému tkalcovství, tak k soudobé tovární výrobě (model moderního tkalcovského stroje). K vidění byly například rohačky, kropě, kožená torba, byl tu i lidový malovaný nábytek, zařízení lidového interiéru, předměty používané v domácím hospodářství apod. I zde byly zastoupeny výšivky a krojové součásti. Vedle dokladů vztahujících se k k dějinám města (například církevní oddělení s pluviály a dalšími liturgickými předměty z bývalého kláštera sv. Alžběty v Jilemnici) tu byly také prezentovány výsledky folkloristických a dialektologických sběrů zdejších sběratelů – většinou učitelů. Výstava se zdařila. Příznivou referenci o ní podal i Věstník NVČ. Zdůraznil, že *výstavka jilemnická končila řadu národopisných výstavek v českém Podkrkonoší. Všecka skoro čelnější městečka jeho, často v malé vzdálenosti od sebe, postarala se o to, aby ve svém okolí sebrala zajímavý materiál lidopisný. Vloni Vysoké, Železný Brod, Turnov, letos Nová Paka, Lomnice, Semily a Jilemnice. Zajisté smíme se nadíti, že tento materiál do velké výstavy národopisné se ještě rozhojní.*[57]

Na sousedním Vysocku se národopisné hnutí rozvíjelo poněkud odlišně. První impulsy vyšly sice už v roce 1892 z Jilemnice, jak bylo konstatováno výše, ale dále šel vývoj samostatně. Počátkem roku 1893 tu vznikl samostatný okresní odbor NVČ. Národopisné hnutí se začalo zvláště slibně vyvíjet, když na jaře 1893 převzali iniciativu vysokoškolští

studenti z regionálního akademického spolku Jizeran. Do čela akcí se postavil student Karel Rón, který dal podnět k tomu, aby ještě koncem prázdnin toho roku byla ve Vysokém uspořádána národopisná výstava.[58] Studenti se spojili s vysockým ochotnickým divadelním spolkem Krakonoš a s dámským spolkem Vlastimila a pustili se do sběrů lidové materiální i duchovní kultury ve Vysokém a okolí. V poměrně krátké době nashromáždili tolik předmětů, že výstava mohla být realizována. Odbornou pomoc jim poskytl okresní odbor NVČ v Lomnici nad Popelkou. Výstava se uskutečnila ve dnech 27. srpna až 3. září 1893 v budově školy ve Vysokém. Sešlo se tu přes jedenáct set předmětů, takže se jimi naplnily všechny školní místnosti.[59] Slavnostní zahájení se uskutečnilo v sále radnice; po projevu místostarosty Schrötera podal odborný výklad ve škole učitel Josef Petrák z Lomnice nad Popelkou, večer uspořádali studenti v čamarách a místní dámy z Vlastimily v národních krojích na oslavu výstavy věneček. V sále místního hotelu, dekorovaném v národních barvách a bohatě vyzdobeném lipovými větvičkami, připravili podle starodávného vzoru přástek družnou a veselou zábavu. K pestrému programu přispěl i zdejší učitel Josef Zajíček, který nacvičil některé sbory z Prodané nevěsty. Pod jeho vedením také divadelní ochotníci z Krakonoše a dámský pěvecký sbor Vlastimila předvedli výjev ze selské svatby Česká svatba od Zdeňka Fibicha. Místní účinkující – Františka Kvasničková a starý Mařatka – ještě zazpívali lidové písně z přástek. Aby obraz byl úplný, hostům byla předkládána lidová podkrkonošská jídla. Po celý týden konali na výstavě službu studenti, kteří návštěvníkům podávali ochotně výklad. Výstava se setkala s vřelým přijetím i v kruzích odborných. Velmi kladně ji například hodnotil prof. dr. Lubor Niederle ve Věstníku NVČ.[60] Přispěla také k založení Krkonošského muzea ve Vysokém nad Jizerou, které však mělo krátké trvání a muselo být po letech (v roce 1929–1930) znovu obnoveno.[61]

Okresní národopisnou výstavou národopisná činnost ve Vysokém neskončila, ale pokračovala dále – směřovala jako jinde k výstavě celonárodní. Role koordinátora se ujal okresní odbor NVČ, který obeslal obecní úřady na 2. února 1895 do okresní kanceláře ve Vysokém. Obesláno bylo i Krkonošské muzeum ve Vysokém, jež mělo připravit předměty ze svých sbírek.[62]

Na jaře 1895 se již intenzívně připravovala Národopisná výstava československá v Praze. Instalována byla na okraji Stromovky na výstavišti, převzatém i s budovami ze Zemské jubilejní výstavy. Tento areál byl rozšířen ještě o další pavilóny, především však o dva komplexy – výstavní dědinu a Starou Prahu. Ve výstavní dědině byly výběrově zastoupeny charakteristické typy lidových staveb ze všech význačnějších českých a moravskoslezských národopisných oblastí. Bylo tu zastoupeno také Turnovsko, a to stylizovaným *pojizerským statkem,* který byl proveden podle návrhu architekta Jana Vejrycha a umístěn na návsi výstavní dědiny vedle staročeské rychty.

Pro pojizerský statek posloužily vzorem zvláště hodnotné lidové stavby z Příšovic a Přepeř u Turnova a rovněž motivy z Dlaskova statku v Dolánkách. Bohaté průčelí patrového roubeného statku s členitou lomenicí, hledící do návsi (tato kompozice zachována) s profilovanou pavláčkou do dvora, klenutou bránou a symetrickým patrovým srubem, reprezentovalo usedlost zámožnějšího sedláka z Pojizeří už navenek, zatímco další hospodářské objekty s chlévy, kolnami a stodolou docela vzadu byly postaveny v přímé orientaci a návaznosti na toto obytné stavení kolem uzavřeného dvora. Architekt Vejrych při realizaci pojizerského statku opět využil precizní kresebné dokumentace Jana Prouska, s nímž ostatně byl v úzkém kontaktu.[63]

Na instalaci interiérů pojizerského statku na Národopisné výstavě, kde byl prezentován materiál sebraný turnovským odborem i odbory sousedícími, se výrazně podílel Josef V. Šimák. Ten také o této expozici a celém statku napsal obšírný referát do Světozoru, který

Jan Prousek. (Snímek J. F. Langhans 1895.)

je základním pramenem k poznání účasti Pojizeří na výstavě.[64] Mimoto okresní odbory z Pojizeří vystavovaly v krajinském oddělení v levém křídle ústředního Národopisného paláce, na nějž byl přeměněn Průmyslový palác, převzatý ze Zemské jubilejní výstavy.[65]

O přípravách a průběhu Národopisné výstavy československé pravidelně od jara 1895 až do skončení výstavy informovaly časopisy Hlasy pojizerské a Listy pojizerské.[66] Přinesly též podrobnou informaci o pojizerském statku a o účasti Pojizeří na výstavě.[67]

Národopisná výstava byla slavnostně zahájena 15. května 1895 za přítomnosti řady význačných hostí předsedou výkonného výboru hr. Vladimírem Lažanským. Podobně jako před lety na Jubilejní výstavě i nyní tuto výstavu doprovázely různé slavnosti, sjezdy, koncerty, divadelní představení, konal se všesokolský slet, ale především se uskutečnila vystoupení různých krojovaných skupin a kapel, byly tu scénicky předváděny lidové zvyky a obyčeje, ba i celé slavnosti, konalo se tu dokonce i několik svateb apod. To lákalo nesmírné množství návštěvníků, kteří sem přijížděli i zvláštními výstavními vlaky. Mimořádná pozornost i nyní byla také věnována hromadným výpravám venkovských škol.[68] O všem podrobně každodenně referovala výstavní kronika Národních listů. Bylo toho velice mnoho, neboť výstava trvala až do 30. října 1895.

O účasti horního Pojizeří poskytují dobrý přehled zachované seznamy prezentovaných předmětů, jež jsou uloženy v archivu národopisného oddělení Národního muzea v Praze. V nich jsou ovšem podchyceny především předměty národopisného charakteru, které interesovaly pozdější *Národopisné muzeum československé,* jež po ukončení výstavy vzniklo z darovaných či zakoupených předmětů.

Podle své výroční zprávy vystavovalo turnovské muzeum celkem 405 inventárních čísel. Z toho výšivky činily 243 čísel, rytiny a obrazy 68 čísel, prehistorické předměty 43 čísel, keramika 16 čísel, předměty ve válečnickém oddělení (převážně grafika z doby třicetileté války) 14 čísel, cechovní památky 14 čísel, předměty v oddělení církevním 7 čísel.[69]

V seznamech kolekce turnovského muzea pro NVČ, uložených v národopisném oddělení Národního muzea v Praze, je uvedeno pouze 369 inventárních čísel (shodných s počtem

kusů). Nejsou tu podchyceny tudíž všechny předměty, zejména předměty historického charakteru, které mohly být zahrnuty v jiných, nedochovaných seznamech. Zvlášť ovšem jsou vykazovány předměty dodané okresním odborem NVČ – seznam udává 227 položek.[70]

V expozici turnovského muzea převažovaly výšivky a další krojové součásti. Mezi nimi nejpočetnější byla kolekce holubinek – celkem 75 kusů. Početný byl i soubor vínků – 30 kusů – a šátků – 24 kusů. Dále tu byly pásy a koutra, jakož i další krojové součásti, především čepce.

Výšivky a krojové součásti pocházely provenienčně převážně z Turnovska a okolí (Dalimeřice, Hradčany, Přepeře, Malá Skála, Nudvojovice, Tatobity apod.), ale dostaly se sem i předměty ze Železnobrodska (velice početný soubor z Držkova, Zlaté Olešnice apod.), Vysocka (Vysoké nad Jizerou, Stanový), atd., ba dokonce z Novopacka či Mělnického Vtelna.

Eleonora Prošková, která soubor připravila, prokázala precizními charakteristikami v soupisu vynikající znalectví oboru. Uvádí tu např.: *Holubinka z Turnovska, bílá, prolamovaná, ornament květinový, s ptákem, bez krajky, konec XVII. stol., Holubinka z Turnova, šedá, práce uzlíčková, ornament paličkový, s krajkou paličkovanou, Holubinka z Držkova, černošedá práce uzlíčková, ornament drobný, větévkový, s drobnými kvítky, krajka paličkovaná, Vínek ze Štveřína – plátěný, vyšitý červeným hedvábím, ornament nití zlatou, vroubený krajkou.*[71]

K tomuto národopisnému souboru byly přičleněny předměty historického a prehistorického charakteru, jako byly kachle a další nálezy z hradů Frýdštejna, Rotštejna a Hrubé Skály, ostrostřelecké terče z Turnova, soubor rytin z třicetileté války, kolekce fotografií turnovského fotografa Jana Šimona, fotografie ze zámku Mnichovo Hradiště i několik soukromých listin a listů.[72]

Kolekci předmětů ze sbírek turnovského muzea doplňovala kolekce okresního odboru NVČ v Turnově: celkem 227 položek. V tomto souboru opět převažovaly výšivky a krojové součásti – bylo jich 115 kusů. Doplňovaly soubor turnovského muzea, ale byly poněkud jinak orientovány. Dokumentovaly totiž vedle Turnovska také Českodubsko (Podještědí), které v muzejní kolekci téměř scházelo. Byl to také jeden z přínosů sběru okresního odboru – pokrýt to, co nebylo dokumentováno muzeem. V porovnání s precizním popisem E. Proškové však charakteristiky předmětů v seznamech okresního odboru nejsou tak přesné a výstižné – např. *plena bílá, hladká, bíle vyšívaná, s krajkou, Českodubsko*. Ovšem kolekce odboru byla rozličnější, pokud se týče druhů lidových textilií. Vedle výšivek je tu hodně různých krojových součástí – pleny, kukly, zástěry, vínky, krejzlíky, kuláky, špenzry, karkulky, šněrovačky, vesty, šátky, střevíce apod. Sběr národopisného odboru tak v krojových součástech výrazně obohatil představu o struktuře lidového odívání na Turnovsku a v Podještědí. V kolekci okresního odboru nalézáme i další etnografické předměty, jako rukopisné modlitební knížky z let 1791 až 1829 (Rovensko pod Troskami, Všeň, Mokrý, Český Dub aj.), obrazy a plastiky, lidovou keramiku a sklo, nábytek a také dva modely z Dolánek, zhotovené mlynářem Kosařem a jeho sekyrníkem v roce 1860 (model mlýna a vodní pily). Celek doplňoval soubor řemeslnického nářadí a sbírka polodrahokamů Josefa, Antonína a Františka Paclta z Turnova. Zvlášť byly evidovány kresby a další předměty zaslané malířem Janem Prouskem, jak je poznamenáno u předmětů pro instalaci v pojizerském statku.

Tyto seznamy je třeba ještě doplnit o soupis předmětů místního odboru v Rovensku pod Troskami, respektive tamní městské rady, jež do Prahy zapůjčila některá městská a cechovní privilegia, cechovní artikule a městská a cechovní pečetidla, popř. jejich otisky.[73]

Mnichovohradišťsko reprezentoval na výstavě soubor předmětů, které připravil okresní muzejní spolek a jež tu koncem března 1895 při své návštěvě okresní národopisné výstavy vybral zástupce výkonného výboru NVČ prof. Stanislav Sucharda. Bylo to celkem 161 předmětů různého charakteru – vedle národopisných předmětů i předměty historického charakteru, jako např. privilegia města Mnichova Hradiště apod. Z předmětů národopisného profilu by to byl hlavně malovaný nábytek, krojové součásti a ručně psané modlitební knížky.[74]

Železný Brod zaslal na Národopisnou výstavu československou poměrně malý soubor, který měl 77 položek. Převažovaly krojové součásti jako jinde. Bohužel jejich charakteristiky jsou v seznamu více než skoupé: *Stříbrný čepec – Chlístov, Modrý čepeček soukenný – Železný Brod.* Textilie tu zaujímají 38 položek. Zbytek tvoří drobné předměty ze zařízení domácnosti, jako lidové sklo a keramika a předměty typické pro tuto krajinu – vochel na len či železné ovčí nůžky. K nim se řadil i model staré radnice v Železném Brodě, který zhotovil Antonín V. Bredler ze Železného Brodu. U jednotlivých předmětů jsou poznamenána jména sběratelů. Vynikli z nich Josef Holub z Chlístova, Josefa Pirochová ze Železného Brodu, Jan Nálevka ze Bzí, Josef Maryško z Dlouhého a učitelé Turek z Vrátu, Tůma z Louček, Žanta z Jirkova, Šimek z Malé Skály, Trnka z Bratříkova, Jelínek z Pelechova. Soubor železnobrodského okresního odboru NVČ doplňovala ještě kolekce 30 předmětů, které zapůjčila živnostenská společenstva v Železném Brodě. Byly to vesměs cechovní památky a archiválie železnobrodských cechů, výuční listy apod.[75]

Semilsko bylo zastoupeno 136 předměty, zaslanými okresním odborem NVČ. Převažovaly opět výšivky a krojové součásti, jako byla např. vyšívaná pokrývka na postel s červeným hedvábím z roku 1790, mužská vesta bíle vyšívaná z roku 1800, bílý šátek s vyšívaným rohem atd. Reprezentovaly nejen venkov, ale i maloměstské prostředí Semil. Dále byly zastoupeny práce ze dřeva, doklady zařízení domácnosti, hmotné i písemné cechovní památky a také soubor fotografií lidové architektury. Ze sběratelů vynikly zejména semilské ženy – Kamila Zemanová, Anna Kamenická, Boh. Kwaysserová aj. Na kolekci se podílel i spisovatel Antal Stašek, který do Prahy zapůjčil lidové divadelní hry z okolí Stanového a Vlastiboře z 18. až 19. století.[76]

Velice aktivní okresní odbor NVČ z Lomnice nad Popelkou reprezentovala kolekce 206 předmětů a početně nespecifikovaná sbírka fotografií a map. Většina předmětů – celkem 136 kusů – byla již majetkem městského muzea v Lomnici. Širší vlastivědné zaměření sběratelů způsobilo, že výšivky a krojové součásti nebyly tolik zastoupeny jako u sousedních okresů: pouhých 39 kusů. Jejich charakteristiky v soupisech jsou ostatně velice stručné, omezují se jen na základní údaj s lokací, jako např.: *Čepec zlatý s mašlí a krajkou – Libuň.* Největší zastoupení v tomto textilním souboru měly přitom holubinky. Nejbohatší byla kolekce archeologická, která měla 54 položek, slušně byla zastoupena i lidová keramika. V souboru měly významné místo předměty vztahující se k hospodářství, zvláště ty, které souvisely s plátenictvím, jako byly paličky na len, kolovraty apod. Zdejší učitelé (Jan Benda z Lomnice a J. J. Fučík z Bradlecké Lhoty) zpracovali velice hodnotné statistické výkazy o domech, polích, chovu dobytka apod. K nim se družil i početný soubor fotografií lidové architektury a umělecko-historických památek z Lomnicka, který vytvořil fotograf Josef Hladík z Vysokého nad Jizerou (zvláště v Lomnici nad Popelkou, Nové Vsi, Rváčově a Košově). Svou rozsáhlou mineralogicko-paleontologickou sbírku na pražském výstavišti osobně instaloval učitel Jan Benda z Lomnice.[77]

Jilemnicko se na výstavě předvedlo souborem o 165 položkách. Do kolekce okresního odboru byly přitom pojaty i předměty, dodané místními odbory. Tradičně převažovaly výšivky a krojové součásti, popisy jsou nedostatečné – stručná charakteristika a lokace

bez jména sběratele, jen ojediněle poznamenán místní odbor. Vedle textilií byly zastoupeny i předměty dokumentující lidové tkalcovství, jako člunek z Kruhu. V souboru byly i dva modely, zhotovené pro tuto výstavu. Model Tuláčkova statku čp. 1 v Kruhu u Jilemnice vytvořil se svým pomocníkem zdejší řídící učitel Bohdan Mečíř, model statku čp. 85 z Víchové pořídil učitel Josef Šír z Dolních Štěpanic.[78]

Z Vysokého nad Jizerou šel na pražskou Národopisnou výstavu soubor předmětů, mající asi 93 položek. Nejvíce bylo cechovních archiválií a hmotných památek vysockých cechů ze 17.–19. století, zbytek tvořily výšivky a krojové součásti.[79]

Národopisná výstava československá byla ojedinělým počinem. Posílila národní sebevědomí, upozornila na dosud opomíjené a přehlížené doklady lidové kultury a přiměla široké lidové vrstvy k tomu, aby si tyto hodnoty uvědomily a také si jich vážily. Široké národopisné sběratelské hnutí se stalo základem pro další vlastivědnou práci, jejíž základy tu byly v mnoha regionech fakticky položeny. Přispěla také k založení řady muzeí a konstituování městských archivů, v nichž byly nashromážděné hodnoty dále uchovávány. Bylo tomu tak i v horním Pojizeří, kde této výstavě vděčí za svůj vznik muzea v Lomnici nad Popelkou, Vysokém nad Jizerou, Mnichově Hradišti; za svůj rozmach také největší a nejstarší z nich – muzeum v Turnově. Vděčí jí za mnohé i další rozkvět vlastivědné práce, který je v regionu spojen s takovými jmény, jako jsou J. V. Šimák, J. J. Fučík, J. Petrák a dalšími. Národopisná výstava československá nebyla tudíž jen pouhou příležitostnou výstavou.

Poznámky

1 Do širokého rámce vývoje české etnografie zařazují tuto výstavu např. Robek, A.: *Dějiny české etnografie*. Sv. 1, Praha 1978, s. 91 n.; Brouček, S.: *České národopisné hnutí na konci 19. století*. Praha 1979. Dále srv. Beneš, J.: *Rozvoj národopisu v českých muzeích*. In: Sborník Národního muzea v Praze, řada A –Historie, sv. 16, 1962, s. 24–32; Týž: *Národopisná výstava československá 1895 a regionální muzea*. Muzejní a vlastivědná práce, *23*, 1985, s. 80–87 aj.

2 Srv. nověji Vařeka, J.: *Stoleté výročí České chalupy na Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891*. Český lid (dále: ČL), *78*, 1991, s. 276–277.

3 Srv. Brouček, S.: *op. cit.*, s. 15–22.

4 Listy pojizerské (dále: LP), *5*, č. 21, 31. 10. 1891.

5 J. Prousek se ze svého vztahu k České chalupě vyznal v zápise pamětní knihy Sokola turnovského z roku 1891 – SOkA Semily, AM Turnov, TJ Sokol Turnov, památník 1885–1891.

6 Srv. ČL, *1*, 1892, s. 340; Wiehl, A.: *Česká chalupa na Zemské jubilejní výstavě*. Praha 1891; Zíbrt, Č.: *Česká chalupa*. In: *Sto let práce. Zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891*. Díl 3. Praha 1895, s. 630–643. O příznivém ohlasu České chalupy svědčí i průběžná reference ve Výstavním deníku Praha včetně úvodního referátu s její charakteristikou – č. 4, 19. 5. 1891.

7 *Zpráva o činnosti musejního komitétu a stav musea turnovského ku konci měsíce září 1890*. Turnov 1890, s. 14.

8 Maierová, H.: *První tři desetiletí v historii turnovského muzea*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá n. J. 1992, s. 63–74.

9 Snahy turnovského Okrašlovacího spolku o záchranu Frýdštejna vyústily v roce 1892 v zakoupení tohoto hradu od sychrovského knížete A. Rohana (nato r. 1894 postoupen místnímu odboru Klubu českých turistů). Poté přikročeno k systematické záchraně a rekonstrukci hradu, při níž se našla i řada úlomků středověké keramiky, hrotů šipek aj., jež byly uloženy v turnovském muzeu. Ukázky z těchto nálezů byly také prezentovány na turnovských muzejních a národopisných výstavách a v Praze na NVČ.

10 Srv. výše a dále.

11 Srv. o něm zvl. Scheybal, J.: *Národopisné dílo Jana Prouska*. ČL, *44*, 1957, s. 157–164; Cogan, M.: *Východiska tvorby malíře Jana Prouska*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 3. Bystrá n. J. 1990, s. 42–52.

12 Toto Prouskovo průkopnické dílo bylo příznivě přijato odbornou kritikou, zvláště Č. Zíbrtem v prvním českém národopisném časopisu Český lid, *5*, 1896, s. 85–86. Recenzent na ně ostatně upozornil ještě před vydáním – Zíbrt, Č.: *Lidové stavby na Národopisné výstavě*. ČL, *3*, 1894, s. 340–341; týž: *Z národopisného ruchu*. ČL, *4*, 1895, s. 344–349. Zíbrt na průkopnickou práci J. Prouska upozorňoval také už v 1. ročníku Českého lidu a Prouskovi věnoval pozornost i později – Zíbrt, Č.: *Malované šatníky z Turnovska*. ČL, *1*, 1892, s. 573–578; týž: *Kovárny a mlýny*. ČL, *6*, 1897, s. 561–566; týž: *Studie J. Prouska o dřevěných stavbách českých*. ČL, *9*, 1900, s. 458.

13 *Druhá zpráva o činnosti musejního komitétu a stavu musea turnovského za léta 1890, 1891 a 1892*. LP,

7, č. 5, 5. 3. 1893; *Sběrací národopisná výstava v Turnově.* Věstník NVČ, 2, 1894–1895, s. 171.

14 Vynikajících znalostí E. Proškové využila např. T. Nováková při koncipování statě o lidovém kroji pro reprezentační dílo o Národopisné výstavě, redigované F. A. Šubertem – Nováková, T.: *Kroje.* In: *Národopisná výstava československá v Praze roku 1895.* Praha 1895, zvl. s. 166–168. Souhrnný příspěvek o lidovém kroji Turnovska vydal po letech z její pozůstalosti J. V. Šimák – Prošková, E.: *Lidový kroj na Turnovsku.* Od Ještěda k Troskám, *1,* 1922–1923, s. 29–33.

15 *Druhá zpráva o činnosti...*

16 Maierová, H.: *op. cit.,* s. 68–69.

17 Pod vlivem Prouskovým J. V. Šimák také v letech 1890 až 1891 vytvořil několik skic lidových chalup – srv. *Z muzea turnovského.* LP, *6,* č. 2, 1892. Reflexí Prouskova vlivu ještě po letech byl dotazník lidové architektury, který J. V. Šimák uveřejnil v roce 1923 – Šimák, J. V.: *Jak pořídit soupis lidového stavitelství?* In: Od Ještěda k Troskám, *1,* 1922–1923, s. 220–223. Šimákova orientace na národopis v té době byla podtržena ještě tím, že se stal posluchačem Zíbrtova kulturně-historického semináře na universitě a spolupracovníkem Českého lidu, kde uveřejnil několik svých raných historicko-etnografických prací.

18 Maierová, H.: *op. cit.,* s. 68.

19 *Výstavka muzejní a národopisná na turnovské radnici.* LP, *7,* č. 8, 16. 4. 1893.

20 *Výstavka v Turnově.* Hlasy pojizerské (dále: HP), *8,* č. 6, 26. 3. 1893; Český Dub (dále: ČD), *2,* č. 6, 28. 3. 1893.

21 Podrobnější referát přinesl článek *Výstava v radnici turnovské.* HP, *8,* č. 7, 9. 4. 1893.

22 SOkA Semily, OZ Turnov, kart. 51, sign. I-1889/24.

23 Tamtéž.

24 Tamtéž.

25 Tamtéž.

26 Tamtéž.

27 Sběry se orientovaly co nejšíře a pojaly i dosud zde opomíjené druhy, jako např. lidovou literaturu (rukopisnou i tištěnou), která tu měla starobylou písmáckou tradici. Na ni se zaměřil zvláště J. V. Šimák, jenž napsal i metodickou úvahu o jejich sběru a významu, která také vyšla nákladem turnovského muzea jako zvláštní otisk – Šimák, J. V.: *Sbírejme a zachovávejme staré památky a paměti.* HP, *8,* 1894, č. 1.

28 SOkA Semily, OZ Turnov, kart. 51, sign. I-1889/24.

29 *Sběrací národopisná výstavka v Turnově.* Věstník NVČ, 1894–1895, s. 171.

30 Srv. Malínská, J.: *Továrna a město. Ke vzniku moderního průmyslu v Českém Dubě.* Světlá p. J. 1985.

31 ČD, *2,* č. 6, 28. 3. 1893.

32 ČD, *2,* č. 5, 12. 3. 1893.

33 HP, *8,* č. 9, 14. 5. 1893; č. 11, 11. 6. 1893; č. 12, 25. 6. 1893.

34 Srv. zprávy o činnosti mladoboleslavského okresního odboru NVČ a referát o okresní národopisné výstavě v Mladé Boleslavi, která se konala 21. – 29. 7. 1894 – Věstník NVČ, *1,* 1893–1894, s. 69; Věstník NVČ, *2,* 1894–1895, s. 28–29.

35 *Národopisná výstavka.* LP, *7,* č. 5, 5. 3. 1893; *Z Kněžmosta.* HP, *8,* č. 6, 26. 3. 1893; *Národopisná výstavka v Kněžmostě.* LP, *7,* č. 7, 2. 4. 1893. Pozornost na výstavě budil i model roubené chalupy z Bosny, který pomohli realizovat místní učitelé. – HP *8,* č. 9, 14. 5. 1893.

36 Věstník NVČ, *1,* 1893–1894, s. 136.

37 Mnichovohradišťské muzeum se zařadilo mezi řadu českých muzeí, jež za svůj vznik vděčila NVČ – srv. Beneš, J.: *Rozvoj národopisu,* s. 132.

38 O ní nic bližšího není známo; neinformoval o ní ani regionální tisk.

39 *Národopisná výstava československá v Praze roku 1895,* op. cit., příl., s. XXVII. (V této příloze pod jednotlivými lokalitami jsou uvedeny i další ze zde sledovaného regionu, jejich složení a data konání regionálních výstav.)

40 HP, *8,* č. 2, 29. 1. 1893; LP, *7,* č. 8, 16. 4. 1893; č. 10, 21. 5. 1893.

41 *Výstava železnobrodská.* Zvl. příl.: LP, *7,* č. 18, 24. 9. 1893.

42 *Národopisná výstava československá,* op. cit., příl. s. XXVII; ČD, *4,* č. 17, 8. 9. 1895; Národní listy, *34,* č. 253, 13. 9. 1894; Fekl, L. – Jozífek, J. L.: *Paměti Budče železnobrodské.* Sborník okresu železnobrodského, *6,* 1930, s. 44–46; *7,* 1931, s. 44–46.

43 F. Mizera ve svých rukopisných dějinách města Semil přinesl také základní údaje o národopisné práci a okresní národopisné výstavě – SOkA Semily, pozůstalost F. Mizery, *Paměti města Semil a jeho okolí,* rkp., seš. 10, s. 322–323.

44 SOkA Semily, Učitelská jednota Komenský Semily, kniha protokolů, 1885–1897.

45 Učitelská jednota Komenský v Semilech poskytla výstavě subvenci 5 zl. Uspořádala též dne 29. 7. 1894 ve prospěch národopisné výstavy v Semilech v městském divadle slavnostní akademii, na níž zdejší studenti za pomoci pěveckého spolku z Nové Paky předvedli operu B. Smetany *Prodaná Nevěsta* – Národní listy, *34,* č. 179, 1. 7. 1894.

46 *Národopisná výstava v Semilech.* LP, *8,* č. 17, 2. 9. 1894; *Národopisná výstavka v Semilech.* Věstník NVČ, 2, 1894–1895, s. 63–64.

47 *Národopisná výstava československá,* op. cit., příl. XXIX.

48 Srv. Beneš, J.: *Rozvoj národopisu,* s. 132.

49 SOkA Semily, Učitelská jednota Komenský Lomnice n. Pop., kniha protokolů 1889–1895. Srv. též referenci o folkloristických sběrech a činnosti odboru v Lomnici n. Pop. Věstník NVČ, *1,* 1893–1894, s. 33. Učitelé z folkloristických sběrů publikovali i něco v regionálním tisku, jako např. Petr Matoušek, řídící učitel z Kotelska – Matoušek, P.: *Pověsti a povídky z Lomnicka u Jičína.* LP, *8,* č. 21, 4. 11. 1894; č. 22, 18. 11. 1894; č. 24, 16. 12. 1894; LP, *9,* č. 1, 6. 1. 1895. Systematicky byly sběry publikovány ve Fučíkem redigovaném vlastivědném sborníku *Lomnicko nad Popelkou* v letech 1920–1925.

50 Jakubec, J.: *Národopisná výstavka v Lomnici u Jičína.* Věstník NVČ, *2,* 1894–1895, s. 49.

51 Jakubec, J.: *op. cit.,* s. 49.

52 Podstatná část souboru map je dodnes v Městském muzeu v Lomnici n. P. – srv. o něm: *Sbor-*

ník na památku J. J. Fučíka. Lomnice n. P. 1930, zvl. s. 28–29.

53 Josef Petrák v letech 1895–1911 uveřejnil v Zíbrtově Českém lidu několik příspěvků, v nichž zpracoval sběry z Podkrkonoší – Petrák, J.: *Pořádek panských mlatců z horního Pojizeří.* ČL, *4,* 1895, s. 398–400; týž: *Svatojánská postýlka.* ČL, *4,* 1895, s. 538–539; týž: *Zábojny.* ČL, *7,* 1898, s. 420–424; týž: *O holubinkách.* ČL, *8,* 1899, s. 230–232 aj.

54 SOkA Semily, OZ Jilemnice, kniha zápisů ze schůzí okr. odboru NVČ Jilemnice, 1892–1895 *(Zápisník okresní výstavy národopisné pro rok 1895).* Srv. též zprávu o ustavující schůzi okr. odboru NVČ v Jilemnici – Věstník NVČ, 1, 1893–1894, s. 160. Možno tu též ještě připomenout, že majitelem jilemnického panství v té době byl hr. Jan Harrach, jenž zpočátku stál v čele výkonného výboru Národopisné výstavy československé.

55 Ke Studenci aktový materiál viz SOkA Semily, OZ Jilemnice, okresní výbor NVČ.

56 Tamtéž.

57 *Národopisná výstava v Jilemnici.* Věstník NVČ, *2,* 1894–1895, s. 61–62. Okresní národopisná výstava v Nové Pace se konala 29. 7. – 1. 8. 1894. Srv. k ní: Jakubec, J.: *Národopisná výstavka v Nové Pace.* Věstník NVČ, *2,* 1894–1895, s. 37.

58 *Z Vysokého n. J.* Věstník NVČ, *1,* 1893–1894, s. 48; N. [Niederle, L.]: *Ve Vysokém nad Jizerou.* Věstník NVČ, *1,* 1893–1894, s. 62. Lubor Niederle ve svém referátě podrobně popsal tuto výstavu, kterou považoval za velice zdařilou. V úvodu podal charakteristiku poměrů na Vysocku, což ovšem rovněž odpovídalo sousednímu Semilsku, Železnobrodsku apod.: *V Povysocku ráz národní individuality je již setřen, lid továrnami mnoho zmodernizován, a proto je přirozeno, že se výstava národopisná musila zde omeziti jen na sbírku předmětů z doby minulé. Povysocko tvoří jen jeden ze severních koutů české národnosti, lid žije sice nyní moderně, pracuje mnoho v továrnách, ale ještě před nedávnými lety žilo se docela po starosvětsku.* Srv. též pozdější charakteristiku výstavy – Hochová-Brožíková, Z.: *Poznámky k založení vysockého muzea.* In: *Kde se bělí Krkonoše. Vzpomínkový sborník.* Vysoké n. J. 1934, s. 64–65. Autorka se zde však dopustila omylu, když nesprávně národopisnou výstavu zařadila až do roku 1894!

59 Sběratelské úsilí na Vysocku vyzdvihl i Věstník Národopisné výstavy československé: *Polovici sbírky tvoří knihy, spisy a listiny, mezi nimiž jest několik psaných her divadelních rázu náboženského i světského, listiny cechu ševcovského, pekařského a sedmeráckého. Psaných knih, zejména modlitebních, jest značný počet. Oddělení pro kroje a výšivky jest velmi slušně zastoupeno, též domácí nářadí a nádobí, obrazů na plátně a na skle je značný počet. – Z Vysokého n. Jiz.* In: Věstník NVČ, 1, 1893–1894, s. 48. Podrobnější charakteristiku vystavených předmětů podal v dalším citovaném referátu L. Niederle. Uvedl zde mj., že typického lidového vyšívání je tu již málo, ale zato hojně je tu zastoupen ženský oděv maloměsta první poloviny 19. století. O struktuře sběrů podává podrobnou představu rukopisný *Katalog. Národopisná výstavka ve Vysokém n. Jiz. Zasílá Jos. Zajíček, učitel ve Vysokém n. Jiz., ve jménu studentstva vysockého,* který tvoří přílohu seznamu okresního odboru NVČ z Vysokého n. Jiz. a je uložen spolu s ním v archivu národopisného oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze. Podchycuje asi 1115 předmětů, kterou jsou v něm uspořádány v 18 tematických skupinách.

60 N. [= Niederle, Lubor]: *Ve Vysokém n. Jiz.* In: Věstník NVČ, *1,* 1893–1894, s. 62.

61 Návrh na založení okresního muzea ve Vysokém n. J. vzešel ze schůze okresního výboru, konané 4. 4. 1894, a na další schůzi dne 5. 5. 1894 bylo rozhodnuto jej realizovat (SOkA Semily, OZ Vysoké n. Jiz., fasc. 1894). V roce 1909 usilovalo Národopisné muzeum československé v Praze o získání cenných národopisných sbírek uskladněných na vysocké radnici do svých sbírek, ale jeho žádost byla zamítnuta s tím, že se ve Vysokém počítá s místním muzeem (SOkA Semily, AM Vysoké n. J., kart. 54, sign. XI/2).

62 SOkA Semily, AM Vysoké n. J., kart. 47, sign. VI/72.

63 Jan Vejrych byl rodákem z Horní Branné a k Turnovsku měl blízko. Srv. o něm samostatný článek J. Bartáka v tomto svazku sborníku.

64 Šimák, J. V.: *Pojizeří na Národopisné výstavě československé.* Světozor, *29,* 1895, s. 510–511, 526–527, 534–535.

65 *Zpráva odboru Národopisné výstavy.* In: Třetí zpráva muzea turnovského za léta 1893–1896. Turnov 1897, s. 68–69.

66 Srv. např. *Národopisnou výstavu československou.* HP, *9,* č. 4, 24. 2. 1895; č. 5, 10. 3. 1895; č. 6, 31, 3. 1895; č. 7, 14. 4. 1895; LP, *10,* č. 5, 3. 3. 1895, č. 6, 17. 3. 1895, č. 7, 7. 4. 1895; *Národopisná výstava československá.* HP, *9,* č. 10, 26. 5., 1895; č. 13, 14. 7. 1895; č. 14, 21. 7. 1895 aj.

67 HP, *9,* č. 11, 9. 6. 1895.

68 Např. v druhé polovině července 1895 na NVČ přijela hromadná výprava školních dětí z Podještědí, Železného Brodu a Lomnice n. P. – Národní listy, *35,* č. 198, 20. 7. 1895.

69 *Zpráva odboru Národopisné výstavy.* In: Třetí zpráva muzea turnovského, op. cit., s. 68–69.

70 Národopisné oddělená Historického muzea Národního muzea v Praze (dále: NO NM Praha), archiv, A 7589.

71 Tamtéž.

72 Tyto předměty se vrátily po skončení výstavy do turnovského muzea, které se v důsledku nedostatku prostoru stalo přeplněným, neboť podstatně rozšířily dosavadní sbírkový fond muzea. Srv. *Třetí zpráva turnovského muzea,* op. cit., s. 76–77.

73 NO NM Praha, archiv, A 7589.

74 NO NM Praha, archiv, A 7559.

75 NO NM Praha, archiv, A 7611.

76 NO NM Praha, archiv, A 7568.

77 NO NM Praha, archiv, A 7497.

78 NO NM Praha, archiv, A 7468.

79 NO NM Praha, archiv, A 7602.

Spor o výrobu jabloneckého zboží v čase mnichovské tragédie

Jiří Procházka

Úvod

Je dostatečně známo, že výroba jabloneckého zboží či bižuterie a krystalerie patřila k dosti atraktivnímu oboru. V době konjunktury, v roce 1929, byla hodnota jejího exportu vypočtena na 439,5 miliónu korun a činila 31,8 procent hodnoty vývozu veškerého sklářského zboží z tehdejší ČSR.[1] Je také zřejmé, že tak vysokou hodnotu nemohli vytvořit jen obyvatelé jabloneckého okresu, jichž bylo roku 1930 113 369. Z nich téměř třetina se živila prací v bavlnářských továrnách v Tanvaldu a okolí.[2]

Na výrobě jabloneckého zboží se dosti podstatným způsobem podílelo také české obyvatelstvo přilehlých okresů. Bylo to Turnovsko, Železnobrodsko, Semilsko, Jičínsko, Lomnicko, Novopacko i Mladoboleslavsko. Pomineme-li tavičské a brusičské či rytecké umění, práce emailérů, malířů skla, pak řada ostatních nezbytných prací se dá rychle naučit a provádět po domácku, včetně malířských prací nebo lampové práce, pokud si k tomu domácký dělník vytvoří nezbytné podmínky. Návlek, výroba kabelek, růženců či náhrdelníků byla domácká práce, na níž se podílely nejen manželky, ale i odrostlejší děti.

V čase konjunktury, zejména v osmdesátých letech devatenáctého století, se pod dojmem rychlého zbohatnutí měnila na Semilsku, Turnovsku a Železnobrodsku řada mlýnů aspoň na čas v brusírny.[3]

O vztahu českých a německých výrobců jabloneckého zboží poznamenal v roce 1929 předseda Sboru sklářských důvěrníků pro Železný Brod a okolí Čeněk Josef Lisý, že *výroba tzv. jabloneckého zboží sahá od Ještědu až do Krkonoš, od státních hranic až za Trosky a Kozákov a zahrnuje deset okresů, dvě stě obcí a několik měst do této sklářské oblasti. Je zde na pět set exportérů, několik tisíc výrobců a zprostředkovatelů, několik desítek tisíc českých a německých zaměstnanců... Jablonecké zboží se stalo existenční podmínkou Pojizeří a Podkrkonoší.*[4]

Je pravdou, že čeští domáčtí bižuterní dělníci žili v úrodnějším pásmu. Mnozí z nich vlastnili malý domek se zahrádkou i kouskem pole, mohli pěstovat zeleninu a jiné zemědělské produkty, mohli pěstovat domácí zvířectvo, čímž zajišťovali základní obživu rodiny.

Naproti tomu domáčtí dělníci z podhůří Jizerských hor, z drsnějšího pásma, se museli omezit, pokud měli domek a kousek pole, na držení koz a pěstování brambor. Podstatnou

část obživy své rodiny nacházeli pouze v domácké či továrenské sklářské a bižuterní práci. Dovedli také hodnotu své práce mnohdy nekompromisně v řadě stávek obhájit.

Pokud trvala konjunktura a byl zájem o zboží, živila bižuterní výroba a sklářství jak německé, tak české dělníky. Čeští výrobci s českými dělníky začali překážet německým výrobcům teprve v časech krizí a depresí, kdy obchod klesal. V takových časech se Češi ze dne na den stali pro Němce nežádoucími konkurenty.

I. Situace ve výrobě a exportu jabloneckého zboží ve druhé polovině 30. let

Nejvyšší hodnoty dosáhl export jabloneckého zboží v roce 1921, kdy byl vypočten na 1 488 116 000 korun.[5] Nikdy potom se už nepodařilo takové výše dosáhnout, po světové hospodářské krizi se nezvedla přes 400 miliónů korun.

Hodnota exportu jabloneckého zboží ve druhé polovině 30. let:[6]

Rok	Hodnota exportu v Kč
1935	231 855 600,-
1936	243 665 200,-
1937	314 865 200,-
1938	152 724 600,-

Bižuterie jako náhrada šperků byla ve své většině určena středním a nižším vrstvám obyvatelstva. Ovšem nedostatek práce s následnou nezaměstnaností postavil i tyto vrstvy do situace, kdy bylo nutno šetřit. Nákup bižuterie se odložil. Vždyť ještě v roce 1936 bylo na jabloneckém okrese 7 173 nezaměstnaných, převážně z bižuterních výroben.[7] K tomu nutno připočítat strádající domácké dělníky, kteří nebyli pravidelně pojišťováni, takže jejich evidence neexistovala.

Za této obtížné situace zaktivizovali heinleinovští fašisté sudetoněmecký protičeský šovinismus z konce 19. století. Cílem se stalo ovládnutí Němci osídleného pohraničí Čech a Moravy. Při tom existující sociální napětí stupňovali často sami podnikatelé, zejména faktoři, nesmyslným podbízením cen zboží exportérům na úkor mezd právě domáckých dělníků. Nebylo náhodné, že navlékačka po denní 12 hodin trvající práci dostala jen 4 Kč denní mzdy.[8] Němečtí faktoři ve snaze získat co nejlevnější pracovní sílu rozšiřovali jabloneckou výrobu na Jičínsko a Mladoboleslavsko, a tak rozmnožovali řady nezaměstnaných na Jablonecku. Mzdové diference byly velké. Například mačkář při peci v dílně zaměstnavatele dosáhl hodinové mzdy 4,50 Kč. Pracoval-li doma na základě faktorova zadání, obdržel hodinovou mzdu jen 2,25 Kč. Jinak si běžný domácký dělník vydělával za hodinu 1,50 Kč.[9]

Z této napjaté situace vznikla k 26. květnu 1937 stávka bižuterních dělníků Jablonecka, Turnovska, Železnobrodska a Semilska. Stávkovalo na třicet tisíc bižuterních dělníků – Němců i Čechů.[10] Heinleinovci usilovali všemi prostředky o brzkou likvidaci stávky. Typickým byl projev vedoucího SdP z Pulečného Waberzicha na veřejné schůzi 24. května 1937 v Rychnově u Jablonce nad Nisou. Waberzich zde tvrdil, že *hlavním nebezpečím pro jabloneckou výrobu nebyla světová krize, ale česká konkurence. Německé společenstvo se stará, aby zde byl zachován chléb, aby zamezilo zavlékání výroby do českých krajů...* Cílem stávky je zničení německého národního průmyslu.[11] Protičeskou agitací v tomto duchu přiměli heinleinovci dělníky k předčasnému ukončení stávky 14. června 1937, aniž bylo čehokoliv dosaženo. I tak se formoval protičeský nacionalismus.

V druhé polovině roku 1938 už bylo zřejmé, že fašistická okupace pohraničí nedá na sebe dlouho čekat. Židovští exportéři a podnikatelé začali Jablonecko opouštět, aby zachránili aspoň část majetku a hlavně své životy. Z pěti set exportérů v Jablonci bylo asi sto dvacet pět Židů. Byly mezi nimi proslulé firmy jako M. Dub, J. Jeiteles, C. Salomon a z výrobců I. Weiskopf, sklářská huť Smržovka a další.

Sudetoněmečtí podnikatelé dostali strach, aby se na místo židovského kapitálu neprotlačil český kapitál, jmenovitě pražská Živnobanka, jejíž zájem o jablonecký export byl znám. Walter Riedel jako předseda jablonecko-tanvaldské skupiny sklářských podnikatelů pozval do své vily 24. července a 5. srpna 1938 přední severočeské průmyslníky a finančníky. Byli mezi nimi Theodor Liebieg se synem Wolfgangem z Liberce, Arno Riedel, JUDr. Alain Rohan, velkostatkář a finančník ze Sychrova, Fredy Mahlmann, generální ředitel fy I. Ginzkey, továrna na koberce, a další. Přítomen byl také zástupce Dresdner Bank R. Lüdinghaussen. W. Riedel v úvodním projevu řekl, že by nešlo ani tak o jablonecké exportéry, ale hlavně o velké sklárny židovských podnikatelů na Ústecku a Teplicku, jako byly Weinmannovy sklárny v Chudeřicích, Petschkovy v Ústí nad Labem, Palme König v Košťanech u Teplic a další. Finance by opatřila Dresdner Bank. Operace měla být svěřena pražské Böhmische Escompt Bank und Creditanstalt za předpokladu, že bude ihned propuštěn dosavadní židovský ředitel banky Feilchenfeld. Přítomní se osvědčili jako zásadní antisemité protičeskoslovenského zaměření. JUDr. A. Rohan a W. Riedel jako členové správní rady výše uvedené BEBCA zařídili, že ředitel Feilchenfeld byl k 15. 8. 1938 propuštěn. BEBCA pak byla připravena zasáhnout všude tam, kde by hrozilo proniknutí českého kapitálu do pohraničí.[12]

Okupace československého pohraničí hitlerovským Německem po Mnichovu ve dnech 1. až 10. října 1938 zastavila případné pronikání českého kapitálu do pohraničí a naopak přiměla i české podnikatele k opuštění zabraného území.

II. Důsledky mnichovské okupace pro jabloneckou výrobu

Okupace pohraničí způsobila českému sklářství těžké ztráty. Velká část skláren zůstala na zabraném území.

Stav sklářství v pomnichovské ČSR ve srovnání s původním stavem:[13]

Odvětví	sklárny a brusírny	počet pecí	počet dělníků	sklárny a brusírny	počet pecí	počet dělníků
duté a brusné sklo	76	102	17 800	41	79	6 150
láhve	5	14	1 750	–	–	250
tabulové sklo	5	12	3 100	1	1	160
lité sklo	4	6	980	–	–	–
zrcadla	3	4	1 100	–	–	–
optické sklo	2	2	300	–	–	–
jablonecké kompoziční sklo	12	19	1 860	2	2	220
brusírny a rafinérie	408	–	3 780	15	–	630
Celkem	515	159	30 670	59	72	9 460

Do 30. září 1938 se domáckou sklářskou výrobou zabývalo asi čtyřicet tisíc dělníků v 567 dílnách. Po Mnichovu zbylo 148 dílen s dvanácti tisíci dělníky.

Okupace pohraničí znamenala, že 69% veškeré sklářské výroby ČSR se octlo v moci hitlerovského Německa.

Ještě horší situace nastala ve výrobě jabloneckého zboží, zejména ve sklářství. Z dvanácti sklářských hutí vyrábějících tyčové a tyčinkové sklo pro finální výrobu bižuterie se octlo na území Sudetské župy jedenáct, včetně největší továrny Josef Riedel Polubný. V pomnichovské ČSR zbyla jedna nepříliš velká huť firmy Josefa Bachtíka synové v Jesenném. Huť českého podnikatele ing. C. Strnada se musila z Jablonce přemístit do Mnichova Hradiště, aby zde do poloviny roku 1939 uvedla do provozu huť Petra Kopala, ve 30. letech zastavenou.[14] V zabraném území zůstaly téměř všechny exportní domy. Z nich jen malá část obnovila činnost v Železném Brodě a Turnově. Z 32 uprchlíků – Židů, kterým se podařilo utéct před hitlerovci, obnovilo činnost jen dvacet ve výrobní a částečně v exportní činnosti. Z tohoto počtu byla 1 továrna na lustry a ověsky, 5 brusíren krystalerie, 2 výrobci ozdobného zboží z umělé hmoty, 1 pasíř, 1 výrobce kovové bižuterie, 1 výrobce skleněných kamenů, 2 průmysloví malíři. Tyto provozovny se nacházely většinou v okolí Železného Brodu: 4 byly přímo v Železném Brodě, 2 v Chloudově, 4 v Zásadě, 2 ve Sněhově, 1 v Loužnici, 1 v Líšném, 1 v Brodcích, 1 ve Splzově, 1 ve Vlastiboři, 1 ve Skuhrově a 1 v Prosíčkách–Vrátu. Současně z vládního příkazu evidovala semilská okresní zprostředkovatelna práce k 12. 12. 1938 celkem 272 uprchlíků, z toho 188 mužů a 84 žen, žádajících o zaměstnání. Z nich bylo 27 sklářů, 7 leštičů, 90 brusičů, 51 pasířů, 36 mačkářů a 14 průmyslových malířů skla. Ostatní povolání byla zastoupena jednotlivci.[15] Všichni práci našli.

Nabízí se otázka, zda tento počet mohl představovat pro jablonecké německé výrobce tak nebezpečnou konkurenci. Jablonečtí i přes tyto skutečnosti šířili tvrzení, že československá vláda usilovala s pomocí zahraničního židovského kapitálu o vytvoření českého exportního centra jabloneckého zboží v Železném Brodě. To už byla ne konkurenční zášť, ale skutečná nenávist. Sudetoněmečtí výrobci jabloneckého zboží drželi do té doby ve svých rukou většinu výroby a téměř celý export. Oni určovali v podstatě nákupní ceny vyrobeného zboží, dokonce i množství určitým výrobcům. Zaskočil je bojkot, vyhlášený obchodníky se sklem z USA, Kanady a Anglie na veškeré zboží pocházející z Německa nebo německých území, jako odveta za nacistické pronásledování Židů.

Jablonecké výrobce rozčilovalo, že firma Bachtík v Jesenném hodlala přistavět další huť a rozšířit výrobu skleněných tyčí a tyčinek. Nevraživě se dívali na počínání bývalé jablonecké firmy ing. C. Strnad, která se v Mnichově Hradišti připravovala na zahájení výroby sekaného a broušeného zboží v kvalitě I. třídy už v polovině roku 1939. Zlobně sledovali počínání firmy Kavalier na Sázavě, která začala vyrábět trubice k výrobě vánočních ozdob i neónové trubice. Nelibě se bralo na vědomí, že v důsledku nacistické okupace odešla do českého vnitrozemí řada schopných sklářů, na jejichž kvalitě a znalostech mohli čeští podnikatelé založit pro ně nepříjemnou konkurenci.

Sudetoněmeckým podnikatelům nešlo ale jen o jablonecké zboží. Chtěli se zmocnit kontroly nad veškerou sklářskou výrobou českých zemí. Okupace přinutila české podnikatele k samostatné výrobně obchodní činnosti. Sudetoněmečtí podnikatelé bez nadšení nesli, že sklárny Moravia, a. s., v Kyjově zahájily výrobu plochého skla. Viděli nebezpečnou konkurenci v zřízení menší brusírny v Sobotce či Bílé Vodě, v obnovení provozu malé sklářské huti v Hrubém Lese u Mnichova Hradiště.

Henleinovští ekonomové v čele s dr. K. Janowskim rychle vypočetli, že sklářství v pomnichovské ČSR bylo materiálově zcela závislé na dodávkách surovin a hnědého uhlí ze Sudetské župy. Podle nich odtud české sklárny dovážely ročně 19 tisíc tun sklářského

písku, 5,5 tisíce tun sody, 1,75 tisíce tun mramorové moučky a 65 tisíc tun hnědého uhlí.[16] Z tohoto důvodu je také velice rozčílil článek ing. V. Čtyřokého ve Sklářských rozhledech z listopadu 1938, v němž bylo prokázáno, že za řadu ztracených materiálových zdrojů pro sklářství existovala na území pomnichovské ČSR dostatečná náhrada. V. Čtyřoký upozornil na ložiska sklářského písku v Malé Skále, vhodná pro výrobu křišťálového skla a rovnocenná sklářskému písku z německého Hohenbocka, který jako nezbytnou příměs užívaly i Riedelovy sklárny. Běžné písky pro obyčejné sklo byly k dispozici v Horní Bříze a v Chlumčanech. Vápenců pro téměř všechny druhy skla včetně křišťálu bylo v českých zemích a na Slovensku dostatek. Sodu bylo možné získat ze závodů Solvayova koncernu mimo Německo. Jediným problémem zůstávalo hnědé uhlí, jehož spotřebu odhadl ing. Čtyřoký na 70,2 tisíce tun. Černé uhlí, jehož spotřeba činila ročně jen 25 tisíc tun, se stejně dováželo z Ostravska.[17] Čtyřokého stať byla ihned přeložena a rozšiřována jako doklad úsilí Čechů po oslabení sklářského průmyslu v Sudetské župě.[18]

V takové protičeské atmosféře se zformoval nápad likvidace českého sklářství cestou surovinové blokády, přestože řada sudetoněmeckých firem byla s odbytem surového skla dosti závislá na českých odběratelích. Například sama firma Josef Riedel Polubný jim dodávala ze svých závodů Příchovice a Desná v Jizerských horách sto procent trubic na vánoční ozdoby, padesát procent trubic křišťálového skla, sedmdesát procent sekaných tyčinek, dvacet procent vinutého skla a deset procent tyčového skla. Walter Riedel ovšem v dopise z 9. října 1938 svému obchodnímu řediteli dr. R. Seidlovi v souvislosti s tímto rozborem poznamenal, že *považuje za nemožné, že by bylo nutné zničit český sklářský průmysl*.[19] Byla to jen slova, neboť zde nešlo o úplné zničení českého sklářství, ale o jeho plné ovládnutí tak, aby bylo zcela pod sudetoněmeckou kontrolou.

Při tom Riedelova firma sama přestala českým sklářským výrobcům už od konce října 1938 dodávat nezbytné surové sklo. Žádala od nich jako podmínku obnovení dodávek písemné ujištění, že české firmy nebudou své výrobky dodávat železnobrodským či turnovským exportérům, zejména ne Židům. W. Riedel při tom věděl, že tento nátlak musí vyústit ve zruinování českých sklářských firem v bližším okolí Jablonecka. I přesto, že žádané písemné potvrzení dostal spolu s ujištěním, že čeští výrobci byli ochotni dodávat vyrobené zboží výlučně jabloneckým exportérům, dodávky až do března 1939 nebyly obnoveny.[20]

Tato nepříliš čistá hra o osud českého sklářství byla také stvrzena vyhláškou okresního vedoucího NSDAP v Jablonci nad Nisou A. Obrlika z počátku listopadu 1938, která pod hrozbou *ztráty německé cti* vyzvala veškeré exportéry a výrobce sklářského zboží a pomocných materiálů, ať už šlo o surové sklo či nástroje, formy, stroje, chemikálie apod., k zastavení všech dodávek mimo Německo. Hrozba *ztráty německé cti* znamenala tvrdý postih, tj. likvidaci firmy nebo dosazení treuhändera.[21]

Surovinovou a materiálovou blokádu českého sklářství potvrdila porada zainteresovaných činitelů 17. listopadu 1938 v obchodní a průmyslové komoře v Liberci za předsednictví W. Riedela. Mezi účastníky byl mimo jiné sekretář OPK dr. Knoll, jablonecký okresní hejtman dr. Koch, obchodní ředitel Riedelovy firmy dr. R. Seidl, předseda jabloneckého gremia exportérů Zeisig, předseda německého společenstva výrobců sklářského zboží z Jablonce B. Heftner a dva úředníci říšského ministerstva hospodářství, dr. Lahr a vládní rada von Wedelstädt.

Na programu byl jediný bod, a to vztah k českým sklářským výrobcům. Všichni se shodli s názorem W. Riedela, že i za existujícího bojkotu německého zboží ze strany USA, Kanady a Anglie nelze připustit, aby se Čechům s pomocí židovského kapitálu podařilo vytvořit na Železnobrodsku podmínky pro průmyslovou výrobu jabloneckého zboží a jeho export.

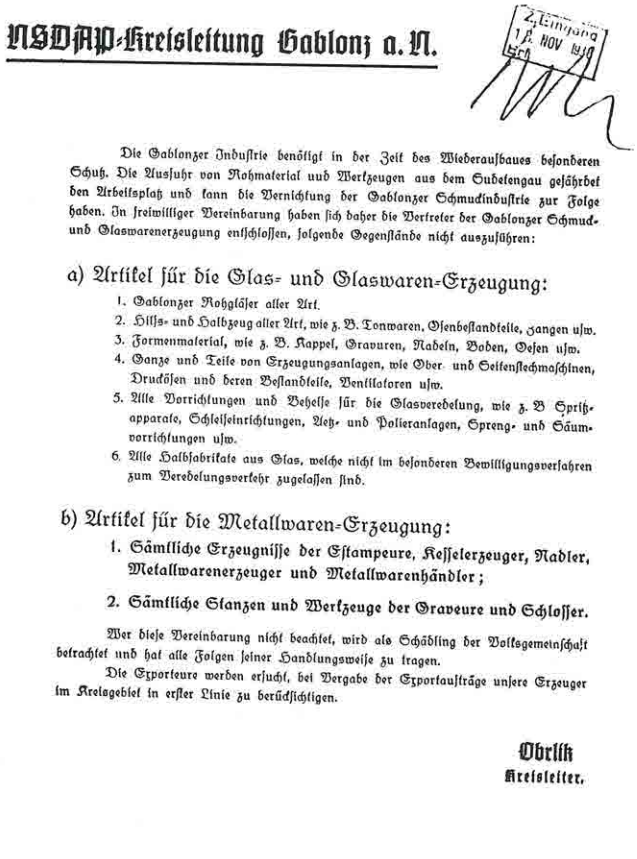

NSDAP-Kreisleitung Gablonz a. N.

Die Gablonzer Industrie benötigt in der Zeit des Wiederaufbaues besonderen Schutz. Die Ausfuhr von Rohmaterial und Werkzeugen aus dem Sudetengau gefährdet den Arbeitsplatz und kann die Vernichtung der Gablonzer Schmuckindustrie zur Folge haben. In freiwilliger Vereinbarung haben sich daher die Vertreter der Gablonzer Schmuck- und Glaswarenerzeugung entschlossen, folgende Gegenstände nicht auszuführen:

a) Artikel für die Glas- und Glaswaren-Erzeugung:

1. Gablonzer Rohgläser aller Art.
2. Hilfs- und Halbzeug aller Art, wie z. B. Tonwaren, Ofenbestandteile, Zangen usw.
3. Formenmaterial, wie z. B. Kappel, Gravuren, Nadeln, Boden, Oefen usw.
4. Ganze und Teile von Erzeugungsanlagen, wie Ober- und Seitenstechmaschinen, Druckösen und deren Bestandteile, Ventilatoren usw.
5. Alle Vorrichtungen und Behelfe für die Glasveredelung, wie z. B Spritzapparate, Schleifeinrichtungen, Aetz- und Polieranlagen, Spreng- und Säumvorrichtungen usw.
6. Alle Halbfabrikate aus Glas, welche nicht im besonderen Bewilligungsverfahren zum Veredelungsverkehr zugelassen sind.

b) Artikel für die Metallwaren-Erzeugung:

1. **Sämtliche Erzeugnisse der Estampeure, Kesselerzeuger, Nadler, Metallwarenerzeuger und Metallwarenhändler;**
2. **Sämtliche Stanzen und Werkzeuge der Graveure und Schlosser.**

Wer diese Vereinbarung nicht beachtet, wird als Schädling der Volksgemeinschaft betrachtet und hat alle Folgen seiner Handlungsweise zu tragen.

Die Exporteure werden ersucht, bei Vergabe der Exportaufträge unsere Erzeuger im Kreisgebiet in erster Linie zu berücksichtigen.

Obrlik
Kreisleiter.

Vyhláška okresního vedoucího NSDAP v Jablonci nad Nisou z počátku listopadu 1938, zakazující vývoz surovin, forem a nástrojů pro sklářský průmysl mimo Německo.

Dr. Koch při tom klidně prohlásil, že vyhlášená blokáda nebyla nařízená, ale dobrovolná. O dobrovolnosti však svědčila výše citovaná vyhláška okresního vedení NSDAP. V závěru jednání bylo shodně konstatováno, že blokáda zásobování českých výrobců surovým sklem a dalšími materiály trvá.[22]

24. listopadu 1938 byl W. Riedel jmenován vedoucím odborné skupiny sklářských průmyslníků okupovaného pohraničí a současně se stal členem poradního sboru říšského ministerstva hospodářství. Dostal také z Berlína pověření přípravy a vedení jednání s českými sklářskými průmyslníky. Vypracoval k tomuto účelu materiál s názvem: *Sjednocení (Vereinbarung) s českým sklářským průmyslovým sektorem*. Podle tohoto materiálu se Německo, včetně průmyslníků Sudetské župy, zavazovalo k dodávkám veškerých nezbytných sklářských surovin a potřeb českým sklářům v potřebném množství za těchto podmínek:

1. Zboží vyrobené z dodaného surového skla se bude expedovat do Jablonce nad Nisou za takového obchodního a bankovního spojení, jako před 30. 9. 1938.

2. Konkurenční podniky se nebudou na českém území vytvářet a pokud už existují, jejich činnost se ihned zastaví.

3. Nebudou zřizovány žádné nové hutě a zejména ne hutě na výrobu skla pro jablonecké zboží.

4. Domácká sklářská výroba se nesmí rozšiřovat.

5. U počtu exportních domů je rozhodující stav k 1. 7. 1938. Další domy se nesmí zřizovat.

6. Všechny patenty a vzorová práva jabloneckých majitelů budou ihned uvolněny.

7. Jablonecké průmyslové kruhy si vyhrazují právo kontroly dodržování výše uvedených podmínek.[23]

Riedelův návrh znamenal přímý diktát českému sklářství. Zvlášť tvrdý byl bod 7. Ten dával sudetoněmeckým sklářským průmyslníkům právo rozhodovat zásadně o existenci českého sklářského průmyslu, o existenci té či oné sklárny.

O blokádě českého sklářství se jednalo ve všech komoditách sklářské výroby. 9. 12. 1938 se sešli za Riedelova předsednictví výrobci plochého a dutého skla v arizované či konfiskované sklárně fy Weinmann v Chudeřicích. Byl zde její ředitel dr. Hugo Nowotny, za borskou oblast průmyslník Ernst Hantich a další. Jednající se shodli jen v tom, že bohužel nebylo možné vzhledem k tradici v obchodním slovníku nahradit pojem *české sklo* pojmem *sudetendeutsches Glas*. Zlobně konstatovali, že vláda ČSR anulovala tzv. *numerus clausus* z roku 1934, který stanovil, že pro soudobou odbytovou krizi se zakazuje výstavba dalších skláren a i výroba v zastavených sklárnách se nesmí bez souhlasu ministerstva průmyslu a obchodu obnovovat. Zrušen byl i zákaz další technické modernizace sklářské výroby. Podstatou byl evidentní strach, že uvolněním rozvoje českého sklářství, i vzhledem k nižším mzdám českých dělníků, než tomu bylo v Německu, mohla by se česká konkurence stát zvlášť nebezpečnou. Největší obavy vzbuzovala u německých výrobců možnost investic zahraničního židovského kapitálu. V zápise se o tom praví, že *Říše má přece eminentní zájem, aby rozsah českého sklářského průmyslu byl zmenšen [...], neboť zvyšování výroby českého sklářského průmyslu znamená velké nebezpečí pro budoucí německý export skla.* Sklářský průmyslník z Boru E. Hantich si zde posteskl, že *výroba dutého skla narazila na řadu potíží. Ztratila velkou část kvalifikovaných sklářů, kteří se vystěhovali do českého vnitrozemí a stávají se nebezpečnými konkurenty. Sudetoněmeckému sklářství hrozí v hospodářském ohledu nebezpečí, že náš skvělý export do USA ztratíme, jestliže se židovským obchodníkům zdaří přenést druhy zboží, které se zde dříve vyráběly, na území Rest-Tschechei.*[24]

K 1. lednu 1939 byla Sudetská župa rozdělena na tři vládní okrsky, byť sídlo župy zůstalo v Liberci. Okresy Liberec, Jablonec, Česká Lípa, Děčín a další připadly také pod správu vládního okresu Ústí nad Labem, v jehož čele stál vládní prezident Hans Krebs.[25] Walter Riedel k němu našel ihned cestu. Již 6. ledna 1939 mu jako představitel sudetoněmeckého sklářského průmyslu předal pamětní spis, v němž si postěžoval na pokles exportu jablonecného zboží, vyvolaný bojkotem trhu USA, Kanady a Anglie. Uvedl, že ztráty jablonecného průmyslu byly jen za dobu od 1. 10. 1938 do 1. 1. 1939 odhadnuty na 66 miliónů korun, což byla téměř třetina celého jabloneckého exportu za rok 1938. Upozornil, že vláda ČSR na podporu českého sklářství už uvolnila 18 miliónů korun, a žádal, aby říšská vláda postupovala stejně. Chtěl, aby říšská místa trvala vůči českému sklářství na stavu dle tzv. *numeru clausu* z roku 1934, dle čs. vládního nařízení č. 70/1937 a 176/1935 Sb. z. a n., a nepřipustila žádné rozšiřování českého sklářství. Informoval o existenci blokády českého

sklářství a získal k ní souhlas. Nakonec ještě požadoval, aby mzdy dělnictva v Sudetské župě byly urychleně vyrovnány na úroveň Německa.[26]

Riedelovo stanovisko ještě zostřil pamětní spis společenstva výrobců sklářského zboží z Jablonce nad Nisou *(Genossenschaft der Glaswaren–Erzeuger)*, zaslaný H. Krebsovi 30. ledna 1939. Měl ostře protičeské zaměření. Poukazovalo se v něm, že po říjnu 1938 bylo na Železnobrodsku a Turnovsku zapsáno celkem 2 010 živností s 6 tisíci dílenskými dělníky a 7 tisíci dělníky domáckými, což mělo pro Jablonecko představovat vážné ohrožení. Zdůrazňoval se také údajný význam výroby jabloneckého zboží tím, že jen za rok 1927 činil výnos daní z tohoto oboru údajně 20 miliónů korun. Spis připomínal také soudobou stagnaci, vyjádřenou existencí 10,5 tisíce nezaměstnaných v okrese; jen v samotném Jablonci nad Nisou se jich nacházelo na čtyři tisíce. Řešení navrhovalo v úplné blokádě českého sklářství zákazem dodávek všech nutných surovin, sody, nástrojů, strojů, forem, sklářských pánví a hnědého uhlí. To označili za předpoklad *vytvoření nezávislosti na Češích*. Neopomněli zdůraznit svůj nesouhlas s existencí židovských podnikatelů na české straně.[27]

W. Riedel dále pokračoval ve své činnosti, směřující k ovládnutí veškerého českého sklářství. Navrhl bezcelní dopravu surového skla a hotového zboží mezi Sudetskou župou a ČSR. Cílem bylo širší uplatnění bižuterie vyrobené v Sudetské župě na československém vnitřním trhu. Jednal v Praze s českými sklářskými průmyslníky, kde přislíbil blíže nespecifikované snížení cen sody za podmínky, že vše, co bylo zřízeno nad kvóty tzv. *numeru clausu* z roku 1934, bude zrušeno či uvedeno do klidu.[28]

3. ledna 1939 upozornilo Společenstvo brusičů skleněných kamenů a perel z Desné v Jizerských horách W. Riedela, že došlo k omezení kamenářství a perlařství jako důsledek ztráty někdejších trhů. Stěžovalo si na české výrobce, kteří v těchto komoditách získali v exportu převahu. Žádalo zákrok ze strany říšských úřadů.[29] Ve stejném duchu si W. Riedelovi stěžoval písemně starosta odborné skupiny dutého skla E. Dressler z Jablonce nad Nisou. Sděloval, že došlo k omezení výroby flakonů, kde byl zajištěn odbyt jen pro pět procent vyrobeného zboží. Stejně byla na tom také krystalerie. Dressler zlobně poukazoval na rozvoj výroby lustrových ověsků na Železnobrodsku, odkud bylo už po 10. říjnu 1938 expedováno pět set tisíc kusů ověsků do USA. Svůj protest zakončil E. Dressler žádostí o ochranu říšským úřadům.[30]

4. ledna 1939 upozornil říšský pověřenec hospodářství v okresech Liberec a Jablonec nad Nisou W. Riedela na nežádoucí českou konkurenci. Sděloval, že firma Jos. Bartl a syn stavěla v Poděbradech novou továrnu na olověný křišťál s rafinérií a dekorováním, že další firma J. Blažek si pronajala od fy Innwald v Poděbradech budovu pro kulacení a broušení, že další firmy A. Junek, J. Oříšek a E. Zímal rozšiřovaly v Poděbradech sklářskou výrobu. Češi tam také přetahovali zámořské kupce. I Harrachovské sklárny v Novém Světě musily omezit výrobu. Vypovězený český ředitel Konrád přešel do Innwaldových skláren v Poděbradech a vzal s sebou zahraniční objednávky – například objednávku Batkins Sohn Sydney. Pověřenec konstatoval, že po 1. 10. 1938, tedy po okupaci hitlerovským Německem, mohla pracovat bižuterní výroba na Jablonecku nejvýš na padesát procent kapacity. Z 32 kontinuálních pecí zůstalo v provozu jen 9. Ze 130 pánvařských pecí pracovalo jen 63.[31] I to byl důsledek *osvobození Sudet z českého jha*, jak tento stav s nadsázkou nazývali dřívější heinleinovci, pak nacisté.

3. února 1939 se konala v Berlíně na říšském ministerstvu hospodářství porada o českém sklářství. Účastnil se jí také W. Riedel se svou *pravou rukou*, obchodním ředitelem dr. R. Seidlem. Ministerský rada Pohlmann zde avizoval na dny po 8. únoru 1939 poradu s českými sklářskými průmyslníky a také poradu o výrobě jabloneckého zboží 10. února 1939 v Turnově. Na obě porady delegoval W. Riedela s dr. Seidlem a dalšími čtyřmi

ministerskými úředníky. Dal najevo, že hitlerovskému Německu příliš na bižuterní výrobě nezáleží. Jednání v Turnově označil za zkušební, které by se mělo uzavřít dohodou o rozdělení trhu. Oznámil dále, že říšská vláda nepřipustí rozšiřování výroby plochého skla na českém území. V dutém skle bylo naopak třeba některé komodity dále rozšiřovat. Výrobu olovnatého skla označil za perspektivní. Sdělil také výsledek jednání s ministerstvem průmyslu ČSR, kde došlo k dohodě, že česká sklářská výroba se nebude dále rozšiřovat, za předpokladu zachování dodávek hnědého uhlí a sklářských surovin, což německá strana slíbila.[32]

I tak nebyla zrušena blokáda českých výrobců jabloneckého zboží. V únoru 1939 začala mít firma L. Breit v Lučanech nad Nisou problémy s odbytem skleněných tyčinek a roccailu. Sklady se plnily, finance chyběly. L. Breit se obrátil na hospodářského poradce NSDAP ing. W. Richtera s dotazem, zda už je možno dodávat české sklo českým výrobcům. Odpovědí bylo, že blokádu nikdo nezrušil a zákaz dodávek českým výrobcům dále trvá.[33]

V Turnově došlo k jednání až 20. února 1939. Na německé straně stálo pět vyjednávačů v čele s W. Riedelem, na české straně devět, vedených ředitelem Svazu sklářských prů-

FRANTA HAVEL
výroba skleněného zboží
DRŽKOV 183. - ČSR.
Telefon 7315.

Držkov, dne 7. ledna 1939.

P. T.

Fa. Josef Riedel, skelné hutě

Polubný.

Jelikož jsem byl na Vás výhradně s odběrem perliček rocaillu odkázán a dosud od Vaší firmy žádný příděl nedochází, jsem nucen úplně výrobu zastaviti. Mám pro Jablonec objednávky a jelikož nemám Vaše zboží, tudíž nemohu dodávati. Poněvadž jsem odebíral zboží jenom od Vás, jsem úplně u p. V. Linky z Loužnice vyřazen. Zavazuji se, že budu stále jenom Vaše zboží kupovati a i dostojím Vaší žádosti, že z přídělku od Vás nebudu dodavati židovským firmám usazených v Železném Brodě a Turnově. Doufám, že bude moji žádosti laskavě vyhověno a značný příděl perliček jako stálému odběrateli mi dodán.

Znamenám se v úctě :

Firma F. Havel slibuje Riedelovým hutím, že dodané sklo nebude přenechávat židovským firmám.

myslníků ČSR dr. Tvrdým. Převaha byla přesto na německé straně. Dr. Tvrdý si sice stěžoval na pasivitu obchodu českého skla s Německem a dožadoval se úzké spolupráce. Přiznal, že zámořští kupci dávali přednost českým firmám, ale nebylo v kompetenci vlády do těchto transakcí zasahovat. W. Riedel důrazně trval na dodržování *numeru clausu* z roku 1934. Žádal, aby bylo zabráněno přesunu českých skláren ze zabraného pohraničí do nitra Čech. Zejména trval na tom, aby do skláren nebyli přijímáni dělníci uprchlí z pohraničí. V jejich kvalifikaci a zkušenostech viděl velké nebezpečí pro sudetoněmecké sklářské podnikatele. Znal zřejmě schopnosti českých sklářů, a proto se jich obával. Nakonec přislíbil pouze zvýšení odbytu olovnatého skla, nic víc. Žádal však, aby zboží vyrobené na Jablonecku našlo v dostatečné míře uplatnění na trhu ČSR. Na dotaz po zrušení blokády dodávek surového skla českým výrobcům odpověděl, že se pokusí prosadit bezcelní dovoz. Porada skončila pouze ustavením odborné skupiny pro řešení odbytu bižuterie vyrobené v Sudetské župě na trhu ČSR.[34] Česká politika i zde utrpěla další porážku, která nesvědčila o tom, že mohlo dojít ke zlepšení vztahů s Německem. Měla být varováním, Riedel sledoval uplatněním sudetského zboží okolnost, že by se podařilo přimět některé české exportéry, aby prodávali do ciziny v Německu vyrobené zboží pod českou známkou.

W. Riedel, ani jeho spoluvyjednávači, neměli tušení o dalších plánech hitlerovského Berlína vůči ČSR, či jak říkali, *Rest–Tschechei*. Uvedená jednání měla jen před mezinárodní veřejností předstírat, že dle původního Hitlerova slibu byly okupací československého pohraničí splněny německé nároky. Licoměrnost tohoto tvrzení prokázalo rozšíření okupovaného území na Jablonecko o město Velké Hamry s okolím, k němuž došlo 26. listopadu 1938, kdy ze den na den se přemístily budky německé Grenzpolizei a Velké Hamry se octly v Německu.[35] Ve Velkých Hamrech se vyráběly lustrové ověsky. Vedení Sudetské župy tak dostalo pod kontrolu další část českého sklářského území. Velké Hamry byly z velké části českým městem.

Problém českého sklářství byl *řešen* okupací pomnichovské ČSR, kdy české sklářství se stalo součástí celoněmeckého koncernu dutého skla. Potvrdila to porada 12. června 1940 v Turnově, svolaná říšským ministerstvem hospodářství. Českou stranu tentokrát zastupovali kromě dr. Tvrdého čeští sklářští podnikatelé ze severu Čech: ing. C. Strnad z Mnichova Hradiště, V. Šedlbauer z Turnova, zástupce fy Bachtík a synové z Jesenného. Německou stranu zastupoval pouze ministerský rada Pohlmann a W. Riedel. Na programu bylo ustavení kartelu výrobců skleněných tyčí v rámci Velkoněmecka. Dr. Tvrdý se pokusil vytvořit pro české firmy širší výrobní a obchodní prostor. Byl W. Riedelem ostře odmítnut poukazem na to, že v Sudetské župě zůstalo v provozu z 72 hutí pouze 12 a přednost měla zaměstnanost německých hutí. Zájmy německých koncernů zde zastupovala pražská společnost *Duta*, zabývající se racionalizací vedení podniků. Její představitel Kulendik prohlásil, že nastal čas skončit s převahou českých výrobců, kteří od podzimu 1938 strhli na sebe 60 procent výrobní kvóty. Podal návrh, aby český podíl byl snížen na 8 procent. Zbylá část měla patřit německým a sudetoněmeckým podnikatelům. K tomuto návrhu se záporně postavil i Pohlmann prohlášením, že 8 procent pro české výrobce je málo, ale maximum, čeho lze dosáhnout, je 12 procent. Dr. Tvrdý chtěl aspoň 13 procent se zaručením obratu ve výši čtyř miliónů říšských marek. Opět byl W. Riedelem odmítnut. Čeští výrobci se musili spokojit s 12 procenty bez zaručené hodnoty obratu s tím, že celkové množství se jim snižuje o 25 procent za zboží v kvalitě II. třídy. Duta byla pověřena vypracovat stanovy a vnitřní řád tyčového kartelu v rámci kartelu dutého skla, což se stalo k 1. červenci 1940.

Čeští sklářští výrobci Turnovska, Železnobrodska a Semilska se tak proti své vůli stali podřízenými německých kartelů. Sudetoněmečtí sklářští podnikatelé, kteří celou protiče-

kou kampaň rozpoutali, měli v kartelu minimální zastoupení. Nemohli diktovat českým výrobcům svou vůli.

Výroba jabloneckého zboží tvořila v celoněmecké výrobě skla zanedbatelnou část. Říšští Němci ji nazývali po celou dobu druhé světové války hanlivě *Mumpitzindustrie* – průmysl tretek.

Shrnutí

Výroba jabloneckého zboží nebyla nikdy *německým národním průmyslem*. Už od jejího vzniku se na ní podstatnou měrou podíleli čeští výrobci, zejména z Turnovska a Železnobrodska. Před rokem 1938 bylo toto odvětví zdrojem obživy pro širokou oblast od Tanvaldu až na Jičínsko a Mladoboleslavsko. V době prosperity se spolupráce německých a českých výrobců rozvíjela. Teprve po krizi z let 1929 až 1933 a následné depresi, spojené s poklesem odbytu, došlo k projevům národnostního antagonismu. Henleinovští fašisté začali tvrdit, že česká konkurence se stala příčinou sociálních obtíží a masové nezaměstnanosti na Jablonecku.

Na území pomnichovské ČSR zbyla asi jedna třetina sklářského průmyslu. Vláda ČSR u vědomí exportního významu bižuterního zboží podporovala české sklářství (dotace, odpisy daní). Sudetoněmečtí sklářští podnikatelé v čele se senioršéfem největší sklárny v Pojizeří a v Podkrkonoší, firmou Josef Riedel Polubný, usilovali o plnou kontrolu nad českým sklářstvím, zejména nad výrobou jabloneckého zboží. S pomocí kapitálu Dresdner Bank připravili finanční operaci, s jejíž pomocí bránili zakupování opuštěného židovského majetku českými podnikateli. Po tragickém Mnichovu zvolili proti českým sklářským výrobcům jako formu nátlaku zablokování dodávek surového skla a nezbytných potřeb pro sklářskou výrobu. Tato blokáda, sledující zruinování českých výroben, trvala až do března 1939. Po okupaci pomnichovské ČSR došlo k řadě jednání, která byla v roce 1940 ukončena začleněním české sklářské výroby do německého koncernu dutého skla k 1. červenci 1940. Čeští sklářští výrobci se nechtě octli v područí německého kapitálu. Jablonečtí sklářští podnikatelé neměli v tomto koncernu zvláštní postavení. Dostali se na okraj zájmů hitlerovského Německa stejně jako jablonecká výroba.

Poznámky

1 Pozn. aut. Vypočteno na základě údajů z čas. Sklářské rozhledy, Hradec Králové, ročníky 1924–1938, z průměru podílu exportu jabloneckého zboží na čs. exportu sklářského zboží, který činí 40 %. Údaje německých pramenů uvádějí až 87 % podílu exportu jabloneckého zboží, což neodpovídá realitě.

2 Srv. *Čs. statistika* 1934, sv. 114.

3 Státní okresní archiv Semily (dále SOkA), fond Okresní úřad Semily, sign. 15 1/58.

4 Tamtéž, anketa o sklářské výrobě z 30. 9. 1939.

5 Sklářské rozhledy, Hradec Králové, ročník 1924.

6 Viz pozn. 1. Údaj za r. 1938 je vypočten z dochovaného grafu z fondu Jablonecké sklárny Desná v Jizerských horách, kart. 19, fasc. 77, SObA Litoměřice, depozitář Most.

7 Srv. Sociální revue Praha, ročníky 1933–1936, přílohy.

8 Cit. fond SOkA Semily, sign. 15 1/58, relace četnických stanic z 25. 7. 1937.

9 Tamtéž.

10 Srv. Procházka, J.: *Stávka jabloneckých bižuterních dělníků v r. 1937.* In: Zprávy a studie Krajského muzea Teplice č. 17. Teplice 1988, s. 105–119.

11 SOkA Semily, cit. fond, relace státního policejního úřadu Jablonec n. N. z 25. 7. 1937.

12 Srv. SÚA Praha, fond Norimberský proces č. NID 13399-14.000.

13 Všeodborový archiv Praha, fond Svaz sklářského dělnictva Teplice-Šanov, č. 5664/394, zpráva z 29. 10. 1938.

[14] Tamtéž.
[15] Cit. fond SOkA Semily, sign. 15 1/58.
[16] Cit. fond Jablonecké sklárny ze SObA Litoměřice, kart. 19/77.
[17] Čtyřoký, V.: *Naše sklářství v novém státě.* Sklářské rozhledy, 1938, č. 8.
[18] Cit. fond Jablonecké sklárny, kart. 19/77.
[19] Tamtéž, dopis W. Riedela dr. R. Seidlovi z 9. 10. 1938.
[20] Tamtéž. Nalezeny byly dopisy firem R. Rydval, Držkov, a J. Čila, Držkov.
[21] Tamtéž. Vyhláška není datována. Prezentace 18. 11. 1938 ukazuje na den vyhlášení k 10. 11. 1938.
[22] Cit. fond Jablonecké sklárny, kart. 145, fasc. 450.
[23] Tamtéž, kart. 145, fasc. 449.
[24] Tamtéž.
[25] Hans Krebs byl zakládajícím členem DNSAP v ČSR. Po jejím rozpuštění utekl do Německa, kde se stal spolu s ing. Kallinou poslancem říšského sněmu za sudetské Němce.
[26] Cit. fond Jablonecké sklárny, kart. 145, fasc. 449.
[27] Tamtéž.
[28] Tamtéž.
[29] Tamtéž.
[30] Tamtéž.
[31] Tamtéž.
[32] Tamtéž.
[33] Tamtéž.
[34] Tamtéž.
[35] Srv. Kronika města Velké Hamry, sv. 2. Ověřeno vzpomínkami pamětníků manželů Drvotových z Velkých Hamrů a ing. L. Žáka z Desné v J. h., rodáka z Držkova. Ve fondu Jablonecké sklárny byla nalezena ručně kreslená mapka s vyznačením hranic z 10. 10. 1938 a záboru z 26. 11. 1938. (kart. 145, fasc. 450).

K událostem let 1968 až 1970 v semilském okrese (II. část)[1]

Ivo Navrátil

Okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy

V souvislosti se spojeneckým cvičením a dopisem účastníků varšavské schůzky vznikl stav akutního ohrožení naší státnosti.

Zatímco většina občanů, závodů a organizací cítila potřebu projevit svůj vztah ke své zemi a vládě, které důvěřovala, nebyly by to Semily, aby v nich nevzniklo něco, co jim ani tenkrát velkou čest nedělalo: 18. července 1968 odeslala již vícekrát vzpomenutá 1. uliční organizace KSČ v Semilech rezoluci na ústřední výbor KSČ, podepsanou Bucharem, Velíškem, Stínilovou, Šimkovou, Hornovou, Medkem, Tichánkem a Doubkem a adresovanou předsednictvu ÚV KSČ: *Nesouhlasíme se stanoviskem předsednictva ÚV KSČ, zaslaným bratrským stranám v otázce 2000 slov, že se u nás nic neděje. Žádáme, přijďte se přesvědčit k nám do Semil, kde 2000 slov se již dávno uplatňuje. Stydíme se za to, že se u nás našli lidé, kteří měli zájem na tom, aby naše spojenecká vojska co nejdříve opustila naše území, ba dokonce je uráželi. Udivuje nás, že ÚV KSČ nestojí za usnesením, že se nebudou provádět další deformace, když sami poznáváme, že v našem městě se další deformace provádějí, dokonce ve větším měřítku. Žádáme o nápravu.*[2] Ze spisku čiší neuvěřitelné sebevědomí, s jakým si jedna maličká skupina lidí (sama sebe považující za neomylné *skalní* komunisty) dovolovala hodnotit a kárat počínání svého vedení, které se pro tuto výjimečnou dobu stalo v očích většiny z nás opravdovou reprezentací této republiky. Opravdu si neuvědomovala svou osamocenost?

Téhož dne plénum semilského OV KSČ přijalo rezoluci o podpoře postupu ústředního výboru a odmítnutí jakéhokoli vměšování do našich vnitřních záležitostí, objevil se též návrh na odvolání československého velvyslance v SSSR Vladimíra Kouckého. Podobně reagovali i zaměstnanci Sklářských strojíren a sléváren v Turnově, ONV Semily a mnoho dalších. ZO KSČ a ROH spolu s přípravným výborem KAN v turnovském Výzkumném ústavu monokrystalů vyzvaly všechny stoupence obrodného procesu, aby umožnili sovětským občanům poznat skutečnou situaci v naší zemi.[3]

Občané své sympatie s politikou našich představitelů dávali najevo formou podpisových akcí, které byly v Semilech organizovány Klubem mladých, v Turnově stoupenci KAN. Ještě za Hádkovy hladovky byly sbírány podpisy na podporu Dvou tisíc slov, koncem července byly u semilské lékárny vyloženy podpisové archy k vyslovení souhlasu s Poselstvím

občanů předsednictvu ÚV KSČ, které 26. července přednesli Pavel Kohout a Jiří Hanzelka: *Socialismus! Spojenectví! Suverenita! Svoboda!* Podpisy pod toto poselství byly úspěšně sbírány také ve Vysokém nad Jizerou, v Košťálově (závody Kolora 07 a Sport) a také v Jilemnici, kde akci započali na okresním soudu.[4] V téže době podepisovali lidé v Semilech archy pro zastavení trestního řízení s nezletilým Janem Chlumem z Klubu mladých za zhotovení plakátu s heslem *Pryč s nadvládou Sovětského svazu!*

V této vzrušené době, ve dnech jednání ve Varšavě, Čierné nad Tisou a v Bratislavě se začala vytvářet překvapující národní jednota, jakou tato země nepoznala od roku 1938. Nacházeli k sobě cestu lidé s rozdílným politickým přesvědčením – stranická příslušnost tváří v tvář vnější hrozbě pozbývala významu. Touha pomoci vlasti našla výraz v osobní oběti rodinných šperků ve prospěch zlatého pokladu republiky i v peněžní sbírce na Fond republiky, na jehož konto jen ze semilského okresu došlo více než 489 tisíc Kčs. Nikdo z těchto lidí netušil, do jakého jitra se zakrátko probudíme.[5]

I dnes, po více než čtvrt století, se těžko bráníme dojetí, listujeme-li zvláštními čísly tehdejších novin. Agrese zemí Varšavského paktu, teprve se zpožděním *legalizovaná* moskevskými protokoly, vyvolala takřka jednoznačný odpor ve všech vrstvách společnosti, probudila v každém z nás málem již vyhaslé city národní pospolitosti, zasuté rozmáchlostí proletářského internacionalismu. Panovala představa, že nás v tom západní velmoci nenechají osamoceny, že nepřipustí anexi dalšího státu, toužícího po demokracii. Našli se však i jednotlivci, a každým dnem jich přibývalo, kteří vojska radostně vítali s jinou nadějí – že jim pomohou získat zpět ztracenou moc.

Rada okresního národního výboru hned ráno 21. srpna okupaci odsoudila a o den později se vyslovila pro prohlášení ČSSR neutrálním státem – tento požadavek během několika dnů podepsalo 12 469 občanů. Připojila se k němu i okresní odborová rada, jež ustavila okresní stávkový výbor, řídící stávkové výbory jednotlivých závodů. V poledne 22. srpna proběhla na všech závodech dvouminutová stávka, na manifestaci v Semilech promluvili předseda OOR Luboš Grafek, vedoucí tajemník OV KSČ Václav Stěhulka, předseda ONV Antonín Zlatník a přední dělník z Technometry Václav Adam. Shromáždění přijalo rezoluci, odsuzující vstup vojsk. V desítkách různých dopisů a prohlášení této doby musíme ocenit protestní dopis polských dělnic z Kolory 08 v Hájích nad Jizerou.[6] Také okresní výbor KSČ se ještě 21. srpna vyslovil pro podporu nejvyšších státních představitelů v čele s Dubčekem, Svobodou, Černíkem a Smrkovským, požadoval okamžitý odchod vojsk, v noci pak žádal o svolání mimořádného sjezdu, propuštění internovaných reprezentantů a umožnění jejich projevu k národu.[7]

27. srpna 1968 přijalo rozšířené plénum OV KSČ odmítavé stanovisko ke komuniké z jednání naší delegace v Moskvě, které charakterizovalo jako zásah do suverenity našeho státu, výsledek nátlaku a násilí okupačních armád; plénum prohlásilo, že s okupací se nikdy nesmíříme a budeme podporovat Dubčekovo vedení při realizaci linie lednového pléna. Ušlechtilá předsevzetí a krásná slova měla život jepičí. Již 4. září byla odvolána poté, co okresní výbor *usměrnil* kandidát ústředního výboru Kocman.

Snad nejfantastičtějším produktem této podivuhodné doby v našem regionu bylo úzké sblížení semilského přípravného výboru Klubu mladých s okresním výborem KSČ. Připomeňme, že toto sdružení, jehož stanovy nikdy nebyly schváleny, bylo většinou pravověrných komunistů chápáno jako cosi ustavičně opozičního a nespokojeného, jehož cíle byly na samých posvěcených hranicích *socialismu s lidskou tváří*, a dogmatickým křídlem bylo docela nenáviděno – právě na jeho aktivity si stěžovalo *zdravé jádro strany* ústřednímu výboru v dopise, citovaném v úvodu. Nyní však byla Karlu Hádkovi a jeho přátelům dána k dispozici veškerá kancelářská a rozmnožovací technika na okresním výboru včetně

dálnopisu a po budově, kam se nestraník dřív jen stěží dostal, se dokonce mohli volně pohybovat. Přečteme-li si následující prohlášení, které 22. srpna Klub publikoval, nemůžeme se zbavit dojmu, že to byl tehdy od tajemníka L. Pavelky mistrovský tah:

Bojovali jsme samostatně za svobodu, pravdu a lidskost. Okupačním armádám Varšavského paktu se podařilo sjednotit nás s OV KSČ a ostatními složkami Národní fronty. Nyní bojujeme společně ruku v ruce. Klub mladých plně podporuje OV KSČ v jeho současném stanovisku k okupaci naší země a vyzývá: Občané, vydržte! Věřte, že opět pod vedením KSČ vyřešíme všechny problémy naší krásné země i jejího lidu. Okupantům sloužit nebudeme![9]

Za čtrnáct dnů byla po spolupráci veta, pomýlený ústřední i okresní výbor si posypaly hlavu popelem, zapomenuta byla i obětavá služba semilských skautů.[10]

Celý první týden okupace se po okrese volně pohybovala sovětská a polská vojska. Hlavní proud sovětských tanků a týlových vozidel směřoval od Harrachova na Lomnici nad Popelkou a do Jičína – v Lomnici 22. srpna zaregistrovali průjezd tří a půl tisíce vojenských vozidel. Týž den se podařilo v Harrachově směrem ke státní hranici vybudovat zátarasy z kmenů, takže proud vozidel ustal. Konvoj stál mezi 15. a 21. hodinou ve Víchové, odkud pokračoval na Jilemnici, kde byl rovněž zadržen překážkami.[11] Také v Lomnici nad Popelkou se skupina mladíků pokusila o zátaras na křižovatce u divadla, avšak příslušníci VB tomu zabránili, v Košťálově zátarasy organizoval tajemník MNV Zvířecí. Škody na

Naši vojáci v turnovských kasárnách se připravují na obranu proti okupantům. (Snímek J. Hajfler.)

Polská vojska v turnovských ulicích. (Snímek J. Hajfler.)

komunikacích byly značné – sedm kilometrů vozovek bylo zcela zničeno, 58 kilometrů silně poškozeno – a odhadovány byly na 10 miliónů Kčs.[12]

Na rozdíl od sousedních okresů nedošlo na Semilsku při obsazování našeho území k ztrátám na životech. Víme jen o jednom vážnějšímu konfliktu mezi naším obyvatelstvem a vojsky, když 21. srpna v půl sedmé ráno na křižovatce u n. p. Autobrzdy v Hrabačově postřelil vyděšený sovětský regulovčík Alexandr Stěpanovič Verchivskij dva mladé zaměstnance tohoto závodu, Naděždu Hovorkovou a Josefa Mühla.[13]

K drobným střetům v souvislosti s okupací docházelo od samého počátku. Rozruch způsobilo přepadení armádního vysílače na Kozákově polskými obrněnými vozidly – radiostanice byla po internaci našich vojáků rozebrána, zařízení chaty poškozeno a vojáci dokonce okradeni; během dne se polský velitel omluvil. 18. září vybuchla v hotelu Slávie v Turnově, kde byli polští důstojníci ubytováni, slzotvorná dýmovnice, 10. října byli polští vojáci zadrženi při pokusu vniknout do skladu lihovin v restauraci U zrcadlové kozy poblíž Turnova.[14] Kriticky bylo hodnoceno počínání příslušníků SNB kpt. Dlouhého a kpt. Tůmy i některých členů SČSP, kteří poskytovali potraviny odloučené jednotce sovětských vojsk, tábořící na louce za Lomnicí nad Popelkou.[15] Přes varování přicházeli za vojáky někteří lidé z pouhé zvědavosti – nevyplatilo se to jedné patnáctileté dívence z Lomnice, kterou se pokusila skupina chlapců za trest ostříhat.[16]

V prvním zářijovém týdnu se uskutečnily na žádost polské strany dvě schůzky s vedením obvodního i okresního oddělení VB v Harrachově, řešící zaměstnávání polských dělnic a ostrahu hranic. Podobná jednání proběhla i v Turnově – dodržování dopravních předpisů, ubytování velení apod., zatímco přání soudružské exkurze do závodů nebylo naší stranou akceptováno. S polskými důstojníky se sešel i OV KSČ; k svému údivu se dověděl, že například moskevské protokoly mají ne patnáct, ale dokonce třicet článků. Polské dělnice zaměstnané v našich textilních podnicích vesměs politiku své vlády kritizovaly. Děvčata z košťálovské Kolory se brzy vrátila na pracoviště a vyprávěla, že do hloubky dvou set kilometrů od hranic jsou v Polsku rozmístěna sovětská vojska a že u nás je nyní bezpečněji.[17]

Zatímco obcemi Jilemnicka a Semilska okupační vojska jen projížděla, Turnov byl v noci z 26. na 27. srpna obsazen polskými jednotkami. Do kasáren vpuštěny nebyly, naše armáda byla připravena k obraně – tábořily proto v blízkém okolí, s hlavněmi tanků namířenými na město. (Teprve nedávno jsme se dověděli, že jen Sověti měli ostrou munici....) 7. října 1968 se československá posádka musela s veřejností rozloučit, kasárna *dočasně* uvolnit armádě sovětské a přestěhovat se do Uherského Hradiště. Obyvatelé města se k novým *hostům* chovali chladně, trápily je stálé noční jízdy ruské techniky po ulicích i posádkové velitelství, umístěné v hotelu U Karla IV. S přítomností okupační armády a zpupností některých sovětských důstojníků se Turnované nikdy nesmířili, napětí a nervozita v nutném vzájemném styku sílily v citlivých chvílích, jako byl pohřeb Jana Palacha, výročí okupace a podobně; k vydání zákazu vycházek vojínů však vedly i množící se případy jejich dezerce.

Není nutno líčit, že i města semilského okresu občané polepili a popsali tisíci plakáty, výzvami a hesly, jež dávaly průchod pocitům zklamání a deziluze. Z Liberce přišla tištěná výzva, nabádající občany, aby uznávali jen legální vládu, odmítali plnit pokyny okupačních jednotek a kolaborantů, aby neposkytovali žádné informace okupantům a zrádcům atd., na níž byli podepsáni i dva malíři ze Semilska – Jaroslav Klápště a Vladimír Komárek. Když 29. září nařídila rada ONV odstranění zvlášť nelichotivých nápisů, provedli to nyní i v dobách pozdějších spolehliví milicionáři. Vystupování ze Svazu československo-sovětského přátelství získalo masový charakter, pálily se stranické legitimace, váleční veteráni vraceli sovětská vyznamenání (např. štkpt. Antonín Wohlmuth medaili *Za pobědu*).

Nejen Semily, ale i Turnov měl své quislingy. Právě v těchto dnech jej vzrušila aféra ředitele Dioptry Heřmana Capouška. Ten se na zájezdu s učni nechal v Maďarsku slyšet, že je na čase, že přišla sovětská vojska, Dubček prý nastolil teror. Ještě v noci po příjezdu řešila případ stranická schůze závodu, ráno se vyslovilo k věci i osazenstvo na odborářské půdě a rozhodlo o odvolání ředitele, což 18. září předsednictvo OV KSČ schválilo![18] Capoušek se ovšem nestal nezaměstnaným – odešel na generální ředitelství Spofy, kde vyčkal až do počátku roku 1970, kdy byl plně rehabilitován a stranicky (a následně i pracovně) potrestáni všichni, kdo měli na akci podíl. [19]Capoušek nebyl ojedinělým zjevem, své sympatie k okupantům však zatím ti, kteří zastávali veřejné funkce, nedávali tolik na odiv.

Významnou roli v srpnových dnech sehrálo vysílání semilského vysílače Jizera. Z iniciativy redaktora rozhlasu po drátě Stanislava Šimanovského a se souhlasem vedoucího tajemníka OV KSČ Stěhulky byla ve spolupráci s Radovanem Hříšným ze Svazarmu zaktivována vyřazená vojenská vysílačka – o její opravu a uvedení do provozu se nesmírně zasloužili pracovníci radiotelevizní služby v Semilech i někteří radioamatéři. Stanice měla sídlo v klubovně Svazarmu v bývalém hostinci u Kuršelů a již večer 22. srpna zahájila pravidelný provoz na vlně 39,8 metrů, tj. 7540 kHz, pod názvem *Svobodný legální vysílač Jizera*. Z budovy okresní správy spojů přenášela vysílání krajského rozhlasu v Hradci

Králové a podle potřeby do něj vstupovala se svými informacemi z okresu i okolí. Stálou službu u stanice drželi radioamatéři Jiří Klápště, Miroslav Macháček, Mojmír Janata, Jiří Ouhrabka, Otto Šír, František Honzák, Jaroslav Hák, Josef Březský a Miroslav Mrklas. Po týdnu vysílání, 29. srpna, musela být stanice zlikvidována.

Texty k vysílání byly připravovány ve studiu rozhlasu po drátě v budově pošty, převážně redaktorem Šimanovským. Zprávy byly získávány z různých zdrojů – na organizačním odboru ONV, na OV KSČ (po zapůjčení dálnopisu z ČSAD s ním byla redakce v přímém spojení), z odposlechu zahraničních stanic, od různých organizací, závodů i jednotlivců. Jako hlasatelé působili Stanislav Pěnička, ředitel Kulturního a společenského střediska v Semilech, a Věra Nižníková. Na jazykovou správnost dbal učitel Jan Paroulek, jako písařky působily pracovnice okresního kulturního střediska. Vysílání, které bylo údajně zachyceno až v Londýně, mělo v dramatických srpnových dnech značný ohlas, neboť přinášelo aktuální zpravodajství, provolání proti vstupu vojsk všemožných organizací a závodů, zprávu ing. Valečky ze XIV. mimořádného sjezdu KSČ v Praze na Vysočanech, vyprávění

Nepomáhejte okupantům!

Žádáme všechny občany, aby okupační jednotky Varšavské smlouvy ignorovali.

Neposkytujte jim tu nejmenší pomoc, aby sami poznali, že jsou u nás nezvanými hosty. Pro ně nebude žádný chléb, žádná voda, žádné služby. Podáváním chleba se vítají jen vzácní hosté, ale pro nás jsou všichni okupanty v nejhorším slova smyslu a budou tak dlouho, pokud neopustí území naší republiky.

Naše podpora bude směřovat vždy jen na stranu naší legální vlády v čele se s. Černíkem, našeho presidenta Ludvíka Svobodu a prvního tajemníka ÚV KSČ s. A. Dubčeka. To nechť si každý uvědomí a nedá sluch zrádcům a kolaborantům, kteří již začínají někde svou zrádcovskou činnost

Pravda zvítězí!

Leták, vylepovaný v semilských ulicích 23. srpna 1968.

Dnes byl odeslán telegram tohoto znění:

Presidentu ČSSR s. L. SVOBODOVI
Národní shromáždění
PRAHA

Ústřední výbor KSČ
s. doc. V. ŠILHÁN
PRAHA

Vážení soudruzi!

Městský výbor NF v Turnově, složený ze všech politických stran a složek NF, právě jako volených zástupců všech turnovských závodů, se usnesl dnes 23. srpna 1968 v 7.30 hodin Vás požádat, abyste učinili potřebná opatření — vyhlášení ČSSR neutrálním státem.

Ujišťujeme Vás veškerou podporou všech občanů města TURNOVA!

AŤ ŽIJE SVOBODNÉ ČESKOSLOVENSKO!

Městský výbor Národní fronty
v TURNOVĚ

Telegram městského výboru NF v Turnově z 23. srpna 1968 na podporu vyhlášení neutrality Československa.

o událostech v Praze, ruské projevy učitele Rudolfa Hlavy k vojskům a mnoho dalších. OV KSČ později hodnotil činnost vysílače jako vážný kontrarevoluční čin a Státní bezpečnost ještě v roce 1970 horlivě pátrala po písemnostech stanice; Stanislavu Šimanovskému se naštěstí podařilo emigrovat.[20]

Nemenší význam pro informování občanů o veřejném dění měl okresní týdeník Rozvoj, jehož vydávání se zdařilo od května 1968 obnovit při nákladu osm a půl tisíce výtisků. Aby bylo dosaženo žádoucí aktuálnosti, vycházel od 22. do 30. srpna jako deník – celkem osm zvláštních čísel, jež kromě nejčerstvějších zpráv o situaci a fotografií přinášely i mnoho provolání, výzev a rezolucí. Stylizace většiny redakčních článků s velkým emotivním nábojem svědčí o tom, že o vydávání zvláštních čísel Rozvoje pečoval zkušený redaktor Josef V. Kučera, často pod šifrou jvk. V rámci normalizace musel redakci pochopitelně opustit

a Josefa Poláka ve funkci šéfredaktora nahradil mladý a ambiciózní novinář Vladimír Burjánek.

Městský výbor Národní fronty v Turnově, který v srpnu prakticky převzal řízení města místo pasivního národního výboru, obnovil po dvacetileté přestávce tradici Pojizerských listů. Ve dnech 23. až 30. srpna vyšlo celkem šest čísel, avšak zpravodajská úroveň nedosáhla kvality Rozvoje. V říjnu se město rozhodlo vydávat Pojizerské listy jako měsíčník, nezískalo však k tomu podporu okresních orgánů.

V poslední srpnové dekádě v okrese pokračovala řada podpisových a petičních akcí. Podporu Dubčekovi a Svobodovi a nesouhlas s okupací projevilo 22 533 občanů, dalších

PROHLÁŠENÍ

Plénum OV KSČ v Semilech, rozšířené o členy OK a RK a delegáty mimořádného XIV. sjezdu, zaujalo na plenárním zasedání dne 27. 8. 1968 toto stanovisko ke komuniké z jednání naší delegace v Moskvě:

1. **Odmítáme komuniké jednání v Moskvě, neboť je výrazem zasahování do našich vnitřních záležitostí a suverenity našeho státu. Je výsledkem nátlaku, který se projevil hrozbou a přímým násilím okupačních armád na našem území.**

2. **Nemůžeme se nikdy smířit s okupací jednotkami vojsk Varšavské smlouvy. Žádáme okamžitý odchod z celého území naší republiky. Protestujeme proti této svévoli, která byla uskutečněna bez vědomí našich nejvyšších orgánů a proti vůli našeho lidu. Žádáme náhradu škod způsobených okupací.**

3. **Plně podporujeme Dubčekovo vedení strany při realizaci výsledků lednového pléna, které našlo širokou podporu u všeho našeho lidu.**

4. **Vyzýváme znovu představitele všech komunistických a dělnických stran, aby odsoudili násilí, páchané na československém lidu. Jsme pro svolání mezinárodní porady všech komunistických a dělnických stran na našem území.**

V minulých dnech získala naše strana plnou Vaši důvěru. Přesvědčíme Vás svými činy, že nezklameme.

Rozšířené plénum OV KSČ

Plénum OV KSČ Semily 27. srpna 1968 odmítlo okupaci Československa, prohlášení však platilo pouhý týden.

Československou posádku v Turnově nahradila počátkem října 1968 sovětská vojska. (Snímek J. Hajfler.)

6251 podpisů (hlavně v Semilech, Rokytnici nad Jizerou, Horní Branné a Harrachově) bylo sebráno pod žádost ke generálnímu tajemníku OSN U Thantovi, aby napomohl k odvolání cizích vojsk, ze ZO KSČ došlo 202 rezolucí na podporu XIV. mimořádného sjezdu.[22]

Souběžně probíhala ještě jedna podpisová kampaň, a to za odvolání našeho poslance Národního shromáždění JUDr. Jana Němce. Kladně se vyslovilo 13 123 voličů z jeho obvodu. Nešlo o náhodu – v Němcovi byl ne neprávem spatřován jeden z těch, kdož na okupaci měli lví podíl. Již během července, po nezdařených volbách do České národní rady, došla na OV NF řada žádostí, aby okresní výbor posoudil činnost poslanců Němce a Kobosilové, kteří neplní své povinnosti. Iniciativu převzal OV KSČ, konkrétně tajemník Ladislav Pavelka, jenž byl autorem otevřeného dopisu okresního výboru Janu Němcovi, který vyšel 16. srpna 1968 v krajském tisku.[23] Němce v něm obvinil z podkuřování A. Novotnému na prosincovém a lednovém plénu ÚV KSČ, z kritiky svobody tisku, rozhlasu a televize, z šíření nepravdivých informací – na červnové konferenci v Liberci dával do souvislosti článek Dva tisíce slov a Vaculíkovu reportáž o Semilech a na březnové konferenci v Semilech dokonce pýthicky varoval před *bývalými národně socialistickými elementy* slovy *abychom nemuseli nakonec znovu dělat Únor ještě jednou, aby nás nemusel osvobozovat Sovětský svaz.*[24] Překvapení vzbudilo také tvrzení časopisu *Student* o Němcově

předúnorové příslušnosti k sociální demokracii v Hradci Králové, kde měl být po osvobození předsedou Městského národního výboru, dokud jej sám Gottwald nepovolal do Prahy, aby pomohl při puči. Dopis mu konečně vytýká, že ač byl Eduardem Goldstückerem informován o zacházení s politickými vězni, nic pro zlepšení stavu nevykonal.

Jan Němec prožíval na podzim 1968 opravdu krušné chvíle. Po předehře na plenárním zasedání OV NF v Semilech, kde se do něj pustil především tajemník Jan Zerzán, byl 9. října pozván na zvláštní schůzi předsednictva OV KSČ. Pavelka k ní připravil obdivuhodně obsáhlou dokumentaci s doslovnými záznamy Němcových vystoupení na zasedáních ÚV a okresních konferencích, s připomínkami z členských schůzí, výzvami závodů a také dopisy pamětníků jeho podivného hradeckého působení. Přesto po dramatickém čtyřhodinovém jednání zůstal případ neuzavřen, neboť Němec odmítl na otevřený dopis odpovídat. Cítil se hluboce uražen, že proti němu použili argumentů ze Studenta. Tvrdil také, že na březnové konferenci si *udělal analýzu* a směr vývoje správně odhadl, jen snad měl říci místo osvobozovat *obsadit*. Polednový vývoj hodnotí z 95 procent negativně, vstup vojsk sice odmítá, ale hned tvrdí, že řadu věcí jsme nebyli schopni sami vyřešit. Sovětské straně se snažil údajně situaci u nás vysvětlovat, leccos však zdůvodnit nedokázal.[25]

Vykutálený poslanec ze schůze odešel s ujištěním, že se předsednictvo k věci znovu vrátí po listopadovém zasedání ÚV KSČ. K tomu však již nedošlo, protože v komunistické straně zvítězily proudy, jejichž reprezentantem byl právě Němec, zakrátko jmenovaný ministrem spravedlnosti ČSR. Jeho činnost jako ústředního tajemníka ÚV SČSP a předsedy ČÚV SČSP v letech 1960 až 1982 by podle našeho názoru stála za zevrubnější studium. Není také bez zajímavosti, že se Němec vrátil až 25. srpna ze SSSR, kde prý trávil dovolenou, na jaře 1968 tam dokonce čtyři měsíce studoval.[26]

Jak jsme viděli, okresní výbor KSČ, ONV a okresní výbor Národní fronty pokračovaly i po srpnu v polednovém kursu a nepřipouštěly si nutnost nějakých korekcí. Opíraly se přitom také o výsledky průzkumu veřejného mínění, který OV KSČ ve spolupráci s výpočetním střediskem n. p. Kolora zorganizoval v říjnu 1968.[27] Odpovědělo 2414 z celkového počtu pěti tisíc dotázaných, z toho 1480 členů KSČ. Průzkum byl zaměřen na názory občanů na polednový vývoj a vyhodnocoval – vzhledem k přání zadavatele objednávky – zvlášť odpovědi členů KSČ a ostatních občanů, zvlášť závody, vesnice, města, městské výbory, státní instituce a školy, rozlišoval několik věkových kategorií, ohled byl brán i na profesi, na příslušnost ke společenským organizacím a podobně.

Na stěžejní otázku, zda v naší zemi byl ohrožen rozvoj socialismu, odpovědělo 88 procent bezpartijních občanů i členů ČSL a ČSS (v dalším pro zjednodušení užíváme pojem nestraníci, rozuměj nečlenové KSČ) a 77 procent členů KSČ, že nikoliv. Záporně odpovídaly v obou skupinách osoby s vyšším vzděláním, zejména technického směru, mladí do 39 let, kladně naopak důchodci, předváleční členové KSČ, osoby se základním vzděláním, ženy v domácnosti. Lze se snad oprávněně domnívat, že tato čísla přibližně odpovídají počtu osob, zásadně nesouhlasících s okupací – taková otázka v průzkumu položena nebyla.

Vlastní směřování k demokratické pluralitě naznačují respondenti v odpovědích na otázku, zda byla polednovým vývojem ohrožena vedoucí úloha KSČ. 74 procent nestraníků a 54 procent členů KSČ se vyjádřilo záporně, 13 procent nestraníků a 24 procent členů kladně, 8 procent nestraníků a 19 procent členů mínilo, že spíše ano. Vyšší věk, nižší vzdělání a stranické stáří opět predestinují obavy ze ztráty vůdcovské role komunistické strany.

Několik dalších otázek zjišťovalo důvěryhodnost stranických a státních orgánů různých stupňů. Současným nejvyšším orgánům KSČ důvěřovalo 64 procent nestraníků a 79 procent členů, docela jisto si nebylo 29 procent nestraníků a 17 procent členů. Věřila více města než venkov, více ženy než muži, více starší čtyřiceti let než mladí, více starší členové

Tento leták byl v Semilech vylepován 27. srpna 1968.

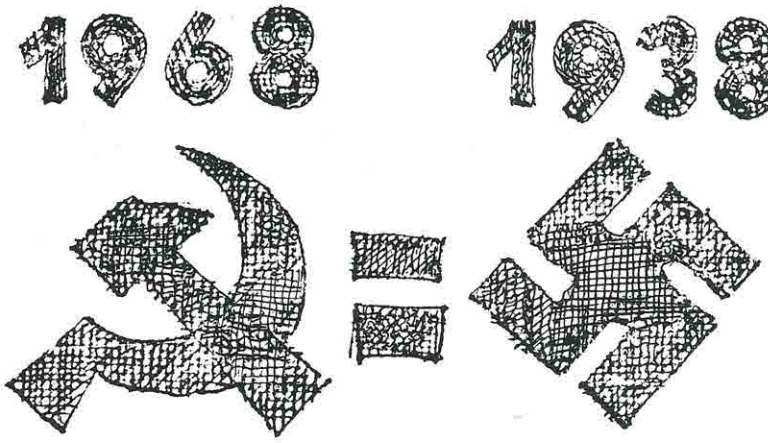

Letáček, k jehož tisku bylo jistě zapotřebí hodně odvahy.

strany. Poslední opatření strany a vlády za správné bez výhrad považovalo 27 procent nestraníků a 41 procent členů KSČ, s výhradami 55 procent nestraníků a 47 procent členů. Okresnímu výboru KSČ důvěřovalo jen 29 procent nestraníků a 48 procent členů, jisto si nebylo 56 procent nestraníků a 40 procent členů, nedůvěru cítilo 11 procent nestraníků a 10 procent členů. Sociální skupiny se diferencovaly obdobně, jako u otázky předchozí. Nedůvěra ve stranický orgán v místě byla dvojnásobná, chovala ji mládež, inteligence, obyvatelé měst. 12 procent nestraníků a 16 procent členů KSČ nebylo spokojeno s činností OV KSČ během srpna.

Zajímavé jsou názory na zavedení cenzury: uvítalo ji 27 procent nestraníků a 41 procent členů KSČ, s výhradami ji přijalo 55 procent nestraníků a 47 procent členů, naprostý nesouhlas vyslovilo pouhých 13 procent nestraníků a 8 procent členů. Tato čísla zřejmě ukazují nezralost tehdejších obyvatel semilského okresu k demokracii; výhrady či nesouhlas s cenzurou projevovali občané mladí, s vyšším vzděláním, technici, pracovníci závodů, státních úřadů a škol.

Důvěru funkcionářům ONV, MNV a OV KSČ osvědčovali více straníci (45–54 procent) než nestraníci a jinostraníci (28–40 procent), více občané starší, zvláště důchodci, osoby se základním vzděláním. Mnohem lépe na tom byly závodní výbory ROH, kterým věřilo 59 procent nestraníků a 52 procent členů KSČ – nejspokojenější byly školy, státní instituce, více muži než ženy.

Okresní výbor KSČ sondoval i budoucnost komunistické ideje: z 917 dosud bezpartijních občanů se 77 chtělo stát členy komunistické strany (23 dělníků, 4 členové JZD, 16 techniků, 19 zaměstnanců, 2 studenti aj.), 42 členy některé jiné povolené strany, 76 netoužilo být stranicky organizováno, ostatní si nebyli jisti.

Priority dalšího politického vývoje uspořádali respondenti bez rozlišení stranické příslušnosti následovně: 1. stabilizace, 2. hospodářská a životní úroveň, 3. demokratizace, 4. ustavení Národní fronty. Lze konstatovat, že demokratizaci upřednostňovali mladí (včetně mladých členů KSČ), muži, osoby s vyšším vzděláním, závody a zaměstnanci.[28]

Také listopadové plenární zasedání ÚV KSČ neznamenalo v politickém životě okresu přelom. Výsledkům pléna nevěnoval okresní výbor téměř pozornost, což bylo později objasňováno okolností, že se závěry seznamoval semilské komunisty reformní Smrčka, zatímco například v Jičíně docela odlišně Miloš Jakeš,[29] jehož hvězda teprve měla vyjít. Okupační týdny a měsíce však podporovaly polarizaci názorů. Když 13. listopadu 1968 zaujalo předsednictvo OV KSČ negativní stanovisko k rezoluci ze známé schůze starých komunistů v Praze–Libni se zdůvodněním, že jde o pokus narušit jednotu strany, první uliční organizace v Semilech tento krok nechápala a důrazně se dožadovala vysvětlení.[30] 1. UO v Semilech tvořila zřejmě jádro účastníků *besedy předválečných komunistů v okrese Semily*, kteří se po listopadovém plénu rozhodli postavit hráz dubčekismu a *sjednotit se za stanoviskem ÚV KSČ*.[31]

Ohrožení republiky a jejího demokratického vývoje vytvořilo dlouho neznámý pocit sounáležitosti a duchovní spřízněnosti učitelů a žáků. V dějepise a občanské výchově bylo věnováno více pozornosti dosud opomíjeným okolnostem vzniku republiky, někteří učitelé se iniciativně a podle svého nejlepšího vědomí věnovali životu a dílu T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a E. Beneše. Bezpráví padesátých let byla ovšem stále tabuizována, více informací o politických procesech a nezákonnostech děti získávaly od svých rodičů, z tisku, rozhlasu a televize. Zájem o veřejné dění a politický život u mládeže mimořádně vzrostl. Podle pozdějšího hodnocení OV KSČ byla jednota školy *falešná, nesloužící potřebám strany a státu*. K jejímu rozbití měla směřovat principiální stranická politika od centra až po základní organizace, které ve školství neplnily vedoucí úlohu; k tomuto účelu byl v květnu 1969 obnoven úsek školství v aparátu okresního výboru.[32]

Po listopadovém plénu ÚV KSČ nabylo celostátního významu studentské hnutí. Deset bodů, vyhlášených Svazem vysokoškolského studentstva v Praze, požadovalo pokračování v polednové politice a naplňování Akčního programu KSČ, zachovávání základních občanských svobod a práv, svobodu vědeckého bádání a uměleckého projevu. Na celostátní poradě vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů KSČ v Praze 19. listopadu odsoudil Lubomír Štrougal studentské okupační stávky a varoval, že proti nim bude použito mocenských prostředků. V semilském okrese, kde není vysokých škol, vstoupily do stávky střední umělecko-průmyslová, zdravotní a zemědělsko-technická škola v Turnově, 20. listopadu vyhlásil stávku na podporu studentských požadavků také závod 01 n. p. Tofa v Semilech.[33]

Rovněž oběť Jana Palacha se setkala s mimořádným porozuměním veřejnosti. 20. ledna 1969 odeslali studenti SVVŠ a gymnázia v Semilech rezoluci ÚV KSČ, aby byla revidována státní politika, a odhlasovali si tichou demonstraci s průvodem městem v den pohřbu, jíž by se zúčastnilo také střední odborné učiliště. Protože však vláda smuteční průvody zakázala, konala se alespoň v aule pietní slavnost studentů gymnázia, zástupců 6. až 9. tříd ZDŠ a učňů. Turnovští studenti drželi čestnou stráž u Palachovy fotografie na náměstí a delegace z turnovských škol jely den před pohřbem položit k Palachově rakvi věnce. Také v Semilech stála stráž mladých před lékárnou, kde byl umístěn pylon s řeckým ohněm a fotografií Jana Palacha. Pražského pohřbu se zúčastnili zástupci semilských studentů i členové profesorského sboru. Většina veřejných budov byla opatřena smutečními prapory, výjimku představovala semilská radnice.[34] Na návrh všech turnovských škol schválilo plénum Městského národního výboru v Turnově 27. února přejmenování ulice Mládeže na ulici Jana Palacha. Po roce Palachovo jméno muselo zmizet: *Většina našich občanů jistě již ví, koho obětí se Jan Palach stal.*[35]

Vysokoškolští studenti si svým statečným odporem získali mimořádné sympatie v široké veřejnosti. Již v listopadu navázal kontakty se studentským hnutím v Liberci Mojmír Stuchlík

ze semilské Technometry, když se na jeho pozvání zúčastnil jednoho mítinku. Obdobně se se studenty Vysoké školy strojní a textilní seznámil ředitel lomnického Technolenu Jiří Votoček. 23. ledna 1969 s nimi uspořádal besedu, na níž hovořil také známý Zbyslav Železnov; náklady na dopravu a pohoštění studentů nesl závodní výbor ROH.[36]

Prubířským kamenem nadcházející normalizační politiky byl nesporně dosud nedotknutelný vztah k Sovětskému svazu. Po invazi vojsk se prakticky rozpadl okresní výbor SČSP, když rezignoval jeho předseda Jan Mengler. Rozešlo se třináct odboček, mezi nimi i velké v Lomnici nad Popelkou a Jilemnici. Většině dosavadních upřímných členů bylo jasné, že k agresorovi nemohou chovat bývalé city.[37]

Panychida za Jana Palacha v Turnově. (Snímek J. Hajfler.)

S navazováním oficiálních přátelských styků se sovětskou posádkou nesouhlasil (až do konce dubna 1969) ani volený okresní orgán KSČ. O to intenzívněji se družil aparát OV KSČ. S rozšiřováním ilegálních okupačních Zpráv mu obětavě, často v nočních hodinách, pomáhali *soudruzi*, jejichž jména byla širší veřejnosti známa, a proto se snad i na tomto místě mohou uvést: Zdeněk Koucký, Zdeněk Stříbrný, Petr Puturek, Jaroslav Šprengr, Jan Gdovín, náčelník okresního štábu LM Josef Kopečný, plk. Jiří Berka, Jaroslav Dlouhý, Jan Blažek, Oldřich Sůva a další...

Od samého počátku navázalo pracovní i osobní styky s polskou a následovně sovětskou posádkou na úrovni důstojnického sboru a sovětské vojenské kontrarozvědky oddělení Státní bezpečnosti v Semilech, kde také byla jako jedna z prvních v okrese založena nová základní organizace SČSP. Prvních bouřlivých silvestrovsko-novoročních oslav se v sovětské posádce zúčastnili tajemník Rady obrany státu plk. RSDr. Jiří Berka a předseda stranické skupiny při OV KSČ Josef Libánský, do Turnova pak často zajížděli i další aparátníci Božena Marešová, ing. Božena Hlavová a Karel Farský. Ti také přišli s nápadem pozvat vojáky na okresní výbor KSČ na oslavu MDŽ, což Stěhulka považoval za krajně nevhodné.[38] Během času však stranická skupina při OV KSČ, v domnění, že je ze všech nejpravověrnější, uzurpovala stále výraznější vliv na úkor voleného orgánu, tj. okresního výboru, vzešlého z konference. Podřízení úředníci tak kritizovali práci tajemníků okresního výboru, vyjadřovali se k politickým postojům jednotlivých členů předsednictva a diktovali svou vůli kolísajícímu Stěhulkovi. I když se děly pokusy jim to zatrhnout, opora o tzv. stranickou skupinu a srdečné vztahy k okupantům je chránily. Domníváme se, že máloco tak skvěle ilustruje absurdní situaci v organizační struktuře KSČ na vrcholu její moci, jako tento zákonitý strach zdánlivě všemocných tajemníků z intrik vlastního aparátu.

Při zmíněné novoroční pitce v turnovských kasárnách byla podle všeho smluvena akce, jež Semily opět proslavila. Dne 14. února 1969 uspořádala 1. uliční organizace KSČ v Semilech pod záštitou OV SČSP (s novým předsedou Zdeňkem Kouckým) doslova konspirační oslavu Dne Sovětské armády a sovětských námořních sil. O připravované akci, označované jako večer družby, se okresní výbor KSČ dověděl teprve 5. února a předsednictvo OV NF 7. února. Veřejnost reagovala s velkým rozhořčením, některé organizace, jako závodní výbor ROH n. p. Technolen 01 v Lomnici nad Popelkou, odeslaly dokonce protestní dopisy. Pozvánky na jméno obdrželi jen osvědčení přátelé okupačních vojsk; příkaz publikovat chystanou oslavu v okresním tisku Koucký nesplnil, neboť se bál veřejného mínění, jak na OV KSČ kajícně přiznal.[39]

V konferenčním sále kina za předsednickým stolem zasedli vedle okresních a městských veličin velitel turnovské posádky Bělousov, místo pozvaného velvyslance Červoněnka pracovník ambasády Solovjev, člen ÚV SČSP dr. Barták a hlavní řečník genpor. Otakar Rytíř. V předsednictvu se kupodivu objevil také vedoucí tajemník Stěhulka, ačkoliv k účasti nebyl nikým delegován. Do kina se dostal zadním vchodem, přes kotelnu, a v předsednictvu OV KSČ se po měsíci hájil, že blahopřejný projev přednesl jen za svou osobu, jako voják! Družební setkání probíhalo podle scénáře, jen zvenčí do sálu zaléhal občas podivný hluk. Ještě před začátkem oslav se totiž před kinem, které stoupenci Klubu mladých opatřili laškovným transparentem *Středisko pro výzkum plíživé kontrarevoluce a studeného plamene*, shromáždil početný dav převážně mladých lidí, kteří vzdor vyzývavé přítomnosti příslušníků Bezpečnosti a silnému mrazu vítali příchozí hosty večera skandovanými hesly málo lichotivého rázu, jejichž autory byli hlavně Karel Hádek a Miloš Hujer:

Pojďte všichni do kina, je tam samý hrdina!
Svobodu prý milujou, s Rusáky se paktujou!

Mjr. Josef Láska, velitel zásahu u semilského kina.

Puturkova elita v kině baští jelita!
Račte vstoupit do tý boudy, podívat se na velbloudy!
Ten, kdo má rád republiku, stojí s námi na chodníku!
Novotnovce nechcem vidět, musíme se za ně stydět!
V kině každá zdechlina Rusáky dnes objímá!
V kině si dnes pěkně žerou, ať se z toho nepo...!
Franto, nechoď do kina, je tam blbá slezina!
Svatý Jane z Nepomuku, drž nad Svazem přátel ruku!
Stejně je to velká klika, že maj Láďu Zámečníka!
V kině mají zasedání Novotného mocipáni!
Už to není žádná sranda, sešla se tu velká banda!
V kině maj dnes večeři Novotného žoldnéři!
Malý kousek od Jizery koukali jsme na mizery!
Novotného pochlebníci sedí tady na zadnici!
V Semilech je velký akt – z kina táhne divný smrad!
Dneska místo promítání je tam samé objímání!
Kdo jsou v kině, ti jsou hloupí, nechají se lehce koupit!
Kdyby tohle Dubček viděl, jistě by se za vás styděl.
Kdyby tohle Dubček viděl, vystrčil by na vás, co asi?
Puturek nás zradil, na Rusáky vsadil.
Dneska kino není, Rusáci se žení!
Semily maj velký den, Novotný jim chybí jen! atd.

Některé slogany zachytil pečlivý městský kronikář, další grafomansky založení účastníci mítinku, toužící po odvetě.[40]

Jak patrno, hesla mířila na české kolaboranty, kteří v počtu asi dvou set padesáti, svezení z celého okresu, ale i Jičínska a Jablonecka, hodovali a pili s padesátkou sovětských důstojníků a právem byli podezíráni z tužeb po návratu předlednových poměrů. Semilská mládež (velké procento tvořili studenti gymnázia) osobitým způsobem protestovala proti zpupnosti těch, kteří uvnitř dávali manifestačně najevo, jak jsou šťastni, že Sovětská armáda

konečně učinila přítrž socialismu s lidskou tváří. Usedlým semilským občanům nadto silně vadilo, že jejich oblíbený televizní program ruší hovor sovětských spojařů, udržujících kontakt s turnovskou posádkou. I ti přicházeli ke kinu.

K prvnímu vážnému incidentu došlo po 22. hodině, když soustružník Technometry Juraj Urban, vracející se kolem kina ze směny, z legrace udeřil jednomu z vycházejících účastníků oslav do krabice s výslužkou – prý pro řidiče, kteří na oslavu nesměli. Nešťastnou náhodou šlo o kpt. StB Vladimíra Tůmu, který si nenechal pohanu líbit – Urbana zavlekl dovnitř a spolu s praporčíkem Vladimírem Zámečníkem ho zmlátili a dokonce přerazili nos, třebaže se choval naprosto klidně. Před půlnocí, když oficiální část skončila a účastníci měli obavy z návratu domů, rozhodl zástupce náčelníka okresního oddělení VB mjr. Josef Láska (náčelník mjr. Špáta dlel právě vtipně na dovolené) po konzultaci s přítomným předsedou ONV, že hlouček 30–40 nejvytrvalejších občanů musí být rozehnán. Vedením zásahu pověřil kpt. Karla Sedláka, náčelníka obvodního oddělení VB, protože byl v uniformě. Přibral si asi deset příslušníků SNB, uniformovaných i v civilu, přidali se i přítomní důstojníci z OVS, zvláště mjr. Kokšál. Láska zapomněl jen na maličkost – obeznámit je přesně s jejich úkolem. Krajská správa SNB musela konstatovat, že jednotliví příslušníci se *zapojovali více méně chaoticky*, chyběla řádná instruktáž a jednotné řízení prováděných zákroků. Tedy naprosto klasická situace, která musela skončit katastrofálně. Svou vlídnou pozornost naši čačtí příslušníci soustředili zvláště na Karla Hádka, pokojně fotografujícího rozcházející se účastníky. Několik příslušníků SNB (Pavlas, Tůma, Zámečník i Láska) jej surově povalilo na zem a zneškodnilo slzným plynem. Pak byl Hádek zavlečen (i za vlasy!) do sálu kina, kde byl – řečí protokolů – *inzultován*: tloukli ho obušky a kopali tak dlouho, až se jej museli zastat sami sovětští důstojníci (zvláště jistý mjr. Sapirov), kteří ho obklopili pevnou hradbou, zatímco ředitel kina František Doubek křičel, ať ho klidně zabijí, že je to kontrarevolucionář. Díky zákroku Rusů to Hádek odnesl jen pohmožděním ledviny, otřesem i pohmožděním mozku, krvácením do levého oka (se zhoršením zrakové ostrosti) a mnoha podlitinami. Skupina dalších příslušníků VB, převážně v civilu, leč s pendreky pod saky, za spolupráce dalších dobrovolníků radostně mlátila čekající mládež – nejvážnější zranění (poranění krčního obratle a zhmoždění ledviny) tu utrpěl Jan Chlum. Pozdějším šetřením bylo prokázáno, že Hádek a Arnulf Vaněk byli zasaženi kasrem s bojovým plynem, navíc z nepřípustné blízkosti s možností vážného poškození zraku a sliznic. Noc v cele předběžného zadržení musel strávit Hádkův kamarád Jan Brodský, který se ho snažil bránit. Volná zábava v sále při vínu a vodce pokračovala přes třetí hodinu ranní.[41]

Zákrok bezpečnostních složek, v každém ohledu nepřiměřený a neorganizovaný, byl veřejností i některými přítomnými policisty (např. stržm. Rudolfem Rokosem) ostře odsouzen. Vyvolal pravý opak toho, co zamýšlel – z Karla Hádka se stal mučedník, za kterým do nemocnice přicházely deputace s kyticemi, ze závodů docházely rezoluce, odsuzující zvůli příslušníků SNB. Filmová představení byla dlouhou dobu bojkotována, sportovci požadovali vyloučení Doubka z TJ Sokol. Na naléhavou žádost dělníků z Technometry se 20. února schází okresní výbor NF se zástupci závodů a okresní prokuratury a odesílá ministerstvu spravedlnosti a hradecké vojenské obvodové prokuratuře požadavek urychleného a objektivního vyšetření zákroku Bezpečnosti a přísného potrestání viníků. K Technometře se vzápětí přidává Sdružení dětských a mládežnických organizací okresu Semily, zaměstnanci OSP Semily, Papcelu, Tofy 01, Kolory 01 a podnikového ředitelství Kolory i Komunálních služeb.

Trestní stíhání pro trestný čin zneužití pravomoci veřejného činitele zahájil vyšetřovatel vojenské obvodové prokuratury mjr. JUDr. Milan Vlk 25. února 1969 za významné podpory vedoucího skupiny vyšetřování pplk. JUDr. Miloslava Stulíka. Nahlížeje na případ očima

PAPCEL
LITOVEL

STROJÍRNY PRO PRŮMYSL
CELULÓZY A PAPÍRU
NÁRODNÍ PODNIK

PROVOZ SEMILY

ZÁVODNÍ VÝBOR R O H

PAPCEL strojírny, nár. pod., provoz SEMILY, okres Semily

Obvodní vojenská
p r o k u r a t u r a
HRADEC KRÁLOVÉ

VÁŠ DOPIS ZNAČKY / ZE DNE — NAŠE ZNAČKA ZV/ZO/Kč Semily 24.února 69

VĚC **Resoluce proti brutálnímu zákroku některých přísl.SNB dne 14.II.69 před budovou KINA v Semilech**

Zaměstnanci n.p.PAPCEL,strojírny pro průmysl papíru a celulozy, provoz 3 v Semilech, přítomni na dnešní celozávodní schůzi, vyslovují opovržení a rozhořčení nad postupem některých příslušníků SNB a dokonce i několika civilních fanatiků ve večerních hodinách v pátek dne 14.února 1969 před budovou KINA, kde došlo k vážnému ohrožení zdraví 3 občanů, kteří se do dnešního dne nachází v nemocničním léčení.

Protestujeme se vším důrazem proti tomuto brutálnímu aktu a žádáme:

a/ objektivní vyšetření celého případu nestrannými orgány

b/ zveřejnění podrobných pravdivých informací o průběhu vyšetřování

c/ veřejné soudní přelíčení s viníky a jejich spravedlivé potrestání

d/ plnou náhradu škod, způsobenou viníky, včetně bolestného s přihlédnutím k příp.trvalé invaliditě postižených osob

e/ vyloučení z řad SNB těch příslušníků, kteří se na těchto brutálních insultacích podíleli

Rozhodně nepřipustíme, aby se vrátily doby, kdy strach ovládal celou naší zem a stavíme se se vší rozhodností za polednovou politiku ÚVKSČ včele se s.A.Dubčekem,vládu s předsedou s.Ing. Černíkem v plné důvěře v osobnost presidenta republiky s.L. Svobodu. Boj za socialismus s lidskou tváří, nikdy nezradíme.

ZÁVODNÍ ORGANISACE
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA
PAPCEL národní podnik závod Semily
okres Semily
Josef Bělka,předs.ZOKSČ

Org.čís.3003 04 2
ZÁVODNÍ VÝBOR ROH
PAPCEL n. p. Litovel
závod Semily
Jaroslav Kučera,předs.ZVROH

VYŘIZUJE / LINKA

TELEFON Semily 2051, 2052

TELEGRAMY Papcel Semily

BANKOVNÍ SPOJENÍ SBČs Olomouc, č. úč. 300-017

Jeden z mnoha protestních dopisů, adresovaných vojenské prokuratuře po 14. únoru 1969.

dneška, nemůžeme neocenit, že již 19. března vznesl obvinění proti kpt. V. Tůmovi a prap. V. Zámečníkovi, 26. března proti mjr. J. Láskovi a npor. Antonínu Pavlasovi. Ti využili svého práva a požádali o došetření; je zřejmé, že se pouze snažili získat čas, neboť se neprokázalo nic, co by jim bylo k prospěchu. Katedra soudního lékařství LF Univerzity Karlovy v Hradci Králové znovu posoudila zranění Urbana, Hádka, Chluma a Vaňka, následovaly další výslechy – šetření se za rostoucí pozornosti politických orgánů vlekla přes půl roku. Účast na zákroku a ovšem tím spíše nepřípustné použití kasru všichni vyslýchaní příslušníci SNB popřeli, ačkoliv byly jejich pohyby svědecky doloženy, a když vyšetřovatel v říjnu 1969 řízení ukončil návrhem obžaloby, protože shledal, že obvinění porušili povinnosti uložené zákonem o SNB, dopustili se trestného činu zneužívání pravomoci veřejného činitele a trestného činu ublížení na zdraví, vymohli si další došetření. Zatím se změnilo politické klima a vojenská prokuratura (na pokyn generální prokuratury, která začala určovat tzv. trestní politiku – v listopadu na GP jednal v této věci sám Stěhulka) koncem ledna 1970 postoupila případ náčelníkovi krajské správy SNB k pouhému kázeňskému vyřízení, neboť *k trestné činnosti obviněných došlo za složité situace, charakterizované aktivním vystupováním antisocialistických a antisovětských sil*. Oběť – Karel Hádek – byla v říjnu *pro výtržnictví* odsouzena okresním soudem v Jičíně k osmi měsícům odnětí svobody, o něco později dostali nepodmíněné tresty také Miloš Hujer a Hlava.[42]

Na jaře 1969 se vystupňovalo napětí mezi dosud produbčekovsky orientovaným okresním výborem KSČ a druhým mocenským centrem, jež představovaly základní organizace KSČ okresní vojenské správy, Státní bezpečnosti i Veřejné bezpečnosti. Je známo, že již 18. dubna 1968 odeslala ZO KSČ OO SNB Semily protestní rezoluci ústřednímu výboru, v níž upozorňovala na narůstání pravicového směru ve straně, 2. května zaslala témuž orgánu kritiku na Československou televizi, jež prý skrytě propagovala vzpouru vězňů v Minkovicích. Sám Stěhulka chtěl již v listopadu 1968 *markantnímu a tvrdému* vystupování levičáckých elementů v ZO KSČ StB (předsedou Miroslav Spurný) otupit ostny pozváním zástupců sovětské posádky na okresní výbor, což však tehdy neprošlo.[43]

V březnu 1969 OV KSČ doznal, že se ZO KSČ SNB stává samostatnou politickou silou s odlišnými názory. Odtud, z OVS a známé 1. UO v Semilech se množily stížnosti na krajský i ústřední výbor, že OV KSČ nerespektuje závěry listopadového pléna. Za záminku posloužilo také doporučení okresního výboru KSČ, aby funkci okresního tajemníka Národní fronty zastával Mojmír Stuchlík, který se na dubnové okresní konferenci ČSTV odvážně postavil za plk. Emila Zátopka, s nímž tehdy již probíhalo stranické řízení, a veřejně dával najevo svůj nesouhlas s okupací. Husákovské křídlo tento zápas nakonec vyhrálo.[44]

Nástup normalizace

Nástup tvrdého kursu stalinského křídla vůči demokratické opozici uvnitř KSČ lze i v semilském okrese datovat hokejovým utkáním ČSSR–SSSR 28. března 1969, po němž následovalo nekompromisní Grečkovo ultimátum.[45] Také v Semilech vyšli lidé na náměstí, naplněni *radostí k neunešení* z vytouženého vítězství, vznikl spontánní průvod se státní vlajkou a velkým bubnem v čele a na dva tisíce lidí procházelo od náměstí k sokolovně, k radnici, na podmoklické sídliště, kolem budovy SNB na hřiště a zpět. Lidé provolávali *Ať žije Dubček, ať žije Svoboda a svoboda!*, u radnice *Pryč s Puturkem!*, u sídla Bezpečnosti *Hanba semilské SNB!* Nakonec státní hymna a průvod se rozešel.[46] V Turnově vyšlo několik set občanů ke kasárnám, kde se střetli s ruskými vojáky.[47] Průvody se konaly i v menších městech, například v Jablonci nad Jizerou.

Následné zpřísnění tiskového dohledu a omezování dalších demokratických svobod, nahrazení Dubčeka Husákem a další kádrové změny v nejvyšších orgánech v dubnu a květnu vyvolaly mezi občany neodbytný pocit, že vše už muselo být připraveno dříve a události po hokejovém zápase jen posloužily jako vítaná záminka. Na veřejnost padla hluboká beznaděj, opět se lidé bojí mluvit na ulici o politických problémech.[48] Upevňování bratrských svazků se Sovětskou armádou již nic nestojí v cestě – koncem srpna se odbývají slavnostní zasedání k výročí SNP v aule semilského gymnázia (s projevem poslance Němce) i v Turnově, vždy s kulturním vystoupením krasnoarmejců. V dubnu 1970 mohl OV KSČ schvalovat udělení medailí *Za upevňování přátelství ve zbrani* těm nejpevnějším oporám režimu – první uliční organizaci KSČ v Semilech, ZO KSČ při OO-VB Semily, 2. skupině OO-VB Semily a řadě jednotlivců (Berka, Padúch, Mareš, Láska, Stříbrný atd.). Členství v SČSP je již opět samozřejmou povinností všech státních zaměstnanců.

Vraťme se na chvíli k semilskému okresnímu výboru KSČ, který chtě nechtě po dubnovém plénu ústředního výboru obrací o sto osmdesát stupňů a směřuje odhodlaně do boje proti *pravicově oportunistickým a sektářsko-dogmatickým silám* při ustavičném zdůrazňování nezbytného prohlubování vedoucí úlohy KSČ.[49] Proto 30. dubna požádali ti členové předsednictva, kteří se hlásili k pravému křídlu, o uvolnění z okresního výboru (ing. František Platoš, Jarmila Klímová, Věra Černohouzová a Ladislav Pražák), z funkce kandidáta Oldřich Kolzrt pro nesouhlas s Husákem, cenzurou, Lidovými milicemi a posledními stranickými usneseními.[50] Jejich odchodem získávají konzervativní síly v předsednictvu většinu (doplněny byly MUDr. Vladimírem Holasem, Antonínem Zlatníkem a Jaroslavou Kameníkovou) a v usneseních spatřujeme výrazný posun směrem ke konsolidaci: poslanci Němcovi je odeslán omluvný dopis, na červnovém plénu přednesl Stěhulka nový rozbor vnitropolitické situace, revokují se usnesení z 27. srpna o odmítnutí moskevských dohod a uznání legality XIV. mimořádného sjezdu. Přijímají se rezoluce na podporu dubnového a květnového zasedání ústředního výboru, o nichž s chutí v Semilech referuje opět dr. Němec, na ONV je 27. června zakládán klub komunistických poslanců za předsednictví Rudolfa Kouckého.

Slavným vzkříšením procházejí také Lidové milice. Jak jsme se již v první části zmínili, na veřejné schůzi KSČ 22. května 1968 v Semilech byla poprvé veřejně zpochybněna jejich existence. V závodech se šířil názor, že milice slouží k udržení nadvlády komunistické strany nad společností. V sousedním jabloneckém okrese přišli socialisté s požadavkem, aby do milicí byli přijímáni i jejich členové, jinak že si zřídí milice vlastní. Většina příslušníků milicí (mnozí je po srpnu opustili), byla svolná chránit své závody, obávala se však zneužití milicí proti občanům, a proto požadovala jejich uzákonění a jednoznačné začlenění do obranného systému státu. Odmítala nasazení po boku SNB a výcvik v pořádkové a bezpečnostní službě vyvolával stále větší nesouhlas a odpor. Velmi negativně zapůsobil nácvik tématu číslo 13, používání obušků a kapesních slzotvorných rozstřikovačů (kasrů). Takové názory byly obzvlášť silné v jednotkách Lidových milicí n. p. Turnovské brusírny, Kolory 07 Košťálov, ZTS Lomnice nad Popelkou, Kolory 08 Háje nad Jizerou a dalších, zásadní nesouhlas z jednotlivců projevovali například člen okresního štábu Jiří Hons, Lubomír Bakeš a Rupert Leitner z Kolory Semily, Břetislav Havel a Josef Pátek z Technometry nebo František Třešňák z Preciosy.[51]

V létě 1968 byl okresní sklad LM převezen do bezpečí na Jilemnicko, po okupaci byly střeženy sklady a zbrojnice. 23. srpna 1968 stěhovaly milice písemnosti OV KSČ do turnovských kasáren a zčásti je pálily, v dalších dnech pak je opět převážely do závodu Kolory 08 v Hájích, kde si okresní výbor vybudoval ilegální pracoviště, vybavené vysílačkou Fremos z okresní zemědělské správy.

Po srpnu nastal odliv příslušníků milicí – ještě v témže roce odešlo dobrovolně 75 členů, po Husákově nástupu se stav snížil téměř na polovinu – z 629 na 332 v září 1970. Ti zbývající se jako první bratřili se sovětskou armádou, jako při tehdy ještě skromných oslavách VŘSR 8. listopadu 1968 v semilském kině, na střelnici v Kuřívodech, na popsané oslavě 14. února 1969.[52] Pro úplnost dodejme, že obdobně se do srpna 1969 rozhodlo opustit Pomocnou stráž VB 381 členů z původních 675, převážně z morálních důvodů.[53]

Význam lidových milicí pro komunistickou moc se mohl plně projevit v srpnu 1969, kdy se již měly stát rozhodujícím nástrojem vůči vnitřní opozici. OV KSČ ustavil pohotovostní rotu o dvou střeleckých četách, dislokovaných v prostorech Alena (Želechy) a Bedřich (Zelený háj) v síle 58 mužů, vybavených samopaly, pistolemi, ostrým střelivem a slzotvornými granáty. Část čety TK OOZ Juty Turnov odjela spolu s deseti příslušníky průzkumné čety RO Technometry Semily do Prahy, kde působila jako součást praporu Východočeského kraje v pohotovostním praporu hlavního štábu LM. Druhá část vstoupila do první zálohy krajského štábu v Plotištích. Jednotka z Elektropřístroje v Rokytnici nad Jizerou se sama nabídla k plnění pořádkové a bezpečnostní služby v Semilech v kombinovaných hlídkách s VB a armádou. Do semilského okresu bylo umístěno osmdesát vojáků z jičínské posádky.[54] Také Státní bezpečnost se na první výročí okupace důkladně připravila – o situaci v závodech byla podrobně informována, rozdělila si též tzv. zájmové osoby.

Přes tato opatření se centru nepodařilo zabránit stávkám, které alespoň symbolicky, v délce pěti až deseti minut, proběhly ve výroční den okupace asi ve čtrnácti závodech okresu – mj. ve Sklářských strojírnách Turnov (360 osob), Technometře Semily (200 osob), Šroubárně Turnov, Kolořе 01, Tofě 02 aj. Vůbec nebyla tento den práce zahájena ve formovně slévárny Závodů tkalcovských stavů (Elitexu) jako protest proti uložení pokuty jednomu pracovníku za nošení černé pásky. Smuteční vlajky byly vyvěšeny na závodech

V chatě na Kozákově byli 12. prosince 1969 medailí Za službu vlasti odměněni ti milicionáři, kteří se nejvíce zasloužili o potlačení protestních projevů v srpnu tohoto roku. Na oslavě nechyběli zástupci sovětské armády.

Družba Lidových milicí se sovětskou posádkou v Turnově 9. května 1970.

ČSAD v Semilech, Koloře 01, Koloře 11 v Benešově, Koloře 15 v Jablonci nad Jizerou, na dvou místech v Rokytnici nad Jizerou, na retranslační stanici v Semilech a ve skalním městě u Sedmihorek. V řadě obcí (ve Stružinci, Peřimově, Martinicích, Dolní Sytové, Lomnici, Rokytnici, Jilemnici, Horní Branné a Mírové pod Kozákovem) byly nalezeny *protistátní* letáky. V Semilech se pokusil Klub mladých uspořádat pietní akci u sochy sv. Václava na náměstí, avšak Bezpečnost byla připravena a zasáhla – zanedlouho byla socha prohlášena za komunikační překážku a přestěhována do ústraní kostela (dodnes se na své místo nevrátila). Průvod několika desítek zaměstnanců Sklostroje Turnovem zůstal osamoceným manifestačním aktem odporu.[55]

Další řádky již nebudou kronikou neohrožených činů demokraticky smýšlejících občanů, ale spíše obrazem potupy základních lidských práv a svobod, vedoucí k vítězství normalizačních vůdců a jejich oddaných přisluhovačů, jejichž řady pozvolna sílily. Hnutí odporu existovalo, dostávalo však nutně konspirativní rysy, neboť represe orgánů moci, stranických, soudních i administrativních, získávala na účinnosti. Posrpnová emigrace podstatně přesáhla úroveň emigrace poúnorové. Do října 1969, než byly zpřísněny pasové formality a StB přijala represivní opatření, emigrovalo ze semilského okresu 113 dospělých, 7 mladistvých a 21 dětí. Převažovali mezi nimi mladí lidé ve věku do třiceti let (49), region přišel o pět lékařů, čtyři zdravotníky, pět učitelů, patnáct techniků, šestnáct studentů, dva vědce atd. Většina politicky exponovaných osobností tuto cestu volila později – z významnějších uveďme Václava Tomíčka, Stanislava Šimanovského a jeho choť Christu, Františka a Jana Brodského, Vlastimila Obereignera a Bohuslava Horáčka. Nejvíce emigrantů, třicet, pocházelo z Turnova, po osmi ze Semil a Harrachova. V roce 1970 bylo pro trestný čin nedovoleného opuštění republiky podle § 109/2 tr. z. stíháno 107 osob, v roce 1971 již jen 17 – odsouzeny byly vesměs k nepodmíněným trestům odnětí svobody a propadnutí majetku. Také v dalších letech emigrace pod tlakem politických represí pokračovala.[56]

Jak jsme se již na některých příkladech v první části této studie mohli přesvědčit, snažila se okresní prokuratura za osvíceného vedení Jiřího Kuníka respektovat platný právní řád bez zřetele na oficiální trestní politiku. Kuník se proto musel nutně střetávat s voluntarismem vyšetřovací skupiny semilské Bezpečnosti, která řadu zřejmých přestupků kvalifikovala jako trestný čin. V roce 1968 zrušila okresní prokuratura rozhodnutí o zahájení trestního stíhání v 21 případech, k došetření vrátila 71 věcí. V následujícím roce, když se o Kuníka začala zajímat krajská i generální prokuratura, bylo podobných případů méně a zvláště od poloviny roku 1969, když 3. září rozhodlo předsednictvo OV KSČ o Kuníkově odvolání z funkce, začala prokuratura ostřeji a důsledněji stíhat zvláště útoky na veřejného činitele. Bezprecedentní zákonné opatření FS č. 99/69 Sb. umožnilo zpětně stíhat tzv. útoky proti republice a SSSR, za které bylo v roce 1969 semilským okresním soudem odsouzeno devatenáct osob, do května 1970 třicet osob, z toho dvanáct k nepodmíněným trestům odnětí svobody, osm k podmíněným a deset k nápravnému opatření.[57] Kuníka od Nového roku 1970 nahradil předseda ZO KSČ JUDr. Zdeněk Petz, předsedou okresního soudu byl od července 1969 JUDr. Bohuslav Černohouz. Z KSČ byli vyloučeni a kádrově potrestáni Jiří Kuník a prokurátoři Jaromír Knob a Olga Pikorová, státní notářství musel opustit JUDr. Jiří Studnička.[58]

K významným represivním složkám státní moci, jak již bylo ukázáno, patřil Sbor národní bezpečnosti. Nebylo by však správné, kdybychom všechny příslušníky hodnotili jako zanícené konsolidátory. Víme, že například mnozí příslušníci Dopravního inspektorátu OO VB nesouhlasili s akcí před semilským kinem v únoru 1969, šest příslušníků bylo zbaveno členství v KSČ a vyřazeno ze služby, někteří zbaveni vedoucích funkcí (npor. Jaroslav Vaňura, npor. Miroslav Hendrych, kpt. František Krajíc); přesto statečný postoj Jiřího Munzara, který v létě 1969 sám odevzdal stranickou legitimaci na protest proti politickému vývoji, pro nedůvěru vůči novému vedení KSČ a nesouhlas s okupací, byl mezi příslušníky SNB ojedinělou výjimkou.[59] Pravověrní velitelé okresních oddělení VB a StB patřili k neochvějným oporám podubnového režimu.

Upadající vliv Státní bezpečnosti, která nyní byla doslova na roztrhání (také si za příkladnou horlivost její semilská složka vysloužila státní vyznamenání Za zásluhy o výstav-

Proletáři všech zemí, spojte se! TÝDENÍK PRO IDEOLOGII A POLITIKU

ROČNÍK 2
1. IV. 1970
Kčs 1,50
ČÍSLO 13

(3) O „PROGRESIVISTECH" v tělovýchově
(7) JAK TO BYLO V SEMILECH V ROCE 1968

tribuna

Týdeník byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích Tribuna věnoval semilskému obrodnému procesu trvalou pozornost.

bu), k její velké spokojenosti znamenitě vzrostl. Jen během roku 1969 zadrželo oddělení Státní bezpečnosti v Semilech devatenáct osob pro výrobu a šíření ilegálních tiskovin, psaní hesel a protistátní výroky, operativně sledovalo veškerou činnost bývalých příslušníků KAN a K 231, horlivě vytvářelo agenturní síť.[60] Většina z jeho sedmi příslušníků se zapojila do Klubu Tribuny a do Levé fronty a bude proto vhodné vylovit obě obskurní organizace ze zapomenutí.

U kolébky Klubu Tribuny stála aktivita známých komunistických konzervativců Janků, Berky, Gdovína, Pátka, Libánského a Poláka, kteří během roku navázali kontakt s redakcí neblaze proslulého periodika. Při příležitosti Dne tisku uspořádali 19. září 1969 v semilském kině oslavu, jíž se zúčastnilo přes dvě stě(!) stoupenců, čtenářů a dopisovatelů. Poté, co podrobili politiku okresního výboru KSČ zdrcující kritice a vyslechli v mnohém pozoruhodný referát zástupce šéfredaktora Zdeňka Hořeního o potížích, s nimiž se jeho plátek setkával, když se snažil *prolomit monopol pravicově oportunistického tisku* a *udávat tempo konsolidačnímu procesu ve straně*,[61] ustavili klub, který v prvních normalizačních letech sehrál mimořádně významnou úlohu. Jeho předsedou se stal Oldřich Kašpar, pozdější předseda ZO KSČ n. p. Technolen v Lomnici nad Popelkou, jednatelem byl Bohumil Pátek, členy výboru Jan Gdovín, Rudolf Polák, mjr. Zdeněk Stříbrný, kpt. Věroslav Šimůnek, František Lacina a další.

Klub Tribuny se nezabýval jen zvýšením odběru neslavného týdeníku, vydávaného od počátku ledna 1969 byrem ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, ale jeho členové chtěli též aktivně propagovat proletářský internacionalismus zvýšenou účastí zástupců sovětské armády na všech možných shromážděních, čímž se jednoznačně distancovali od těch komunistů, kteří nesouhlasili s okupací. Za pouhý měsíc existence měl klub 127 členů. Umožňoval stalinskému křídlu zformovat *zdravé jádro strany* a působit všude, kde vycítilo příležitost k odčinění pocitů křivdy a uražené ješitnosti. Nezůstalo jen u přednáškových turné náčelníka StB Stříbrného na téma *Byla či nebyla v okrese Semily kontrarevoluce?*, besedách s politickými prominenty (21. 11. 1969 s členem ÚV KSČ Oldřichem Voleníkem v semilském kině) a odesílání rezolucí proti jmenování A. Dubčeka velvyslancem v Turecku. Klub Tribuny se povýšil na arbitra pravověrnosti, soustředil ve svých řadách celou protireformní opozici a vytáhl do boje s okresním vedením komunistické strany. O jeho vlivu svědčí skutečnost, že to byl právě klub, kdo předložil vedoucímu tajemníku KV KSČ Františku Tesařovi návrh na odstranění Stěhulky z vrcholné okresní funkce a jeho nahrazení pplk. Rudolfem Kouckým, a že tento návrh byl také akceptován a proveden. Klub Tribuny rovněž přiměl okresní výbor ke kooptaci sedmnácti nových členů podle svého přání a nabídl svou účast při výměně stranických legitimací. Také této poslední žádosti okresní výbor s povděkem vyhověl a s členy Klubu Tribuny se setkáváme v nejdůležitějších prověrkových komisích. Teprve v říjnu 1970, když dohrály svou špinavou úlohu, byly kluby Tribuny celostátně rozpuštěny.[62]

Především na normalizaci inteligence se zaměřovala odbočka marx-leninského sdružení Levá fronta, ustavená pro semilský okres 15. prosince 1969. Přednáškami a besedami chtěla v socialistickém duchu vychovávat pomýlené občany a zejména mládež, za cíl si kladla vybudování komunistické společnosti. Ve vedení Levé fronty spatřujeme plk. Jiřího Berku, novou ideologickou tajemnici OV KSČ Alenu Hiřmanovou, JUDr. Zdeňka Hnyka, Bohumila Hornu, Oldřicha Kašpara, Františka Kmocha a Oldřicha Rydvala. Nezdá se však, že by se tato organizace domohla většího vlivu.[63]

Obdobnou protidemokratickou a dogmatickou činnost vyvíjel od 8. listopadu 1969 Leninský svaz mladých, založený Naděždou Studenou z aparátu OV KSČ jako protiváha politicky indiferentních dětských a mládežnických organizací.[64] První konference Leninov-

Pplk. Rudolf Koucký, od února 1970 vedoucí tajemník OV KSČ.

ců, jak si nostalgicky říkali, se konala 14. března 1970 v Turnově za osobní účasti vedoucího tajemníka OV KSČ Rudolfa Kouckého a předsedy městského výboru KSČ Jiřího Mareše, ba i zástupců sovětské posádky.[65] Co vedlo zhruba šedesátku mladých lidí, že bez nátlaku vstoupili do této obskurní organizace, můžeme jen stěží pochopit – měli přece za sebou politickou zkušenost uplynulých dvou let a zdaleka ne všichni byli dítky stranických funkcionářů a příslušníků Bezpečnosti. Vedla je touha po kariéře? S nadšením a jiskrou v oku pomáhali ničit vše, co vyklíčilo mezi mladými v době uvolnění.

Nejaktivnější dětská organizace Junák, která měla v okrese přes tisíc členů, což bylo mnohem více, než všechny ostatní dětské a mládežnické organizace dohromady, byla od 1. ledna 1970 přinucena napojit se na rozpočet Sdružení dětských a mládežnických organizací (SDMO). Ztratila tím právní subjektivitu a právo rozhodovat o svých finančních prostředcích. Konsolidátorům bylo jasné, že administrativní zrušení Junáka nepřipadá v úvahu, přitom však jejich konečným cílem bylo vytvoření jednotné organizace *důsledně leninského, pionýrského typu, která ovšem musí ve své práci vycházet z bohatých a poutavých forem Junáka.* Pro Pionýra měli být postupně získáni ti činovníci Junáka, kteří se politicky příliš neexponovali.[66]

Události pak měly již rychlý spád. 25. května 1970 se v Semilech konalo zasedání okresního výboru SDMO, které zbavilo funkce předsedy nestraníka Vladimíra Müllera a zvolilo do ní komunistu Jana Velíška.[67] Ten jako poslušný nástroj své strany připravil ustavující okresní konferenci Pionýrské organizace ČSSR 23. června 1970, která zrušila okresní radu Junáka (v čele s obětavým předsedou Františkem Kordíkem) i okresní radu Pionýra a doporučila do PO převádět celé oddíly i s jejich vedoucími. O tři dny později proběhla ustavující okresní konference Socialistického svazu mládeže, vybudovaného zcela na pozicích marxismu-leninismu, proletářského internacionalismu a vedoucí úloze KSČ.[68] Hrozbami a politickým tlakem se tak uskutečnil přechod od členství zájmového, dobrovolného a výběrového k členství povýtce formálnímu, masovému a prospěchářskému; legitimace SSM se stává podmínkou pro přijímací řízení na všech lukrativních studijních oborech. Křivení charakterů nebylo bez obtíží. Teprve 14. října 1970 založila Ivana Marešová, členka KV SSM, Socialistický svaz mládeže na gymnáziu v Turnově za aktivní pomoci MěstV KSČ a nové ředitelky školy dr. Menclové-Tichánkové, která osobně vypracovala

celoroční plán komunistické výchovy, v níž měl SSM významné místo; na sklonku roku vzniká SSM na gymnáziu v Jilemnici s pouhými šesti členy a také v Semilech.[69]

Normalizace se nevyhnula žádnému úřadu, závodu, družstvu, společenské organizaci, straně; nejtvrději zametla s vnitřní opozicí strana komunistická. Odpůrci polednového vývoje v KSČ začali zvedat hlavu po květnovém zasedání ÚV roku 1969, kdy se i semilský okresní výbor rozhodl obnovit jednotu strany na marxisticko-leninských základech a znovu prosadit její vedoucí úlohu. Na politickou scénu se nezadržitelně derou dosud odstrkované síly – ZO KSČ při OV KSČ, komunisté z vojenské správy, Bezpečnosti, pracovníci aparátu OV KSČ, z nichž někteří pro své dogmatické postoje museli před časem odejít, předváleční revolucionáři a další.

Nejdříve proběhlo stranické řízení s tajemníky okresního výboru KSČ Otokarem Adamcem a Ladislavem Pavelkou. Pavelka se ukázal zvlášť vhodným obětním beránkem, když byl označen za hlavního nositele pravičáckých a protisovětských názorů a již 23. září 1969 nahrazen Alenou Hiřmanovou.[70] Během října byli prověřováni všichni členové a kandidáti okresního výboru a na místa odvolaných se kooptací dostávají lidé známých jmen – mj. Jan Blažek, Jiřina Stínilová, Jaroslav Babec, Jiří Mareš, Vratislav Pták, Zdeněk Stříbrný, Karel Srna, Heřman Capoušek; do předsednictva zasedají Jiří Mareš, Josef Kosáček, Jiřina Stínilová. V dubnu 1970 byli opět kooptováni Petr Puturek a Jaromír Martinec, který se stává tajemníkem pro průmysl namísto odvolaného Františka Valečky, v červnu přichází Božena Menclová, Josef Pulpán a další.[71] Zatímco z krajského výboru bylo odvoláno 49 členů a kandidátů, což představovalo 63 procent , z OV KSČ bylo odvoláno či vyloučeno 32 členů a kandidátů (z nich 22 docela vyloučeno ze strany), tj. 82 procent.[72]

Přes čilé kontakty se sovětskou posádkou a prokazovanou dobrou vůli při očistě strany neobstál u prověrkové komise, kterou tvořili Jaroslav Jodas, Jiří Mareš, Marta Ježková

První svatba příslušníka sovětské armády v Turnově v říjnu 1970. (Foto J. Kočí.)

a Josef Škola, ani vedoucí tajemník Václav Stěhulka. Komise vycházela z hodnocení ZO KSČ při OV KSČ (!), které konstatovalo, že podléhal příliš názorům Pavelky, nezaujímal zásadní stanoviska, měl však dobrý vztah k lidem a nikomu nedovedl ublížit. Ideologicky nebyl prý na náležité výši – přiznal, že má kvalifikaci *tak akorát pro armádu*.[73]

Novým vedoucím tajemníkem byl 6. února 1970 zvolen náčelník okresní vojenské správy pplk. Rudolf Koucký.[74] Tímto okamžikem se zásadně mění kurs při výměně legitimací – do značné míry lidský a shovívavý přístup je nahrazen razancí a nekompromisností nového tajemníka, brzy nato ozdobeného Řádem práce. Okresní kontrolní a revizní komise v čele s předsedou Janem Klabanem (v padesátých letech byl v Semilech zemědělským tajemníkem OV KSČ) ve spolupráci s tzv. řídící komisí pro pohovory (Rudolf Koucký, Jiří Mareš, Jaroslava Kameníková, Josef Kosáček, Jan Klaban a Jiřina Stínilová) spustila pohovory ve všech stranických organizacích a osobně prověřovala také učitele-komunisty.[75] V těch organizacích, kde výbory ZO KSČ neskýtaly záruku skutečně razantního přístupu, provedl okresní výbor na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ z 14. dubna 1970 výměnu legitimací sám svými komisemi – vedle řady velkých škol to byly soud a prokuratura, okresní správa spojů, OÚNZ, SBČS, okresní zemědělská správa a stěžejní průmyslové podniky.

Máme za to, že oblast školství poznamenaly prověrky zřejmě nejtvrději. Koncem srpna 1969 schválilo předsednictvo OV KSČ postup při uskutečňování koncepce dubnového a květnového pléna v oblasti školské politiky a konstatovalo, že ideovým základem vyučovacího procesu musí být marxismus-leninismus, internacionalismus a socialistické vlastenectví. Z těchto hledisek měla být posuzována práce ředitelů a všech učitelů kterékoli školy nebo učiliště. Návrhy na nové ředitele ZDŠ měl odbor školství ONV předkládat ke schválení MV KSČ po konzultaci ve školské komisi OV KSČ za účasti tajemníka pro ideologii, návrhy na ředitele středních škol předkládal odbor školství KNV přímo předsednictvu OV KSČ.[76]

Po květnovém plénu, když ztratili všechny iluze, vystoupilo ze strany sedm učitelů – v Semilech to byli tři profesoři gymnázia (Oldřich Kolzrt, Miluše Volejníková a Otakar Morávek), v Jilemnici profesor Josef Faistauer. Profesoři Kolzrt, Volejníková, Jaromír Horáček a učitelka Věra Černohouzová patřili mezi přední zastánce demokratického socialismu, byli proto postiženi nejdříve. Po prověrkách členství pozbylo padesát procent učitelů, což v jiných profesích nemělo obdoby. Komisi OV KSČ pro hodnocení ředitelů škol, jejíž složení nebylo nijak utajováno, tvořili Alena Hiřmanová, Jiřina Stínilová, Slavomír Strnad, Jan Touš, Oldřich Rydval a Františka Šimková, tedy příznačně jen dva kantoři, Rydvalovi byla vyčítána malá radikálnost.[77] Při čistkách ve školství sehrál významnou úlohu člen předsednictva OV KSČ Jiří Mareš, jenž byl 4. března 1970 schválen do funkce uvolněného předsedy školské a kulturní komise ONV.[78] Jeho komise se tak stala nejen prodlouženou rukou stranického orgánu, ale přímo poslušným nástrojem a realizátorem jeho usnesení.[79] Stranické orgány rozhodly také o potrestání bezpartijního ředitele 3. ZDŠ v Turnově Miloslava Kopala pro jeho aktivitu v KAN, z politických důvodů byl odvolán z funkce ředitele ZDŠ Peřimov Zdeněk Zemánek. Odbor školství a kultury ONV měl k perzekuci nepohodlných učitelů řadu možností – od zbavení práva učit (Jan Paroulek) přes přeložení na jinou školu a platový postih až po změnu aprobace. Jejich počet dosáhl několika desítek.[80]

Koncem srpna 1970 schválila vláda zásady pro dokončení očisty státního a hospodářského aparátu, které umožňovaly postihnout i nečleny KSČ buď výpovědí podle § 46/1e zákoníku práce ve znění normalizačního zákona č. 153/69 Sb. (s odůvodněním, že pracovník svou činností narušil socialistický společenský řád), nebo odvoláním z funkce a převedením na méně odpovědnou práci. Vládní usnesení se stalo stranickým úkolem všech vedoucích pracovníků.

Jiří Mareš, od září 1970 předseda ONV Semily.

V Okresním národním výboru Semily, jako ostatně ve všech orgánech státní správy, byla vysoká organizovanost v KSČ: z 220 pracovníků bylo v srpnu 1969 128 komunistů, funkci předsedy ZO zastával od února 1969 JUDr. Zdeněk Hnyk. Prověrková komise rozhodla, že hlavními nositeli pravicového oportunismu byli na ONV Bohuslav Václavík, Miroslav Šidák a Miroslav Kirchschläger, z nestraníků pak Oldřich Brunclík, Libuše Dolenská a Iva Veselková. Z funkcí vedoucích odborů bylo odvoláno 6 osob, propuštěno bylo 22 zaměstnanců vyloučených z KSČ (dalším patnácti bylo členství zrušeno), v druhé polovině roku 1970 a v roce 1971 museli odejít i někteří nestraníci, kteří se příliš politicky angažovali. Je příznačné, že až na jednoho propustil ONV všechny školní inspektory – jedno místo bylo vbrzku obsazeno Boženou Menclovou.[81]

Plénum ONV Semily podle zákona č. 117/69 Sb. přijalo šestnáct rezignací na funkci poslance a sedm jich samo odvolalo – pět pro politické postoje, mezi nimi také Mojmíra Stuchlíka. Z národních výborů základního stupně bylo uvolněno 158 poslanců (z nich sedm z vysloveně politických důvodů funkce zproštěno). Z rady ONV postupně odcházejí všichni, kdož měli něco společného s protiokupačními rezolucemi. Jako poslední předseda ONV Antonín Zlatník, na jehož místo byl (na *návrh klubu poslanců za KSČ*, v jehož čele, jak již víme, byl *náhodou* Rudolf Koucký) zvolen 24. září 1970 Jiří Mareš.[82]

Průmyslové sféře jsme se v našem hodnocení věnovali jen v souvislosti s politickými trendy polednového vývoje. Nebylo proto místa ke zdůraznění, že i v semilském okrese byly myšlenky Oty Šika vděčně přijímány a že od nové soustavy řízení si kapitáni podniků slibovali ozdravění socialistické ekonomiky. Z dvou etap experimentálních voleb rad pracujících jakožto představitelek demokratické podnikové správy se uskutečnila jen jedna, přípravné výbory vznikly jen v n. p. Kolora a Technolen, zatímco v Kovozávodech rada ONV ustavení vůbec nepřipustila.[83] Nyní je však nezbytné, abychom alespoň na příkladu několika stěžejních podniků popsali průběh tzv. normalizace.

Kovozávody byly v Semilech označeny za centrum kontrarevoluce. Bývalý předseda ZO KSČ Karel Hádek se pravděpodobně pod vlivem svého syna stáhl po lednu do pozadí a jako předseda dílenského výboru propagoval v závodě všechny akce Klubu mladých – podporu deseti studentských bodů, podporu Smrkovského, tryznu za Jana Palacha apod. Rozho-

dující slovo v závodě již neměl předseda ZO KSČ, nýbrž bezpartijní ekonomický náměstek ing. Jiří Melich. Strana se proto při prověrkách zbavila ředitele Antonína Štěpána (nahradil jej František Domácí) a technického náměstka Mojmíra Kulhánka; likvidace bezpartijních byla pak věcí nového vedení.[84]

Více pozornosti si podle našeho názoru zaslouží semilský strojírenský závod Technometra, od února 1948 zdroj kádrů pro stranické funkce okresu. Prověrková komise vedená Petrem Puturkem za účinné spolupráce nového předsedy CZV KSČ pečlivě zdokumentovala všechny iniciativy závodu, odborů (předsedou nestraník Mandys) a stranické organizace (Jindřich Boháč). Ještě před pohovory z dosavadních 180 členů KSČ odevzdalo svou legitimaci 69, prověřeno bylo jen 81. Komise dospěla k závěru, že rezoluce a dopisy od srpna 1968 do dubna 1969, publikované v denním tisku a zasílané stranickým orgánům a vládě na protest proti normalizačním opatřením, vycházely zpravidla z iniciativy závodního výboru ROH.[85]

Z funkce ředitele byl (stejně jako Jaroslav Janák z Technometry) odvolán i ředitel n. p. Tofa Semily Josef Šmejkal za pasivitu, slabý odpor vůči hlavnímu organizátoru většiny akcí JUDr. Jiřímu Studničkovi, bezpartijnímu předsedovi podnikového výboru ROH, vyčteny mu byly i sympatie k Hádkovi a návrh zrušit kádrovou evidenci.[86]

Ani Kolora se nenechala zahanbit. Důkladnou zprávu pro OV KSČ vypracoval jeden z hlavních normalizátorů v podniku, předseda ZO KSČ Pančenko, v níž za nositele pravicových názorů a odpůrce okupace označil zvláště Jiřího Honse, Jiřího Macha, Ludvíka Novotného, Rudolfa Vostrovského, Josefa Dlabolu a další, udal také, že protiokupační letáky v Řekách rozšiřovaly zejména Novotná, Sehnalová a Kovářová. Počet členů ZO KSČ na podnikovém ředitelství se z 94 snížil na 46, když 16 legitimaci samo vrátilo, 23 jich bylo vyloučeno a 19 členství zrušeno. Prověrkám bylo podrobeno 1900 (?) pracovníků, z toho 550 bezpartijních. Se čtyřmi byl rozvázán pracovní poměr, 33 jich bylo odvoláno z funkce, další si odnesli záznam v kádrových materiálech.[87]

Nestraníci převzali iniciativu v závodním výboru ROH n. p. Cutisin v Jilemnici. Z 66 členů KSČ jich téměř polovina ze strany vystoupila, nejvíce prý bylo oportunismem zasaženo výzkumné pracoviště. K odstranění politicky nevhodných osob zde ředitel a ZO KSČ museli využít vládního úkolu snížení řídícího a správního aparátu (ŘAS) a ZO KSČ si prosadila schvalování nových pracovníků podnikového ředitelství.[88]

V turnovské Šroubárně se o uplatňování nových metod a myšlenek staral sám podnikový ředitel Václav Cihelník, který se již v dubnu 1968 pokusil ustavit podnikovou radu pracujících. Angažoval se též politicky – před sovětskými vojsky nechal zabarikádovat vchod do závodu, organizoval podpisové akce proti pobytu vojsk, za uznání mimořádného sjezdu, za přiznání neutrality, proti neoblíbeným stranickým funkcionářům, stávku 21. 8. 1969 ve všech střediscích a obou směnách atd. Spolu s ním bylo z KSČ vyloučeno nebo vyškrtnuto 35 z 91 členů.[89]

Příkladně museli být potrestáni všichni, kdo měli na svědomí pokoření ředitele turnovské Dioptry Capouška. Speciálně ustanovená komise OV KSČ rozpustila celozávodní výbor KSČ (který v srpnu 1968 měl dokonce odvahu zrušit Lidové milice) a vyloučila bývalého předsedu výboru Václava Líkaře, podnikového ředitele ing. Josefa Mencla, předsedu CZV ROH Josefa Kvapila a ing. Rostislava Štěpánka, kteří se o Capouškovo ponížení zasloužili nejvíce. Ani poté však nebyl návrat na podnik možný, a tak se Capoušek uchytil jako tajemník okresního výboru Národní fronty. Iniciativa ovšem tehdy vyšla z členů KAN dr. Přemysla Vídnera a dr. Václava Šolce. Také jim byl vyměřen trest, nestranický, a za statečné organizování podpisové akce proti jejich potrestání byl následně členství zbaven i nový předseda ZO KSČ Jiří Vébr.[90]

Nelze nepřipomenout aktivní podnikové ředitelství n. p. Technolen v Lomnici nad Popelkou (ředitel Otakar Vágenknecht) s výrobním náměstkem Oldřichem Klimkem, jehož iniciativní závodní výbor ROH v čele s Vladimírem Nedvědem a základní závod 11 (ředitel Jiří Votoček) nechyběly při žádné akci na podporu demokratických sil, polednové politiky, našich zákonných představitelů a proti přítomnosti okupantů. Stranické prověrky na podniku i na závodech Technolenu byly velmi tvrdé, zejména se osvědčil Oldřich Kašpar ze závodního klubu.[91] Nedotkly se mj. jinak organizačně zdatného vedoucího nákupu Václava Jirečka, který se brzy stal podnikovým ředitelem, později průmyslovým tajemníkem OV KSČ, předsedou KNV a nakonec posledním předlistopadovým ministrem vnitra.

Závěrem bychom chtěli připojit malou statistiku stranických postihů. Potrestaných nestraníků bylo mnohem více, avšak neexistuje bohužel žádná jejich evidence. K 1. lednu 1968 měla okresní organizace KSČ 9 928 členů. Již v průběhu tohoto roku odešlo 91 členů, z toho 55 procent dělníků (převážně pro nesouhlas s okupací), v prvním pololetí 1969, tedy před zahájením výměny legitimací, odešlo 166 členů, z toho 72 procent dělníků. K 21. lednu 1970 bylo v okrese registrováno jen 8 708 členů. Pohovory se uskutečnily v 269 základních organizacích, nové průkazy byly vydány 6 385 členům, tj. 73,3 procentům, ze strany bylo vyloučeno 718 členů, tj. 8,2 procenta, členství zrušeno 1 564 členům, tj. 18 procentům. U 700 důchodců (31 procent) byla většinou volena forma vyškrtnutí. Není bez zajímavosti, že členství v KSČ bylo odňato 558 dělníkům (24 procent), 498 technicko-hospodářským pracovníkům (22 procent) a 269 příslušníkům inteligence, tj. lékařům, učitelům a státním zaměstnancům (12 procent).[92]

Na stranických prověrkách se podílelo mnoho desítek osob. Nejsme natolik obeznámeni s jejich dřívějšími i pozdějšími osudy, abychom dokázali určit, kolik z nich se perzekucí zúčastnilo dobrovolně, z přesvědčení, že slouží dobré věci (snad někteří jednotlivci), nebo s příslibem postupu do vyšších funkcí nebo z uražené ješitnosti, či víceméně nedobrovolně, když strana věděla o nějakém jejich hříšku. Buďme však objektivní – ne vždy postupovaly prověrkové komise s náležitou razancí, mnohde se projevovaly *silné liberalistické tendence*, a ve 42 organizacích pohovory okresní výbor dokonce anuloval a provedl je sám – opakovala se tu tedy situace z roku 1948, kdy rovněž v některých akčních výborech figurovali alespoň zpočátku lidé, snažících se zachránit maximum ohrožených osobností. Ten, kdo by se chtěl mechanismem lidských selhání jednou obírat, našel by zde vděčnou látku.[93]

□

Takzvaný obrodný proces let 1968–1969 byl zpočátku pokusem reformního křídla komunistické strany o překonání *deformací* minulých let, vytvoření omezeného demokratického prostředí a další rozvoj socialismu *s lidskou tváří*. Chtěli jsme ukázat, že na Semilsku se OV KSČ iniciativy nechopil a nemohl proto společenská hnutí podle své vůle ovlivňovat. Pokusili jsme se vykreslit a zhodnotit úlohu zejména těch proudů, které se vázaly na nekomunistické strany a na občanské politické inciativy, k nimž v semilském okrese patřily především Hádkův Klub mladých, K 231, KAN a Společnost pro lidská práva. Lidé začali po dvaceti letech opět politicky žít a mladí kolem Karla Hádka se to učili velmi rychle, třebaže se Vaculík ve své slavné reportáži organizačním nedostatkům jejich mítinků občas usmíval.

Již během první poloviny roku 1968 se mezi demokraticky orientovaným a konzervativním křídlem KSČ projevovaly hluboké názorové rozdíly – ty také dlouho ochromovaly

Výzva spoluobčanům!

V případě, že nedostanete jiné směrnice od legálních čs. institucí prostřednictvím legálního tisku a v případě, že budou znemožněny jakékoliv způsoby veřejné informace (přestanou-li např. vysílat všechny legální vysílače a bude znemožněno tisknout a rozšiřovat svobodné noviny a letáky), vyzýváme vás, abyste se drželi těchto základních směrnic:

1. Jako jedinou legální a právoplatnou vládu ČSSR uznávejte vládu ing. O. Černíka; na všech úsecích státní správy uznávejte pouze ty orgány a ty funkcionáře, kteří se nedali k dispozici okupantům a uznávají legální vládu.
2. Odmítejte plnit jakékoliv pokyny, příkazy, návrhy a žádosti okupačních jednotek a kolaborujících funkcionářů. Uposlechněte je jedině pod bezprostřední hrozbou zastřelení. Funkce od nich nepřijímejte a informace, které by mohly vést k pronásledování vlastenců, jim nedávejte ani pod touto hrozbou.
3. Dělejte všechno k zajištění plynulého zásobování obyvatelstva a k provozu služeb; ve všech závodech se držte pokynů těch vedoucích pracovníků, kteří se hlásí k legální vládě.
4. Neposkytujte okupantům a zrádcům ze Státní bezpečnosti žádné informace, dávejte jim falešné informace a všemožně mařte jejich práci.
5. Poskytujte všemožnou pomoc a podporu, včetně úkrytu, všem vlastencům, kteří jsou pronásledováni nebo mají důvodné podezření, že mají být zatčeni.
6. Všechny občany, kteří se dali do služeb okupantům, přijali od nich funkce a plní jejich příkazy, chápejte jako zrádce národa, bojkotujte je a zahrňte je svým opovržením. Mařte jejich práci. Oznamujte na veřejných prostranstvích, vývěskách, v letácích a ilegálních tiskovinách jejich jména a informujte o jejich činech. Varujte před nimi všechny spoluobčany.
7. Organizujte odboj proti okupantům, přiměřený podmínkám, v nichž pracujete. Neriskujte životy a nevstupujte proto s okupačními jednotkami do otevřených srážek, mařte však jejich činnost všemi běžnými odbojovými prostředky, desinformacemi a bojkotem.
8. Nepromítejte v biografech, nehrajte v divadlech a nevyvíjejte žádnou kulturní činnost, která neslouží boji proti okupantům. Neúčastněte se představení, estrád a nenavštěvujte biografy, pokud nejde o podniky, sloužící bezprostředně boji proti okupantům.
9. Hledejte všechny způsoby, jak informovat světovou veřejnost o situaci v naší zemi.
10. Vyvěšujte černé vlajky a čs. státní vlajky na půl žerdi, noste trikolory a jinými způsoby manifestujte své vlastenecké smýšlení.
11. Zásadně nepřispívejte do kolaborantského tisku a nekupujte ho, pečujte o informovanost spoluobčanů všemi dostupnými způsoby, které ve svých podmínkách máte.

Václav Havel, spisovatel
Jaroslav Klápště, malíř
Vladimír Komárek, malíř
Karel Hubáček, architekt
Josef Patrný, architekt
Jan Tříska, herec
Jiří Seifert, sochař
Otakar Binar, architekt
Ludmila Švarcová, architekt
dr. Václav Hyrman, lékař
Jan Schmid, herec
Jiří Hubka, architekt
dr. Hana Seifertová, historička
Josef Hýsek, malíř
Miroslav Masák, architekt
Ladislav Postupa, fotograf
Vojtěch Rón, herec
Vladimír Syrovátko, architekt
Miloslav Nuska, spisovatel
Ladislav Dvorský, spisovatel
Karel Novák, herec
dr. Jaroslav Kaván, archeolog
Jan Ričař, sociolog
Dara Božinová
Václav Hartl
Věra Koešová
Marie Durnová

Srpnové poselství

okresní výbor. Po červnové konferenci se tento boj odehrával mezi novým předsednictvem okresního výboru a stranickým aparátem Bezpečnosti, okresní vojenskou správou a první uliční organizací KSČ v Semilech. Ve chvíli, kdy se začaly objevovat pokusy přenést iniciativu nutných demokratických změn mimo půdu KSČ, zesílily uvnitř strany potlačené konzervativní proudy a vojenská intervence jim umožnila zaujmout rozhodující místa ve společnosti.

V srpnových dnech na sebe upozornil semilský svobodný vysílač Jizera a poprvé také skutečně nezávislý tisk, semilský Rozvoj a turnovské Pojizerské listy. Naposledy se Semily dostaly do povědomí široké veřejnosti díky brutálnímu zásahu SNB vůči mládeži, shromážděné 14. února 1969 před kinem, v němž se za účasti velení turnovské sovětské posádky odbýval večer družby, symbolizující návrat starých časů; byla to praktická škola nadcházející normalizační éry.[94]

Poznámky

1 Navazujeme tu na náš článek publikovaný ve sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 6. Bystrá n. J. 1993, s. 75–94.
2 Rozvoj 29. 7. 1970, s. 1.
3 Rozvoj 24. 7. 1968, s. 1 a 4; Pochodeň 19. 7. 1968, s. 2; OV KSČ Semily, zápis ze schůze OV 18. 7. 1968.
4 Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, pag. 289–290. Pochodeň 30. 7. 1968.
5 Stav ke konci ledna 1969. SOkA Semily, OV NF Semily, korespondence 1968.
6 Rozvoj, 2. zvl. vyd., 23. 8. 1968.
7 Rozvoj, 1. zvl. vyd., 22. 8. 1968.
8 Rozvoj, 6. zvl. vyd., 28. 8. 1968.
9 Rozvoj, 1. zvl. vyd., 22. 8. 1968.
10 Rozvoj 2. 10. 1968, s. 1.
11 Rozvoj, 2. zvl. vyd., 23. 8. 1968.
12 SOkA Semily, ONV Semily, zápis ze schůze rady ONV 29. 8. 1968; OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 18. 9. 1968.
13 Rozvoj, 1. zvl. vyd., 22. 8. 1968; SOkA Semily, MěstNV Jilemnice, zápis ze schůze rady 21. 8. 1968; tamtéž, Okresní prokuratura Semily, zn. Pn 1/68.
14 SOkA Semily, OP Semily, zn. Pn 1/68.
15 SOkA Semily, Rozvoj 16. 9. 1968, s. 2.
16 SOkA Semily, místní lidový soud Lomnice n. Pop., zn. M 19/68.
17 SOkA Semily, OV NF Semily, zpráva pro zasedání pléna OV 17. 9. 1968.
18 Kopie dopisů H. Capouška, adresované 26. 8. a 2. 9. 1968 MV NF v Turnově, OV i ÚV KSČ, uloženy v SOkA Semily, OV NF Semily, korespondence 1968; OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 18. 9. 1968.
19 OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 17. 4. 1970; SOkA Semily, OV NF Semily, zápis ze schůze POV 27. 2. 1970.
20 K tomuto tématu především materiál v SOkA Semily, Pozůstalost Petra Puturka, oddělená část, zvláště *Zpráva o činnosti okresních sdělovacích prostředků 1968–1969* z 21. 10. 1970.
21 SOkA Semily, MěstNV Turnov, zápis ze schůze rady 10. 10. 1968.
22 OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 18. 9. 1968.
23 Rozvoj 17. 7. 1968, s. 4, 24. 7. 1968, s. 1, 21. 8. 1968, s. 1; Pochodeň 16. 8. 1968, s. 3; Rozvoj, 3. zvl. vyd., 24. 8. 1968.
24 Své názory rozvinul v Rozvoji 25. 2. 1970, s. 2, v článku *Únor 1948 – antiúnor 1968.*
25 OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí OV 23. 9. 1968 a POV 9. 10. 1968. Jde o stenografické záznamy.
26 SOkA Semily, OV NF Semily, korespondence 1968, dopis JUDr. Jana Němce z 2. 9. 1968.
27 Průzkum byl zpracován na děrných štítcích, výstup zachoval vedoucí střediska Václav Votoček, jemuž tímto za ochotné zapůjčení děkuji.
28 Rozvoj 27. 11. 1968, s. 1; zpráva pro POV KSČ z 30. 10. 1968.
29 OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 25. 2. 1970.
30 OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 22. 1. 1969.
31 Pochodeň 6. 12. 1968, s. 3.
32 OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 26. 11. 1969.
33 Tamtéž, zápis ze schůze OV 26. 11. 1968; SOkA Semily, OV KSČ Semily, výměna průkazů 1970, Zdeněk Jína.
34 Kronika Rudolfa Hlavy, 1969, pag. 35–40.
35 SOkA Semily, MěstNV Turnov, zápisy ze schůzí pléna 27. 2. 1969 a 12. 2. 1970.
36 OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 1. a 17. 4. 1970, 20. 5. 1970. Zbyslav Železnov, CSc., vedoucí katedry marxismu-leninismu na VŠST v Liberci, absolvent Vysoké školy politické v Moskvě, od r. 1969 dělníkem Uranových dolů (laskavě sdělil SOkA Liberec).
37 OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 18. 9. 1968. Během roku se rozpadlo 30 odboček SČSP. Předseda MěstV SČSP v Turnově ing. Josef Šmíd z vlastní iniciativy rozpustil výbor, působil v tomto směru i na další organizace a odevzdané legitimace spálil. (Tamtéž, zápis ze schůze POV 1. 10. 1969.)
38 OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 21. 1., 13. 3. a 16. 4. 1969.
39 Z OV KSČ byli pozváni Stěhulka, Valečka, Klaban, Marešová, Libánský, Horna, Kopečný, Berka, Farský a Hlavová. (OV KSČ, POV 18. 11. 1970.)
40 Kronika Rudolfa Hlavy, 1969, pag. 68–69.

[41] Základním pramenem pro rekonstrukci semilských událostí 14. února 1969 je vyšetřovací spis vojenské obvodové prokuratury v Hradci Králové zn. 1 OPv 87/69 (více než sedm set listů), jehož zápůjčku mi laskavě zprostředkoval polistopadový náčelník okresního oddělení VB v Semilech RNDr. Pavel Křivka, za což mu upřímně děkuji. Srv. dále stať Ludvíka Vaculíka *Proces v Semilech* v časopisu Listy, č. 9, 6. 3. 1969, s. 1, 3–4, dále citovaná kronika Rudolfa Hlavy, pag. 65–68, a magnetofonový záznam rozhovoru L. Vaculíka s P. Puturkem a M. Hypšmanem (dochován v semilském muzeu, též SOkA Semily). Vaculík se dostal na oslavu inkognito a provolávaná hesla ho příliš nenadchla: *Lidi měli být lepší, než ti esenbáci.* Objektivní je i článek Ludi Razimové ve Večerní Praze 5. 3. 1969 *Semilský případ. – Z druhého břehu* události hodnotí Vladimír Trvala a Miroslav Šolc (prý zaměstnanci ministerstva vnitra) v celostránkovém článku *O Semilech trochu jinak*. Tribuna č. 11, 26. 3. 1969, s. 3 a 11; podobně i ve 12. čísle Světa socialismu šifra L. B.: *Dvojí setkání se Semily*. – Zcela odlišné postoje než Doubek zastával vedoucí turnovského kina František Lang. Odmítal promítat sovětské filmy, sovětským divákům nechával hrát píseň *Běž domů, Ivane,* hájil Hádka atp.

[42] SOkA Semily, OV NF Semily, dopis VOP Hradec Králové z 11. 9. 1969.

[43] Rozvoj 9. 9. 1970, s. 1; OV KSČ Semily, zápis ze schůze OV 7. – 8. 11. 1969.

[44] OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 29. 10. a 26. 11. 1969.

[45] Tajná sovětská nóta byla Stěhulkou dána k dispozici členům OV a pracovníkům aparátu, což mu vysloužilo napomenutí ÚKRK za porušení stranické kázně (OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 5. 1. 1970).

[46] Kronika Rudolfa Hlavy, 1969, pag. 133–135. Kronikář popisuje roztomilou příhodu, maně připomínající pohotovost davů na mítincích v listopadu 1989. Na provolávání hanby semilské SNB se jeden z účastníků ohradil: *Já jsem taky příslušník SNB, ale normální!* A tak se prý okamžitě volalo: *Ať žijí normální příslušníci SNB!*

[47] OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 3. 4. a 16. 4. 1969.

[48] Kronika Rudolfa Hlavy, 1969, pag. 142–145.

[49] OV KSČ Semily, zápis ze schůze OV 18. 4. 1969.

[50] Za zmínku rozhodně stojí, že ještě v polovině března přijalo POV právě na návrh ing. Platoše a J. Klímové stanovisko, že důvody, obsažené v dálnopise ústředního výboru jsou nepostačující, aby přesvědčily o správnosti neúčasti naší delegace na IX. sjezdu KS Jugoslávie. (Tamtéž, POV 13. 3. 1969.)

[51] Tamtéž, POV 5. 2. a 28. 5. 1969, 18. 11. 1970; SOkA Semily, OV KSČ Semily, výměna legitimací 1970.

[52] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 18. 11. 1970.

[53] Tamtéž, POV 6. 8. 1969.

[54] Tamtéž, POV 6. a 27. 8. 1969.

[55] Tamtéž, POV 27. 8. 1969.

[56] Tamtéž, POV 18. 11. 1970; SOkA Semily, OP Semily, zn. Spr 24/70.

[57] OV KSČ Semily, POV 27. 5. 1970 a 3. 9. 1969.

[58] Tamtéž, POV 9. 7. 1969 a 24. 6. 1970.

[59] Tamtéž, POV 17. 2. 1969, 19. 8. a 18. 11. 1970; kronika Rudolfa Hlavy, 1969, pag. 77.

[60] OV KSČ Semily, POV 21. 1. 1970.

[61] Doslovný záznam projevu Z. Hořeního v Semilech je uložen v SOkA Semily, Pozůstalost Petra Puturka.

[62] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 25. 2. 1970.

[63] SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, shromažďování 1968–1969.

[64] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 21. 1. 1970; SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, shromažďování 1968–1969.

[65] Rozvoj 17. 12. 1969, s. 3, 18. 3. 1970, s. 1.

[66] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 17. 4. 1970.

[67] Rozvoj 3. 6. 1970, s. 1.

[68] SOkA Semily, OV NF Semily, zápis ze schůze POV 25. 6. 1970.

[69] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 18. 11. 1970; SOkA Semily, Gymnázium Jilemnice, korespondence 1971.

[70] OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 17. a 23. 9. 1969. Alena Hiřmanová absolvovala v letech 1964–1967 moskevskou Vysokou školu politickou, pak působila jako vedoucí VUML v Jablonci nad Nisou.

[71] Tamtéž, OV 31. 5. a 28. 11. 1969, 10. 4. a 5. 6. 1970.

[72] Tamtéž, OV 9. 7. 1970.

[73] Tamtéž, POV 26. 11. 1969. Dne 29. 4. 1970 byl z KSČ vyloučen.

[74] Rudolf Koucký (nar. 1915) se vyučil malířem pokojů, v letech 1948–1949 působil již jako politicko-organizační tajemník OV KSČ, 1949–1950 vedoucí tajemník OV KSČ Jilemnice, od r. 1950 branný tajemník KNV Liberec a zástupce velitele pro věci politické KVS, poté byl náčelníkem OVS a poslancem ONV.

[75] OV KSČ Semily, POV 29. 7. a 5. 8. 1970.

[76] Tamtéž, POV 27. 8. 1969.

[77] Tamtéž, POV 6. 2. 1970.

[78] Jiří Mareš (nar. 1930), náměstek ředitele RaJ Turnov a předseda MěstV KSČ v Turnově, v letech 1970–1986 předseda ONV Semily.

[79] Z KSČ byli vyloučeni a funkce zbaveni: ředitel gymnázia v Turnově Jaromír Horáček, ředitel SUPŠ v Turnově Jiří Prudič (připočten i skauting), ředitel ZOU Vysoké nad Jizerou Zdeněk Zuzánek, ředitel ZDŠ Horní Branná Josef Malínský, ředitel ZDŠ Čistá Štěpán Grof, ředitel 2. ZDŠ Semily Rudolf Horáček, ředitel ZDŠ Rokytnice nad Jizerou Jaroslav Hejral, ředitel ZDŠ Loukov Jiří Hylmar, ředitel ZDŠ Harrachov Miroslav Kocourek, ředitel ZDŠ Rovensko pod Troskami Břetislav Mánek, ředitel ZDŠ Lomnice nad Popelkou Jan Bílek, ředitel ZDŠ Libštát Ladislav Lukáš, ředitel ZDŠ Jablonec nad Jizerou Vlastimil Hartig, ředitel ZDŠ v Benešově u Semil Pavel Strnad, ředitel ZDŠ Studenec Václav Vokřínek, dále ředitelé zvláštních škol v Turnově Vladimír Bernard, v Rokytnici nad Jizerou Dagmar Patočková a v Semilech Václav Fikr (OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 20. a 27. 5., 3. a 10. 6., 8. 7., 12. a 19. 8., 18. 11. 1970).

[80] Ředitelé škol viz předchozí poznámka, přehled postižených profesorů a učitelů si neklade nárok na úplnost (neevidována zrušená členství):
z gymnázia Jilemnice J. Faistauer, J. Dejmek

a O. Holec; z gymnázia Semily M. Volejníková, O. Morávek a V. Melichová; z gymnázia Turnov F. Valenta, L. Matoušová, L. Rejha, M. Sucharda, V. Starý a B. Skrbek; ze ZOU Hrubý Rohozec J. Mazánek, Bičík a Chmelař; ze SZTŠ Turnov V. Pelant, D. Sehnoutka a J. Richtr; ze SPŠT Jilemnice ing. J. Trýzna, F. Hrubý, B. Václavík, J. Faistauer a M. Koldovská; ze SUPŠ Turnov B. Vorel, V. Bergman, Z. Suk, ing. J. Krejčí a J. Marek; ze SOU Turnov A. Habřinský a M. Třešňák; ze ZDŠ Bratrouchov M. Kubát; ze ZDŠ Harrachov J. Engová a M. Lukešová; z 1. ZDŠ Jilemnice J. Myšková, M. Erlebachová, Horáček, J. Stehlík, A. Horáčková a L. Zelinková; z 2. ZDŠ Jilemnice J. Bažant, M. Řehořková, L. Jezdinská a M. Šimková; ze ZDŠ Košťálov J. Šindelář; ze ZDŠ Lhota u Semil S. Křivůnek; ze ZDŠ Libštát M. Kovaříková; ze ZDŠ Lomnice n. Pop. S. Komárek, J. Bílek, H. Novotná, O. Míča, H. Kůtková a J. Pivrncová; ze ZDŠ Rokytnice n. Jiz. J. Zlámal a J. Hejral, ze ZvlŠ Rokytnice n. Jiz. D. Patočková; ze ZDŠ Rovensko p. Tr. O. Kvapil; ze ZDŠ Semily I V. Fiker, E. Kousalová a J. Radějová, ze ZDŠ Semily II M. Horáčková, J. Vaňková, M. Ronová a M. Plachta; ze ZDŠ Smrží J. Tomeš; ze ZDŠ Studenec Jiří Ježek; ze ZDŠ Tatobity Jaroslav Šťastný; z 1. ZDŠ Turnov Věra Černohouzová a Zdeněk Vavřich; z 3. ZDŠ Turnov Jaroslav Drbohlav, V. Bernard, Z. Langhamrová, Věra Šťastná a Karel Sekot; ze ZDŠ Vítkovice Jaroslav Kraus; ze ZDŠ Vysoké n. J. Jan Paroulek. (OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 1970; SOkA Semily, OV KSČ Semily, výměna legitimací 1970; ONV Semily, zápisy ze schůzí rady ONV z 18. 6. 1970, 11. 2. a 5. 8. 1971).

[81] OV KSČ Semily, POV 13. 5. a 8. 7. 1970.

[82] SOkA Semily, ONV Semily, zápisy ze schůzí pléna 5. 2., 16. 4., 26. 6. a 25. 9. 1970.

[83] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 2. 10. 1968; SOkA Semily, ONV Semily, zápis ze schůze rady 19. 12. 1968.

[84] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 22. 4. 1970.

[85] Tamtéž, POV 20. 5. 1970, OV 16.–17. 6. 1969. Dne 15. 12. 1969 celý závodní výbor n. p. Technometra Semily, vedený Miroslavem Mandysem a Stanislavem Císařem, na protest vůči nové konsolidační politice odborového hnutí rezignoval. Srv. též Novotná, Slávka: *Nepodceňují organizátorskou práci. Konsolidace v semilské Technometře.* Pochodeň 18. 11. 1970, s. 2.

[86] Tamtéž, POV 21. 10. 1970.

[87] Za tyto údaje upřímně děkuji Václavu Votočkovi.

[88] OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 23. 9. 1970.

[89] Tamtéž, POV 20. 5. a 19. 8. 1970.

[90] Tamtéž, POV 19. 8. 1970.

[91] Tamtéž. Za velmi cenné osobní vzpomínky vděčím Vladimíru Mikulemu, členu tehdejšího ZV ROH na podnikovém ředitelství Technolenu. Srv. též Kašpar, O.: *Průběh pohovorů a politická situace v Technolenu.* Rozvoj 1. 7. 1970, s. 1.

[92] OV KSČ Semily, zápisy ze schůzí POV 6. 8. 1969 a 23. 9. 1970. – Je pozoruhodné, že ani v interních tiscích konferencí nebyly uváděny absolutní počty členů – srv. *Konference KSČ v Semilech ve dnech 9. a 10. března 1968,* s. 36–37.

[93] Koucký, Rudolf: *Pohovory a pravice.* Tribuna, 1970, č. 21. (lib): *Výměnou členských legitimací KSČ ke zvýšení aktivity strany.* Rozvoj 27. 5. 1970.

[94] Za různé podněty, materiály, připomínky, dílčí zpracování a pomoc při heuristice děkuji JUDr. Václavu Šolcovi, Daliboru Sehnoutkovi, Vladimíru Mikulemu, Václavu Votočkovi, Jaroslavu Bartákovi, Jaroslavu Hlavovi, Miloši Plachtovi, Miloně Srbové, PhDr. Haně Maierové, Jitce Petruškové, Ladislavu Pavelkovi, Blance Honsové a Václavu Heřmanovi.

MATERIÁLY

Mariánské a další světecké sloupy na Jičínsku

Vratislav Nejedlý – Miloš Suchomel – Pavel Zahradník

Předkládaná studie je dílčím výsledkem aktivit Státního ústavu památkové péče v Praze, které se uskutečňují v rámci projektu s orientačním názvem *Morové sloupy v Čechách a na Moravě*.[1]

Ten si klade především za cíl vypracování modelu systémového přístupu k záchraně a restaurování jedné z nejvýznamnějších kategorií sochařských památek na našem území. Práce probíhají ve dvou základních směrech, které se navzájem doplňují a ovlivňují. Prvním je složka poznávací, druhým vlastní záchrana památky. Jde tedy především o práce soupisové, na jejichž základě by vznikl vyčerpávající soubor informací. U každého sloupu se shromažďují základní uměleckohistorické a historické údaje, archivní prameny, literatura, fotodokumentace, analyzuje se petrografické složení materiálu památky, posuzuje její stav po stránce statické a technologické. Výsledná suma poznatků by měla sloužit památkové péči i historii umění pro praxi konkrétních oprav i pro korpusové zpracování tohoto druhu kamenosochařských děl.

Na Jičínsku se podařilo soustředit informace o 31 sloupech. Z tohoto počtu jich lze 21 označit jako sloupy mariánské, pět je svatojánských, dva jsou zasvěceny zemskému patronu sv. Václavovi, dva Nejsvětější Trojici a jeden sloupek nesl figuru sv. Veroniky. Z celkového počtu již dva sloupy neexistují. Oba byly odstraněny v padesátých létech našeho století. 24 sloupů vzniklo v XVIII. století, z toho velká většina v jeho prvé půli. Z XIX. století pocházejí čtyři sloupy a z počátku XX. století sloupy dva. Jeden je z konce XVII. století, z roku 1698. Ten je nejstarší, nejmladší naproti tomu vznikl v roce 1907. Autoři jsou průkazně doloženi u osmi sloupů, z toho v sedmi případech šlo o sochaře buď přímo z Jičínska, nebo jeho blízkého okolí. Pouze jednou, shodou okolností právě u mariánské statue v Jičíně, je uváděn jako autor blíže neurčený pražský sochař. Zřizovateli sloupů byly v převážné většině obce nebo různí dobrodinci. Bylo tomu tak zcela evidentně u osmnácti statuí a pravděpodobně u dalších tří. U sedmi nelze z dochovaných zpráv pořizovatele zjistit. Pouze u tří sloupů jejich zřízení financovala vrchnost. V případě Valdic to byli kartuziáni, v Miletíně Jiří Fridrich hr. z Oppersdorfu spolu s obcí a u sloupu s Pannou Marií v Dřevěnici snad také vrchnost.

Shromážděné údaje dovolují vyslovit domněnku, že při stavbě mariánských a ostatních statuí hrálo významnou roli jejich umístění v obci. Byla volena tradiční místa ve významné poloze. V několika případech vznikly sloupy na místě bývalých dřevěných křížů, jiných soch,

nebo staršího, třeba povětrností zničeného sloupu. Podobnou četnost ve sledovaném souboru sochařských děl však má i jejich transferování do jiné pozice. Sedm z 31 sloupů nestojí na místě, kde bylo původně postaveno. Z toho sloup Nejsvětější Trojice v Jičíně se jen ve 20. století přemísťoval dvakrát.

Významné jsou také záznamy o jednotlivých opravách sloupů. Data oprav jsou jakýmisi pevnými body, lokalizujícími v čase jejich materiální existenci. Shromáždit se podařilo celkem 82 údajů o 27 sloupech. Po jejich porovnání je možné vyslovit hypotetické tvrzení (jde však o přesný výpočet, založený na více nebo méně přesných číslech), že k první větší opravě většinou docházelo po padesáti letech od vzniku statue, druhá se realizovala někdy kolem devadesátého roku jejího života a třetí zhruba po sto třiceti letech.[2]

Detailně, pokud to dochované prameny umožnily, byly sledovány proměny výtvarné podoby jednotlivých sloupů. Ty byly většinu své dosavadní existence pokryty barevnými, převážně olejovými nátěry. Bylo tomu tak v XVIII. století i ve století následujícím. O jakou barevnost se konkrétně jednalo, se však podařilo zjistit jen v sedmi případech. U ostatních se mluví obecně o štafírování, kolorování nebo jen o nátěru. I když se praxe natírání pískovcových soch olejovými a fermežovými barvami uplatňovala ještě ve XX. století, postupně se tento způsob oprav vytrácel. Standardním postupem při restaurování se od počátku století stávalo odstranění olejových nátěrů pomocí louhových zábalů a na to navazující zpevnění kamene vodním sklem nebo fluátem. V šedesátých létech XX. století pak představuje novou etapu aplikace akrylátových a polyesterových pryskyřic a téměř vzápětí i silikátesterů.

Získané poznatky o historických osudech mariánských a dalších světeckých statuí na Jičínsku umožnily detailněji poznat to, co se odehrávalo na pozadí dobového estetického i výtvarného cítění, v němž se, alespoň v našich zemích, často uplatňovala snaha po zušlechtění povrchu kamenů, používaných ke zhotovování sochařských děl.

Barevné povrchy sochařských skulptur bývaly často autorskými úpravami a v mnoha případech se opakovaně obnovovaly. Koncem XIX. století došlo k zásadní změně při vnímání kamenných sochařských děl. Začal převažovat jejich skulptivní charakter a brzy se stal zcela dominantním. Za výtvarně plnohodnotné se nadále považovalo jen působení kamenného materiálu starých soch. To spolu s nebývalým rozvojem chemických technologií vedlo k tomu, že z jejich povrchu zmizely všechny historické barvy.

Památková péče se na počátku XX. století snažila v rámci tehdy nově formulovaných konzervačních ideí zachovat i tzv. *hodnotu stáří* památky, tedy i historické povrchové úpravy kamenných soch. Tyto snahy však byly krátkodeché a bezúspěšné. Je proto nutné, alespoň dnes, i když již byly většinou všechny barvy z povrchu starých skulptur odstraněny, zachránit jejich poslední zbytky, pokud se snad ještě zachovaly. Příklad mariánského sloupu v Miletíně je dokladem toho, že i v současnosti lze objevit a zachránit starou polychromii kamene.

Pouze v případě, že se podaří zachovat památku pro budoucnost se všemi informacemi, které pronáší časem, je možné mluvit o tom, že bylo památkářské snažení úspěšné. Právě dosažení tohoto cíle se pokouší napomoci projekt *Morové sloupy v Čechách a na Moravě*.[3]

BUDČEVES

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1777, pískovec, rejstř. č. 1122, na podstavci vpředu: *tWe sstasne pozehnanI Deg CtlteLI przI skonanI bez posskWrnenI poCzata Marla*; pod tím reliéf Zavraždění sv. Václava, na podstavci vzadu: *Nakladem*

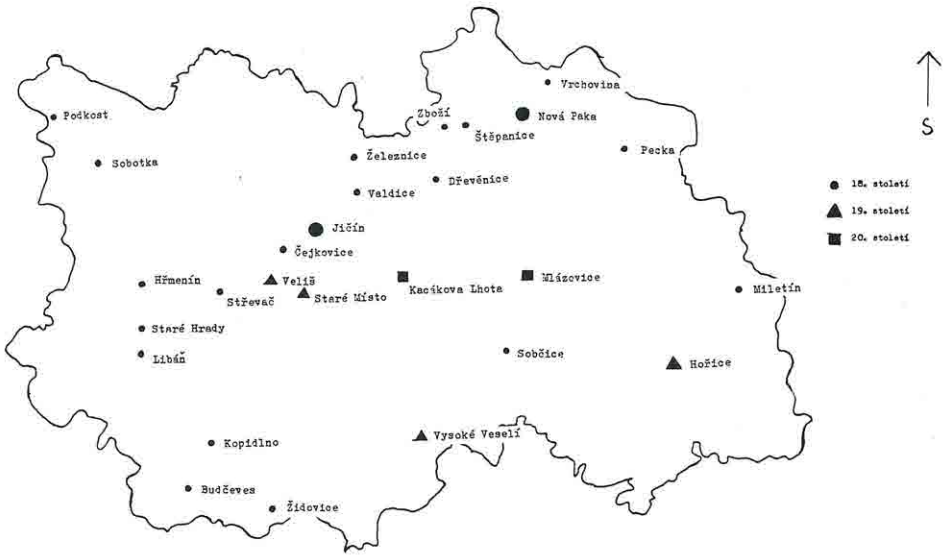

Mapka rozšíření světeckých sloupů v jičínském okrese. (Kresba V. Nejedlý.)

Waclawa Luksse dne 30. juni léta Panie 1777, pod tím: *Obnowena nakladem počestné obce bvčeweské dne 30. ... 1835.*

O vzniku mariánské statue v Budčevsi informuje jednak nápis na podstavci, jednak zápis v protokolu královéhradecké biskupské konzistoře. Na zasedání konaném 24. dubna 1777 konzistoř požadovala, aby byla předložena listina o budoucím zajištění oprav sochy.[4] K opravě došlo r. 1835,[5] další oprava byla provedena r. 1859[6]. O podobě sochy po opravě v r. 1835 informuje zápis z r. 1837,[7] kde se uvádí *socha Matky boží v životní velikosti z kamene solidně postavená... obklopená dřevěným, černě natřeným plotem. Figura je štafírována, zbytek je natřen nebesky modře fermežovou barvou.*[8]

ČEJKOVICE

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1717 (snad původní památka), 1993 (kamenná kopie), pískovec. Na podstavci vpředu: *Obnoveno 1890, 1933, 1993,* na podstavci vzadu na kovové destičce: *Opraveno roku 1993 nákladem obce Čejkovice firmou Kamenosochařství Hála & Moravec s. r. o. Betlém 42. Hořice.*

Z písemných pramenů se o čejkovickém mariánském sloupu prvně zmiňuje soupis soch ostruženské farnosti z r. 1836. Celá socha byla tehdy natřena bledězelenou fermežovou barvou, kolem bylo dřevěné zábradlí. O její údržbu pečovala obec. Jako datum vzniku byl uváděn r. 1717.[9] Tento letopočet uváděl také soupis soch pořízený v r. 1837, kde se psalo, že datace se řídí *podle letopočtu, trochu neznatelně vytesaného v dolním podstavci.* Stav sloupu byl dobrý.[10]

Socha byla opravena v r. 1873 nákladem starosty obce Matěje Pažouta. Pozlacovač Josef Stoklasa z Jičína tehdy figuru Panny Marie pozlatil, sloup a podstavec natřel žlutou barvou. Kolem bylo zřízeno nové dřevěné zábradlí. Oprava stála 65 zl. r. č. Matěj Pažout financoval i další opravu v r. 1891. Prováděl ji opět J. Stoklasa, znovu se zlatila figura Panny Marie. Práce tehdy stály 60 zl.[11] Ve své závěti z r. 1903 odkázal M. Pažout na opravy sochy 80 korun (úroky z této částky měly být každoročně vypláceny obecnímu úřadu).

Následující oprava se realizovala v r. 1933. Byla zřízena nová ohrádka a socha natřena. Práce stály 150 K.[12]

V r. 1993 byla kamenickou firmou Hála a Moravec z Hořic zhotovena kamenná kopie sochy, sloupu i podstavce.

ČESKÁ PROSEČ

Neznámý autor, sloup se soškou sv. Veroniky, zničen poč. 50. let XX. století.

V soupise soch úbislavické farnosti z r. 1836 se uvádí, že za obcí, na cestě do Nové Paky za vesnicí po levé ruce stojí sloup z kamene, dva sáhy vysoký, s postavou sv. Veroniky.[13] Obdobné údaje uvádí i soupis z r. 1837.[14]

Památka byla opravena v r. 1876 a v r. 1913.[15] V roce 1953 byl sloup poražen kládami. Sošku z vnitřku převzal ONV, zakázal však znovupostavení sloupu. Prosečtí občané Bohuslav Horáček, Jan Vágenknecht a František Wagenknecht žádali Státní památkový úřad v Praze, aby se zasadil o znovupostavení. V následujících letech si sice Památkový úřad a MNV Česká Proseč vyměnily v této věci několik dopisů, ale liknavostí Památkového úřadu v Praze celá věc usnula a snahy českoprosečských o obnovení sloupu zůstaly bez výsledku.[16]

Dřevěná soška sv. Veroniky ze zbořeného sloupu se nachází v Podkrkonošském muzeu v Nové Pace pod inv. č. H 167. Kolem roku 1980 byla restaurována.[17]

DŘEVĚNICE

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, kolem 1700 (?), pískovec. Na podstavci vzadu: *1626* (nepůvodní).

Nejstarší písemná zmínka o mariánském sloupu v Dřevěnicích pochází z r. 1785, kdy se v josefském katastru uvádí *panský činšovní pole pod statuae Sanctae Mariae.*[18] Místní tradice uváděla, že sloup dala postavit jakási hraběnka ze Šternberka; tomuto rodu patřilo zdejší panství v letech 1676–1710. Podle téhož zápisu v pamětní knize radimské fary z let 1897–1898 byl sloup opravován v r. 1850, 1884 a 1890.[19] V r. 1988 byla socha vážně poškozena vandaly. V rámci restaurování, které prováděli akad. sochaři Jiří a Bronislava Kašparovi, byl sloup transferován z původního místa na kopci nad obcí na nové místo uvnitř obce. Po vandalském činu chyběla hlava figury P. Marie, hlavička a ručky Ježíška i části hada; chybějící části doplnili, zhotovili faksimilii (figura z umělého kamene, která se osadila na sloup) a originál bez doplňků se připravil pro galerijní umístění. Při restaurování byly sejmuty barevné nátěry.[20]

Dřevěnice. Mariánský sloup z doby kolem roku 1700 po svém přestěhování. (Snímek M. Suchomel.)

HOŘICE

Josef Richtera, sloup se sochou Panny Marie, 1824 (1951 rozebráno), pískovec, rejstř. č. 1167. Na podstavci reliéfy Zvěstování P. Marie, Narození Páně a Korunování Panny Marie, pod ním nápis: *Iosephus Richtera patria Horszicensis sculpsit 1824;* na jednom z boků podstavce: *DIVae ChrIstI genItrICI CIVIVM pletas;* na dalším nápis: *Přeložená roku 1854 za času P. Josefa Ledna faráře a vikáře a Josefa Rumela měšťanosty od Franti Matause.*

V současnosti rozebraný mariánský sloup je již druhým hořickým monumentem benedikovaným této světici. Tím prvním byla mariánská statue postavená r. 1700 a stojící na náměstí až do r. 1813, kdy byla 8. března poražena větrem.[21]

Základní kámen pro stavbu nového sloupu byl položen 13. října 1823. Je dílem hořického sochaře Josefa Richtery,[22] kamenické práce prováděl František Kraus, podezdění a další zednické práce Jan Košek. Náklady na postavení statue činily 480 zl. pro Richteru a Krause, 30 zl. pro zednického mistra, 13 zl. 30 kr. tesařům, za vápno a dovezení písku 32 zl. Jako hlavní finanční zdroj pro stavbu obci sloužily poplatky za vojenské noclehy.[23] Práce byly dokončeny v r. 1824.

V r. 1854 byl sloup přemístěn v rámci celkových úprav (kanalizace, dláždění) hořického náměstí. Původně totiž stál před domem dr. Kováře (záložna). Nově mu byla určena významná pozice ve středu hlavního městského prostoru. Práce spojené s transferem realizoval kameník František Matouš. Nově byly kolem sousoší osazeny kamenné sloupy a řetězy.[24]

K opravě statue došlo v r. 1881. Provedl ji sochař Ferdinand Kofránek. Práce stály 135 zl. a hradila je Kateřina Vachková, hospodyně sobčického děkana Jana Jančury.[25] Jednalo se hlavně o nové nátěry celé památky.

V r. 1910 se děkan Josef Kousal snažil, aby se na opravách podílela také obec. Městská rada požádala o vyjádření *městskou uměleckou komisi*, jejímž předsedou byl ředitel odborné školy kamenické V. Weinzettl. Komise sdělila, že mariánský sloup nemá ceny umělecké a že doporučuje, aby byl objekt nahrazen novým sloupem, *důstojným města Hořic co sídla sochařství.*[26]

O opravu se zajímal i tehdejší státní památkový orgán Ústřední komise pro umělecké a historické památky ve Vídni. Ta doporučovala, aby mariánská socha nebyla znovu zlacena a hlavně aby se nepořizovaly nové postranní figury.[27]

Po všech těchto peripetiích nechal děkan Kousal v r. 1913 statui opravit sochařem Josefem Černým. Práce stály 720 K a *místo původního zlacení užito bylo přirozeného nátěru.*[28]

Po únoru 1948 se začalo, nepochybně z ideologických důvodů, uvažovat o odstranění sloupu. Jako záminka posloužila plánovaná úprava náměstí. V jejím rámci souhlasil Státní památkový úřad v Praze s přemístěním sloupu severněji (před budovu městského muzea).

Dalším krokem bylo rozebrání sloupu na sklonku r. 1951 (práce začaly 10. prosince). Provedli je profesoři a žáci kamenické školy. Státní památkový ústav r. 1952 protestoval a tvrdil, že *sloup musí být znovu umístěn na náměstí.* Následovalo množství dopisů mezi konzervátorem památkové péče Josefem Pourem, který se zasazoval o znovupostavení sloupu, Státním památkovým ústavem a KNV v Hradci Králové. Byl to také KNV, který

Jičín. Západní strana náměstí s mariánským sloupem z roku 1702. (Snímek archiv SÚPP Praha, kolem roku 1900.)

25. dubna 1956 napsal, že *opětné postavení mariánského sloupu na náměstí v Hořicích není žádoucí a narazil by na odpor pokrokové veřejnosti.*[29]

Snahy o znovupostavení pak nadlouho utichly. Ožily až v r. 1967 a letech následujících, kdy se však podařilo realizovat pouze očištění a konzervaci tří apoštolů, což provedla akad. sochařka Dagmar Havlasová-Pátková.[30]

HŘMENÍN

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1727, pískovec, rejstř. č. 1195. Vpředu reliéf sv. Isidora, vzadu sv. Valburgy, nápis na soklu vpravo: *Letha Panie 1727,* pod tím: *G.I.F. 1763,* na soklu vlevo: *Obnoveno 193[.] nákladem B.K[...]*

O datu vzniku sloupu a jeho opravy r. 1763 nás informují nápisy na podstavci. R. 1835 je uváděn jako mariánská socha bez nátěru, zřízená nákladem obce Hřmenína.[31] V r. 1897 dala sochu upravit rodina Egrtova z Hřmenína.[32] O další opravě ve 30. letech víme opět jen z nápisu na podstavci.

JIČÍN

Neznámý pražský sochař, sloup se sochou Panny Marie, čtyři sochy andělů Josef Šrajner, sloup se sochou 1702, sochy andělů 1800, pískovec, rejstř. č. 1077/1029 A.

Podle dochovaných písemných pramenů byl základ pro sloup zbudován 11. května 1702, vlastní sloup vztyčen 13. května a vrcholová figura osazena 15. května. Statue byla vysvěcena 21. května. Náklady spojené s její výstavbou činily 400 rýnských a hradily je dary dobrodinců. Podnět ke stavbě vzešel od jičínských jezuitů.[33]

Nově postavená socha nebyla obrácena tváří k zámku, což vyvolalo nevoli hraběte Václava Vojtěcha ze Šternberka. Rektor jezuitské koleje Maxmilián Pech se pokusil hraběti vysvětlit příčiny, proč se tak stalo – ne z neúcty, ale z důvodů praktických – v dopise, který je dalším důležitým pramenem pro historii statue.[34]

V r. 1795 se plánovala oprava sloupu, která měla být spojena s jeho přemístěním na místo studny doprostřed náměstí. Byly dokonce dovezeny a opracovány velké kamenné bloky, které měly sloužit jako základ pro nové umístění sloupu.[35] Více se však tehdy nerealizovalo. Po pěti letech v r. 1800 obdržela městská rada nařízení krajského úřadu bydžovského kraje, podle kterého měla opravit sloup hrozící zřícením. Pro tento účel, tedy zajištění sloupu, bylo uvolněno 187 zl. 23 1/2 kr. z obecních peněz. Oprava zřejmě proběhla v květnu a červnu (event. i v červenci) 1800. Podílel se na ní kamenický mistr Josef Nožička, tesařský mistr Jiřík Fejfar a zednický mistr Jan Bajer. Vlastní zabezpečení sloupu však bylo jen jednou ze součástí jeho obnovy. V srpnu a září téhož roku byl sloup *zkrášlen.* Tehdy byly pořízeny čtyři nové sochy andělů, za něž obdržel 27. září 1800 sochař Josef Šrajner 100 zl., zámečnický mistr Matěj Kasejk dodal klíny a obruč ke zpevnění sloupu, truhlář Kašpar Šraner (Schreiner, Šrajner) statui obarvil. Nedatované a neúplné vyúčtování oprav a krášlení uvádí částku 361 zl. 1/2 kr. (v tom je i 187 zl. 30 1/2 kr. z obecních peněz). Dobrodinci dali 86 zl., hrabě Trauttmannsdorf 25 zl.[36]

Nová oprava se snad uskutečnila v r. 1844.[37] Doložena je pak oprava z r. 1899. Provedl ji pozlacovač Josef Stoklasa, lešení stavěl tesař Fejfar. Figura Panny Marie byla pozlacena,

Jičín. Mariánský sloup z roku 1702, detail se sochou anděla z roku 1800 od Josefa Šrajnera. (Snímek M. Suchomel.)

sloup, podstavec a figury andělů byly natřeny fermežovou barvou, mechanická poškození byla vytmelena. Práce celkem stály 240 zl.[38]

Další opravy mariánské statue byly plánovány za 2. světové války, k jejich uskutečnění však nedošlo.[39] O žádné další opravě se písemné zprávy nezmiňují. V r. 1990 byla pořízena nová svatozář.

JIČÍN

Neznámý autor, sousoší Nejsvětější Trojice, 40. léta 18. století (?), pískovec.

Nejstarší dochovaná zmínka o pomníku je z roku 1836, kdy sousoší stálo ještě in situ a zdobilo Valdické předměstí. Ze zprávy vyplývá, že žezlo v ruce Boha Otce, kříž na klíně Krista a svatozář holubice (Ducha Svatého) byly pozlaceny.[40] V roce 1875 rozhodla městská

rada o postavení nové, 14 stop široké kašny v bezprostřední blízkosti sousoší. Tento záměr se však neobešel bez posunu trojičního pomníku. Práce byly provedeny o rok později za celkovou sumu 650 zl. Přitom samotné přemístění představovalo zanedbatelnou položku.[41] Kašna byla zrušena v roce 1912, kdy v Jičíně dochází k výstavbě městského vodovodu.[42] Dne 17. listopadu 1919 rozhoduje městská rada o novém přemístění sousoší Nejsv. Trojice, tentokrát až na prostranství mezi kostelem sv. Jakuba a místním zámkem.[43] V roce 1920 dochází tedy znovu k přesunu pomníku, a to do rohu mezi spojovací chodbu zámku a kostelní stavbu.[44] Uplyne dvacet let a opět se jedná o demontáži a transferu trojiční statue. V květnu 1941 je skutečně baldachýn se sousoším s definitivní platností přemístěn před střední pilíř mostu se spojovací chodbou. Restaurátorské práce prováděl tehdy sochař Karel Stuchlík[45] a transfer pravděpodobně stavební firma Antonína Holečka.[46] Pokud se týká sochařské kompozice celého pomníku, zdá se, že ta byla do jisté míry odvozena z rozvrhu statue s Nejsvětější Trojicí z roku 1720 od M. B. Brauna ve Stanovicích.[47] Nicméně v případě jičínského sousoší jde o dílo přibližně o dvě desetiletí mladší. Soudobé kamenné bloky baldachýnového podstavce však připomínají výtvarný materiál pocházející z lomu v Podhorním Újezdu, těžený zde na rozhraní 19. a 20. století. Nelze vyloučit možnost, že postament byl reprodukován během kamenických prací prováděných firmou John a Stýblo z Podhorního Újezda v roce 1876. Nasvědčoval by tomu i poměrně vysoký náklad 650 zl., zaplacený za zhotovení kašny v blízkosti sousoší. Otázkou však zůstává také dochovaná míra autentičnosti vrcholové figurální skupiny soch, u níž můžeme předpokládat přinejmenším historickou, příliš razantně provedenou očistu povrchu kamenných bloků.

KACÁKOVA LHOTA

Návrh figury Mořic Černil, realizace dílny hořické kamenické školy, sloup se sochou Panny Marie, 1907 (osazení), 1896–1897 (výroba), pískovec.

Postavení mariánského sloupu souvisí se stavbou tamní školy. Na sklonku roku 1906 se obecní úřad rozhodl požádat c. k. odbornou školu sochařskou a kamenickou v Hořicích o přenechání sochy Panny Marie, která tam byla již dříve zhotovena. Hořická škola se obrátila se žádostí o schválení akce na ministerstvo kultu a vyučování. To povolilo, aby socha Panny Marie se dvěma schody byla za částku 400 K přenechána obci.[48]

Socha byla postavena 24. května 1907 a vysvěcena 11. srpna téhož roku. Na její zřízení přispělo finančně osmnáct občanů, kteří celkem věnovali částku 464 K.[49]

KOPIDLNO

Martin Ignác Jelínek (?), sousoší Panny Marie, sv. Josefa s Ježíškem a sv. Jana Nepomuckého, čtyřicátá až padesátá léta 18. století, pískovec, rejstř. č. 1218, na podstavci v čele reliéfy: vlevo sv. Šebestián, uprostřed: sv. Maří Magdaléna, vpravo: sv. Roch; na horním kamenném bloku podstavce pod sochou P. Marie nápis: *S. MARIA ORA P. N.*, na podnoži pod sochou sv. Josefa: *S.IOSEPHUS*, na podnoži sochy sv. Jana Nepomuckého: *S. IOANES NE:*.

V nejstarším popise statue z roku 1837 nalézáme zmínku o opravě sousoší, uskutečněné údajně v roce 1811. Na podstavci kromě uvedených nápisů byl ještě písemný dodatek: *RENOVATUM A. D. 1811.*[50] Z popisu sousoší vyplývá zajímavá skutečnost, že totiž sochy P. Marie, sv. Josefa s Ježíškem i sv. Jana Nepomuckého byly natřeny *nebesky modrou*

fermežovou barvou.[51] Další záznam o pomníku se zachoval až z r. 1884, kdy městská obec požádala o dobrozdání sochaře Suchardu z Nové Paky k chystanému transferu a opravě mariánské statue.[52] V následujícím roce skutečně došlo k přemístění sousoší *od poštovního domu čís. 54 pí Dvořákové* do středu kopidlnského náměstí. Transfer i opravu provedl Antonín Sucharda za 500 zl. Při této příležitosti dal místní farář natříti fermežovou barvou i další sochařská díla v Kopidlně (sv. Josefa, sv. Jana Ev., sv. Barbory a tři sochy na hřbitově) za částku 32 zl.[53] V *Uměleckých památkách Čech* je vznik statue datován do roku 1720.[54] Toto datum však není podloženo archivními dokumenty. Je zřejmě převzato z publikace vzniklé v r. 1941.[55] Sochy sv. Josefa s Ježíškem, Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého výtvarnou formou, uměleckým projevem neodpovídají sochařským pracím českých mistrů dvacátých let 18. století.[56] Na základě uměleckohistorického rozboru a četných komparací s jelínkovskými sochařskými pracemi v Mnichově Hradišti, Mladé Boleslavi, Sobotce, Jičíněvsi, Kosmonosech, Horním Bousově a v dalších obcích lze figurální výzdobu kopidlnské statue připsat Martinu Ignáci Jelínkovi a datovat ji čtyřicátými až padesátými léty 18. století. Pokud se týká dolní široké a značně hmotné části postamentu sousoší, která stylově neodpovídá zachovaným původním podnožím jednotlivých soch, není vyloučeno, že vznikla při zmíněném transferu pomníku a byla tedy navržena a provedena Ant. Suchardou. Otázkou zůstává ještě autorství tří reliéfů do soklu vsazených. Výtvarným projevem působí dojmem starších prací, než z let 1884–1885. Původně ovšem zdobily sokl reliéfy: vlevo sv. Šebestiána, uprostřed sv. Václava a vpravo sv. Floriána.[57] Konečně i umělecký projev je v jejich případě více poplatný sochařské tvorbě 18. a 19. století. V letech 1971–1975 restauroval sousoší spolu s dalšími kopidlnskými sochami akad. sochař Jan Černý z Prahy s manželkou.[58]

KOST

Martin Jelínek st.(?), sloup se sochou sv. Václava, první čtvrtina 18. století, pískovec. Na podstavci nápisy – v čele: *Svatý Václave oroduj a bojuj za nás,* vlevo: *Od panování kacířů vysvoboď nás,* vpravo: *Aby nás od nepřátel osvoboditi ráčil, Tě prosíme, oslyš nás,* na odvrácené stěně: *Obnovený léta Páně 1742.*

Letopočet 1742 je nejstarším faktickým údajem, vztahujícím se ke kostecké statui. Další zpráva pochází až z roku 1856, kdy je sloup se sv. Václavem zaznamenán v seznamu soch libošovické farnosti.[59] O dva roky později dochází k restauraci sochařského díla na náklady sládka Jana Veselého. Z historického záznamu pak vyplývá, že socha sv. Václava a s ní i další kostecká skulptura sv. Jana Nepomuckého (z roku 1728 od Josefa Jiřího Jelínka) byla oštafírována a (pravděpodobně pouze v dekorativních detailech) pozlacena.[60] Také během restaurace v roce 1892, uskutečněné nákladem kostecké vrchnosti za správce Karla Krámského, byla svatováclavská socha opatřena povrchovým malířským pojednáním.[61] Další informace o opravě statue pochází až z roku 1972. Podle restaurátorské zprávy, vypracované akad. sochařem Ladislavem Novákem, byla před zahájením restaurátorských prací ohrožena stabilita sloupu, pomník byl poznamenán řadou mechanických defektů jak v partiích figury, tak v detailech architektury. Restaurátor provedl zpevnění základu, chybějící části doplnil, poškozená místa vytmelil, statui zbavil vegetace, kamenné bloky konzervoval a na povrchu barevně sjednotil.[62] Na základě uměleckohistorické analýzy byla již dříve vyslovena domněnka, že v případě svatováclavského sloupu pod hradem Kost jde o práci Martina Jelínka st. (1674–1750).[63]

LIBÁŇ

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1738(?), pískovec, rejstř. č. 1241, na podstavci vpředu nápis (zřejmě nepůvodní): *Postawená Leta 1738.*

O libáňském mariánském sloupu existuje velmi málo písemných pramenů. Žádný se nevztahuje k jeho vzniku. V r. 1841 byla památka opravena, *socha ... zcela vyštafírována v bledězeleném tónu, koruna z hvězd, lilie a had na ní byly pozlaceny.* Práce stály 10 zl. konv. měny.[64] Další oprava byla provedena v r. 1888.[65]

MILETÍN

Dílenský spolupracovník M. B. Brauna(?), sloup se sochou Panny Marie, 1735, pískovec, rejstř. č. 1265; na podstavci nápisy – v čele: *Zřízeno prací br. Braunů r. 1735 péčí měšťanů miletínských;* vpravo: *Vichřicí sříceno 1. ledna 1908 znova postaveno téhož roku prací Jar. Hátle a Fr. Vejse z Hořic příspěvky dobrodinců.*

Podle dochovaných pramenů dala městská rada v Miletíně postavit mariánský sloup v r. 1735 na místě, kde až dosud stával pranýř.[66] Autora statue archivní prameny sice neuvádějí, ale je pravděpodobné, že jím byl některý ze spolupracovníků M. B. Brauna. Náklady na postavení sloupu hradila společně obec, farář, hrabě Fridrich z Oppersdorfu a drobní dobrodinci. V roce 1796 opravil statui malíř František Russ z Litic za 30 zl.[67] Podle staré tradice došlo však k renovaci sloupu již v r. 1776, snad některým z členů sochařské rodiny Hájků.[68] Zpráva z roku 1836 svědčí, že původní sloup vznikl v době kolem r. 1625, byl však poražen a přelomen při bouři a nahrazen v roce 1735 novou statuí.[69] Další opravu připomínal dnes již neexistující nápis na podstavci: *Obnovena 1862 snahou divadelních ochotníků od Fr. Koláře.*[70] V roce 1892 byla podle zprávy tehdejšího faráře Filipa Šubrta *socha očištěna, sloup nově natřen, zábradlí opraveno...*[71] Nicméně již o devět let později (1901) následují další renovační zásahy. 1. ledna 1908 poškodila sloup bouře. Během opravy, která skončila 12. září téhož roku, byl pořízen nový dřík sloupu, socha důkladně opravena a vše včetně zábradlí sestaveno na novém základě.[72] V roce 1935, kdy uplynulo 200 let od postavení statue, byla socha P. Marie pozlacena.[73] K poslední restauraci této sochařské památky došlo v r. 1990. Provedli ji akad. sochař Jiří Kašpar a kameník Ivan Nosek, kteří objevili a konzervovali fragmenty historických malířských adjustací povrchu kamenosochařských bloků.[74] Autenticita statue, dochovaná míra původnosti, utrpěla během existence památky značné ztráty, způsobené nejenom klimatickými vlivy, ale především necitlivými zásahy historických restaurátorů.

MLÁZOVICE

Antonín Cechner (návrh), dílny hořické kamenické školy (realizace), sloup se sochou Panny Marie, 1901, pískovec, rejstř. č. 1275, na podstavci vpředu: *Panno Maria Uzdravení nemocných oroduj za nás!* Na podstavci vzadu: *Dle návrhu arch. A. Cechnera provedeno r. 1901 a věnováno c. k. odbornou školou v Hořicích.*

Prvním datem, týkajícím se historie sloupu, je zápis ze zasedání obecního zastupitelstva, konaného dne 30. listopadu 1896, kde se rozhodlo podat žádost kamenické škole v Hořicích, aby vypracovala přiměřenou sochu na náměstí.[75] Oficiální žádost však byla podána až 3. listopadu 1898. Škola ji spolu se skicou sloupu poslala c. k. ministerstvu kultu

Nová Paka. Mariánský sloup z roku 1716. (Snímek archiv PÚ Pardubice.)

a vyučování ke schválení. To celou věc schválilo s tím, že obec má platit pouze kámen.[76] V letech 1899–1900 se ve školní dílně na sloupu pilně pracovalo.[77] V létě r. 1901 osazoval kamenický mistr Fr. Kvasnička stupně pod sochu. Sloup s figurou byl osazen žáky kamenické školy, vedenými učitelem J. Šolcem, na přelomu června a července.[78] Do roku 1902 se táhla jednání o zaplacení nákladů na pořízení sloupu. Výše uvedené ministerstvo nakonec snížilo obci částku, kterou měla zaplatit za materiál, na polovinu.[79]

Jediná dosavadní oprava sloupu proběhla v r. 1987. Realizovala ji střední odborná škola kamenická v Hořicích zdarma, materiál platil farní úřad Lázně Bělohrad.[80]

NOVÁ PAKA

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, na balustrádě sochy sv. Šebestiána, sv. Jana Nepomuckého, sv. Jana Evangelisty, sv. Rocha, 1716, pískovec, rejstř. č. 1292, na podstavci vpředu reliéf s Ukřižovaným Kristem a nápis: *Ex voto Anno 1716.*

K dějinám mariánského sloupu v Nové Pace neexistují téměř písemné prameny. Jeho vznik dokládá pouze nápis na podstavci. Také o případných opravách se nedochovaly téměř žádné zprávy. Jedna z nich proběhla v r. 1902,[81] další někdy v letech 1968–1969.[82]

PECKA

František Petrš, sloup se sochou Panny Marie, na balustrádě sochy sv. Jana Nepomuckého, sv. Josefa, sv. Barbory, sv. Floriána, sv. Václava, sv. Víta, sv. Šebestiána, sv. Kateřiny, 1720, pískovec, rejstř. č. 1313. Na podstavci nahoře vpředu nápis: *honorI Del parae VIrgInIs aC sanCtorVm gLorIae InnoVata sub Parocho Joe. Jos. Donth;* na podstavci vzadu: *nuMIne DuCe atVe VIrIs VIrtutI InsertIs CunCta. Exornata larga hujus urbis Praepositi manu Iosephi DRESSLER Augusti a Kühn;* dole vpředu: *RENOVATA ANNO 1891. 1941.*

První mariánský sloup na náměstí městečka Pecky byl postaven v r. 1701.[83] Šlo o dřevěný sloup s dřevěnou sochou Panny Marie, stojící na kamenném podstavci. V r. 1720 byla tehdy již značně zchátralá dřevěná statue nahrazena kamennou, dochovanou dodnes. Autorem sloupu je podle dochovaných pramenů František Petrš z Dobrovice na Mladoboleslavsku. Za figury bylo zaplaceno 124 zl., za práce zednické, kamenické a další celkem 115 zl. 2 kr.[84] První doložená oprava sloupu proběhla r. 1772.[85] Další následovala v r. 1802. Sousoší mělo tehdy porušené základy, naklánělo se. Zabezpečení si vyžádalo celkem 33 zl. 57 kr.[86] O opravě r. 1822, kterou prováděl peckovský sochař Josef Kühn, nás informuje nápis na podstavci. O tom, že sloupu byla i nadále věnována pozornost, svědčí i další nápis na podstavci, dokumentující opravu r. 1891. Podstatně více zpráv se dochovalo o opravě provedené r. 1921. V květnu t. r. byly totiž vandaly poškozeny 4 sochy,[87] stojící na balustrádě, která sama byla téměř z poloviny demolována. Provizorní oprava byla svěřena místnímu sochaři Fr. Tauchmannovi, který za ni účtoval 200 K.[88] K důkladnému restaurování došlo r. 1941. Prováděl je kamenosochař Václav Kindl z Ostroměře.[89] Další restaurování proběhlo v r. 1976 a realizoval je akad. sochař Jan Černý z Prahy.[90]

SOBČICE

Neznámý epigon pražských Brokoffů, sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého, 1714, pískovec, rejstř. č. 1377; na podstavci nápisy – vlevo: *Obnoveno nákladem divadelních ochotníků v Sobčicích r. 1889;* v čele: *Dal mu Pán kněžstwj w lidu a blahoslaweného geg učinil w slawě;* na odvrácené stěně: *Renovatum 1843.*

O vzniku sloupu se dozvídáme ze zprávy hořického děkana P. Václava Víta Krnovského královéhradecké biskupské konzistoři ze dne 27. října 1715, kde je též mimo jiné zmínka o postavení statue sv. Jana Nepomuckého na veřejné cestě k Sobčicím v roce 1714.[91] O opravách sobčického svatojánského sloupu nás informují pouze nápisy na soklu památky. Pozoruhodná je zde však postava světce, její sochařský rozvrh je prakticky totožný s rauchmillerovskou kompozicí sochy sv. Jana Nepomuckého z roku 1683 od Jana Brokoffa a Wolffa Hieronyma Heroldta na Karlově mostě v Praze.

SOBOTKA

Martin Ignác Jelínek, sousoší Panny Marie, sv. Jana Nepomuckého, sv. Václava, sv. Vojtěcha a sv. Prokopa, 1742–1746, pískovec z lomu v okolí Libošovic, rejstř. č. 1387; na masivním kubusu podstavce reliéfy: v čele sv. Maří Magdaléna, vlevo: sv. František Xaverský, vpravo: sv. František z Pauly, na odvrácené stěně: sv. Rosálie; pod reliéfy dole na rámových lištách nápisy: *S:MAGDALENA* a o něco níže vpravo: *AR; S.F.XAVERIVS*

a o něco níže vpravo: *P.F.Z.; S.F.DE PAVLA* a o něco níže vpravo: *P.F.K.; S.ROSARIA* a o něco níže vlevo: *M:G:* (Martin Gelinek) a vpravo: *M:D:* (Matěj Doškář) a pod jménem světice uprostřed: *1745.*

V případě soboteckého sousoší máme k dispozici vzácný archivní materiál, který nás podrobně informuje o financování a postupu prací na stavbě statue uprostřed náměstí v letech 1742–1746, o sumách vyplacených kosmonoskému sochaři Martinu Jelínkovi, jeho kamenickému pomocníkovi Matěji Doškářovi a na závěr štafíru města Jičína Matěji Rostovi.[92] Z dokumentu čerpáme ještě řadu dalších nemálo zásadních poznatků. Například, že Martinu Jelínkovi tu pomáhal ještě *oučedník*, že kámen na stavbu statue byl těžen z lomu nedaleko Libošovic, že povrch celého pomníku byl dvakrát natřen lněným olejem a že závěrem byla statue ještě štafírována. Vcelku bylo mariánské sousoší pořízeno za sumu 313 zl. 46 kr. 3 d. Na žádost purkmistra o povolení stavby odpověděla pražská konzistoř souhlasem s podmínkou, že obec se zaváže udržovat pomník na vlastní náklad v dobrém stavu.[93] Další zprávy pocházejí však až z XIX. století. V roce 1824 bylo sousoší natřeno fermežovou barvou.[94] Následuje oprava v letech 1856–1857, za niž bylo vydáno 240 zl. konv. měny.[95] Tehdy došlo kolem statue k zhotovení litinového zábradlí, které bylo na povrchu zeleně natřeno. V roce 1886 opravuje statui pozlacovač Stoklasa.[96] Po delší odmlce se seznamujeme s problematikou záchrany soboteckého sousoší až ze zprávy z roku 1929, kdy si místní obec stěžuje na nepříznivé pohledové působení nátěru mastnou barvou na povrchu kamenných bloků statue a požaduje na Státním památkovém úřadě recept na odstranění tohoto defektu.[97] V roce 1937 byla obnovena železná mříž kolem statue.[98] Na počátku čtyřicátých let XX. století zahajuje městský úřad v Sobotce jednání s pražským sochařem Karlem Zentnerem o příští opravě mariánského sousoší. K restaurátorským pracím však dochází až v roce 1942 a jsou provedeny za částku 4.300 K.[99] K poslední, pouze dílčí restauraci (soch sv. Václava a sv. Prokopa) dochází v roce 1987. Autorem restaurátorských zásahů je akad. sochař Jiří Kašpar z Prahy. O sobotecké statui existuje kromě četných citovaných archivních zpráv i poměrně obsáhlá literatura.[100]

Pecka. Mariánský sloup na náměstí z roku 1720. (Snímek archiv SÚPP Praha, kolem roku 1900.)

Sobčice. Svatojánský sloup, detail světce z roku 1714. (Snímek PÚ Pardubice, M. Kolegar.)

Sobotka. Mariánská statue z let 1742-1746 od Martina Ignáce Jelínka. (Snímek M. Suchomel.)

STARÉ HRADY

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1731, pískovec. Na podstavci reliéfy: vlevo sv. Jan Nep., v čele sv. Anna vyučující P. Marii, vpravo sv. Josef s Ježíškem, vzadu Zvěstování P. Marie, a nápisy: *Beatae Mariae pVro honorI apponI CVraVIt Ioannes RIDL hortVLanVs ALLtenbVrgensIs statVaM hanC VIatorIbVs VeneratIonI DeponIt; Ipso festo DesponsatIonIs beatae VIrgInIs VIgesIMa tertIa IanVarII proCessIonaLIter LibanIo VenIt pater Ioannes IgnatIVs SteLLa et statVaM hanC beneDIXIt; LaVDetVr ItaqVe IesVs In saeCVLa seMper et InfInIte; GLorIa In eXceLsIs Deo et In terra paX hoMInIbVs.*

Chronogramy nápisů na podstavci dávají šestkrát se opakující letopočet 1731. Vyplývá z nich, že sochu dal postavit starohradský zahradník (tj. zahradník šlikovské vrchnosti v místním zámku) Jan Ridl a že ji benedikoval libáňský farář Jan Ignác Stella 23. ledna 1731. Písemné prameny nás informují o jediné opravě sochy, k níž došlo r. 1841, kdy byla socha přemalována.[101]

STARÉ MÍSTO

Jan Sucharda, sloup se sochou Panny Marie, 1830, pískovec. Na podstavci vpředu dnes nečitelný nápis (podle popisu z r. 1836): *Welebj duše má Hospodina a plesá duch můg w Bohu Spasiteli mém. Matko Spasitele, orodug za nás! Léta Páně 1830.* Na podstavci vzadu: *Nákladem počestných obywatelů zdegssich. Zhotoweno od Ja. Suchardy řezbáře z Paky a Ja. Jozefa kamenjka z Wogic.*

Podle nápisů na podstavci dala sloup postavit obec r. 1830; jejími autory byli sochař Jan Sucharda ze Staré Paky a kameník Jan Josef z Vojic. Tíž autoři zhotovili v obci téhož roku i sochu sv. Floriána. K posvěcení obou soch došlo až r. 1831.[102]

V soupise soch ostruženské farnosti z r. 1836 je uvedeno, že *figura je vhodně štafírována, zbytek je natřen bledězelenou fermežovou barvou; kolem dokola je jeden kamenný stupeň a dřevěná, černě natřená mříž.*[103] Obdobné údaje má i soupis z r. 1837.[104]

Opravena byla socha v r. 1874. Pamětní kniha ostruženské fary o tom píše: *Dolení podstavec byl znamenitě zvýšen, čímž celá socha příjemnějšího vzhledu nabyla; figura Rodičky Boží od Jos. Stoklasy, pozlacovače z Jičína, dobře pozlacena; koule, na níž Matka Boží stojí, natřena modrou, ostatní podstavec a kulatý sloup temně zelenou barvou. Oprava stála 65 zl. r. č.*[105]

K další opravě došlo r. 1931. Stála 685 Kč a podle pamětní knihy ostruženské farnosti ji provedl J. Stuchlík z Jičína;[106] podle dochované kvitance však sochu opravil Otto Kobrle z Jičína.[107]

STŘEVAČ

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1754, pískovec, rejstř. č. 1403. Na podstavci: *A. 1754.*

Sloup postavila roku 1754 střevačská obec.[108] O žádné pozdější opravě sloupu nás písemné prameny nezpravují.

ŠTĚPANICE

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého, 1753, pískovec. Na podstavci v čele: *Beato Ioannl NepoMVCeno tVtorl sVo eXtrVXIt DeVotIo StlepanICensIs* a letopočet: *1753.*

Podle soupisu soch úbislavické farnosti z roku 1836 postavily sochu r. 1753 obce Zboží, Štěpanice a Chloumek,[109] podle dalšího soupisu z r. 1837 však jen obec štěpanická,[110] což odpovídá i nápisu na podstavci.

VALDICE

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého, 1698, pískovec, rejstř. č. 1425, na podstavci pod sloupem v čele nápis: *HONORI SANCTI NEPOMVCENI POENITENTIVM ET FAMA PERICLITANTIVM PATRONI CARTVSIA WALDICENSIS POSVIT MDCXCVIII;* na stěnách tří sloupků balustrády v čele pomníku nápisy – na sloupku vlevo: *DOCTOR*

CONFESSOR MARTYR, na sloupku uprostřed: *DIVE IOANNES NEPOMVCENE,* na sloupku vpravo: *VIRGO ATQVE PATRONE,* na lištovém okraji kašny pod balustrádou v čele nápis: *CONTERE COR DVRVM FAMAM DEFENDE CLIENTVM.*

O vzniku statue nás informuje pouze datování na postamentu sloupu. Následuje víc jak dvěstěletá absence jakýchkoli zmínek o valdické statui. První dochovaná zpráva, týkající se svatojánského sloupu, pochází až z roku 1902, kdy byla projednávána na schůzi okresního výboru nabídka Františka Jakubce ze Železnice na zhotovení zabezpečovacího tarasu za 130,88 K; taras byl poté vskutku zhotoven.[111] Další zprávy pocházejí z roku 1924. Vyplývá z nich pozoruhodné zjištění, že původní hlava postavy sv. Jana Nepomuckého byla již několikrát (snad třikrát) rekonstruována. Po poslední devastaci dne 17. prosince 1923, o jejímž původci se zprávy rozcházejí (člověk nebo klimatické vlivy?), restauroval sochu ve 2. čtvrtině roku 1924 pan Stuchlík z Jičína.[112] Pochybnosti o autenticitě sochy ostatně vyslovuje již A. Martínek v roce 1909.[113] Ať již jde o práci zčásti nebo zcela nepůvodní, zdá se, že zachovává autentickou sochařskou kompozici, vytvořenou podle rauchmillerovsko-brokoffovských vzorů. Řada zpráv je dále k dispozici z roku 1940. Většina z nich se týká projektu nové silnice a přemístění pomníku mimo její dosah.[114] O provedení transferu se tehdy ucházeli J. Vinecký a J. Kracík, oba z Jičína. A. Martínek doporučoval ve svém dopise Památkovému úřadu sochaře Stuchlíka.[115] Objednávku na demontáž, transfer a restauraci statue na novém místě získala nakonec nižším rozpočtem a potvrzením programu Památ-

Valdice. Svatojánský sloup z roku 1698. (Snímek PÚ Pardubice, M. Kolegar.)

Veliš. Statue sv. Václava z roku 1783, dílna kosmonoských Jelínků. (Snímek M. Suchomel.)

kovým úřadem v Praze firma J. Vinecký.[116] Po těchto zprávách následuje opět dlouhá odmlka. Teprve od roku 1976 nás informuje korespondence mezi MNV Valdice a ONV Jičín, do které se zapojuje i KSSPPOP v Pardubicích, o postupném chátrání a dezolátním stavu svatojánského pomníku. V roce 1986 jsou konečně zahájeny záchranné práce a celá restaurace dokončena o šest let později akad. sochařem Radkem Plachtou z Prahy.[117]

VELIŠ

Neznámý autor z okruhu kosmonoských Jelínků, sloup se sochou sv. Václava, 1783, pískovec, teprve v roce 1993 navržen na zapsání do Ústředního seznamu kulturních památek, na podstavci reliéfy – v čele: sv. Jan Nepomucký, vlevo: sv. Josef, vpravo: sv. Isidor (?), vzadu na dolním kamenném bloku: *1783.*

K postavení svatováclavského sloupu se vztahuje zpráva, kterou obsahuje protokol ze zasedání královéhradecké biskupské konzistoře z roku 1783, kdy byla projednávána žádost velišského děkana o povolení benedikovat kamennou sochu. Konzistoř si nejprve vyžádala

Zboží. Detail sloupu se sochou Panny Marie z roku 1753. (Snímek archiv PÚ Pardubice.)

potvrzení od obce, že bude sochu udržovat v pořádku.[118] Na základě tohoto ujištění vrchnostenské kanceláře bylo dne 19. srpna 1783 konzistoří uděleno *povolení zřídit ve vsi Veliši u studánky kamennou sochu ke cti sv. Václava a benedikovat ji ritem v Církvi obvyklým.*[119]

Další zmínku o sloupu se sochou sv. Václava najdeme v seznamu statuí velišské farnosti z roku 1880. Z informace vyplývá, že celá postava světce byla tehdy na povrchu pozlacena.[120] O zlacení sošky se ostatně zmiňuje ještě v roce 1909 A. Martínek.[121]

VELIŠ

Neznámý autor, pylon se sochou Panny Marie, 1831–1833, pískovec těžený v okolí Hořic, teprve v roce 1993 navržen na zapsání do Ústředního seznamu kulturních památek; na horním bloku vysokého postamentu v čele reliéf postavy sv. Josefa, pod ním nápisy:

Orodug za nás Swata Bozj rodičko (původní písmo); *TVOJE SVATÁ MOCNÁ DLAŇ CELOU NAŠI OBEC CHRAŇ!* (mladší písmo); na odvrácené stěně podstavce nápisy: *Zřízeno roku 1833* (staré písmo); *TATO SOCHA PANNY MARIE OBNOVENA V JUBILEJNÍM SVATÉM ROCE 1933;* na levém zadním sloupku s vázou balustrádového oplocení pomníku nápis: *Postaveno Roku 1833, Obnoveno L. P. 1933.*

O postavení mariánské statue se dozvídáme z listu velišského děkana P. Josefa Stránského královéhradecké biskupské konzistoři ze dne 9. srpna 1831, v němž žádá o církevní benedikci sochy. Písemný souhlas konzistoře pochází ze dne 18. srpna 1831.[122] Vlastní kamenné bloky statue jsou však na dvou místech datovány starými nápisy do roku 1833. Další zmínku o soše P. Marie nacházíme v seznamu soch velišské farnosti z doby kolem r. 1880, kde je popsána jako *velká socha P. Marie, zábradlím opatřená, pozlacená a zábradlí oštafírováno.*[123] Soše věnuje pozornost také publikace A. Martínka z roku 1909, kde ovšem jeden z původních nápisů (na odvrácené straně pylonu) je následovně citován: *Zrjzeno roku 1831.*[124] Zůstává tedy otázkou autentičnost datace, dochované dnes na kamenném bloku statue. O opravě pomníku v třicátých letech nás informuje zápis o schůzi obecního zastupitelstva ze dne 13. července 1933, kdy byla projednávána žádost velišského faráře P. Václava Jančíka o uhrazení části nákladu za restaurování sochy P. Marie. Obec poskytla na tuto záchrannou akci 300 Kč.[125]

VRCHOVINA

Václav Rulff, sousoší Nejsvětější Trojice, 1753, pískovec. Na podstavci letopočet 1753 a nápisy: *Obnoveno nákladem Václava Fejfara roku 1863* a *Obnoveno nákladem Josefa Grohy a jeho manželky roku 1901.*

Josef V. a Jana Scheybalovi určili jako autora této sochy z r. 1753 Václava Rulffa, pro nějž je charakteristický svérázný asymetrický rokokový dekor na jeho podstavcích.[126] O opravách sochy v letech 1863 a 1901 nás informují jen nápisy na podstavci.

VYSOKÉ VESELÍ

Václav Bydžovský, sloup se sochou Panny Marie, 1868–1869, pískovec. Na podstavci nápisy: *Nákladem zdejší obce 1869. Obnovena 1898. Obnoveno 1926. V. Bydžovský; Všechna jsi krásná a poškvrny není na tobě. Píseň Šal. 4.7. Maria bez hříchu prvotního počatá. Oroduj za nás! TransLatIo statVae e foro oppIDI prope portaM eCCLeslae Laete refaCta; CoLLOsVs gLorIosVs Deo MarIaeqVe reConstrVCtVs.*

Do r. 1868 stála na náměstí ve Vysokém Veselí socha Matky Boží Bolestné.[127] 11. října 1868 zadala obec sochaři z Nového Bydžova Václavu Bydžovskému za 680 zl. rak. čísla zhotovení nové mariánské sochy se sochami sv. Cyrila a Metoděje (zřejmě ohlas nastávajících svatocyrilských oslav v roce 1869), Vojtěcha a Prokopa se štafírováním i zlacením, a to podle *hořického plánu.*[128] O tom, kdo byl autorem onoho *hořického plánu* či *výkresu hořického,* podle kterého měl Bydžovský sochu udělat, nás prameny nezpravují. V červnu 1869 bylo definitivně rozhodnuto, že socha bude pozlacena, za což dostal Bydžovský dalších 140 zl.[129] 18. července 1869 byla socha posvěcena.[130]

R. 1898 *dekorační malíř* Emanuel Fousek opětně sochu Panny Marie pozlatil, na sochách ostatních světců pozlatil *jen ty ozdoby, co jsou vidět, že zlaceny byly*, natřel podstavec

barvou a opravil uražené části.[131] V r. 1926 opravil sochy a natřel barvou kameník Antonín Mejstřík z Nechanic.[132]

Na přelomu let 1958 a 1959 byl mariánský sloup na náměstí rozebrán a převezen ke kostelu, kde zůstal rozebraný ležet až do r. 1977. Obnoven byl zásluhou jediného člověka, totiž místního duchovního správce P. Antonína Koukala, jenž zcela sám vykopal na farní zahradě (obnova sloupu na náměstí nebyla povolena) potřebné základy a rovněž sám tento masivní sloup postavil a očistil, takže mohl být 14. srpna 1977 slavnostně odhalen a vysvěcen.[133]

ZBOŽÍ

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1753, pískovec, rejstř. č. 1443. Na malém soklu v čele reliéf Adama a Evy, na dolním velkém soklu v čele reliéf Nejsvětější Trojice, pod ním nápis: *Ke cti a chvále Dceři Boha Otce, Matce Boha Syna, Choti Ducha Svatého jest tato socha postavena od zbožných občanů zbožských. Oroduj za nás, svatá Boží Rodičko*, a letopočet: *1753*. Na dolním soklu na odvrácené straně: *Opraveno r. 1932.*

Nejstarší písemnou zprávu o zbožském sloupu nám poskytuje soupis soch úbislavické farnosti z r. 1836. Ten uvádí, že sochu postavila obec r. 1753 a že ji r. 1805 dal opravit Jan Vitvar, domkář ze Zboží čp. 28. Socha je tu popsána jako opatřená kamenným zábradlím s klekátkem a je citován tehdy ještě existující původní nápis: *Electae aeterni Patris filiae, Verbi incarnati Genitrici, Spiritusque Sancti sponsae erexit grata plebs Zbožensis 1753.*[134] Obdobné údaje podává i další soupis z r. 1837.[135]

Socha byla opravována r. 1858.[136] K další opravě došlo r. 1932; provedl ji sochař Antonín Zikeš ze Zboží a stála 900 Kč.[137]

ŽELEZNICE

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1752, pískovec, rejstř. č. 1453. Nápis na soklu v čele: *Ke Ctl a sLáWe bLahosLaWene panny Marye obeC žeLeznlCká tVto soChV obnoWltl neChaLa MDCCCXLIV;* na soklu vzadu: *Obnovena 1877.*

Mariánský sloup na náměstí v Železnici byl postaven nákladem obce r. 1752;[138] kolem sochy bylo tehdy zřízeno kamenné zábradlí se sochami sv. Jana Nepomuckého, sv. Václava, sv. Floriána a sv. Vavřince.[139]

Údajná oprava sloupu v r. 1794 se zřejmě nekonala; chronogram 1794, vyskytující se v nápise na soklu, je totiž s největší pravděpodobností mylný.[140] V roce 1803 dal rychtář Kalousek naklánějící se sochu upevnit a zároveň se sochami světců *s prozelinalou barvou a dobře zlatem ozlatit* a oštafírovat, což provedl malíř Jan František Tichý, rodák z Lomnice nad Popelkou.[141]

Popis sloupu z r. 1840 uvádí původní nápisy na soklu, znějící: *De Vote erreXlt gLorlosae VlrgInl atqVe reglnae sVae InslgnIter posVlt žeLeznltlVM anno MDCCLII* a *MarYI kráLoWně na nebe Wzaté ten sLaVp sLáWy DostaWěLa pLápoLagÍCÍ Láska obCe žeLeznlCké 1752;* kromě toho tento nápis informuje, že *celek je modravě natřen, s mnohým zlacením.*[142] O další opravě r. 1844 nás zpravuje jen letopočet na soklu. Zřejmě při této opravě bylo odstraněno kamenné zábradlí se sochami světců, jež stálo ještě r. 1840, zatímco při opravě v letech 1876–1877 již o něm není zmínky.

Jelikož hlavice sloupu během času pukla,[143] přikročilo se r. 1876 k opravě sloupu. O práci se ucházeli hořický sochař A. Myslivec a vojický sochař Alois Khun; práce byla posléze zadána Khunovi, jenž hodlal opravit zeměkouli pod sochou, zhotovit *kapitel nový* i nový silnější sloup, vše natřít a sochu pozlatit za 142 zl. 50 kr.[144] Během r. 1876 byla oprava sloupu provedena až na zlacení a barvení (fermežovou barvou), které Khun vykonal až r. 1877.[145]

V r. 1926 jičínský řezbář Stoklasa sochu na náklad farní rady pozlatil a upevnil její základ.[146] Zatím poslední oprava byla uskutečněna r. 1992. Na náklad rodiny Konečných ze Spolkové republiky Německa ji provedli akad. sochaři Michael Bílek a Bohumil Zemánek, kteří odstranili zlacení a olejové nátěry s povrchu sochy a chybějící detaily doplnili umělým kamenem.[147]

ŽELEZNICE

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého, 1718, pískovec. Nápis na podstavci: *Obnoven roku 1883.*

Nejstarší zmínkou o sloupu, stojícím nyní v polích u hřbitova, je jeho popis v pamětní knize železnické fary z r. 1840. Socha o výšce 4 stop tehdy stála na sloupu o výšce 1 sáhu a čtyřúhelném podstavci o výšce 5 stop s moderní lucernou; byl na ní vytesán letopočet 1718. Nacházela se ve Svatotrojické ulici a udržovala ji zřejmě obec, i když už nebylo známo, kdo ji postavil. V r. 1843 dala obec sochu renovovat.[148]

K další opravě sochy (a zároveň i druhé železnické svatojanské sochy, stojící dnes před muzeem) došlo r. 1883. O zadání práce se ucházel Josef Stoklasa, jenž navrhoval buď *sochu celou pozlatit a sloup s barvami* za 50 zl., anebo *sochu sv. Jana jen částečně zlatit, ostatní vše s barvami štafírovat* za 25 zl.[149] Druhým uchazečem byl vojický sochař Alois Khun, jenž si počítal *za vyzlacení celé sochy a řádné natření podstavce dobrou fermežovou barvou* 46 zl., anebo byl ochoten *sochu jen částečně zlatit, ostatní pak až na schody trvale natříti* za 22 zl.[150] Městská rada svěřila práci Khunovi, a to za 22 zl.[151]

R. 1887 požádali železničtí měšťané Jan Láska a Antonín Mencl o povolení postavit na místě této svatojanské sochy novou sochu Nejsvětější Trojice;[152] povolení jim poté bylo uděleno a nová socha byla ještě téhož roku postavena.[153] Svatojanská socha byla sňata a uschována v kostele, zatímco její sloup s podstavcem byl přenesen na faru.[154] Již r. 1888 se však železnický měšťan, klempíř František Donát, nabídl, že rozebranou sochu od obce koupí. Socha mu na to byla téhož roku prodána a on ji *na sloupci zkráceném* postavil na svém pozemku u cesty k Cidlině.[155]

ŽIDOVICE

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého, 1768, pískovec, rejstř. č. 1456. na postamentu v čele v středním bloku pět šesticípých hvězd, pod nimi Karlův most; na dolním bloku letopočet: *1768.*

Předchůdcem této kamenné svatojanské sochy byla dřevěná socha téhož světce, kterou dal postavit r. 1739 místní rolník Dousek.[156] Místo této zbořené sochy byla postavena socha nová v r. 1768.[157]

R. 1845 dala obec sochu kolorovat křineckým štafírem. K r. 1862 pak pamětní kniha žlunické farnosti uvádí, že *pořízena byla kamenná socha sv. Jana Nep.* (nepůvodní?), která byla pak opravena a nově natřena po příchodu faráře F. X. Vohnouta, tj. po r. 1888.[158]

Poznámky

[1] Pod pojmem sloup se v práci rozumí monumentální památka, u níž výšková dimenze rozličně tvarované podpory je větší (vyšší) než vertikální rozměr neseného břemene (figury). Dalším kritériem výběru byla nutnost existence sochařského figurálního díla neseného sloupem. Pokud jde o správnost používání názvu *morový sloup,* v popisovaném souboru by jím mohla být pouze statue v Nové Pace. I tady však nejde o přímé určení, doložené např. písemnou zprávou, ale o atribuci založenou na výskytu figury sv. Rocha v doprovodných sochách sloupu a době vzniku sloupu. Článek vznikl zhuštěním poznatků více jak 200 stránkového elaborátu, zabývajícího se sloupy v okrese Jičín.

[2] Relativně přesnější porovnání periodicity oprav kamenných skulptur bude možné v dalších fázích projektu *Morové sloupy...,* kdy budou k dispozici rozsáhlejší číselné řady.

[3] Autoři předkládané studie nepovažují shromážděné informace za zcela vyčerpávající. Jde o počátek dlouholetého a rozsáhlejšího poznávání. Uvítají proto všechny doplňující údaje jak k uváděným památkám, tak o eventuálních dalších sloupech, dosud na Jičínsku neidentifikovaných.

[4] SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové, protokol zasedání konzistoře 1777, s. 138.

[5] Děkanský úřad Kopidlno, *Liber in quo rerum mobilium et immobilium ... consignatio facta est,* s. 169.

[6] Děkanský úřad Kopidlno, *Gedenkbuch der Kopidlner Pfarrei z r. 1836,* s. 586.

[7] Viz pozn. 5, s. 186–187.

[8] V poznámkách není uváděna základní popisová literatura. Zkratka rejstř. č. znamená rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek; tam, kde není uvedeno, nedošlo zatím k zápisu památky.

[9] Arciděkanský úřad Jičín, *Gedenkbuch der ... Wostružner Pfarre z r. 1836,* s. 384.

[10] SOkA Jičín, AF Ostružno, inv. č. 126, kart. 3.

[11] Viz pozn. 9.

[12] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 2769, sign. 971/0, kart. 703.

[13] Farní úřad Nová Paka, *Liber memorabilium localiae Auslaufensis z r. 1836,* s. 400–401.

[14] SOkA Jičín, AF Úbislavice, inv. č. 319, kart. 16.

[15] Viz pozn. 13, s. 401.

[16] SÚA Praha, Státní památková správa (dále: SPS), kart. 110.

[17] Informace ředitele Podkrkonošského muzea v Nové Pace Miroslava Bařiny.

[18] SÚA Praha, Josefský katastr, inv. č. 1126, č. 152.

[19] Farní úřad Železnice, *Liber memorabilium parochiae Radimensis = Gedenkbuch für die Pfarre Radim z r. 1841,* fol. 211r.

[20] Restaurátorská zpráva uložena na referátu kultury okresního úřadu Jičín.

[21] SOkA Jičín, AM Hořice, kn. 7, fol. 43v.

[22] Josef Richtera se narodil jako syn myslivce Františka Richtery a jeho manželky Barbory rozené Čeřovské ve Stračově, byl pokřtěn 18. března 1794 (SObA Zámrsk, Matriky, sign. 156–2, fol. 43), v Hořicích se oženil 7. června 1830 s dvacetiletou Terezií, dcerou ševce Františka Bičiště (SObA Zámrsk, Matriky, sign. 47-11, s. 257), zemřel v Hořicích 24. července 1848 na souchotiny (SObA Zámrsk, Matriky, sign. 47-3322, s. 76). Informace o jeho díle J. V. Scheybal, J. Scheybalová: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Ústí n. L. 1985, s. 289.

[23] SOkA Jičín, AM Hořice, kn. 7, fol. 45r–46r.

[24] Děkanský úřad Hořice, pamětní zápis *Socha P. Marie na náměstí.*

[25] Městské muzeum Hořice, památní kniha II, s. 282.

[26] SOkA Jičín, AM Hořice, inv. č. 937, kart. 44.

[27] SÚA Praha, PÚ/R, kart. 20.

[28] Děkanský úřad Hořice, *Gedenkbuch für die Pfarre Hořitz,* s. 884; již uvedený pamětní zápis *Socha P. Marie na náměstí* uvádí sumu 523 K pro sochaře Černého.

[29] SÚA Praha, SPS, kart. 174.

[30] Informace akad. soch. D. Havlasové-Pátkové.

[31] SOkA Jičín, AF Markvartice, kn. 1, s. 134.

[32] Tamtéž, s. 368.

[33] Knihovna Národního muzea, rkp. VIII D 22, s. 413–414; SOkA Jičín, AM Jičín, kn. 17, fol. 182v–183r.

[34] *Korespondence jezuitů provincie české z let 1584–1770,* ed. Václav Schulz. Praha 1900, s. 187–189.

[35] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 570, kart. 87; kn. 255, fol. 245r–246r.

[36] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 464, kart. 28; inv. č. 575, kart. 89.

[37] Uvádí ji dr. F. Kaska: *Historie jičínských soch.* Český ráj, *3,* 1935, č. 1, s. 5.

[38] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 2769, sign. 971/0, kart. 703.

[39] SÚA Praha, SPS, kart. 218.

[40] Arciděkanský úřad Jičín, *Chronica seu Liber memorabilium... decanatus Giczinensis z r. 1836,* s. 439.

[41] SOkA Jičín, AM Jičín, kn. 255, fol. 326r; inv. č. 2782, sign. 974/5, kart. 703.

[42] Tamtéž.

[43] SOkA Jičín, AM Jičín, kn. 302.

[44] SOkA Jičín, AM Jičín, kn. 303, zápis z 6. 12. 1919; kn. 272, s. 302.

[45] SOkA Jičín, AM Jičín, kn. 264, s. XVI.68. K historii této statue také F. Kaska: *Historie jičínských soch.*

Český ráj, *3,* 1935, č. 7–8, s. 4–5, a další zprávy v časopise Český ráj, *8,* 1940, č. 6–7, s. 105; *9,* 1941, č. 1, s. 14; č. 2–3, s. 39; č. 6–7, s. 108; č. 8, s. 131. Viz též J. Mencl: *Historická topografie města Jičína.* Sborník musejního spolku v Jičíně, *6,* 1940, s. 342–343.

46 SOkA Jičín, AM Jičín, kn. 287, s. 53.

47 Toto braunovské sochařské dílo bývá mylně v literatuře označováno jako socha Krista-Salvatora (*Umělecké památky Čech.* Sv. 3. Praha 1980, s. 398), ve skutečnosti však jde o unikátní sochařskou kompozici sousoší Nejsvětější Trojice.

48 SOkA Jičín, Vyšší průmyslová škola sochařská a kamenická v Hořicích, inv. č. 947, kart. 33, č. 2507/1906. O autorovi sochy tamtéž, kn. 677, 678.

49 Obecní úřad Kacákova Lhota, *Pamětní kniha obce Lhoty Kacákovy,* podle sdělení Jaromíra Gottlieba.

50 Děkanský úřad Kopidlno, *Liber in quo rerum mobilium et immobilium ... consignatio facta est,* s. 176–178.

51 Tamtéž.

52 SOkA Jičín, Archiv města Kopidlno, kn. 7, s. 5 a 7.

53 Děkanský úřad Kopidlno, *Gedenkbuch der Kopidlner Pfarrei 1836,* s. 196.

54 E. Poche a team spolupracovníků: *Umělecké památky Čech.* Sv. 2. Praha 1978, s. 100.

55 *Z minulosti města Kopidlna.* Kopidlno 1941, s. 29.

56 M. Suchomel: *Několik poznámek k sochařským zobrazením sv. Jana Nepomuckého kosmonoských Jelínků,* dosud nepublikovaná stať.

57 Viz pozn. 50.

58 Muzeum Kopidlno, fotografie soch z restauračních prací 1971–1975.

59 Děkanský úřad Sobotka, *Beschreibungsbuch über die im Liboschowitzer Seelsorgerbezirke befindlichen religiosen Standbilder,* 1856.

60 Děkanský úřad Sobotka, *Pamětnice osady Libošovické od roku 1828,* s. 241.

61 Viz pozn. 59.

62 Okresní úřad Jičín, referát kultury, restaurátorská zpráva L. Nováka z roku 1972.

63 M. Suchomel: *K jelínkovské provenienci kamenných soch na hradě Valdštejně.* Umění, *34,* 1986, s. 368.

64 Děkanský úřad Libáň, *Protocollum od r. 1733,* s. 169.

65 Tamtéž, s. 196.

66 SOkA Jičín, AM Miletín, inv. č. 54, kart. 6; kn. 5, fol. 2v, 3r.

67 SOkA Jičín, AM Miletín, kn. 12, fol. 12r.

68 Obecní úřad Miletín, *Špringerovy zápisky.*

69 SOkA Jičín, AM Miletín, kn. 20, s. 32.

70 Viz pozn. 68.

71 SOkA Jičín, AF Miletín, kn. 2, s. 265.

72 SOkA Jičín, AF Miletín, kn. 2, s. 2985; Obecní úřad Miletín, *Kronika města Miletína a okolí VI,* s. 528–529; o této opravě i autorech informuje také nápis na památce.

73 Obecní úřad Miletín, *Pamětní kniha města Miletína II,* s. 183.

74 Obecní úřad Miletín, restaurátorská zpráva.

75 SOkA Jičín, AM Mlázovice, kn. 10.

76 SOkA Jičín, Vyšší průmyslová škola sochařská a kamenická v Hořicích, kn. 710, č. 2196; inv. č. 873, kart. 15.

77 SOkA Jičín, tamtéž, inv. č. 941, kart. 32, č. 1136/1900.

78 SOkA Jičín, AM Mlázovice, inv. č. 157, kart. 12.

79 SOkA Jičín, Vyšší průmyslová škola sochařská a kamenická v Hořicích, inv. č. 873, kart. 15.

80 Ústní informace mlázovického kronikáře ing. A. Kutnara.

81 Farní úřad Nová Paka, *Kronyka pro faru města Nové Paky nad Roketnicí z r. 1841,* s. 92; *Z Nové Paky.* Katolické listy, *6,* 1902, č. 217, 9. VIII., s. 3.

82 Informace ředitele Podkrkonošského muzea v Nové Pace Miroslava Bařiny.

83 SOkA Jičín, AM Pecka, kn. 3, fol. 72v; kn. 1, s. 71.

84 SOkA Jičín, AM Pecka, kn. 1, s. 73.

85 Informuje o tom nápis na podstavci, oprava snad byla dílem pražského řezbáře Jos. Ledra a kameníka Kofránka z Vojic, kteří v těchto letech v Pecce realizovali sochu sv. Jana Nepomuckého a křížovou cestu na hřbitově (SOkA Jičín, AM Pecka, kn. 1, s. 77–78).

86 SOkA Jičín, AM Pecka, inv. č. 38, kart. 1.

87 Šlo o sochy sv. Víta, sv. Šebestiána, sv. Barbory a sv. Jana Nepomuckého.

88 SOkA Jičín, AM Pecka, kn. 50, č. 904; SÚA Praha, SPS, kart. 369.

89 SÚA Praha, SPS, kart. 369.

90 Restaurátorská zpráva uložená na okresním úřadě v Jičíně.

91 SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové I, kart. 39.

92 SOkA Jičín, AM Sobotka, Šolcova registratura, sign. I.148.

93 SÚA Praha, Archiv pražského arcibiskupství (dále: APA) I, kart. 1283; dále sign. A 9/2, fol. 225r–225v; dále kart. 309.

94 SOkA Jičín, AF Sobotka, *Verzeichniss der Standbilde in der Sobotkaer Seelsorge,* z roku 1855, č. 2.

95 Tamtéž; SOkA Jičín, AM Sobotka, kn. 608, 609.

96 SOkA Jičín, AM Sobotka, kn. 191.

97 SÚA Praha, SPS, kart. 531.

98 Viz pozn. 94.

99 Děkanský úřad Sobotka, *Liber memorabilium parochiae Sobotecensis z r. 1843,* s. 296; SÚA Praha, SPS, kart. 531.

100 M. Suchomel: *Dvě restaurované sochy Krista z rukou kosmonských Jelínků.* Památková péče, *32,* 1972, s. 160 a 168; týž: *Restaurování dvou domnělých sochařských pandánů.* Památky a příroda, *7 (42),* 1982, s. 389, obr. s. 295; týž: *Původní malířské povrchové adjustace českých barokních kamenných soch.* Památky a příroda, *8 (43),* 1983, s. 71 a 75, obr. s. 395.

101 Děkanský úřad Libáň, *Protocollum od roku 1733,* s. 169.

102 SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové, exhibita 1831, č. 254.

103 Arciděkanský úřad Jičín, *Gedenkbuch der ... Wostružner Pfarre z r. 1836,* s. 378.

104 SOkA Jičín, AF Ostružno, inv. č. 126, kart. 3.

105 Viz pozn. 103.

106 Tamtéž.

107 SOkA Jičín, AF Ostružno, inv. č. 204, kart. 7.

[108] SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové, protokol zasedání konzistoře 1754, 7. října.
[109] Farní úřad Nová Paka, *Liber memorabilium localiae Auslaufensis z r. 1836,* s. 408–409.
[110] SOkA Jičín, AF Úbislavice, inv. č. 319, kart. 16.
[111] SOkA Jičín, Archiv obce Valdice, kn. 1 a 8.
[112] SOkA Jičín, AO Valdice, kn. 2; Obecní úřad Valdice, *Pamětní kniha pro obec Valdice-Kartouzy z r. 1876,* s. 82–83.
[113] A. Martínek: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese jičínském.* In: Výroční zpráva cís. král. vyšší reálky v Jičíně za školní rok 1908–1909. Jičín 1909, s. 13.
[114] SÚA Praha, SPS, kart. 578.
[115] Viz pozn. 114.
[116] Viz pozn. 112.
[117] Obecní úřad Valdice, spisy o opravě svatojánského sloupu.
[118] SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové, protokol zasedání konzistoře 1783, s. 394–395.
[119] Tamtéž, s. 567.
[120] Arciděkanský úřad Jičín, *Pamětní kniha fary Velišské,* kolem roku 1880, s 133.
[121] A. Martínek: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese jičínském,* s. 20.
[122] SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové, exhibita 1831.
[123] Arciděkanský úřad Jičín, *Pamětní kniha fary Velišské,* s. 133.
[124] A. Martínek: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese jičínském, s. 20.*
[125] SOkA Jičín, AO Veliš, kn. 1, s. 18.
[126] J. V. Scheybal, J. Scheybalová: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Ústí n. L. 1985, s. 292.
[127] SOkA Jičín, Archiv města Vysoké Veselí, kn. 2, s. 45.
[128] SOkA Jičín, AM Vysoké Veselí, kn. 7, s. 10–11, 15–17.
[129] Tamtéž.
[130] Viz pozn. 127, s. 49–50.
[131] SOkA Jičín, AM Vysoké Veselí, inv. č. 191, kart. 18; kn. 9, zápisy z 27. 2. a 8. 5. 1898.
[132] SOkA Jičín, AM Vysoké Veselí, inv. č. 191, kart. 18; kn. 15, fol. 5r–5v, 7r.
[133] B. Špaček: *Paměti města Vysokého Veselí a okolí.* Vysoké Veselí 1978, s. 39, 97; ústní informace P. Antonína Koukala a kronikáře B. Špačka.
[134] Farní úřad Nová Paka, *Liber memorabilium localiae Auslaufensis z r. 1836,* s. 410–411. Podle dalšího zápisu v téže pamětní knize, pocházejícího z r. 1895, byl na podstavci ještě nápis: *O quam felix ivit hora, Dum exurgens haec Aurora, Tulit lumen gratiae* (tamtéž, s. 411).
[135] SOkA Jičín, AF Úbislavice, inv. č. 319, kart. 16.
[136] Viz pozn. 134, s. 411.
[137] Tamtéž, s. 182, 411.
[138] SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové, protokol zasedání konzistoře 1852, 11. září; Farní úřad Železnice, *Gedenkbuch der Pfarre zu Eisenstadtl z r. 1840,* s. 125.
[139] Tamtéž, s. 125–126.
[140] Nápis se zřejmě vztahuje k letopočtu 1844, pocházejícímu nepochybně ze stejné doby jako nápis; při tvorbě chronogramu vypadlo asi písmeno *L,* odpovídající číslu 50.
[141] Farní úřad Železnice, *Gedenk-Buch der Pfarre zu Eisenstadtl z r. 1840,* s. 125.
[142] Tamtéž, s. 125–126.
[143] Tamtéž, s. 126.
[144] SOkA Jičín, AM Železnice, inv. č. 99, kart. 7, č. 375/1876; kn. 2, zápis ze 7. 7. 1876.
[145] SOkA Jičín, AM Železnice, inv. č. 100, kart. 7, č. 392/1877, 410/1877 (nabídky dalších pozlacovačů); kn. 8, zápisy ze 6. 7. 1877, 19. 8. 1877.
[146] Viz pozn. 141, s. 126; SÚA Praha, SPS, kart. 622.
[147] Obecní úřad Železnice, restaurátorská zpráva z 20. 10. 1992.
[148] Farní úřad Železnice, *Gedenk-Buch der Pfarre zu Eisenstadtl z r. 1840,* s. 127.
[149] SOkA Jičín, AM Železnice, inv. č. 106, kart. 10, č. 346/1883.
[150] Tamtéž, č. 412/1883.
[151] Tamtéž, AM Železnice, kn. 9, zápis z 22. 4. 1883.
[152] Tamtéž, kn. 43, č. 232.
[153] Tamtéž, kn. 2, zápis z 29. 3. 1887; inv. č. 110, kart. 12, č. 445/1887.
[154] Viz pozn. 148.
[155] Tamtéž; SOkA Jičín, AM Železnice, kn. 3, zápisy z 26. 4. a 29. 5. 1888.
[156] Farní úřad Žlunice, *Gedenkbuch der Pfarre Žlunitz z r. 1836,* s. 378.
[157] SObA Zámrsk, Biskupská konzistoř Hradec Králové, protokol zasedání konzistoře 1768, 30. srpna.
[158] Viz pozn. 156.

DROBNOSTI

Zánik keltského osídlení Českého ráje a Pojizeří na základě archeologického výzkumu v Branžeži v roce 1993

Jiří Waldhauser

V posledních stoletích před změnou letopočtu, v době, kdy dožívala římská republika, patřilo Pojizeří k doméně Keltů, podle jejichž kmene Bójů dostaly Čechy své první známé jméno BOIOHAEMUM, které se v podobě BOHEMIA později dostalo do latinských slovníků, jako BÖHMEN potom do němčiny. Tehdy se řeka Jizera nepochybně nazývala *ISARA a toto hydronymum v překladu znamená něco jako *rychlá a peřejnatá řeka*. Jedná se ovšem jen o podložený názor lingvistů, neboť v písemných pramenech nalézáme první zmínku až v roce 1297, kde stojí jméno toku GIZERA.

Keltové osídlili Pojizeří až k linii Katusice – Josefův Důl – Debř – Horní Stakory – Řepov – Osenice během pokročilého 4. století před Kristem. Dále k severu jejich ověřitelné kostrové hroby s výbavou zbraní nebo šperků (zatím) nalezeny nebyly. Konfliktní situace naznačuje nález polozemnice z Hradů pod Mužským, kde bylo nalezeno několik zohavených koster dospělých mužů, žen i dětí. Teprve od 3. až 2. století př. n. l. se jejich archeologické stopy objevují i na sever od zmíněné linie, zhruba mezi Mnichovým Hradištěm, Turnovem a Jičínem. Snad se jednalo o kolonizaci území v době největší mocenské a hospodářské prosperity Keltů ve střední Evropě. Dřívější obyvatelé tohoto kra-

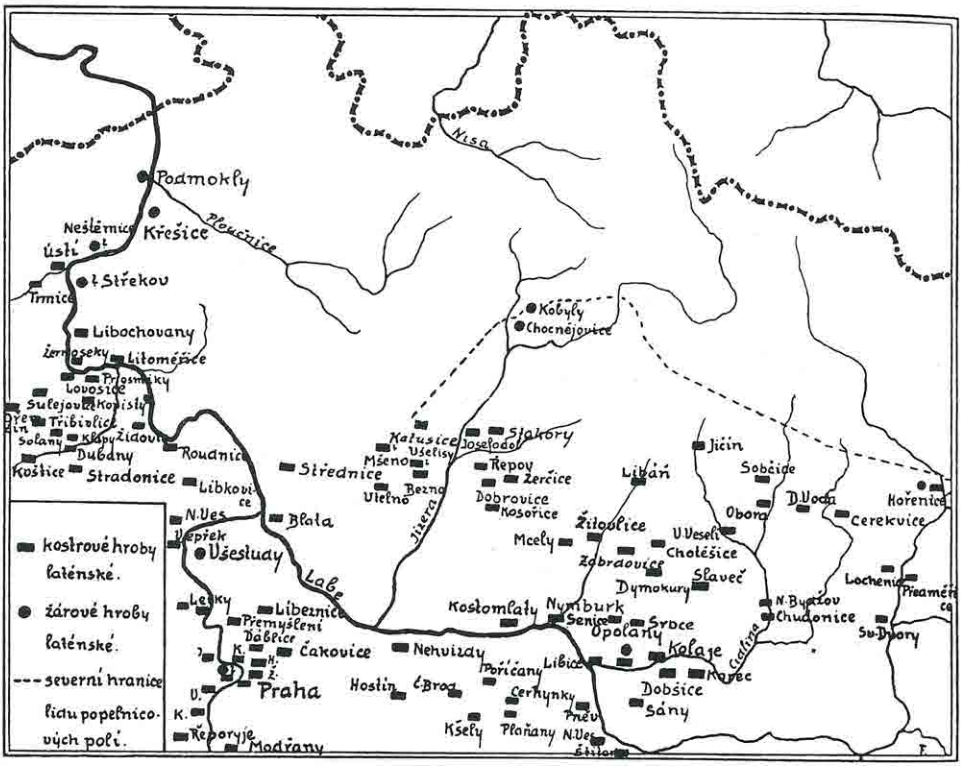

Obr. 1. Keltské a nekeltské osídlení Pojizeří a okolních oblastí (obdélník Keltové, kroužek Germáni), 4.–1. stol. př. Kr. Kartografické zpracování J. Filipa z roku 1932.

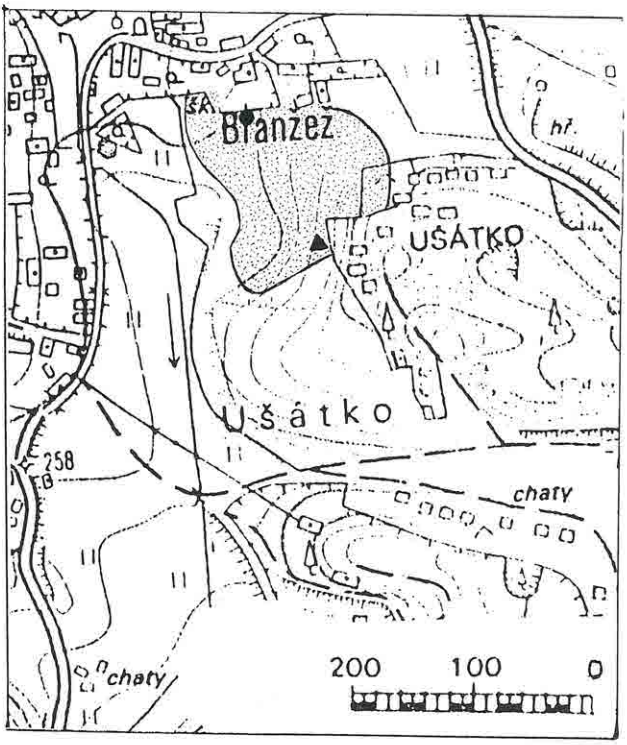

Obr. 2. Topografická situace v Branžeži na základě povrchových sběrů z let 1970–1993; plocha sídliště tečkovaně, kroužek označuje polohu objektu 6/93 a trojúhelník místo objektu 1–2/70.

je, lid, který archeologové nazývají populací popelnicových polí – snad jde o Venety? – zmizel nejpozději ve 4. až 3. století před Kristem ze zrcadla, s nímž ho archeologové sledovali nepřetržitě od sklonku střední doby bronzové. Poslední archeologické nálezy, které zanechal, pojmenované turnovským typem, poznamenala již laténská kultura Keltů. Jenom jako hypotézu bylo možno vyslovit předpoklad, že lid popelnicových polí se octl v jakési vazalské závislosti na Keltech a během 4. až 3. století př. n. l. ztratil svoji archeologickou identitu. Ze Slezska jsou však známy i hřbitovy, kde pospolu pohřbívali Keltové a tamější lidé popelnicových polí (Kietrz), takže je pravděpodobné, že k určité symbióze obou etnik mohlo dojít. Téměř jisté je, že Keltové zpočátku území mezi Mnichovým Hradištěm a Turnovem neosídlili, takže tam mohla vzniknout situace, že tamější obyvatelé byli pod vlivem keltské sféry.

O pobytu Keltů v Českém ráji a zmíněném regionu středního Pojizeří ve 2. až 1. století před změnou letopočtu scházely kvalitnější archeologické prameny. Ojedinělé nálezy z Čertovy ruky, jmenujme především zlomky fialových skleněných náramků, však ukazovaly na přítomnost lidí s laténskou kulturou ještě v 1. století př. n. l. Nové archeologické nálezy z Branžeže, které leží na samém severním okraji mladoboleslavského okresu, však alespoň částečně mohou přispět k dokreslení problémů v době zániku keltského panství nad Pojizeřím.

Archeologický výzkum v Branžeži roku 1993

Lokalitu sice zjistil již v roce 1947 pan řídící Louda, přítel v roce 1981 zemřelého akademika Jana Filipa, který však několika málo střepů z jeho povrchového sběru, uložených dodnes v turnovském muzeu, nevyužil pro závěry v knize *Dějinné počátky Českého ráje* (1947, 96–97). Roku 1970 jsem na lokalitě prozkoumal objekty 1–2/70, jež byly zveřejněny v monografii o po-

sledních stopách lidu popelnicových polí (J. Waldhauser, 1976). Vzhledem k početně omezenému archeologickému materiálu nešlo stanovit, zda sídliště obývali Keltové nebo lid popelnicových polí, eventuálně obě etnika. V letech 1970 až 1993 jsem na lokalitě prováděl pravidelné povrchové sběry, které spolu s objektem 6/93 – z něhož jsou některé nálezy vystaveny v oddílu *Archeologie v Českém ráji* v recesním archeologickém muzeu Čertů v Čertoryjích, obec Krčkovice čp. 78, v srdci chráněné krajinné oblasti Český ráj – již přinášejí výraznější poznatky o charakteru osídlení lokality. Zveřejnění si zaslouží objekt 6/93, neboť se jedná o důležitý nálezový celek z období závěru laténské kultury v Pojizeří.

Objekt 6/93 z Branžeže

Identifikován byl po mimořádně hluboké podzimní orbě tmavým zabarvením (1992). Záchranný archeologický výzkum jsem provedl v březnu 1993. Po plošné skrývce ornice byla registrována téměř pravidelná obdélníková zahloubenina, jejíž maximální rozměry činily 468 × 266 cm, hloubka od povrchu 57 cm, vlastního reliktu zahloubení ve sterilním běložlutém písku pak 17–23 cm. V příčném profilu tmavě hnědočerné výplně nebylo pozorováno jakékoliv zvrstvení. Archeologické nálezy byly v objektu rovnoměrně rozptýleny, pouze v jihozápadním rohu bylo zaznamenáno větší množství pískovcových kamenů. Do dna objektu bylo zapuštěno několik útvarů, jednak zřejmě miniaturních kůlových jamek o hloubce okolo 5 cm, o něco hlubší žlábek, dále pak oválná zahloubenina o hloubce 20 cm, v níž a jejím okolí bylo registrováno větší množství uhlíků a popele. Ve východní třetině plochy objektu se vyskytovaly mísovité tvary keramiky, které v ostatních částech objektu (sektory B a C) zjištěny nebyly.

Objekt 6/93 lze považovat za relikt zahloubeného domu, patrně polozemnice, která by v tomto případě mohla mít plochu okolo dvanácti čtverečních metrů. Nejde sice o typickou keltskou stavbu s nosnými kůly uprostřed kratších stran, známou příkladem z keltského sídliště v okolí čtyřúhelníkových valů u Markvartic, nicméně podobné analogie objektu z Branžeže nalezneme na řadě laténských lokalit ze střední Evropy. Stěny lze předpokládat z kulatiny, jejíž spáry byly utěsněny jílovitou zeminou, což signalizují některé nálezy mazanice z objektu. Podobné stavby byly integrální součástí vesnických sídlišť Keltů, jejichž funkce bývá spojována s výrobní činností a bydlením.

Datování a interpretace objektu 6/93 z Branžeže

Časové zařazení nepříliš početného souboru 124 zlomků keramiky je ztíženo okolností, že v něm chybí chronologicky citlivé předměty, především spony. Výrazněji nepomohou ani kvantitativní data (tab. 1).

Tab. 1. Kvantitativní výskyt některých znaků keramiky z objektů 6/93 v Branžeži a 1/69 v Markvarticích (srv. Waldhauser 1970–71)

	Branžež	Markvartice
hloubkové drsnění	34,67 %	7,10 %
mramorovité drsnění	6,45 %	7,90 %
kvalitní keramika na kruhu	6,45 %	25,60 %
černý nátěr	16,12 %	5,50 %
soudky skup. 100	3,22 %	7,70 %
hrncovité tvary skup. 200	13,70 %	18,20 %
mísovité tvary skup. 400	7,25 %	20,70 %

Ovšem na základě srovnání s lépe datovatelnými soubory z Nového Bydžova-Chudonic, Křince, Markvartic a oppid v Čechách, dále i s pohřebištěm v Kobylech, lze konstatovat, že v keramice z objektu 6/93 chybí jednak nejmladší znaky vývoje laténské keramiky, jednak nejsou zastoupeny ty, které jsou typické pro období závěru pohřbívání na tzv. plochých keltských pohřebištích. Před připravovanou publikací a vyhodnocením všech laténských nálezů z Pojizeří je možno vyslovit předpoklad, že objekt 6/93 z Branžeže patří do stupně LT 02 (doba od rozhraní 3./2. století do období před koncem 2. století př. n. l.), nejpravděpodobněji na samý sklonek časového určení po polovině 2. století před narozením Krista. Rovněž celý získaný soubor keramiky z Branžeže, čítající přes tisíc keramických jedinců, patrně náleží do období od sklonku stupně LT C1 po rozhraní LT 02/D1. Sídliště u Branžeže existovalo asi poměrně krátkou dobu, sto až sto padesát let. Jeho zánik je možno klást zhruba (!) do doby těsně před či po vzniku pohřebiště se spálenými mrtvými u Kobyl (sklonek stupně LT C2 či rozhraní LT C2/D1) po polovině 2. století př. n. l., tedy do kritického období okolo příchodu nekeltských, zřejmě germánských komunit do středního Pojizeří. Tuto velmi pravděpodobnou okolnost považujeme za historicky závažnou. Vzdálenost sídel nekeltského obyvatelstva a Keltů, žárových pohřebišť u Kobyl a Chocně-

jovic na jedné a Branžeže na druhé straně, činící málo přes deset kilometrů, mohla vyústit ve válečnou či mírovou komunikaci.

Zatím je sotva možno uspokojivě vysvětlit přítomnost dvou zvláštních keramických zlomků, vyobrazených na obr. 6, č. 25–26. Jde o intruzi ze staršího osídlení lokality v Branžeži? Jedná se o keramické importy ze severního sousedství keltského osídlení? To, že byly nalezeny spolu s typickou keltskou keramikou v nálezovém celku, samozřejmě nemůže jednoznačně znamenat, že jde o doklad keltských kontaktů.

Motivace založení keltského sídliště v *běžné* nadmořské výšce okolo 260 m n. m. v typické poloze na svahu v bezprostřední blízkosti malého vodního toku, ale v nepříliš zemědělsky úrodné krajině v sevřeném údolí uprostřed či na okraji dnešního téměř souvislého lesního komplexu žehrovských lesů, by mohla naznačovat úmysl Keltů o kolonizaci dosud neosídleného území. S touto situací se setkáváme ve stejném období stupně LT C zhruba ve 2. století př. n. l. např. na východě Moravy, ve slovenském Záhorie a na severu Dolního Rakouska, méně výrazně v jižních a západních Čechách a snad i na Chrudimsku a Královéhradecku. Příčinou pravděpodobně bylo hledání nových území pro provozování rostlinné a živočišné výroby, ale také surovinových zdrojů. V případě okolí lokality Branžež přicházejí v úvahu zdroje málo kvalitních železných rud, sotva dostatečné plochy pro chov přežvýkavců, naopak však předpokladatelné *maximální* zásoby dřevěné hmoty. Vyloučíme-li z diskuse motivaci na využívání písčitých půd nízké bonity, snad, prostě řečeno, mohlo jít Keltům o dřevo. Ale to by mohlo být předmětem analýzy až v širším kontextu.

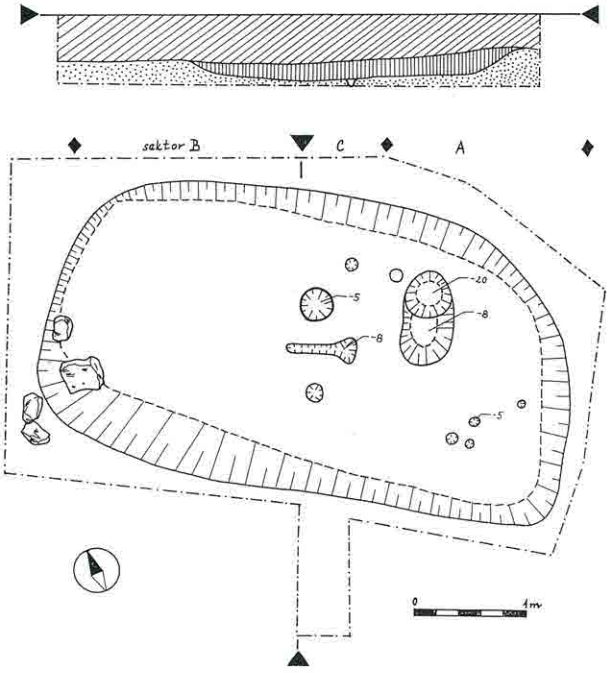

Obr. 3. Dokumentace objektu 6/93 z Branžeže. Na dolním plánu jsou označeny kůlové jamky a kameny, plocha mezi kosodélníky vytyčuje sektory A, B a C. Nahoře příčný profil objektem mezi trojúhelníky se značkami (tečkovaně běložlutý sterilní písek podloží, šikmé šrafování značí ornici, hnědou, kolmé tmavě hnědočernou výplň objektu, ze které pocházejí archeologické nálezy).

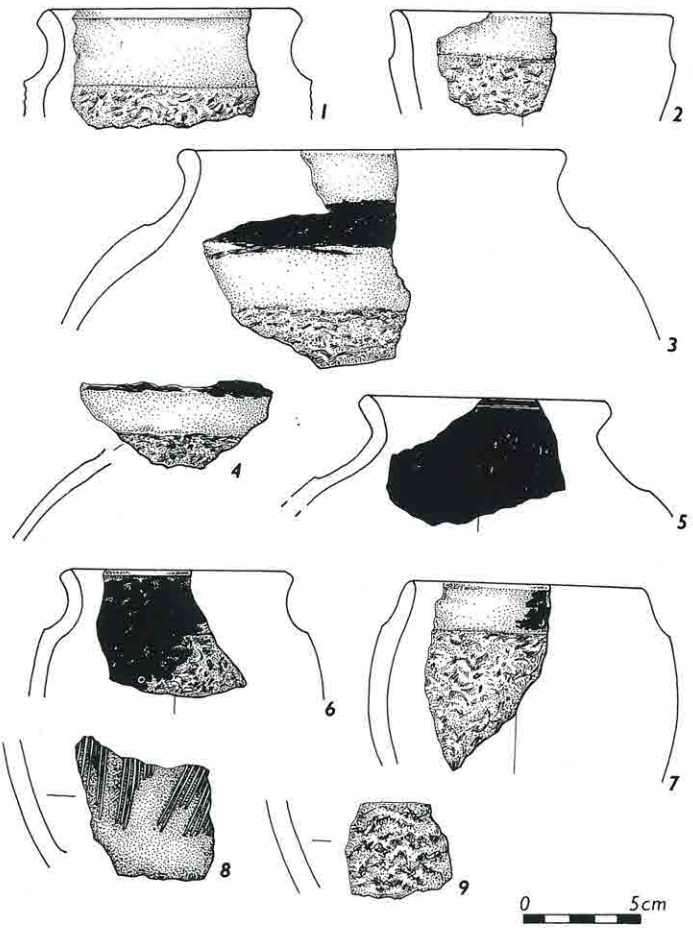

Obr. 4. Rekonstruované tvary keltské keramiky z objektu 6/93 v Branžeži. Především jsou zobrazeny soudkovité nádoby s prohnutým hrdlem a hrncovité tvary, často s černým nátěrem.

Alternativy k datování, způsobu a příčinám zániku keltského osídlení v Českém ráji a regionech středního a dolního Pojizeří

(1) Keltové neopustili v době *úpadku keltské moci* po roce 50 př. n. l. Pojizeří, ale žili zde sami či v určité symbióze s lidem popelnicových polí *turnovského typu* až do počátku doby římské v 1.–2. století po Kristu. Tato alternativa byla formulována podle závěrů prací J. Filipa.

(2) Keltové sídlili přinejmenším ve středním Pojizeří až do počátku imigrace nekeltské populace kobylské skupiny z území zhruba mezi Odrou a Durynskem, kterou lze datovat na sklonek archeologického stupně LT C2 (zhruba po polovině 2. století př. n. l.). Tato komunita po sobě zanechala hřbitovy v Kobylách, Chocnějovicích a Jestřebí. V tomto – asi konfliktním – období Keltové odešli z Pojizeří a spolu s dalšími z ostatních částí Čech emigrovali na území

zhruba mezi Neziderským jezerem, Vídní a Bratislavou.

(3) Relikty keltského osídlení se v Pojizeří udržely až do archeologického stupně LT D1b (cca první polovina 1. století před Kristem) a zanikly ve stejné době jako oppida, *města Keltů*, v Čechách ve třetí čtvrtině 1. století př. n. l. Po určitou dobu došlo k sotva *mírové* koexistenci populace Keltů a nekeltských, snad germánských nositelů materiální kultury kobylské skupiny, a to ve 2. polovině 2. století až počátku 1. století před Kristem. Zvažováno by mohlo být i krátké trvání keltského osídlení po odchodu populace kobylské skupiny, na jejichž pohřebištích končí ukládání spálených mrtvých již před polovinou posledního století před změnou letopočtu.

V alternativách (2)–(3) bychom nemuseli počítat se samostatnou kulturní a mocenskou existencí lidu popelnicových polí.

Výše uvedené alternativy nutno otestovat, a tak se pokusit o přiblížení k *objektivní realitě*, i když výpovědní schopnost dosud získaných archeologických pramenů z Pojizeří zůstává i nadále silně omezena. Připomeňme si však badatelský přístup J. Filipa z jeho práce z roku 1932, který právě varoval, *aby apriorní negace v tomto smyslu nám nakonec nebránila v přesnějším poznání pravého stavu věci*. Nezbývá tedy, nežli se pokusit balancovat na samém okraji výpovědní hodnoty dosavadních archeologických nálezů s tím, že v budoucnosti budou stále ověřovány a dokonce se stanou cílem grantových projektů.

Pro alternativu (1) chybějí ověřitelné podklady, které by byly v souladu se současnými poznatky archeologie Keltů a doby římské v Čechách. Na základě nově identifikovaných sídlišť polabských Germánů z Dolního Bousova a Obrub na jižním okraji Českého ráje a jiných v dolním Pojizeří, z nichž pochází početný materiálový fond, shledáváme jednoznačně, že Pojizeří bylo osídleno jinou vlnou ze severu, nežli byla populace kobylské skupiny, již na samém sklonku posledního tisíciletí před změnou letopočtu, *těsně před rokem 0*. Na jmenovaných sídlištích se sice ve 2–3 zlomcích vyskytla laténská keramika (Keltů?). Tu však v širším středoevropském kontextu nelze interpretovat jako fyzický doklad přítomnosti Keltů.

Alternativu (2) nepodporuje ojedinělý nález bronzové spony stradonického typu (Almgren 65) z Lobče, datovatelné do stupně LT D1b (zhruba 1. polovina 1. století př. n. l. a následující desetiletí), ani zmíněné nálezy zlomků fialových skleněných náramků z Čertovy ruky, které patří do doby od samého sklonku LT C2 po LT D1b (rozpětí od poloviny 2. století před Kristem do období okolo poloviny 1. století př. n. l.).

Alternativu (3) je dnes(!) možno spatřovat v souladu s existujícími archeologickými nálezy z osídlení Keltů v Pojizeří. Jako pracovní hypotézu by bylo možno naznačit toho času nejpravděpodobnější datování, způsob a motivaci zániku keltského osídlení Pojizeří následovně:

(a) Nejpozději v průběhu archeologického stupně LT C, nikoli však na jeho sklonku – tedy od konce 3. a v běhu 2. století př. n. l. – došlo k maximálnímu rozsahu keltského osídlení Pojizeří, snad provázené prosperitou, asi navazující na asimilaci či genocidu předcházejícího lidu popelnicových polí s turnovským typem.

(b) Konfliktní situace nastaly asi po příchodu populace kobylské skupiny, která však osídlila jen malé území na severozápadním okraji Pojizeří. Nejpravděpodobnější datování této imigrace na samém sklonku stupně LT C2 či na rozhraní LT C2/LT D1a po polovině 2. století př. n. l. by se mohlo shodovat se zánikem některých sídlišť Keltů, zřejmě i toho u Branžeže, ale také se skončením funkce keltské svatyně u Markvartic v těsném sousedství Českého ráje na jižním okraji Sobotecka.

(c) Ojedinělá keltská sídliště přetrvala i poměrně krátké trvání osídlení populace kobylské skupiny – odhadem 40–60 let – a po odchodu komunit kobylské skupiny z Pojizeří ještě nějakou velmi krátkou dobu existovala. Jejich zánik nutno klást do souvislosti se situací, kdy mizí všechny archeologické stopy Keltů v Čechách na konci stupně LT D1b zhruba ve třetí čtvrtině 1. století před změnou letopočtu.

Každá věda má svoje hypotézy, které po jejich publikaci bývají podrobeny *zkoušce* času. Během ní v archeologii obvykle dojde k uskutečnění dalších terénních výzkumů, přinášejících další pramenný materiál, na jehož základě se hypotézy promění v *historickou pravdu*, někdy však dojde k jejich odmítnutí nebo korekci. Hypotézy však musí být nejprve formulovány, aby vůbec mohly být odmítnuty. Tak je tomu i v případě úvah o keltské vesnici u Branžeže a keltském osídlení Pojizeří.

Keltové v Pojizeří

Archeologické nálezy z Branžeže na okrese Mladá Boleslav poskytly nové informace o keltském osídlení Pojizeří, a to ve stejném roce, kdy došlo k identifikaci keltského opevnění u Semí-

na na okrese Semily. Sídliště u Branžeže se stalo nejblíže položenou známou *vesnicí* Keltů u tohoto monumentálního hradiště o rozloze okolo 180 hektarů. Nemůžeme být daleko od pravdy, jestliže Semín budeme označovat oppidem nebo refugiem Keltů, které muselo existovat někdy mezi 3. až 1. stoletím před změnou letopočtu. Tyto okolnosti dovolují položit otázku, zda sídliště u Keltů mohlo ležet na komunikaci, která by spojovala komplex rovinných sídlišť v Pojizeří se *skrytě* umístěným opevněním v přírodním, málo přístupném terénu. Takovouto pracovní hypotézu však lze jen velmi těžko prokazovat, nicméně ji není možno vyloučit z úvah. V každém případě nové archeologické nálezy z období keltského osídlení u Branžeže a Semína v Českém ráji ukazují na to, jak nedostatečně dosud bylo Pojizeří archeologicky prozkoumáno, jaké překvapivé nálezy mohou archeology očekávat při záchranných výzkumech. Při tom může pomoci každý čtenář tohoto sborníku, a to včasným ohlášením archeolo-

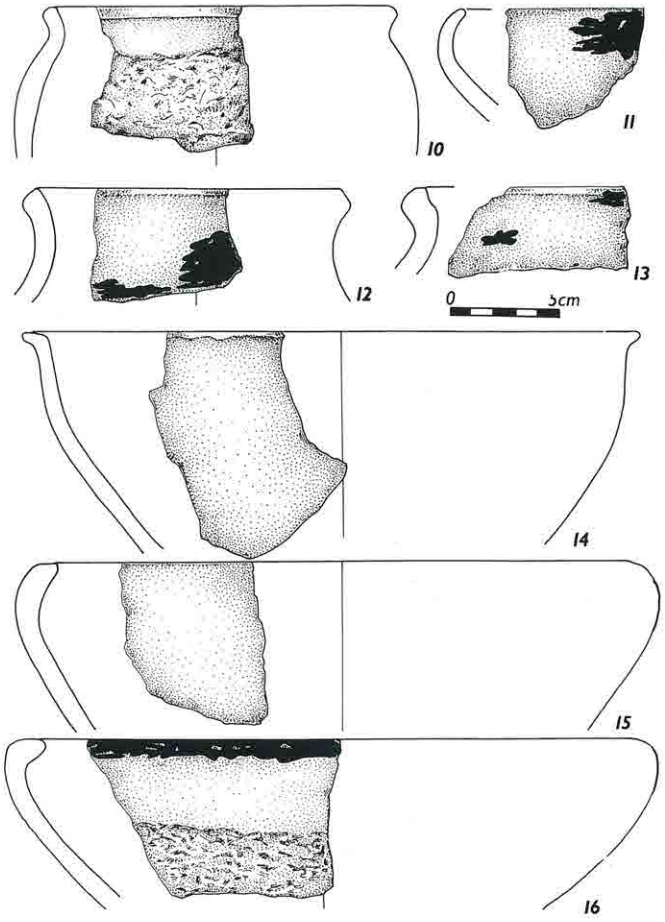

Obr. 5. Rekonstruovaná keltská keramika z objektu 6/93 z Branžeže. V dolní polovině obrázku mísovité tvary.

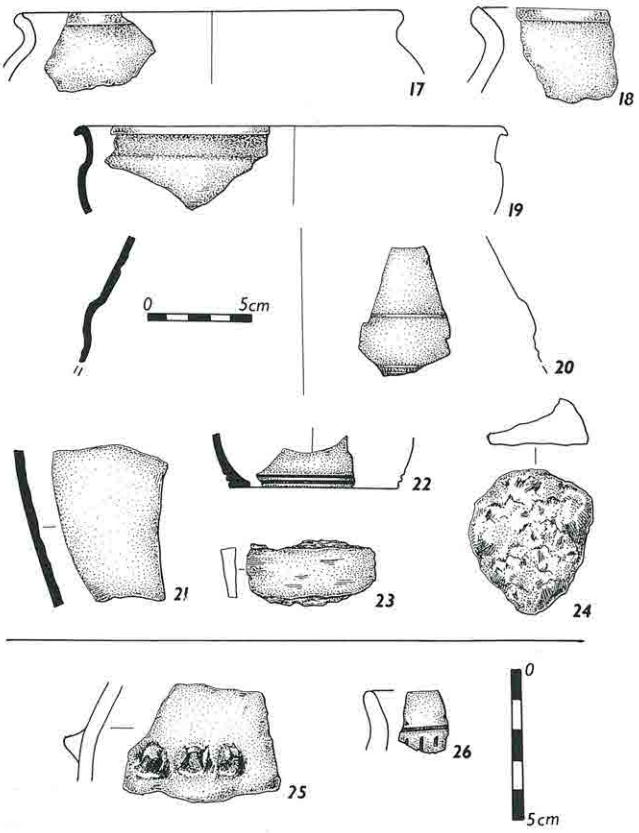

Obr. 6. Keltská keramika z objektu 6/93 v Branžeži spolu s dalšími nálezy. Č. 19–22 ukazují jemnou hrnčířskou produkci, zhotovovanou na kruhu, č. 23 fragment železného předmětu, č. 24 mazanici, č. 25–26 intruzi ze starších objektů nebo keramické importy.

gických nálezů do muzeí v Mladé Boleslavi, Turnově či Jičíně.

Ve stati jsem prezentoval výsledky záchranného výzkumu v Branžeži, jehož komplexní vyhodnocení spolu s dalším nálezovým fondem z Pojizeří z doby keltského osídlení by mělo být obsahem šíře koncipované studie. Cílem článku o Branžeži se stává aktualizace nesmírně zajímavého období osídlení Pojizeří Kelty před více než dvěma tisíci lety.

Literatura ke studiu keltského osídlení Pojizeří

Axamit, J., 1922: *Nejnovější objevy na Mužském.* Zlatá Praha, č. 39, s. 102–104.
Filip, J., 1932: *K problému kultury laténské v Čechách.* Památky archeologické, *38,* s. 25–32.
týž, 1937: *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách.* Praha.
týž, 1947: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha.
týž, 1948: *Lužická kultura v době laténské.* Slavia Antiqua, *1,* 166–178.
týž, 1956: *Keltové ve střední Evropě.* Praha.
Kalivodová-Pecháčková, J., 1992: *Skalsko v kraji boleslavském.* Mladá Boleslav.

Kavan, J., 1962: *Nové laténské pohřebiště ve Vrátně. Sborník Severočeského muzea.* Sv. 3. Liberec, s. 203–205.
Mähling, W., 1944: *Das spätlatène Brandgräberfeld von Kobil, Bezirk Turnau.* Prag.
Pleslová-Štiková, E., 1958: *Nález laténské chaty s hromadným pohřbem na Hradech, okr. Mnichovo Hradiště.* Památky archeologické, *49,* s. 143–158.
táž, 1981: *Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost.* Praha.
Pleslová, E. – Plesl, E., 1970: *Výsledky výzkumu v r. 1929 na Hradech u Mnichova Hradiště.* Archeologické rozhledy, *22,* s. 689–718.
Rybová, A., 1968: *Laténská sídliště ve východních Čechách a přilehlé oblasti středočeské.* Hradec Králové.
Soudská, E., 1964: *Pozdně halštatské sídliště v Přišovicích u Turnova.* In: Archeologické studijní materiály, 1, 53–71.
Šimák, J. V., 1935: *Hruboskalsko v pravěku.* Pojizerské listy, *50,* č. 33, 16. 8., č. 35, 30. 8., č. 37, 13. 9.
Turek, R., 1947: *Pravěk Boleslavska.* In: Boleslavsko. Mladá Boleslav, s. 40–80.
Waldhauser, J., 1970: *Problém tzv. Viereckschanzen a nově zjištěné oppidum v severních Čechách.* Archeologické rozhledy, *22,* s. 327–334.
týž, 1970–71: *Výzkum čtyřúhelníkových valů a laténského sídliště u Markvartic v roce 1969.* In: Sborník čs. spol. archeologické. Sv. 4. Praha, s. 61–88.
týž, 1976: *Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách.* In: Archeologický výzkum v severních Čechách. Sv. 4. Teplice.
týž, 1994: *Hrob keltského bojovníka z Brodců n. J.* In: Boleslavica. Sv. 3. Mladá Boleslav, s. 51–54 .
Waldhauser, J. – Salač, V., 1977: *Keltská pohřebiště ve středním Pojizeří. Příspěvek k dějinám keltského osídlení Mladoboleslavska.* In: Muzeum a současnost, s. 35–80.
Waldhauser, J. – Weber, V., 1970: *Katusice, o. Mladá Boleslav.* In: Výzkumy v Čechách, s. 69–70.
Zuman, F., 1912: *Druhý laténský nález v Katusicích.* Obzor praehistorický, *4,* s. 48.

Příspěvek k historii bývalé tvrze v Mlázovicích

Jiří Úlovec

Ves Mlázovice leží na Jičínsku, přibližně dvanáct kilometrů jihovýchodně od okresního města a devět kilometrů severozápadně od Hořic. Rozkládá se pod severními svahy Hořického chlumu (součást Hořického hřbetu) a jeho nejvyššího bodu, Maxince (450 m n. m.). Dosud není známo, kdy přesně byla založena, ovšem již ve 14. století je připomínána jako sídlo příslušníků stejnojmenného rytířského rodu. Ti si v ní vybudovali nedaleko od kostela, na dosti příkrém návrší, vlastní panské sídlo – tvrz. Jejím stavitelem byl pravděpodobně Jiří z Mlázovic. Poprvé je připomínán prameny 23. října roku 1360, kdy potvrdil do funkce faráře místního kostela Henzlina *(ad presentacionem strenui militis dom. Georgij de Mlazouicz).*[1] Synem tohoto Jiřího byl zřejmě Diviš Piskle, který je dne 20. prosince roku 1387 zmiňován jako *cliens Diwissius Pyskle de Mlazouicz* coby svědek nadání kostela v Kratonozích.[2]

Po něm držel mlázovické zboží Všeslav z Charvátec, zvaný Chod. Již 29. května roku 1400 podával k mlázovickému kostelu po úmrtí faráře Jana nového faráře *(ad present. famosi Wsseslai dicti Chuod de Chrwatecz clientis).*[3] Téhož roku byl pak provolán majetek ve vsi Bukovci po Bohunkovi a 28. října roku 1404 dostali veškerý majetek coby královskou odúmrť *Chodoni de Mlazowicz et Jessconi de Ostromirz,* tedy Chod z Mlázovic a Ješek z Ostromíře, vlastníci stejnojmenný nedaleko ležící rytířský statek.[4] Roku 1404 došlo k projednávání odúmrti také po Detlinovi ze Sulzpachu, která byla provolána 28. ledna. S právem na ni se přihlásil především pražský měšťan Henzlin de Tribus, jehož jménem vystupoval jako svědek *Wsseslaus dictus Chod de Mlazowicz.* Všeslav měl na odúmrti rovněž osobní zájem. Vysvědčil totiž, že již zemřelý Oldřich ze Sulzpachu prodal veškerý majetek v Kříži právě Detlinovi a Henzlinovi, načež Detlinus a Henzlin poté postoupili část majetku jemu, Všeslavovi, za částku 100 kop českých grošů.[5]

Roku 1407 prodal Arnošt z Rychmburka svůj majetek v Ložici a Radimcích *Wsseslao dicto Chod de Mlazovicz et suis heredibus* (tj. Všeslavu zvanému Chod z Mlázovic a jeho dědicům) za sumu 400 kop českých grošů.[6] Zajímavá zpráva se dochovala z roku 1408. Tehdy totiž *famosus vir Wsseslaus dictus Chod de Mlazowicz armiger* (tedy proslulý pan Všeslav řečený Chod z Mlázovic, rytíř) nadal určitým majetkem mlázovický farní kostel. Kromě jiného nechal ke kostelnímu jmění připsat *silue supra agros ibide/m/ in Mlazow penes siluam Thobie armigeri ibidem,* tedy les nad poli tamtéž v Mlázovicích vedle lesa rytíře Tobiáše odtamtudž.[7] Z pramenů bohužel nevysvítá, kdo onen rytíř Tobiáš byl, protože toto je o něm jediná doposud známá zmínka.

Všeslav Chod z Mlázovic přináležel zcela jistě k významnějším příslušníkům rytířského stavu

své doby. Svědčí o tom mimo jiné také skutečnost, že roku 1403 zastával poměrně vysoký úřad místokomorníka.[8] O jeho další veřejné činnosti nevíme bohužel nic jiného. Jisté je, že krátce po roce 1408 zemřel; zůstali po něm synové Václav a Jan, několik dcer, z nichž jménem neznáme bohužel žádnou, a vdova Kateřina, která byla ustanovena jako poručnice nedospělých sirotků. K Všeslavovu úmrtí muselo dojít velice záhy po roce 1408, neboť již 1. října roku 1409 *Wenceslaus dictus Chuod de Mlazowicz* doznal, že přijal jako nejstarší syn Všeslavův od bratra Jana, sester a matky Kateřiny celou ves Lozici a roční plat ve vsi Vlhošti ve výši 2 kopy 18 pražských grošů.[9] Mlázovice tedy kupodivu nedostal nejstarší ze synů, ale ani mladší z nich, Jan, je pravděpodobně nezískal, neboť záhy následoval otce Všeslava. V držbě mlázovického majetku tedy setrvala paní Kateřina. Roku 1415 proto *honesta domina Katherina relicta Wsseslai dicti Chod de Mlazowicz*, tedy vážená paní Kateřina, vdova po Všeslavovi řečenému Chod z Mlázovic, věnovala jednu kopu ročního platu Ondřeji, faráři u kostela v Mlázovicích.[10] To je ovšem současně poslední zpráva o členech tohoto rodu, kteří byli v držení mlázovického zboží. Jedna z Václavových dcer se jmenovala Machna. Víme o ní, že roku 1458 zemřela ve Střeziměřicích *(Machna nata Chodonis de Mlazowicz)*,[11] a téhož roku po ní byl provolán majetek, který držela právě po otci Václavovi v Lozicích.[12]

Nevelký mlázovický statek získal neznámo kdy a jakým způsobem vladyka Černín doposud nezjištěného jména i rodu. Historické údaje o něm jsou známy pouze z krátkého rozmezí dvou let, což také neumožňuje jeho bližší identifikaci. První zpráva o něm pochází z roku

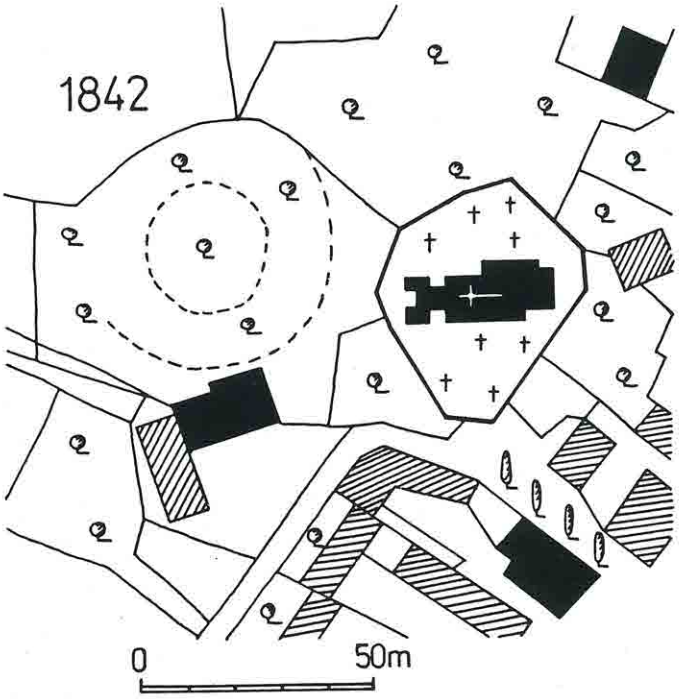

Obr. 1. Mlázovice, situace kostela a tvrziště roku 1842. Výřez z katastrálního plánu; plně značeny budovy nespalné, šrafovaně budovy spalné, plocha tvrziště vymezena přerušovanou čarou. (Kresba T. Tomíček.)

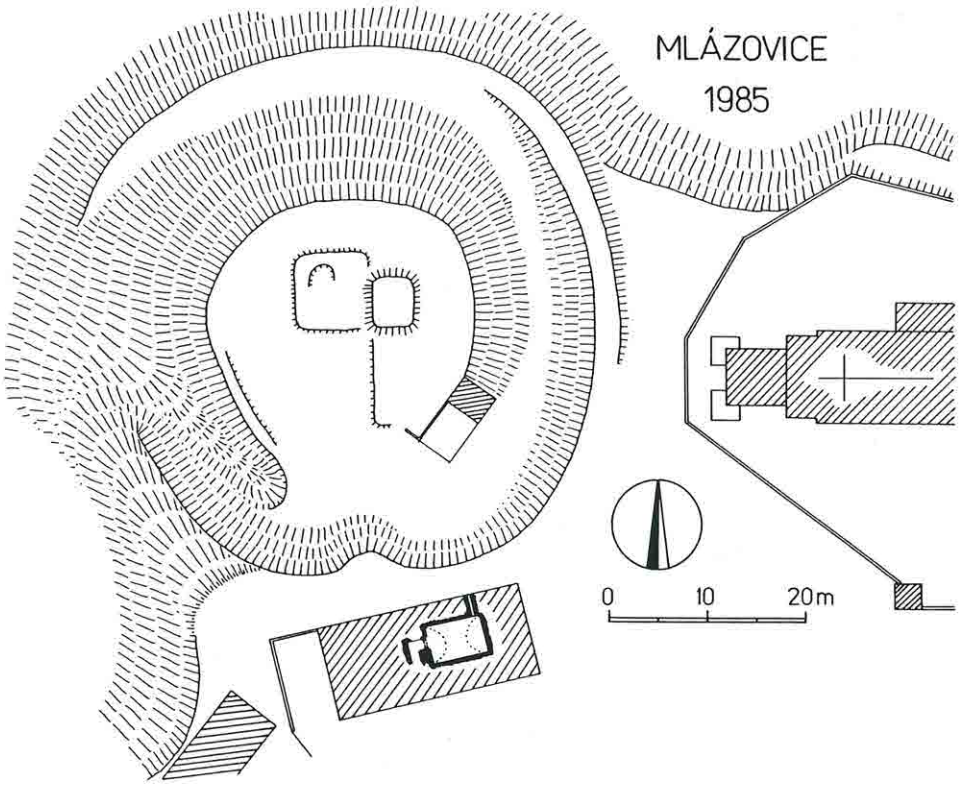

Obr. 2. Mlázovice, celková situace tvrziště a kostela, stav roku 1985. (Měřili T. Tomíček a autor, kresba T. Tomíček.)

1423. Letopisec tehdy zaznamenal, že *odtud* (tj. od Strauchova dvora, pozn. aut.) *odjel Žižka do Čáslavi, tam ho obléhali, ale nedobyli; Matěj Lupák hejtman Táborských táhl mu na pomoc s dobrovolníky z Jaroměře a z Hradce Králové. V neděli po Nanebevzetí Panny Marie* (tj. 22. srpna, pozn. aut.) *proti nim z Kolína vytáhl Hašek Ostrovský z Valdštejna se svými lidmi, udeřil na ně před přívozem u Týnce poblíž Kutné Hory a přemohl je: některé pobil, ostatní zajal. Matěje Lupáčka zabil Černín v konopí.*[13]

Osobu Černína se již někteří starší autoři pokoušeli spojit s jinými historicky známými osobnostmi. Tak např. J. G. Sommer uvedl, že tento Černín je identický s postavou Zdeňka z Černína, komtura řádu maltézských rytířů (Johanitů).[14] Jeho názor zřejmě převzal J. Horák, který roku 1877 hovořil o Černínovi jako o komturovi maltánů čili Johanitů (melitáků).[15] Po něm pak W. W. Tomek tvrdil, že v jeho případě se jedná o Jana z Černína.[16] Je skutečně možné, že náš Černín pocházel z rytířského rodu, jehož členové se psali po tvrzi Černíně ležící nedaleko od Mlázovic, v blízkosti Hořic. Prozatím však můžeme myšlenku J. G. Sommera a J. Horáka zcela vyloučit a Tomkovo tvrzení musíme mít za sice možné, avšak ne potvrzené.

Černín tedy stál na pozicích protihusitské pravice a dokonce se aktivně účastnil bojů. To se mu ovšem nevyplatilo, neboť již následujícího roku 1424, jak praví opět letopisec, *táhl Žižka se svým vojenským lidem k Hostinnému a útokem*

dobýval město; mnoho jich tu pobili a zranili, a tak zase odtáhl. Brzy potom bratr Žižka dobyl Mlázovice a zabil tam Černína.[17] To znamenalo samozřejmě rovněž konec mlázovického panského sídla – tvrze. Byla dobyta a zničena; následující majitelé ji již nikdy neobnovili.

Jak bylo již výše řečeno, za stavitele mlázovické tvrze musíme pokládat některého člena z rodu rytířů z Mlázovic. Prozatím se zdá, že nejpravděpodobněji to byl Jiřík, zmiňovaný písemnými prameny k roku 1360. Mlázovice už tehdy patřily k významnějším lokalitám Jičínska, o čemž svědčí mimo jiné také existence kostela, připomínaného poprvé rovněž ve zprávě z roku 1360.[18] Tato církevní stavba se rozkládala severozápadně od Mlázovic, nad náměstím, kde zaujímala vrchol výrazné výšiny. Západně od ní pak bylo založeno vlastní panské sídlo mlázovických majitelů. Stavebník je nechal vybudovat západně od kostela, v místech, kde končila výšina a poměrně strmým svahem spadala k severu a západu dolů. Vlastní sídlo mělo v půdorysu podobu okrouhlého, pravidelného tvrziště o průměru přibližně 26–28 metrů. Středový pahorek obklopoval suchý příkop, zpevněný při vnější hraně sypaným valem. O vnitřní zástavbě tvrziště však nevíme bohužel nic.

Toto panské sídlo bylo roku 1424 zničeno. S velkou dávkou pravděpodobnosti můžeme tvrdit, že už nikdy nedošlo k jeho obnově. Postupně zpustlo, takže roku 1835 o něm topograf J. G. Sommer zaznamenal, že severozápadně od kostela se ještě spatřuje kopeček obklopený příkopem, kterému se říká Hrádek a který je nyní porostlý ovocnými stromy; po zříceninách staveb se tam ale nenachází už žádná stopa.[19] V podobném smyslu se o tvrzišti zmínili rovněž topografové J. Orth a Fr. Sládek roku 1870, že *místo, kde zámek stál, nazývá se posud Hrádek*.[20] S místním názvem ve formách *Hrádek, Na Hrádku* či *Chodův hrádek* se pak setkáváme rovněž i v pozdější době.[21]

Mlázovické tvrziště zůstalo zachováno až do dnešní doby. Dochovala se z něho především ústřední část, na jejímž temeni se rýsují zbytky minimálně jedné čtyřboké stavby (viz obr. 2, 3). Je ovšem více než pravděpodobné, že povrch

Obr. 3. Mlázovice, pohled na tvrziště a kostel od západu. (Snímek autor 1994.)

Obr. 4. Část centrálního pahorku a zbytek příkopu mezi tvrzištěm a kostelem v pohledu od severozápadu. (Snímek autor 1994.)

tvrziště byl zformován do dnešní podoby převážně mladšími zásahy. Původní příkop, obklopující vlastní tvrz, je viditelný především na severní a východní straně, kde je široký při dně ještě dnes až pět metrů (viz obr. 4). Jeho jihovýchodní část byla narušena výstavbou novějšího zahradního altánku, jižní část pak téměř zanikla v souvislosti s terénními úpravami v okolí domu čp. 103. Z původního valu se dochoval jen nezřetelný zbytek při severovýchodní části příkopu. Tvrziště je dnes porostlé ovocnými stromky. Na jeho původní zástavbu nemůžeme bohužel usuzovat, neboť z ní nezbyly žádné nadzemní pozůstatky. Víme pouze tolik, že ještě v době kolem roku 1800 se na něm nalézaly poměrně rozsáhlé sklepní prostory, z jejichž zdiva byl údajně vystavěn již zmíněný dům čp. 103.

Podívejme se proto podrobněji na tento dům. Narušil část valu, který ukončoval jižní průběh příkopu. Jedná se o mladší stavbu z doby před rokem 1842 (je již zachycen na katastrálním plánu Mlázovic z tohoto roku).[22] V jejím sklepě se však nachází pískovcový portál (viz obr. 2 a 5), který s ní časově nesouvisí. Tento portál lze časově zařadit do poměrně širokého období od konce 14. po průběh 16. století,[23] tedy prokazatelně do delšího časového úseku, než je doložena existence vlastní tvrze. Jeho přesnější datace proto působí jisté potíže. Vyobrazení velice podobných portálů přinesla kniha J. Herouta, jejíž autor je datoval do doby přelomu 14. a 15. věku.[24] Tato datace – pokud bychom ji vztáhli rovněž na mlázovický portál – by přesně odpovídala předpokladu, že pocházel přímo z mlázovické tvrze. To ovšem není možné, neboť z uvedené oblasti prozatím chybí jakýkoliv srovnávací materiál ze stejného období. V jeho dataci však nutí k opatrnosti ještě další uvažované indicie. V případě portálu se jedná o poměrně kvalitní práci, jejíž autor pocházel nejspíše z některého významnějšího centra řemeslné výroby a nikoliv z okrajové oblasti Mlázovicka (či Jičínska všeobecněji). V této souvislosti je ovšem nutno poukázat na skutečnost, že právě počátkem 15. století působil tehdejší majitel Mlázovic, Všeslav Chod, v Praze na poměrně významném úřednickém místě. Tam se jistě

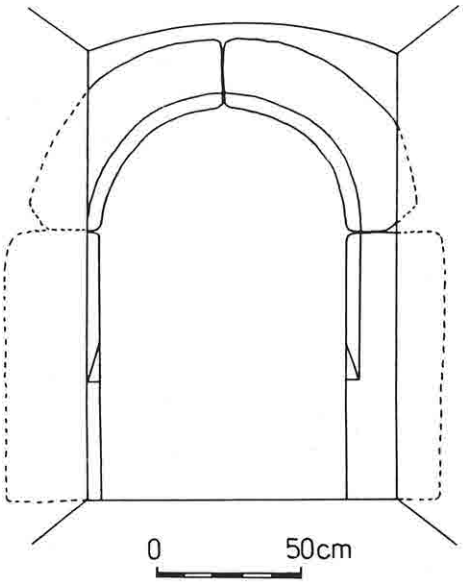

Obr. 5. Gotický portál ve sklepě domu čp. 103. (Kresba T. Tomíček.)

mohl snadno seznámit s řemeslníkem, který by portál vyrobil.

K opatrnosti pak nabádá ještě jeden fakt. Stále nerozřešenou totiž nadále zůstává otázka původu materiálu, z něhož byl portál vyroben. Dle místních znalců se totiž nejedná o mlázovický či hořický pískovec; i tato skutečnost svědčí spíše o vzniku portálu mimo oblast Hořicka. Za současného stavu znalostí proto nejsme schopni provenienci portálu přesněji určit ani ho blíže datovat. Je ovšem nutno připustit možnost jeho vzniku ještě za doby Všeslava Choda z Mlázovic. Nelze ale souhlasit s tvrzením, že se jedná o pozdně gotický portál, nalézající se *in situ* (tedy v původní poloze).[25] Velice dobře lze rozpoznat, že portál je použit naopak druhotně; více než pravděpodobně můžeme proto předpokládat, že do sklepení byl osazen poté, co ho stavitel nechal vyjmout ze zřícenin tvrze. Jelikož sklep, v němž se portál nalézá, je zřejmě ještě pozdně gotický,[26] vzniklý až po zániku tvrze (rozhodně nelze předpokládat, že v těsném sousedství příkopu, přímo v tělese valu by za života tvrze existovala podobná stavba se sklepem, byť by se jednalo o součást dvora), zůstává otázkou, kdo a z jakého důvodu nechal v bezprostřední blízkosti zaniklého panského sídla vystavět nový objekt.

Mlázovice se po zničení rytířského sídla – tvrze – již nikdy nestaly centrem samostatného rytířského statku. Jejich další historický vývoj je blíže doposud bohužel nepoznán; víme však, že v 16. století patřily ke statku Holovousy, od roku 1594 pak k hořickému panství. Z jiných pramenů je ovšem známo, že v Mlázovicích sídlili zchudlí příslušníci nižší šlechty. Nabízí se proto lákavá možnost přisoudit výstavbu pozdně gotického předchůdce pozdějšího domu čp. 103 některému šlechtici. Důkazy pro potvrzení takového závěru pro období 15. a 16. století bohužel nemáme, zato však existují velice zajímavé zprávy z počátku 17. věku.

V soupisu poplatníků české šlechty z roku 1615 je zmiňován mimo jiné rytíře rovněž pan Zdislav Dobřenský z Dobřenic na Popovicích.[27] Tento majitel rozhodně nepatřil mezi movité příslušníky nižší šlechty, neboť v Popovicích, po nichž se psal, vlastnil pouhé tři osedlé. Týž Zdislav Dobřenský je ovšem zmiňován dne 15. ledna roku 1623 již s predikátem *a na Mlázovicích*, když sliboval věrnost a poslušnost císaři Ferdinandu II.[28] Pochopitelně na základě této zprávy nelze tvrdit, že Zdislav vlastnil právě objekt stávající v místech čp. 103. Takovou situaci ovšem nelze zcela vyloučit a stav obdobný situaci z počátku 17. století můžeme předpokládat rovněž ve druhé půli 15. a v průběhu 16. století. Je proto skutečně možné, že již během 15. století, kdy byl vybudován předchůdce mladšího domu čp. 103, vlastnil pozemky v Mlázovicích v blízkosti bývalé tvrze příslušník rytířského stavu, který si u ní nechal vystavět nové, skromné obydlí.

Závěrem lze shrnout, že Mlázovice představují pěkný příklad drobného panského sídla příslušníků z řady nižší šlechty, vystavěného v poměrně dominantní poloze nedaleko od gotického kostela. Místní tvrz existovala necelých sto let; později byla sice narušena destrukcí nadzemních staveb a sklepů, ale jelikož jsou z ní známy nálezy předmětů pocházejících ze 14. a 15. století, zdá se být vhodným objektem pro budoucí archeologický výzkum. Ten by mohl přispět rozhodným způsobem k zodpovězení otázek ohledně stáří a architektonické podoby mlázovického panského sídla.

Poznámky

1 *Libri confirmationum ad beneficiam ecclesiasticam Pragensem per archidioecesim* (dále *LC*), Liber primus, tomus primus. Ed. F. A. Tingl. Praha 1867, s. 133.

2 *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* Tomus I. *Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis*. Ed. V. Jenšovská. Sv. 3 (1388–1391). Praha 1974, s. 549, č. 2267.

3 *LC* 6, ed. J. Emler. Praha 1883, s. 22.

4 Státní ústřední archiv (dále SÚA) – Desky dvorské (dále DD) 14, fol. 17, ed. *Archiv český* 35 (dále *AČ*), s. 35, č. 56.

5 SÚA – DD 14, fol. 151v., ed. *AČ* 35, s. 242–243, č. 27, totéž *Reliquiae tabularum terrae Regni bohemiae* (dále *RT*). Ed. J. Emler. Díl II. Praha 1872, s. 7.

6 *RT* II, s. 44.

7 Archiv Pražského hradu (dále APH) – Erekční knihy (dále LE), LE VIII, fol. 40v–41v.

8 Uvedeného roku 1403 se objevuje jméno Všeslava Choda, místokomořího úřadu zemských desek, při koupi pražského domu *(Chodoni clientis de Mlasowicz, protunc vicecamerarii tabularum terrae)*, viz W. W. Tomek: *Základy starého místopisu Pražského*. Oddíl III. Praha 1872, s. 88b, o tomtéž např. týž, *Dějepis města Prahy*. Díl V. Praha 1905 (II. vydání), s. 40.

9 *RT* II, s. 60.

10 APH – LE X, fol. F 6–6v (= fol. 56–56v).

11 *AČ* 37, s. 230, č. 85.

12 Tamtéž, s. 1714–1715, č. 33.

13 *Ze starých letopisů českých*. Praha 1980, s. 93.

14 J. G. Sommer: *Das Königreich Böhmen*. III. Band. *Bidschower Kreis*. Prag 1835, s. 276–277, č. 8 (u popisu panství Hořice); jedná se však o zprávu převzatou z díla B. Balbína.

15 J. Horák: *Topografický popis všech osad hejtmanství Kralohradeckého*. Hradec Králové 1877, s. 76 až 77.

16 W. W. Tomek, *c. d.*, díl IV., Praha 1879, s. 295.

17 Tamtéž, s. 97. O Mlázovicích se zmínil zajímavou poznámkou rovněž známý barokní historik B. Balbín. Zaznamenal si, že *Mlazovice Arx fuit celebris Czerniniorum. Zisska Arce An. 1424 occupata Czerninum loci Dominum odio Catholicae religionis occidit*, tedy Mlázovice, zámek patřil známým Černínům. Žižka zámek roku 1424 obsadil a pana Černína z nenávisti ke katolické víře zabil. Viz B. Balbín, Liber III decadis I. *Miscellaneorum Historicorum regni Bohemiae*. Pragae 1681, Cap. VIII, s. 110.

18 O něm blíže *Umělecké památky Čech*. Praha 1957, s. 488, a dále *Umělecké památky Čech*. Díl 2. Praha 1978, s. 406.

19 *Man sieht noch nordwestlich von der Kirche einen mit einem Graben umgebenen Hügel, der den Namen Hradek führt und jetzt mit Obstbäumen bepflanzt ist. Von Ruinen ist aber keine Spur mehr anzutreffen*. J. G. Sommer, *c. d.* (viz pozn. 14).

20 J. Orth–F. Sládek: *Topograficko-statistický slovník Čech*. Praha 1870, s. 445.

21 Tak např. J. Horák, *c. d.*, s. 77, Ant. Cechner: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Novopackém*. Praha 1909, s. 99, dále *Království české*. Díl 7. *Severo-východní Čechy*. Část první. Praha 1919, stať J. Pávka *Hořicko*, s. 74, a dále *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 6. *Východní Čechy*. Praha 1989, s. 305.

22 SÚA – Indikační skicy, Mlázovice, Bydžovsko 252.

23 Autor děkuje za upozornění pánům J. Čížkovi a L. Svobodovi.

24 J. Herout: *Staletí kolem nás*. Praha 1981, s. III/26 (= s. 98) a jejich datace tamtéž.

25 Tak P. Chotěbor–Z. Smetánka: *Panské dvory na české středověké vesnici*. In: Archaeologia historica. Sv. 10. 1985, s. 47–56, zde s. 51.

26 Viz J. Slavík–L. Svoboda: *Nástin vývoje tvrzí na Jičínsku*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 6. Bystrá n. J. 1993, s. 97–116; zde zvl. s. 100, půdorys sklepa na s. 101/3c, portál na s. 102/4b.

27 A. Sedláček: Rozvržení sbírek a berní r. 1615. In: Abhandlungen der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1869. Prag 1870, s. 13, č. 107.

28 SÚA Praha – Stará manipulace, C 215/R 1, fol. 22–23.

Další použitá literatura

Ant. Profous: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl 3. Praha 1951, s. 103.
A. Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl 5. *Podkrkonoší*. Praha 1887, s. 136.

Neznámá registra P. Antonína Marka

Milena Lenderová

V semilském okresním archivu, ve fondu Vikariát Turnov, se nacházejí registra *liburňského jemnostpána* Antonína Marka. Kniha obsahuje koncepty a evidenci korespondence odeslané Markem, od roku 1842 turnovským vikářem, mezi léty 1843 a 1852. V knize, mající 251 stran, vedené česky i německy, nacházíme korespondenci s krajským úřadem, litoměřickou konzistoří, jednotlivými farami a školami v obvodu vikariátu. Přes nedostatek typický pro většinu českých register, tj. absenci přesného vročení a označení adresáta, přes osobní neutralitu zápisů, je kniha zatím neznámým pramenem k činnosti A. Marka v životním období, které až dosud badatelskou veřejnost příliš nevábilo. Záznamy osvětlují Markovu péči o fundace jednotlivých kostelů, nechávají nahlédnout do mechanismu ustavování duchovních v turnovském

vikariátu, podávají výstižný obraz sociální a stavovské problematiky zdejšího učitelstva.

Koncept vyhlášky z 2. března 1849 je mj. dokladem obratnosti, s níž dovedl Marek spojit svou pastorační činnost, buditelskou ctižádost a angažovaný občanský postoj. V letech 1848 až 1849 se zúčastnil politického života národa i rodného města: na Markův popud byla v Turnově založena Slovanská lípa, on sám se zúčastnil Slovanského sjezdu, původně uvažoval rovněž o kandidatuře do českého zemského sněmu. Že v těchto svých aktivitách byl veden převážně národní a panslovanskou myšlenkou, vyplývá ostatně i z níže uvedeného přípisu.

2. března 1849. Ohláška.

Ohlašuje se, že v pátek připadá svatých slovanských a zvláště moravsko-českých apoštolů, Crhy a Strachoty, jak jiným vyslovením se jmenují, Cyrila a Metoděje. Jsou to ti svatí mužové, kteří o naše slovanské národy největší zásluhy si vydobyli, netoliko tím, že mezi pohanské naše předky světlo víry křesťanské přinesli, ale zvláště tím, že do slovanského jazyka Písmo svaté přeložili, protož v Čechách a na Moravě a v celém Slovanstvu křesťanskou nábožností se oslavují a co hlavní patronové, zvláště naši, se ctí a v modlitbách vzývají. Za našich dnů, když v našem městě spolek Slovanské lípy se zarazil a vytknuv sobě ten šlechetný cíl, že chce spojenými silami za příkladem svatých dobrodinců slovanských prospívati. K blahobytu slovanských svých bratří usoudili jsme za vkusno památku oněch svatých k žádosti města stran kostelní pobožnosti oslaviti, při kteréž chceme [?] Bohu díky vzdáti, že nás takovými muži obdařil, ale také příkladem svatým jich se povzbuditi a posilniti k činům šlechetným a ochotnému sebe [?] obětování, kdykoli se o dobré naší milé vlasti jedná. K tomuto cíli bude sloužena o 10. hodině v chrámu Páně děkanském zpívaná mše svatá, při kteréž, aby se činnost s dobrým oumyslem hned zasnoubila, bude oběra na založení opatrovny pro malé dítky, jakožto ústavu nanejvýš blahodějného[1]*, ku kterýmu se spolek Slovanské lípy své snažné přičinění zvláště zaměřil. Dejž Bůh, aby oslavení toho dne ke cti Boží a rozšíření blahoctných oumyslů v osadě naší sloužilo a kéž chvalnou památku pro potomstvo zanechalo.*[2]

Poznámky

[1] O založení opatrovny uvažovali turnovští měšťané poprvé v roce 1840 na podnět městského radního Emanuela Petze. Chyběly však peníze, teprve po rozchodu Lípy slovanské, která věnovala celé své jmění – 125 zl. – na konto opatrovny, byl získán základní minimální kapitál. Uvedená iniciativa A. Marka se udála ještě před rozchodem Lípy; výsledek *oběry* však bohužel neznáme. Marek považoval opatrovnu za účinný prostředek národní výchovy; při jejím otevření v dubnu 1854 prosadil za prvního učitele Václava Rybáře. Vztah mezi Slovanskou lípou a opatrovnou byl symbolicky vyjádřen tím, že opatrovna vzala za svou pamětní knihu zrušené Lípy slovanské. Srv. A. Horáková, *Pamětnice městské opatrovny v Turnově*. Od Ještěda k Troskám, *5*, 1926/27, s 65–71.

[2] Státní okresní archiv Semily, Vikariát Turnov, Registra A. Marka, pag. 129b–130a. Text byl upraven podle současné pravopisné normy.

Architekt Jan Vejrych a nevkus(?) české neorenesance

Jaroslav Barták

Období romantismu v architektonické tvorbě 19. století souviselo s celkovou náladou této doby, živenou zájmem o středověké památky zpočátku románské, později, ještě silněji, gotické. Zhmotněním vzpomínek na slavné doby šlechty se stávají přestavby jejich sídel. Typickým příkladem v našem nejbližším okolí je zámek Sychrov, vybudovaný na konci 17. století Lamotty z Frintroppu, který dal kníže Karel Alain Rohan (koupil jej v roce 1820) přestavět v roce 1847 podle plánů Josefa Pruvota ve stylu inspirovaném francouzskou (normandskou) gotikou. Z nemnoha novostaveb v Čechách v tomto období významné místo zaujímá děkanský kostel v Turnově, který povstal na základech strženého chrámu Panny Marie v letech 1825 až 1853 podle projektu architektů Hausknechta, Schrauma a profesora pražské techniky Bernarda Gruebera.

Romantický historismus v architektuře po neogotice zákonitě přechází v neorenesanci. Tato etapa tvorby je v Čechách provázena nově nastupující generací českých architektů, kteří se

Architekt Jan Vejrych. (Snímek J. F. Langhans.)

studiem i pracovními pobyty pečlivě seznamovali se skvosty italského renesančního stavitelství. Souvislost tohoto uměleckého snažení s celkovým kulturním, hospodářským a technickým rozkvětem v druhé polovině devatenáctého století je nasnadě. Od historizující architektury neogotické se zásadně liší tím, že nevyužívá pouze exteriérových tvaroslovných prvků, ale řeší stavbu s ohledem na její funkci, ať již obytnou, obchodní, kulturní nebo vzdělávací. Renesanční estetika již neovlivňuje pouze architekturu šlechtických a církevních objektů, ale působí především na tvorbu světskou, civilní. V souvislosti s probuzením z národnostního útlumu se otevírá vlivu a působení českého cítění, které v závěru tohoto slohového období prolíná do architektonické tvorby a dává vzniknout specifické české neorenesanci.[1] Jakkoliv je tento směr a zvlášť jeho vyústění, spočívající v přebírání a využívání motivů lidové dřevěné architektury, v odborné literatuře jen trpěn, domnívám se, že v strohé uniformitě městské zástavby s potěšením spočineme na sgrafitech, mozaikách, zdobných balkónech a věžičkách těchto staveb. To byl také důvod, proč jsme se o ně a okolnosti jejich vzniku v našem okolí začali zajímat. Příbuzný architektonický rukopis nejzajímavějších z nich dával tušit stejného autora. Domněnka se potvrdila – byl jím architekt a stavitel, dr. techn. h. c. Jan Vejrych, syn rolníka z Horní Branné. Narodil se 6. června 1856,[2] po absolvování tamní obecné školy navštěvoval reálné gymnázium v Hradci Králové a poté vystudoval obor pozemního stavitelství na české technice v Praze.

V roce 1884 se setkáváme poprvé s jeho návrhy, zaslanými do konkursu, vypsaného purkmistrovským úřadem města Jilemnice na projekt budovy nové radnice a tkalcovské školy. Návrhy mladého architekta, tehdy ještě pracujícího v kanceláři inženýra Achilla Wolfa, byly oceněny odměnou 200 zl. Nadějný autor záhy obdržel dvouleté cestovní stipendium města Prahy, kterého využil ke studiu renesančních staveb v Itálii i v Čechách. Od roku 1888 začaly z jeho vlastního pražského ateliéru vycházet projekty, z nichž většina byla realizována jak v Praze, tak v mnoha českých městech. Ve výčtu Vejrychovy tvorby se zastavíme u těch staveb, které upoutaly naši pozornost v blízkém okolí.

První velkou budovou, předznamenávající svou bohatě výtvarně pojednanou fasádou, čerpající z renesančních předloh, podobu naprosté většiny Vejrychových staveb, byla radnice v Kolíně, postavená roku 1889. Využití bohaté štukatury, velkých vykrajovaných štítů, vzepětí střechy do mohutné věže, je neklamným znakem Vejrychova autorství. Dalšími jeho pracemi jsou projekty záložny v Písku, činžovního domu v Praze Na můstku a přestavby zámku ve Zruči.

Na Zemské jubilejní výstavě v roce 1891 vzbudily pozornost dva jeho pavilóny – pro pražskou Akciovou společnost k vyrábění vápna a cementu a zvláště zdařilý *poutající formou a malebným rouchem svým zevně i uvnitř* pavilón dlaždičkové firmy V. Vondráčka a spol. v Rakovníku. V některých naučných slovnících Vejrychovi připisovaný turnovský statek na této výstavě je nedopatření, jeho autorem byl arch. Antonín Wiehl. Jde o záměnu s pojizerským statkem, postaveným podle Vejrychova návrhu o čtyři roky později na Národopisné výstavě československé.[3] Ve stejné době pracoval Vejrych na úpravě kostelů ve Zdibech a v Klecanech, projektoval záložen ský a společenský dům v Lázních Bělohradě, činžovní dům na rohu Benediktské a Rybné ulice v Praze na místě strženého domu U kamenné panny z počátku 15. století, radnici v Pardubicích a muzeum v Chrudimi.

24. září 1899 byla vysvěcena v Jilemnici obecná a měšťanská dívčí škola[4], kterou podle Vejrychova projektu realizoval místní stavitel Josef Pošepný. Vzácné osobní přátelství architekta s jilemnickým purkmistrem Františkem Xaverem Jeriem přineslo první ovoce. V roce 1885, kdy Jerie usedl do purkmistrovského křesla, byla v Jilemnici pouze jediná škola obecná, společná pro chlapce a dívky. Za jeho čtvrtstoleté energické činnosti bylo vybudováno celé jilemnické školství – kromě zmíněné samostatné školy dívčí byla zřízena průmyslová škola pokračovací, škola mateřská, škola měšťanská a škola střední, jeho zásluhou zůstala v Jilemnici zachována státní průmyslová škola tkalcovská. Budova dívčí školy byla situována do tehdy tichého údolí Vrbičky, zarostlého starými stromy, pod silnicí do Mříčné. Třípodlažní stavba, v půdorysu do písmene V, vyniká štíhlou věží nad střední předsunutou částí, hlavní průčelí nese prvky renesančních budov – bosáž, ostění kolem oken, volutové štíty uprostřed obou ramen čelní fasády, vykrajované boční štíty s nezbytnými čučkami, sgrafita pod hlavní římsou s prolamovanou atikou.

Veškeré stavební náklady nesla městská spořitelna, jako první dar pro veřejně prospěšné účely od svého založení v roce 1886. O rok později stanul v čele jejího výboru F. X. Jerie. V lednu 1888 zahájila vlastní činnost v domě čp. 83, za rok přesídlila na náměstí do domu V. Kavana, v roce 1893 dostala místnosti v právě dostavěné nové radnici. V roce 1908 se rozhodla správa spořitelny na návrh předsedy Jerieho postavit vlastní budovu a zakoupila pro tento účel hostinec U bílé růže na náměstí, později přikoupila sousední čp. 141. Oba domy byly zbořeny a v srpnu 1909 byla podle Vejrychova projektu započata stavba spořitelní budovy. Již samo urbanistické řešení je podle mého názoru velmi zdařilé – stavba tvoří protiváhu budovy staré radnice v horní části náměstí, nemění jeho historický půdorys, zachovává vyústění ulic v jeho dolním rohu. Architektonické ztvárnění exteriéru je dokonalé: v horizontální úrovni navazuje prolomením velkých výkladců a hlubokým výklenkem dveří v přízemí na podloubí v původní zástavbě. V poměru k celkové hmotě stavby se nám kompaktní mohutná věž může zdát neúměrná, příznivější rozměr však získá

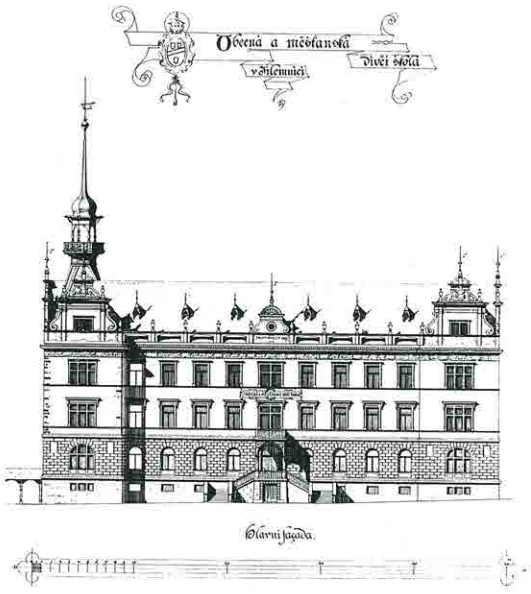

Průčelí obecné a měšťanské dívčí školy v Jilemnici. Původní nerealizovaný návrh z roku 1896.

Stavba městské spořitelny v Jilemnici roku 1911. (Repro O. Kudrnáč.)

jako vertikální protipól radniční věže i jako uzavírající článek terénně méně hodnotného spodního rohu náměstí. Ačkoliv stavba jako celek má renesanční charakter, jsou na ní patrny některé gotizující prvky (trojúhelníkové štíty). Typickým znakem precizní práce Vejrycha projektanta bylo propracování návrhů všech detailů interiéru, včetně přesného předepsání druhu materiálu, dokonce i výběru květin a záclon. Tato budova, vyhovující všem tehdejším požadavkům peněžního ústavu, začala sloužit 28. listopadu 1911.

Jilemnickou tvorbu Jana Vejrycha můžeme uzavřít (současně se smrtí příznivce města hraběte Jana Harracha a purkmistra F. X. Jerieho) jeho neuskutečněným návrhem na opravu, přestavbu a dostavbu chrámu sv. Vavřince. Rozpočet z roku 1908 na dostavění věže s hodinami, nové kamenické práce na balkónech, novou střešní vazbu se stejnou výškou hřebene, střechu z železnobrodské břidlice a sanktusovou věžičku, zněl na 64 tisíce korun. Ještě v roce 1911 o tomto projektu písemně jednal s purkmistrem. S odstupem času soudíme, že realizace tohoto záměru by hodnotné barokní stavbě ublížila.[5]

Vraťme se do roku 1900 na Turnovsko, kdy Vejrych po projektech radnice v Kladně a okresního domu v Novém Bydžově vyhověl objednávce sládka Karla Řezníčka[6] a vytvořil návrh rodinné vily, která je zasazena do krásné krajiny pod zámkem Hrubá Skála, v části obce Doubravice, na místě zaniklého městečka Žantov. Architekt respektoval přání investora a propojil v její vnější podobě motivy renesanční s prvky lidových dřevěných staveb z Turnovska – mj. pavlačí a lomenicí. V některých detailech opět zaznívá vliv gotiky. Slohový eklektismus v navrhovaném spojení s lidovou architekturou působí velice příjemně a teple – naskýtá se otázka, zda lpění na čistotě slohu a strohé dodržování jeho zákonů je neselhávajícím měřítkem k určení hodnoty stavby. Řezníčkova vila nepostrádá samozřejmý a typický znak Vejrychových projektů, věž, tentokrát vyhlídkovou s ochozem, přístupnou točitým schodištěm z vstupní haly. Trojúhelníkový štít nad hlavním vchodem zdobí freska patrona České země. Součástí návrhu bylo řešení parkové úpravy zahrady ve svahu pod hruboskalským zámkem. Nemalou pozornost věnoval architekt interiéru, provedeném v modřínovém dřevě, kovové části

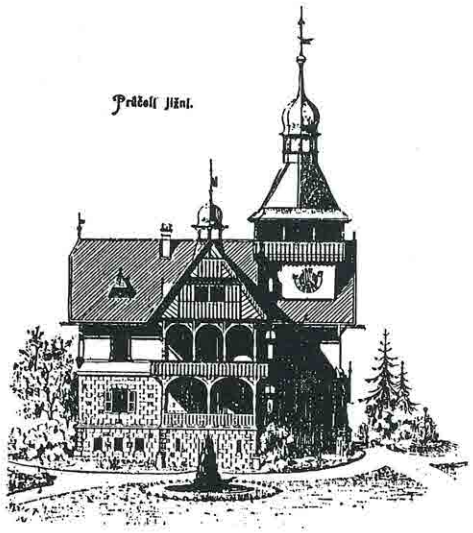

Řezníčkova vila v Doubravici. Jižní průčelí.

jsou realizovány v cínu. Stavba byla velmi nákladná (rozpočet 16 tisíc zlatých), což bylo způsobeno i jejím technicky obtížným zakládáním.[7]

Téměř současně s touto stavbou vznikaly ve Vejrychově ateliéru projekty na okresní dům v Slaném, nájemní domy v Mikulášské třídě v Praze, okresní dům v Chlumci nad Cidlinou, hotel Paříž v Praze a spořitelnu v Novém Bydžově. Na mimopražské stavebníky se tehdy obrátil městský úřad v Semilech s dotazem na podmínky, za jakých se architekt Vejrych ujal projektů a provedení staveb v jejich městě. Tomuto zájmu předcházelo rozhodnutí semilského zastupitelstva vystavět na místě požárem zničeného domu v Husově ulici obecní dům s restaurací, krámem, s byty, hostinskými pokoji a studentskou noclehárnou. Reference byly velmi příznivé, Vejrych nabídku zastupitelstva přijal a v březnu 1906 stavbu vyprojektoval. Na podzim téhož roku bylo uděleno městu povolení k novostavbě. Ta byla na základě konkursního řízení zadána semilským stavitelům Josefu Kosařovi a Josefu Brodskému. Po třech letech pečlivě a zodpovědně prováděné práce za přímého projektantova dohledu se na místě, nazývaném Na spilkách, zaskvěla v okolní zástavbě až neúměrně monumentální budova Obecního domu, dotažená do nejmenších detailů interiéru, co do vzhledu i materiálu. Čtyřpodlažní dům, na čelní fasádě s arkýři, balkónky, bohatým štukovým dekorem uzavírá vysoký vykrajovaný štít uprostřed, menší v levém rohu a dva tvarově shodné na bočních stranách. Mozaiku ze skla, dovezeného z Benátek, na hlavním štítu provedla firma Giovanni Petrucco podle návrhu akademického malíře Jano Köhlera. Nese již všechny znaky postupně nastupující secesní ornamentiky. Nad průnikem valbových střech ční čtyřhranná věž, patrná na všech panoramatických pohledech města. Oproti původnímu záměru byla v Obecním domě umístěna mimo restauračního provozu a hotelových pokojů ještě městská spořitelna a kancelář okresního výboru.[8] Jak už bývá v provinčních městech pravidlem (platícím ostatně podnes), nemohla semilská obec náklady na svůj velikášský projekt unést a byla nucena se ho již po pěti letech vzdát.

Tím se uzavírá naše procházka po bývalých správních okresech jilemnickém, turnovském a semilském, při které jsme hledali stavby české neorenesance, vytvořené na sklonku 19. a počátku 20. století architektem Janem Vejrychem. Jeho dílo, tvořící desítky realizovaných staveb, oceněných soutěžních návrhů a technických patentů (uzavřelo se Vejrychovým úmrtím 24. června 1926 v Dobré Vodě u Březnice), je mezi teoretiky přijímáno s rozpaky, mnohdy i odmítavě. Domnívám se, že neprávem. Vejrych nebyl z těch tvůrců, kteří *zdobíce voňavkové flakóny, zapomenou na vůni* (Miloš Jiránek). Snad jen povýšení konstrukčních prvků na výtvarné a strohá geometričnost architektury dvacátého století odkázaly přirozenou zdobnost jeho staveb až k hranicím nevkusu. Ošidnost těchto měřítek se projevila v nedávném přehodnocení dlouho zatracovaného secesního slohu i současné snaze přivést chátrající stavby české neorenesance k původní kráse.

Obecní (později Okresní) dům v Husově ulici v Semilech v roce 1910.

Poznámky

[1] Za zakladatele tohoto směru je právem považován architekt a stavební rada Antonín Wiehl (1846 až 1910). Po cestách evropskými zeměmi praktikoval u stavitele Františka Schmoranze. Z jeho tvorby jsou nejznámější projekty na staroměstskou vodárnu, pražskou městskou spořitelnu (s Osvaldem Polívkou), vyšehradský Slavín, stavby a světelnou fontánu na Jubilejní výstavě 1891, Smetanovo muzeum, Wiehlův dům na Václavském náměstí.

[2] Z tápání dosavadní slovníkové literatury nás vysvobodil třídní katalog branské obecné školy; zde opakovaně uvedeno správné datum narození i fakt, že do školy Jan Vejrych chodil od května 1862 a počátkem října 1867 z ní vystoupil (SOkA Semily, ObMŠ Horní Branná, katalog 1867/68). Jeho rodiče – Jan, syn Jana Vejrycha, rolníka z Horní Branné čp. 89, a Bedřiška, dcera Václava Mejvalda z Horní Branné čp. 149, byli oddáni r. 1851 (SOkA Semily, AF Horní Branná, snubní protokoly).

[3] K tomu srv. studii J. Šťovíčka: *Národopisná výstava československá v horním Pojizeří* v tomto sborníku.

[4] Ze slavnostního projevu purkmistra vyjímáme: *S oprávněnou hrdostí a myslí vroucně vděčnou stojíme dnes před budovou, která má býti nejen osvětovým zdrojem pro jilemnickou dívčí školní mládež, nýbrž i novou baštou, o niž se vlny příboje germánského mají rozbíjeti.* (SOkA Semily, fond AM Jilemnice, sign. 830/59.)

[5] Zevrubněji o tomto chrámu pojednal Jan Luštinec ve stati *Příspěvek k uměleckо-historickému zhodnocení kostela sv. Vavřince v Jilemnici*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá n. J. 1992, s. 38–48.

[6] Karel Řezníček (1845–1914), po studiích na pražské technice se stal sládkem v hruboskalském pivovaru, jehož nájemcem byl otec. Měl zálibu v cestování, 21. 5. 1893 – 14. 3. 1894 podnikl s Josefem Kořenským cestu kolem světa, věnoval se zahradnictví a ovocnářství na svém statku v Kbelnici u Jičína, posledních deset let prožil v žantovské vile.

[7] S vyčerpávajícím popisem stavby se můžeme seznámit v časopise Technický obzor, *8*, 1900, 10. 1.

[8] SOkA Semily, fond OÚ Semily, kart. 23, sign. 1 4/17.

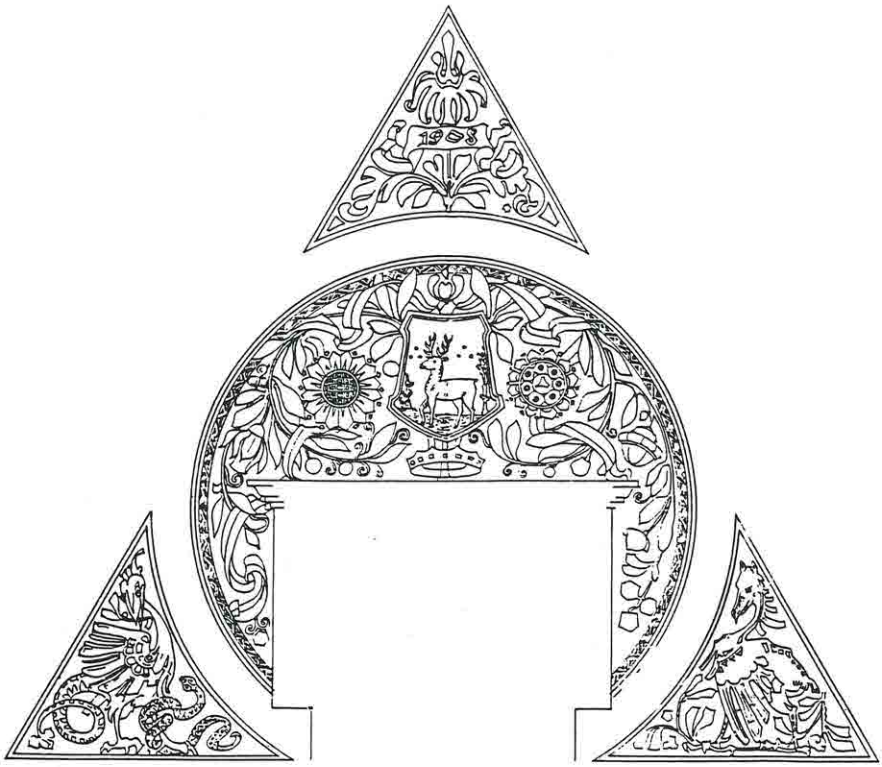

Návrh mozaikové výzdoby ve štítě Obecního domu v Semilech.

KRONIKA

Státní okresní archiv Semily v roce 1993

I. Informace o množství archiválií

Na sklonku roku 1993 pečoval okresní archiv o 4144,75 běžných metrů archiválií (88 839 evidenčních jednotek) a 1566 archivních fondů a sbírek. Archivně bylo zpracováno 2485,14 bm a z nich 1383,87 bm inventarizováno, katalogizováno 17 945 záznamů, rejstříkováno 2532 záznamů. Během roku bylo převzato 34 přírůstků v rozsahu 38,60 bm – k zajímavým patří nepochybně část pozůstalosti MUDr. Jaroslava Feyfara a vcelku náhodně objevené evidenční knihy semilského krematoria. Do státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou byly delimitovány dědické spisy okresního soudu Železný Brod z let 1925–1948 v rozsahu 2,45 bm.

II. Skartační prohlídky a předarchivní péče

Do předarchivní péče je zařazeno 543 spisoven, zčásti nově vzniklých úřadů a organizací. Skartační řízení bylo provedeno u 43 z nich. Kromě městských a obecních úřadů (6), referátů okresního úřadu (6), škol (10) a dalších institucí byla ve zvýšené míře věnována pozornost transformujícím se a zanikajícím zemědělským družstvům (13), u nichž hrozilo nebezpečí samovolné skartace. Písemnosti největších likvidovaných organizací, Podniku místního průmyslu Turnov, Restaurací a jídelen Turnov a částečně Okresního stavebního podniku Semily, byly uloženy v depozitáři okresního archivu v Turnově.

III. Zpřístupňování archiválií

Interní archivářská práce spočívala v dokončení pořádání a inventarizaci fondu Okresní úřad Semily (1850–1948) včetně úvodu a rejstříků, dokončena byla také inventarizace Archivu města Lomnice nad Popelkou (1561–1945), rozpracován fond Okresní zastupitelstvo Semily (1865–1928). Z nově převzatých písemností byl uspořádán fond odboru výstavby ONV Semily do roku 1985. Byla dokončena katalogizace kronik (49 svazků), uložených v archivu, a další část nejstarší manipulace Archivu města Turnova (sign. II-G a II-V) z let 1640–1746. Celkem bylo uspořádáno a inventarizováno 48,19 bm archiválií. V prezenční archivní knihovně je jmenným katalogem zpřístupněno 11 571 svazků, svázáno bylo 158 svazků periodik a archivních pomůcek.

IV. Využívání archiválií

Archiv navštívilo v průběhu roku 1993 331 osob, z jedné šestiny vedených badatelskými zájmy, ostatní potřebou dokladů ke komplikovaným restitučním řízením, občanství a rehabilitacím. Ve dalších více než dvou stech případech se občané obrátili na archiv jako orgán státní správy písemnými žádostmi, mj. byly vystavovány ověřené doklady o dosažené kvalifikaci, době zaměstnání a určení otcovství (54), k restitucím zemědělského majetku (37) i nemovitostí (15), státnímu občanství (18), doklady k soudním rehabilitacím (19), majetkoprávním vztahům (22), atd. Výrazně přibylo podkladů pro rozhodování katastrálního úřadu o zápisu do katastru nemovitostí, zvláště pak rekreačních a zemědělských objektů (29). Mimoto byly vyřízeny tři desítky náročnějších badatelských dotazů a rešerší. 59 badatelů studovalo následující témata:

Daniel Absolon: *Dějiny školy ve Vítkovicích (dipl. práce)*
JUDr. et PhDr. Stanislav Balík: *Antal Stašek – advokát v Semilech*
Jaroslav Barták: *Jindřich Hybler, život a dílo*
Miloš Baum: *Majetkové řízení*
Václav Brožek: *Mlýn čp. 40 v Rovensku pod Troskami*
Josef Bušák: *Osídlování vsi Roztok u Jilemnice po třicetileté válce*
PhDr. Miroslav Cogan: *Barokní stavby na Turnovsku*
Vladimír Fajta: *Rodopis*
Zdeněk Fišera: *Hrady a důlní díla v Pojizeří*
Ing. Václav Hásek: *Rodopis*
Olga Havrdová: *Dívčí škola v Semilech*
František Hejlík: *Historie sociální péče v regionu*
Svatomíra Hendrychová: *Historie knihovny v Semilech*
Ivan Herbst: *Historie obce Všeň*
Lenka Holubičková: *Dějiny Benešova u Semil*
Jaroslav Hudík: *Prokázání restitučního nároku*
Petra Janatová: *Historie Dolní Sytové*
Michal Jakl: *Dějiny města Vysokého nad Jizerou*
Tomáš Jakl: *Dějiny města Vysokého nad Jizerou*
Iveta Jiráková: *Literární Semilsko – Josef Šír (dipl. práce)*
Radek Keller: *JUDr. Antonín Zeman*
Bohuslav Koudelka: *Dějiny obcí Peřimov, Mříčná, Horní Sytová*
Jindra Labuťová: *Soupis regionálních periodik 1966 až 1992*

Hana Ladmanová: *Biografie JUDr. Antonína Zemana (dipl. práce)*
PhDr. Luboš Lancinger: *Stavební vývoj plátenického domu čp. 74 v Horní Branné*
PhDr. Milena Lenderová, CSc.: *Osobnosti Semilska*
Václav Macal: *Genealogie*
Ilona Machová: *Kolaudace obytných domů v Lomnici n. Pop. a Rovensku p. Tr.*
PhDr. Hana Maierová: *Historie obce Pěnčína*
Pavel Matys: *Události 10. května 1945 v Rovensku pod Tr.*
Jan Mečíř: *Genealogie*
Josef Melichar: *Restituce statků v Dolánkách a Přepeřích*
PhDr. Eva Mikanová: *Hudba v Pojizeří v 17. a 18. století*
Ing. Jan Mocek: *Ekologický projekt Jizera*
Zdeněk Munzar: *Katastrální mapy Jesenného*
Josef Novák: *Historie Škoděje*
prof. MUDr. Jaroslav Peregrin, DrSc.: *Peregrinové v Turnově*
Mgr. Miloš Plachta: *Osobnosti Semilska*
Petr Pochop: *Dějiny obce Kruh u Jilemnice*
Markéta Popovičová: *Židovské památky v Turnově*
doc. PhDr. Jiří Procházka, CSc.: *Historie sklářství na Železnobrodsku*
RNDr. Karel Samšiňák, CSc.: *Textilní škola v Lomnici nad Popelkou*
Georg Schlechta von Hrochov (SRN): *Rodopis Šlechtů*
PhDr. Arnošt Skoupý: *Jindřich Šorm*
Klára Slámová: *Podkrkonošské vánoční koledy*
Ing. Jiří Slavík: *Stavební vývoj radnice v Turnově*
Jitka Strnadová: *Historie ochotnického divadla na Vysocku*
Anna Susta (Švýcarsko): *Mlýn čp. 40 v Rovensku pod Troskami*
PhDr. Jan Šťovíček: *Národopisná výstava 1895*
Alena Táborská: *Rozvoj kultury na Turnovsku mezi válkami* (dipl. práce)
Vlastimil Vlk: *Urbář panství Jilemnice*
Václav Votoček: *Místopis Semil*
Antonín Vydra: *Rodopis*
PhDr. Pavel Zahradník: *Mariánské a morové sloupy v okrese Semily*
Dagmar Zajíčková: *Revitalizace Olešky*
Zdeněk Zákoutský: *Dějiny obce Syřenova*
Ing. Michael Závěrka: *Vodní díla na Jizeře a jejích přítocích*
Václav Zuzánek: *Vlastivěda Rokytnicka*
Ing. Ladislav Žák: *Historie sklářství na Železnobrodsku*

Pro nadřízené orgány byly vypracovány soupisy německých map do roku 1700, soupis pramenů k dějinám hrdelního práva, soupis pramenů k pobytu sovětských vojsk a dokumentace akcí Státní bezpečnosti Norbert, Zásah a Vlna. Za zaznamenání stojí i provedení 17 časově náročných rešerší pro památkové úřady, historické ústavy a muzea. Spolupráce s těmito institucemi přinesla plody v kulturní a osvětové činnosti archivu – podíl na přípravě expozice osobností Semilska v Městském muzeu v Semilech, výstavě map v Kolínském muzeu, nové archeologické expozici v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově, akcích Pekařovy společnosti, přednáškami a příspěvky do regionálního tisku. Vlastní publikační a vydavatelská činnost archivu byla prezentována šestým svazkem vlastivědného sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší, který si získává stále větší okruh čtenářů, v tomto roce i díky autorskému a finančnímu propojení s jičínským okresem.

V. Personální situace

Provoz okresního archivu a jeho služeb pro veřejnost zajišťovali v čele s ředitelem PhDr. Ivo Navrátilem archiváři Mgr. Ilona Činovcová a Zdeněk Kašpárek, v polovičním úvazku pak Mgr. Marie Navrátilová a Michaela Menšíková a v posledním čtvrtletí navrátivší se Jaroslav Barták.

VI. Umístění a vybavení archivu

Sídlo na břehu Jizery, odkoupené okresním úřadem od restituentů, nedoznalo oproti předcházejícím rokům změn. Původní záměr, rozšířit objekt o přiléhající mlýn (za cenu velmi nákladné generální rekonstrukce), byl z podnětu vedení okresního úřadu opuštěn a prozřetelně nahrazen rozhodnutím vystavět budovu novou, s parametry, splňujícími současné požadavky na uložení archiválií. V závěru roku byla vypsána architektonická soutěž, z níž vyšel projekt, který je podkladem pro definitivní podobu novostavby, situované v klidné zóně nedaleko městského centra. Odlehlost současného sídla zlákala v prosincových dnech neznámé poberty k narušení objektu a odcizení větší části technického vybavení v hodnotě téměř 180 tisíc Kč. Díky okresnímu úřadu byla ztráta postupně nahrazena a provoz archivu mohl téměř bez přerušení pokračovat; současně byla také učiněna opatření, aby se vloupáním maximální měrou zabránilo.

Závěrem lze říci, že archiv jako správní i historiografická instituce se snaží plnit poslání, které od něho občané demokratického státu očekávají.

Jaroslav Barták

Státní okresní archiv Jičín v roce 1993

I. Přehled o množství archiválií

K 31. 12. 1993 měl státní okresní archiv 4154,30 běžných metrů archiválií (92 598 evidenčních jednotek), z nichž je uspořádáno 2307,09 běžných metrů (z toho inventarizováno 1943,25 bm). Nezpracováno dosud zůstává 1847,21 bm. V průběhu roku 1993 bylo převzato 18 přírůstků o celkovém rozsahu 42,10 bm, úbytek archivního materiálu delimitací a vnitřní skartací činil 12,11 bm.

II. Skartační prohlídky a archivní prevence

Skartací bylo realizováno šestnáct, při nichž se vyřadilo 150 bm písemností bez trvalé hodnoty. Revize spisoven uskutečnili pracovníci archivu u 25 obecních úřadů, 25 zemědělských družstev a u nových úřadů státní správy (školský úřad, úřad práce, živnostenský úřad, pozemkový úřad, ministerstvo zemědělství – pracoviště Jičín).

III. Zpřístupňování archiválií

V roce 1993 bylo uspořádáno 53,09 bm, vnitřní skartací vyřazeno 11,08 bm, takže vzniklo celkem 32,01 bm uspořádaného materiálu. Zpřístupněny byly tyto fondy: Župa Českého ráje KČT Jičín 1922–1949, Spolek turistů Jičín 1904–1927, Klub čs. turistů Jičín 1892–1949, Sokolská župa Čížkova Jičín 1899–1951, TJ Sokol Jičín 1864–1951, Muzejní společnost Jičínského kraje 1861–1870, Kuratorium Krajinského muzea jičínského 1883–1894, Muzejní spolek Jičín 1895–1951, Archiv města Miletína 1580–1945. Z rozpracovaného velkého fondu Archiv města Sobotky bylo uspořádáno první manipulační období 1497–1790. Mimo plán byly zpracovány fondy Městská knihovna pro průmyslníky jičínské 1861–1889, Okresní úřad Jičín – sčítací operáty 1890–1910. Ze sbírky soudobé dokumentace byly formou kartotéky zpřístupněny úřední tisky o rozsahu 4,2 bm.

V přírůstkové knize knihovny je zaznamenáno k 31. 12. 1993 celkem 12 137 svazků, z nichž bylo ovšem vyřazeno 1318 multiplikátů, takže současný stav knihovny činí 10 819 svazků. Knihovna je pouze prezenční, slouží především potřebám pracovníků archivu a badatelů. V roce 1993 bylo zapůjčeno 112 knih, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 19 titulů.

IV. Využívání archiválií

Státní okresní archiv navštívilo 180 badatelů, kteří uskutečnili 231 návštěv. Studovali převážně regionální dějiny a dějiny školství (pro seminární práce FF UK Praha, FF Severomoravské univerzity Ostrava). Využívali hlavně fondů archivů měst a obcí, škol a spolků. Mimořádné pozornosti se těšil sobotecký graduál ze 16. století, který se stal předmětem zájmu kanadských církevních historiků z Toronta.

Kulturně osvětová činnost archivu se projevila zejména při organizování oslav 700. výročí Jičína. Ředitel archivu uskutečnil v jejich rámci čtyři přednášky, další dvě pak při jiných příležitostech. Aktivně se podílel na přípravě výstavy instalované k uvedenému výročí ve výstavním sále jičínského muzea, byl iniciátorem školní historické soutěže. Vyvrcholením oslav byla pak vědecká konference *Rekatolizace českých zemí v 16.–18. století*, která se konala v Jičíně 10. září.

V prostorách archivu se pravidelně (dvakrát měsíčně) scházel historický kroužek studentů hořického gymnázia, kde se seznamoval se základy pomocných věd historických a prameny k dějinám obcí a měst. Podobný kroužek studentů jičínského gymnázia se scházel v jičínském muzeu, a to rovněž dvakrát měsíčně pod odborným vedením ředitele archivu. Pro jiné naléhavé úkoly nebyla činnost kroužků ve školním roce 1993/94 obnovena.

Ředitel archivu vydal knížku *Chlumecké hrdelní příběhy* (Praha, Paseka 1993) a studii *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky* (Východočeský sborník historický 3, 1993), publikoval jedenadvacet drobných článků v místním tisku, jež vznikly na základě přímého studia archiválií.

V. Personální situace

V roce 1993 nedošlo k podstatným změnám ve složení pracovního kolektivu. Od 15. března 1993 plnil v archivu náhradní vojenskou službu Martin Zubr, ve dnech 2. – 13. 8. pracovala v archivu jako brigádnice Petra Soukupová, studentka oboru archivnictví-dějepis na Palackého univerzitě v Olomouci.

VI. Umístění a vybavení archivu

Státní okresní archiv nadále sídlí v zámku Jeřice. Poněvadž tento objekt byl v rámci restitucí vrácen dědičce původního majitele, usiloval archiv v průběhu roku o získání jiné budovy. Zkušenosti z minulých let zřetelně ukazují, že

optimálním řešením bude přemístění okresního archivu do Jičína. V technickém vybavení nedošlo oproti minulému roku ke změnám.

Jindřich Francek

Pracoviště Literárního archivu PNP Staré Hrady v roce 1993

Pracoviště prošlo v roce 1993 dalším růstem. Ke konci roku je zde uloženo celkem 1298 archivních fondů ve 21 476 kartonech (cca 3500 běžných metrů) a dalších cca 200 běžných metrů jiného archivního materiálu. Největší přírůstky v tomto roce byly archivní fondy nakladatelství Československý spisovatel a Svazu československých spisovatelů.

Studovalo zde 66 badatelů (z toho 2 cizinci), kteří uskutečnili 358 badatelských návštěv. Badatelům do studovny v Praze na Strahově bylo odesláno 284 výpůjček.

Na úseku zpracovávání bylo zpřístupněno 14 fondů, dalších 14 je rozpracováno. Kromě zaměstnanců LA se na této práci podílelo i osm studentů Jihočeské univerzity z Českých Budějovic, dva studenti filozofické fakulty Univerzity Karlovy z Prahy a dvě studentky gymnázia v Mladé Boleslavi v rámci archivní praxe. Krátkodobě tu pracovali na svých úkolech i někteří pracovníci pražského ústředí.

Pro veřejnost byla instalována výstava *Salón literárních kuriozit* a expozice k 25. výročí srpna 1968. Přístupna byla i pracovna Jaroslava Vrchlického, do května nábytek Josef Váchala (poté dlouhodobě zapůjčený do nově otevřeného Portmonea v Litomyšli) a památky na další české spisovatele (dr. Leontina Mašínová, Jaromír John, malíř František Volf, knihovník Jan Thon). Pracovníci archivu se podíleli i na organizování dalšího kulturního dění na zámku: ve spolupráci s místní osvětovou besedou bylo uskutečněno 12 uměleckých výstav (s vernisážemi a kulturním programem), 5 koncertů, 2 besedy, 2 recitační pořady, 1 divadelní vystoupení, 1 tisková konference atd. Zámek navštívilo 4744 lidí.

Z významných hostů můžeme jmenovat JUDr. Petra Pitharta, univ. profesora Františka Černého, historika dr. Josefa Hanzala, spisovatele Lumíra Čivrného, Ludmilu Vaňkovou, redaktory Svobodné Evropy Milana Schulze a Dušana Fiedlera aj.

Pracovníci archivu uspořádali i řadu přednášek, napsali mnoho článků, spolupracovali na několika rozhlasových pořadech, působili v řadě veřejných funkcí atd.

V průběhu roku ukončili působení v archivu PhDr. Dana a Vladimír Holmanovi a odstěhovali se do nového domova. V roce 1994 tedy čeká pracoviště nejen další přírůstek archiválií, ale i personální posílení, neboť zde v současné době působí pouze podepsaní

Eva a Karol Bílkovi

Okresní muzeum Českého ráje v Turnově v roce 1993

I. Personální situace

K 31. prosinci 1993 pracoval v turnovském muzeu kolektiv ve složení: PhDr. Vladimíra Jakouběová, ředitelka (etnograf), PhDr. Miroslav Cogan, zástupce ředitelky, vedoucí oddělení, historik umění, PhDr. Hana Maierová, historik, RNDr. Tomáš Řídkošil, mineralog, Mgr. Jan Prostředník, archeolog, Jitka Petrušková ml., archivář, Jaroslava Šolcová, knihovnice, Jitka Petrušková st., ekonomka, Pavel Mizera, provozář, Josef Cvrček, údržbář, Jiří Jech, elektrikář, Ludmila Medková, pokladní, Vladimíra Brejlová, uklízečka-konzervátorka, Roman Noska, průvodce (přidělen úřadem práce), Jitka Vindišová, průvodce (Dlaskův statek). V letních měsících byli přijati na krátkodobý pracovní poměr studenti na výkopové a dokumentátorské práce pro archeologický výzkum v Mladé Boleslavi a na Mužském. Praktikantskou praxi vykonali studenti – průvodci Jan Neruda, Drahuše Jakubcová a Jan Čermák.

II. Údržba, opravy, rekonstrukce objektů

Hlavní budova muzea

Objekt čp. 71 (expozice muzea a obrazová galerie) byl v roce 1993 přístupný veřejnosti po celý rok. V závěru roku přistoupilo vedení muzea k řešení havárie III. podlaží, kde v důsledku špatně provedené rekonstrukce v sedmdesátých letech došlo k narušení statiky podlah

a stropů. V prosinci 1993 zde byly firmou STAVOS Turnov zahájeny stavební práce, které budou dokončeny v březnu 1994. V listopadu a prosinci byla na této budově vyměněna všechna okna na nádvorní straně domu. V prostorách sklepa byly provedeny stavební práce pro novou archeologickou expozici.

Galerie muzea byla vybavena novým výstavním mobiliářem a osvětlením. Novým mobiliářem byly vybaveny i depozitáře muzea pro uložení sbírek umění, uměleckého řemesla, etnografie, mineralogie, geologie, paleontologie a archeologie.

Budova čp. 70 – dům U bažanta

Protože ani v průběhu roku 1993 nedošlo k uzavření soudního sporu o tento objekt, nevynakládalo OMČR Turnov velké finanční prostředky na opravy a provádělo zde pouze běžnou údržbu. V květnu 1993 byla otevřena v přízemí budovy prodejna suvenýrového zboží. Mobiliář – pulty a vitríny – vyrobili pracovníci provozu svépomocí. V prosinci 1993 byla prodejna v zájmu zeefektivnění práce a kontroly tržeb vybavena pokladnou a PC.

Dílny OMČR

Během roku 1993 byla dokončena rekonstrukce dílen muzea, celkovým nákladem 290 tis. Kč. V prostorách byly zřízeny údržbářské dílny, truhlářská dílna, provozní místnost a sklad dřeva, skla a ostatního materiálu. Prostory garáží ve dvoře muzea byly určeny k demolici, kterou v září provedla firma STATUS Turnov. Po dokončení rekonstrukce III. podlaží budou prostory dvora využity pro lapidárium plastiky a odpočinek návštěvníků.

Dlaskův statek v Dolánkách

Významná památka lidové architektury – Dlaskův statek v Dolánkách, kterou má OMČR Turnov pronajatu (do 31. 12. 1997) od majitelky pí Melicharové, byl přístupný veřejnosti od 1. května do 31. října. V letních měsících zde byla prováděna běžná údržba objektu a jeho okolí. Na žádost majitele zahájilo muzeum jednání s Městským úřadem v Turnově a Povodím Labe o rekonstrukci stávajícího parkoviště a o uvedení okolních pozemků do původního stavu – sady, park apod. Práce budou realizovány postupně dle finančních možností muzea.

Pacltova sklářská huť

Vzhledem k tomu, že muzeum nemůže v nejbližších letech tento objekt využít pro výstavní účely (snížený stav pracovníků pokrývá již nyní s velkými problémy stávající provoz), byla huť pronajata p. Vybíralovi na ateliér a dílnu pro umělecké zpracování dřeva.

III. Péče o sbírky

V roce 1993 bylo získáno do sbírkových fondů muzea celkem 629 nových přírůstkových čísel, které představují 1742 kusů sbírkových předmětů. 90 procent z tohoto počtu tvoří sbírky oboru mineralogie, získané jak vlastním sběrem, tak i nákupem od soukromých osob a sběratelů, který byl oproti předchozím letům rozsáhlejší vzhledem k nově připravované expozici zlatnictví a šperkařství. Dále jsou zastoupeny sbírky archeologie (ze záchranných výzkumů a sběrů), etnografie, archivu a historické dokumentace. 172 kusů připadá na fond regionální literatury, získaných koupí z pozůstalosti (soubor knih tištěných v tiskárně Müller a spol. v Turnově). V říjnu 1993 byl zásluhou pracovníků Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a okresního ředitelství Policie ČR v Semilech navrácen vzácný soubor granátových šperků, zcizený v expozici muzea v roce 1992. V souvislosti se stěhováním depozitářů byla v roce 1993 provedena inventarizace sbírkových fondů archeologie, kamenářské technologie, částečně pak inventarizace regionální literatury. S ohledem na plnění vědeckovýzkumných úkolů muzea byla v roce 1993 katalogizaci II. stupně věnována menší pozornost. Zpracovány byly fond fotografií lidové architektury (220 inv. č.), z fondu archivu pozůstalost Jana Prouska. Pokračováno bylo ve zpracování katalogu regionální literatury – 1720 položek autorského, názvového a oborového katalogu. U ostatních sbírkových fondů byla upřednostněna podrobná evidence 1. stupně.

IV. Stálé expozice a krátkodobé výstavy

Stálé expozice muzea navštívilo v roce 1993 celkem 36 593 osob, z toho 6317 ve školních výpravách a 5613 v jiných hromadných výpravách. Expozici na Dlaskově statku shlédlo 9114 osob. Přestože muzeum navazuje kontakty s cestovními kancelářemi, hotely apod., stále trvá pokles návštěvnosti, způsobený zejména rušením rekreačních zařízení v oblasti, malým počtem zájezdů tuzemských turistů a stále menším počtem školních zájezdů.

V souvislosti s rekonstrukcí stávajících a přípravou nových expozic byly zpracovány scénáře pro tyto expozice:

Drahé kameny a turnovské kamenářství – autor PhDr. M. Cogan, oponentura RNDr. J. Kouřimský, CSc., a PhDr. V. Vokáčová;
Archeologie Českého ráje – autoři Mgr. J. Prostředník a PhDr. J. Klápště, oponentura PhDr. V. Vokolek, PhDr. J. Kalferst;
Významné osobnosti Turnovska – autorka PhDr. H. Maierová, oponentura PhDr. Z. Zahradník.

Výtvarným řešením všech expozic byl pověřen externí pracovník muzea Jaroslav Barták.

Muzeum v roce 1994 uspořádalo celkem deset krátkodobých výstav. Přímo v prostorách okresního muzea se uskutečnily následující:

Městem našich předků – Turnov v letech 1900–1940; historická výstava, představující politický, hospodářský a kulturní vývoj města,
Drahé kameny Uralu – hlavní výstava sezóny, pořádaná ve spolupráci s muzeem v Jekatěrinburgu, představila v plné šíři drahé kameny a nerostné bohatství Uralu, včetně zpracování,
Výtvarníci turnovské radnici – kolekce obrazů ze soutěže na výzdobu rekonstruované turnovské radnice,
Reeuwijk město vody – výstava představila turnovské veřejnosti historii, krajinu a specifika tohoto holandského města,
Obrazy, kresba, grafika – amatérská tvorba K. Janáka, V. Matějkové, M. Záveského a J. Šírka,
Šperk a drahokam – výstava výsledků pěti šperkařských sympózií za účasti domácích i zahraničních autorů,
Jiří Havel: Krkonoše – výstava souborů fotografií,
B. Jansa a jeho Český ráj – autorská výstava fotografií,
Poklady muzea – výstava připravená z restaurovaných sbírkových fondů našeho muzea a nových přírůstků z oborů uměleckého řemesla, umění, numismatiky, starých tisků apod.

Výstavy pořádané v jiných zařízeních:
Ostrava – *Drahé kameny Uralu* (říjen–listopad)
Francie, Le Havre – *Turnov, město drahých kamenů* (březen)
Bratislava – *Drahé kameny Uralu* (listopad)
Liptovský Mikuláš – *Drahé kameny Uralu* (červen – září)

V. Přednášková a publikační činnost

Přednášková činnost pracovníků muzea byla zaměřena především na problematiku vlastního regionu. Z nejzajímavějších témat uvádíme např.: *Historie turnovského kamenářství* (dr. M. Cogan, Praha), *Vývoj muzejních sbírek* (dr. H. Maierová, pro školy), *Turnov 1900–1940* (dr. H. Maierová, pro školy), šest specializovaných přednášek z mineralogie (dr. T. Řídkošil, konference Příbram, Rožnov, INTERGEM II). V prostorách muzea se odbývaly též přednášky, připravené Pekařovou společností pro její členy i širokou veřejnost: *Nové pohledy na husitství* – dr. P. Čornej, *České šlechtické rody před Bílou horou* – doc. dr. V. Ledvinka, *Reformní hnutí církve v 19. století* – ThDr. Lášek ad.

Muzeum v průběhu roku vydalo katalog *Šperk a drahokam – V. turnovské šperkařské sympózium*, jehož autorem je Miroslav Cogan, a započalo vydávání vlastního vlastivědného periodika s názvem *Pojizerský sborník* – jeho první číslo o 76 stranách, věnované archeologii, připravili Jan Prostředník a Jiří Kalferst.

VI. Ostatní kulturní akce

Z dalších kulturních a společenských akcí, na nichž se naše muzeum podílelo, bychom chtěli připomenout slavnostní večer věnovaný TGM – *Od Masaryka k Havlovi*, o čs. prezidentech promluvili naši přední historikové;
Šperk a drahokam – V. sympózium – setkání našich i zahraničních výtvarníků šperkařů, tentokrát pořádané ve spolupráci se SUPŠ Turnov;
Konkurs – výtvarníci turnovské radnici – soutěž a její vyhodnocení komisí za účasti M. Cogana;
Jarní a podzimní burzy drahých a šperkových kamenů za účasti domácích i zahraničních sběratelů;
Velikonoční trh – vystoupení folklórních souborů, prodej tradičních zvykoslovných předmětů, ukázky rukodělných technik;
Svatojánská pouť na Dlaskově statku – za účasti souborů Nisanka, Beskyd, Čmukaři ad., prodej tradičních výrobků;
divadelní představení Na tý louce zelený (ochotníci z Rovenska pod Troskami);
divadelní představení Kamenný host aneb Skon Dona Juana v podání Divadla pod Věží Jičín;
Staročeské posvícení na Dlaskově statku – za účasti souboru Český ráj z Jičína (staročeská svatba), dechových hudeb Český ráj a Sklo-

strojanka, Dalibora Cidlinského a skupiny Sucharí na Řípu, loutkařů Na židli, s prodejem tradičních výrobků a ukázkami kovářství, kamenických prací apod.;

Vánoční zpívání – mikulášské odpoledne s čertem, andělem a koledami v podání souboru Malá muzika z Jičína.

VII. Vědeckovýzkumná činnost

Odborní pracovníci muzea se podíleli na řešení řady tematických úkolů, a to buď jako jednotlivci (např. M. Cogan: historie turnovského kamenářství, další malířská díla turnovských Hertlů, T. Řídkošil: nové minerály tetrarosweltit a smkrkovecit, databáze infračervených spekter jako metoda k určování minerálů, projekt gemologické laboratoře aj., V. Jakouběová: turnovské betlémy a betlémáři) nebo v pracovních týmech (H. Maierová, M. Cogan, V. Jakouběová, J. Prostředník a T. Řídkošil: minulost Pěnčínska, kulturní historie obce od pravěku po současnost; V. Jakouběová a J. Prostředník: historie hrnčířství na Novopacku od pravěku po dnešek), což umožňuje nesmírně cenné mezioborové kontakty. Všichni jmenovaní pracovníci pravidelně přispívali do odborného i populárního tisku.

Archeolog muzea Jan Prostředník pokračoval v předstihovém průzkumu na Staroměstském náměstí v Mladé Boleslavi a provedl řadu záchranných výzkumů v oblasti Českého ráje, o nichž referuje v samostatném příspěvku.

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum a galerie Jičín v roce 1993

Rok 1993 byl 700. rokem města Jičína. Toto výročí se projevilo i v činnosti okresního muzea a galerie (OMaG), a to zvláště v první polovině roku 1993.

Do konce května byly opraveny a pro veřejnost zpřístupněny celkem čtyři nové prostory. Prvními byly na konci dubna stálá expozice terčů jičínských ostrostřelců a místnost, v níž byla instalována výstava 700 let města Jičína. V této místnosti jsou vystavena fakta, zajímavosti i zvláštnosti a kuriozity spojené s Jičínem. Své místo zde má i obraz *Jezdecký portrét Albrechta z Valdštejna* od Jana Jiřího Majora. Toto rozměrné plátno (280 × 305 cm) se na začátku roku 1993 vrátilo po restaurování a výstavě *Labe – život jedné řeky* do OMaG a bylo zavěšeno právě do nově otevřeného sálu.

V průběhu května pak byly připraveny zbývající dvě místnosti. Šlo o *Konferenční sál*, známý též pod názvem *Sál tří císařů*, kde se roku 1813 sešli zástupci Rakouska, Pruska a Ruska a jejich jednání byla začátkem protinapoleonské *Svaté aliance*. Konferenční síň byla slavnostně otevřena dne 5. června. Návštěvníci, kteří toho dne do muzea přišli, mohli také shlédnout čtvrtou z nově otevřených místností. Zde byly vystaveny fotografie jičínských fotografů, pánů Picka a Brožka, a vybraná tabla některých jičínských středních škol z let 1920–1950. V tyto dny, tedy 4.–6. června, oslavy 700 let Jičína vrcholily. Proto jim byla věnována i další výstava v OMaG. Tentokráte šlo o obrazy s tematikou Jičína vystavené v jičínské galerii. Mimo již uvedené výstavy se oslavy odrazily i na výstavách ve výstavní chodbě jičínského muzea. Pracovníci muzea připravili výstavy s názvy *Obrazy Jičína, Literáti Jičínska* a *Pohlednice Jičína*.

Závěrečnou výstavou, kterou jsme si 700 let města připomněli, byla výstava exlibris. Byla uspořádána v rámci sjezdu Spolku sběratelů a přátel exlibris. Tento spolek slavil v loňském roce 75. výročí vzniku a při této příležitosti, a také v rámci oslav 700 let Jičína, byla v červenci roku 1993 v Jičíně uspořádána soutěž exlibris s tematikou *... a to je ta země česká*. Oceněné a některé zúčastněné práce vystřídaly fotografie J. Picka, J. Brožka a jičínská tabla a doplněny byly dřevoryty A. Kalašnikova. Zajímavostí zvláště pro OMaG je, že všechny soutěžní exlibris i dřevoryty A. Kalašnikova byly věnovány do galerijní sbírky. Ve výstavní chodbě byly ve stejnou dobu vystaveny unikátní exlibris ze sbírek členů Spolku sběratelů a přátel exlibris. Byly to práce z let 1890–1920, a že patřily k opravdovým lahůdkám, o tom svědčí jména autorů – mj. Josef Váchal, Anna Macková, Mikoláš Aleš ad. Mimo těchto vyjmenovaných akcí se OMaG podílelo i na uspořádání soutěže mladých historiků a k úspěšným můžeme zařadit i pořádání vlastivědných vycházek Jičínem.

Ačkoliv téma 700 let Jičína patřilo k těm důležitějším v roce 1993, OMaG nepřipravilo pouze dosud uvedené akce. V průběhu roku 1993 bylo v galerii uspořádáno osm výstav. V lednu a únoru to byly svaté obrázky ze sbírky Ing. Vladimíra Turčína, březen a duben patřil v galerii kreslenému humoru Hofmana, Hrdého a Pralovszkého. V květnu si mohli návštěvníci prohlédnout obrazy a grafiku akademického malíře Josefa Lieslera a v červnu se galerie naplnila vůní léčivých rostlin a krásou ilustrací Františka Severy. Na základě velkého zájmu o tuto tematiku otevřela botanička OMaG RNDr. Lenka Šoltysová *Bylinářskou poradnu*. Krásu malovanou vystřídala v červenci a srpnu krása skleněná. Do jičínské galerie totiž zavítala putovní výstava *Secesní sklo a jeho technologie. Luboš Bucek – obrazy a grafika* – to byl název další výstavy, která byla v galerii k vidění v září. Po krátkém výstavním odpočinku, kdy byla galerie vymalována, ji zaplnily obrazy, grafika a plastiky členů Spolku výtvarných umělců Mánes. A prosinec byl pak ve znamení výstavy *Drahé kameny v léčitelství* a *Obrazy léčí*. Ve výstavní chodbě muzea pak byly kromě již vyjmenovaných výstav uspořádány výstavy *Malíři Pojizeří, Řemesla na Jičínsku* a *Vánoční inspirace*.

Ediční činnost OMaG byla opět poznamenána oslavami 700 let Jičína. OMaG vydalo v květnu publikaci knihovnice muzea paní Hany Horákové *Ulicemi Jičína* a na začátku června vyšlo čtvrté číslo Muzejních novin s přílohou *700 let*. V roce 1993 pak vyšlo ještě jedno číslo Muzejních novin, a to v prosinci.

Pestrá byla v roce 1993 i přednášková činnost. OMaG pořádalo přednášky nejenom pracovníků muzea (archeologie, ekologie), ale připravilo i přednášky z jiných oblastí (*Využití přírodních prostředků při léčbě alergií a ekzémů* – přednášel P. Vlastník, *Kanadou za romantikou* – RNDr. P. Rybář a *Duchovní pozadí otázek života a smrti* – J. Zentrich). Od začátku prosince 1993 se přednášky mohou konat v nové přednáškové místnosti OMaG, která byla v jičín-

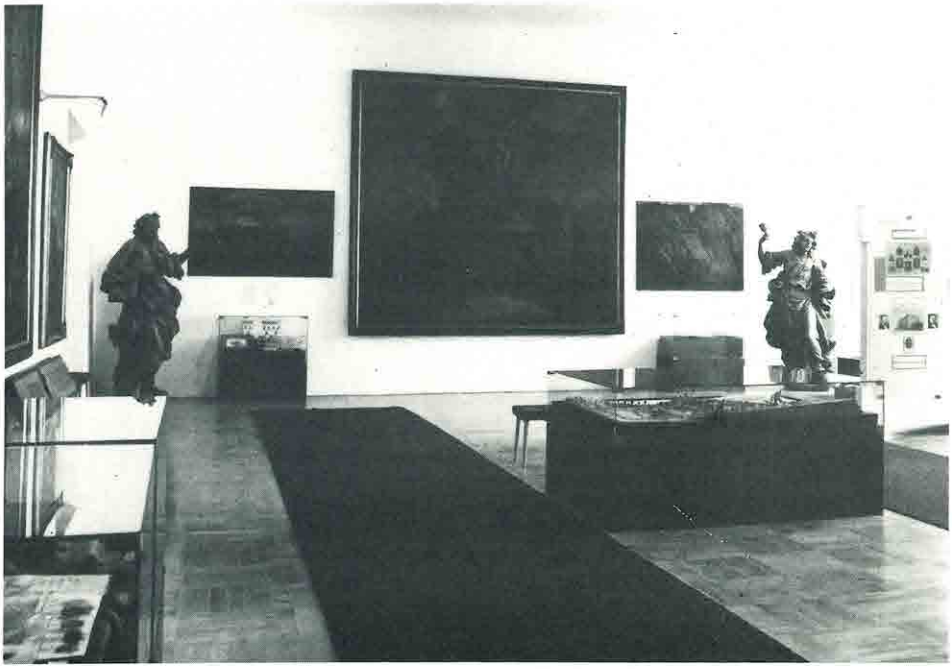

Nově otevřená výstava 700 let Jičína.

ském zámku připravena za pomoci Městského úřadu Jičín, náboženské společnosti UNITARIA Jičín, KČT Jičín a ZO ČSOP Křižánky.

Pro jičínský region je velice zajímavým termínem i týden na přelomu měsíců září a října. V tyto dny je pořádán festival *Jičín – město pohádky* a pracovníci OMaG přidali svoji ruku k dílu i v tomto případě. Pomohli s vydáváním *Pohádkových novin* a zajištěním organizace některých festivalových akcí (kolokvium, sympózium).

Veškerá činnost, kterou jsem zde zatím uvedla, je patrná pro veřejnost a návštěvníky OMaG. Skrytá ale zůstává činnost typicky *muzejní*, tedy doplňování, evidence a ochrana muzejních sbírek. Vlastními sběry i nákupem byly obohaceny sbírky archeologické, etnografické i botanické. Dobře pokračovalo provádění archeologických průzkumů a dohledů. PhDr. Eva Ulrychová, archeolog OMaG, provedla v roce 1993 archeologické průzkumy ve velké části jičínského okresu, (např. Hořice, Jičín, Libáň, Dětenice, Železnice, oblast Prachovských skal).

Díky pomoci mladých lidí, převážně z Hnutí Brontosaurus, se výrazně rozšířila činnost v chráněných územích okresu Jičín. Práce v těchto územích byla prováděna většinou v období prázdnin (uspořádání tří letních táborů Brontosaura) a v době víkendů. Oddělení ochrany přírody OMaG se ve spolupráci s referátem životního prostředí OkÚ Jičín na této činnosti podílí organizačním zajišťováním táborů i *víkendovek*. Jde hlavně o jednání s vlastníky a uživateli pozemků a zajištění pracovního nářadí.

Velice využívaným pracovištěm je v OMaG i knihovna. Navštěvují ji studenti i dospělí badatelé a v roce 1993 velice dobře posloužila účastníkům historické soutěže pořádané také k výročí 700 let Jičína, které se účastnili žáci základních i středních škol.

Jak je z této velice informativní zprávy vidět, činnost Okresního muzea a galerie Jičín je zajímavá a rozmanitá. Proto zvu všechny ty, kteří mají zájem, aby se do muzea a galerie přišli podívat. Příležitost máte každý den mimo pondělí, vždy od 9.00 do 17.00 hodin. Velice se na Vás těšíme.

Bronislava Danielová

Městské muzeum v Semilech v roce 1993

I. Personální situace

V průběhu roku došlo v obsazení muzea ke změně – k 1. říjnu odešel na vlastní žádost Jaroslav Barták, na jeho místo byly přijaty na poloviční úvazek PhDr. Milena Lenderová, CSc., jako historička a Miluška Chaloupecká jako průvodkyně.

II. Sbírkotvorná činnost

Vzhledem ke značnému pracovnímu vytížení všech zaměstnanců muzea v souvislosti s poměrně rozsáhlou expoziční a výstavní činností byly práce v oblasti sbírek omezeny na základní evidenci prvního stupně. V tomto roce muzeum získalo 36 předmětů sbírkové povahy a počet přírůstkových čísel činil 5599.

III. Kulturní a osvětová činnost

Rok 1993 byl věnován především přípravě a realizaci stálé expozice *Osobnosti Semilska.* Práce na tomto projektu byly zahájeny již na samém počátku roku. Obsahově byl zaměřen především na odkaz Františka Ladislava Riegra, byli však do něj zahrnuti i další představitelé kulturního, politického a vědeckého života, spjatí se semilským regionem. Expozice zaujímá celé první patro budovy muzea.

V Pojizerské galerii proběhlo osm výstav – návštěvníci se mohli seznámit s pracemi Jaroslava Klápště, Václava Pokorného, Oldřicha Smutného, holandské malířky Marie van Raalten, členů SVU Mánes, členů sdružení Lipany a také s obrazy, kresbami a grafikou umělců Semilska. Pozornost vzbudila výstava *Zachráněná krása,* prezentující restaurované barokní obrazy a předměty uměleckého řemesla ze sbírek turnovského muzea.

V malých výstavních sálech bylo uspořádáno pět výstav převážně historického zaměření, z nichž nejúspěšnější byla soukromá sbírka československých bankovek Jana Mastného, doplněná grafickými návrhy a ukázkami ochranných technik z archivu Státní tiskárny cenin v Praze. V rámci této výstavy byla uskutečněna přednáška o historickém a technickém vývoji bankovek ing. Františka Sedláčka, náměstka ředitele Státní tiskárny cenin. Výstavní program dále pokračoval prezentací historických forem na perníky a marcipány, zapůjčených národo-

pisným oddělením Národního muzea v Praze, výstavou cínu od konce 19. století do současnosti z majetku libereckého muzea, žánrovou výstavou *Žena na starých pohlednicích* ze soukromé sbírky Jaroslava Bartáka a na sklonku roku prodejní výstavou drobných skleněných plastik a bižutérie z dílen místních sklářů, z nichž mnohé vznikly přímo v prostorách muzea před zraky návštěvníků.

Z dalších kulturních akcí se s ohlasem setkaly již tradiční jarmarky, velikonoční a vánoční. Přízni návštěvníků se těšily i koncerty v galerii, dvakrát vystoupilo Liberecké barokní trio, třetí koncert zazněl v interpretaci Ivana Ženatého a Josefa Hály.

Do odborného tisku přispívali J. Barták (sborník Z Českého ráje a Podkrkonoší) a M. Lenderová (sborník Z Českého ráje a Podkrkonoší, Sociologický časopis, Sborník vědeckých prací VŠCHT Pardubice, XXII. mikulovské sympózium, Nouvelle revue française de Prague, Hospodářské dějiny-Economic History XX aj.). M. Srbová, M. Lenderová a J. Barták propagovali činnost muzea v regionálním tisku.

K expozici *Osobnosti Semilska* byl připraven katalog, jehož vytištění však prozatím muselo být odloženo pro nedostatek finančních prostředků. Muzeum se podílelo na vydání monografie Roberta Saka nazvané *Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku,* kterou vydalo město Semily ke 175. výročí narození a 90. výročí úmrtí Františka Ladislava Riegra.

Badatelské návštěvy v muzeu byly uskutečněny za účelem diplomové práce o Antalu Staškovi a ke studiu osobnosti F. L. Riegra; pro Českou sklářskou společnost byla zpracována rešerše sklářské sbírky muzejního fondu.

IV. Provoz muzea

Příprava nové expozice si vyžádala rozsáhlou stavební rekonstrukci budovy, současně bylo v celém muzeu instalováno elektronické zabezpečovací zařízení, připojené na pult centrální ochrany městské policie.

Milena Lenderová

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 1993

Zásadní význam pro další rozvoj muzea má skutečnost, že po delších jednáních získalo pro své potřeby přední trakt čp. 1 v zámeckém areálu v Jilemnici. Po rekonstrukci zde bude možno vybudovat kvalitní a důstojné depozitáře, přednáškový sál, malou výstavní síň a muzejní prodejnu. Celou situaci však vzápětí poněkud zkomplikovala jednání o předání muzea z působnosti Správy Krkonošského národního parku ve Vrchlabí pod správu města Jilemnice; tento převod by se měl uskutečnit k 1. lednu 1995. Přesto ještě do konce roku 1993 se v nově získaném objektu podařilo vybudovat novou elektroinstalaci včetně elektrického vytápění a provést nezbytné zednické práce.

Návštěvnost dosáhla v uplynulém roce zhruba dvacet tisíc osob, tedy úrovně předchozích dvou let. Výstavní program se skládal ze čtyř akcí:

Zdenko Feyfar: Fotografie – připraveno k umělcovým osmdesátým narozeninám (březen–květen),
Umělecká knižní vazba – ve spolupráci s Knihovnou Národního muzea v Praze, doplněna unikátním souborem Máchových *Májů* (červen – říjen),
Ohlasy Erbenovy Kytice v umění – rovněž ve spolupráci s Národním muzeem v Praze (říjen – listopad),
Krkonošské betlémy (prosinec 1993 – únor 1994).

Všechny výstavy se pro region staly nesporným přínosem a setkaly se s vřelým přijetím veřejnosti.

Akviziční politika byla vzhledem k omezenému množství financí na nákup sbírkových předmětů dosti skromná. Přesto se podařilo zakoupit kvalitní plátno Františka Kavána *Cesta* z devadesátých let minulého století a zajímavý soubor materiálů k dějinám českého lyžování.

Přednášková činnost, služby institucím a badatelům atd. se pohybovaly zhruba na úrovni předchozích let. Potěšitelná je však skutečnost, že badatelé do jisté míry opustili tradiční témata (život a dílo spisovatele Jaroslava Havlíčka, počátky lyžování v českých zemích) a pustili se do témat nových, neméně závažných a dosud neprobádaných – například demografický vývoj města Jilemnice v novější době, vývoj školy ve

Vítkovicích a další. Historický kroužek fungoval podobně jako v předchozích letech.

Trvalou bolestí v posledních letech se stává špatný stav střešní krytiny a vnějších omítek zámku. Vedení muzea usilovalo o získání sponzorského příspěvku na opravy, zpočátku nadějně vyhlížející jednání však ztroskotala.

Jan Luštinec

Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou v roce 1993

1. září se vrátila z mateřské dovolené Andrea Soukupová, jež vystřídala Hanu Ježkovou, odcházející na jiné pracoviště. Spolu s vedoucím muzea Františkem Novákem se zaměřovala na práci související s předáváním muzea novému řediteli, kterým se po konkursním řízení stal od 1. ledna 1994 Jan Drahoňovský.

Výstavní sezóna byla zahájena 1. května výstavou *Hmyz ve fotografii*, pořádanou k 65. narozeninám jejího autora, docenta RNDr. Jiřího Zahradníka, lomnického rodáka. Výstava byla veřejnosti přístupná do 20. června. 2. července se konala vernisáž výstavy akademické malířky Libuše Kaplanové. O významu jejího díla promluvil PhDr. Josef Sůva, ředitel Galerie moderního umění v Hradci Králové. 22. srpna byly souběžně zahájeny dvě výstavy, na nichž svou tvorbu představili malíři Zdeněk Jiřišta a jeho učitel Josef Novotný.

Jan Drahoňovský

Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v letech 1992 a 1993

Mladá Boleslav – dvory domů čp. 99–101
sezóna 1993

V loňském roce pokračoval druhou etapou předstihový výzkum na Staroměstském náměstí (obr. 1:1). O sezóně 1992 bylo stručně referováno již v minulém čísle tohoto sborníku.[1] V roce 1993 jsme se zaměřili zejména na výzkum dvorů přilehlých k domům čp. 99–101 (investor AGORA, a. s.). Položili jsme celkem 7 sond (č. 16 –22), jejichž číslování navázalo na sondy z roku 1992 (obr. 2). Nejméně porušenou stratigrafickou situaci jsme zaznamenali v sondách 16, 18, a 19 na parcele domu čp. 99. Stavební aktivitou zejména v padesátých letech našeho století však přesto došlo ke snesení mocnějších novověkých a vrcholně středověkých souvrství.

Detailněji bude popsán pouze severní řez sondy 19 (obr. 3), který je shodný s řezy č. 16 a 18.

Ze svrchní vrstvy (číslo kontextu 1900, dále jen č. k.) pochází chronologicky nesourodý nálezový inventář (tato uloženina byla zjištěna ve všech horních partiích sond 16 –22). Na západní straně řezu jsme zachytili příkopovitou depresi rovnoběžnou s linií dnešní zástavby (2 fáze: č. k. 1914–1916, 1915–1918), z výplně č. k. 1914 pochází množství keramiky, datované do mladohradištního období, a z uloženiny č. k. 1915 nálezy chronologicky řazené do nejmladšího období pojizerské varianty kultury lužické (stupeň IIIb, závěr mladší doby bronzové, za určení děkuji PhDr. V. Vokolkovi z Muzea východních Čech v Hradci Králové). Funkční období příkopovité deprese však spadá pouze do hradištní fáze, je do ní zahlouben základ pozdně středověké zdi (pravděpodobně západní parcelní zeď).

Recentního, případně subrecentního stáří jsou tři odpadní jímky, zděné na maltu, zachycené v sondách 16, 18 a 22. Sondami 16, 18, 19 se nám dále podařilo prokázat existenci příkopu hlubokého až tři metry, který ohraničoval hradiště lidu lužické kultury (st. IIIb). Vrstvy č. k. 1903, 1908, 1906A, 1923 jsou dokladem mohutné eroze, která nastala po opuštění hradiště lidem lužické kultury (cca 11. stol. př. Kr.). Vrstva č. k. 1906 dokládá existenci valového opevnění (destrukce) a uloženina č. k. 1919 představuje erozní vrstvu, která vznikla každoročním zanášením příkopu v období existence hradiště. Podloží je tvořeno jemným terasním pískem.

V horní partii sond 17, 20 a 22 jsme zachytili vrstvu s chronologicky nesourodým materiálem (podobně jako v případě sond 16, 18, 19). Veškeré starší doklady osídlení byly zničeny při stavebních úpravách v polovině našeho století. Podloží, které nasedalo po 10–30 centimetrech,

bylo tvořeno hrubším terasním štěrkopískem. Velice zajímavé výsledky přinesla sonda 21, která byla položena při západní stěně domu čp. 101. Zaznamenali jsme zde úplnou stratigrafii od stavby domu (pravděpodobně 16. století – ulož. č. k. 02100), přes období existence mladohradištního pohřebiště (č. k. 2111), přemyslovského (č. k. 2101, 2102 ad.) a lužického hradiště (č. k. 2115). Z vrstvy č. k. 2108 pocházejí nálezy štípané industrie, které s největší pravděpodobností pocházejí z období pozdního paleolitu (10.000–8.000 př. n. l.) (za určení

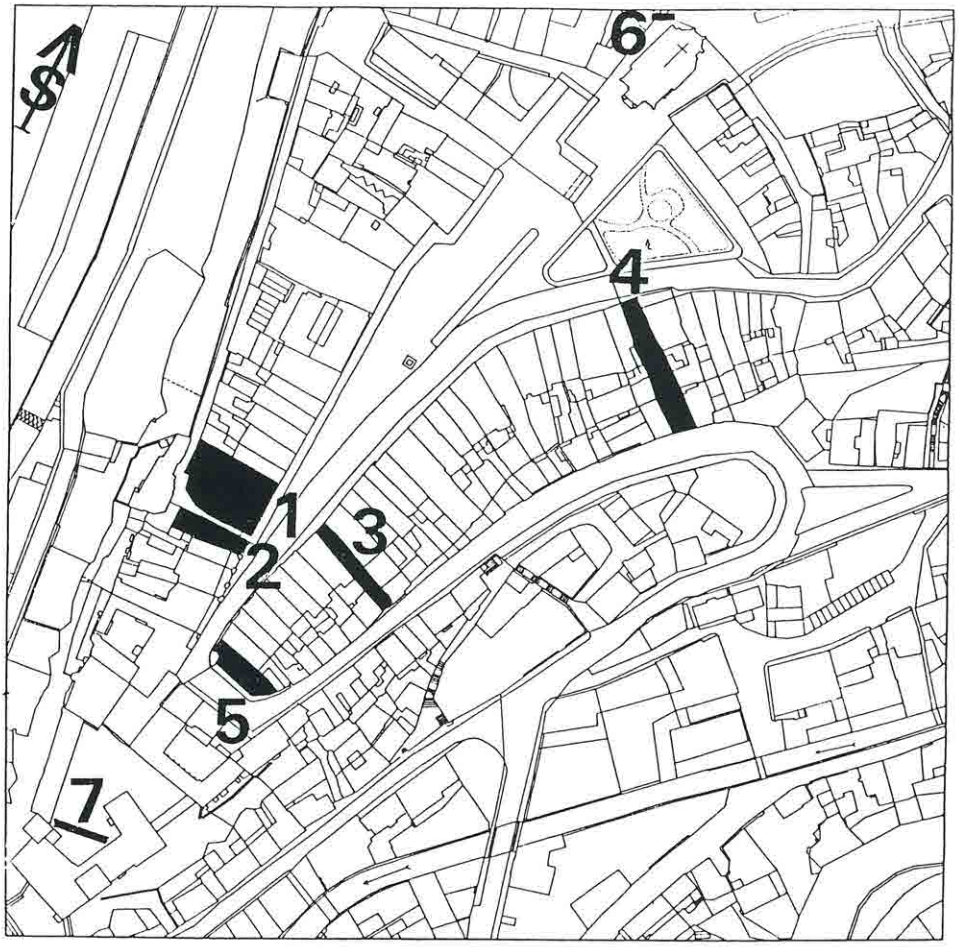

Obr. 1. Archeologické výzkumy na Staroměstském náměstí v Mladé Boleslavi v letech 1989 a 1993. 1 – čp. 99–101, 2 – čp. 104, 3 – čp. 14 (vrstvy s nálezy 11.–18. století, 1992), 4 – Železná ulice čp. 31 U zlatého kohouta (vrstvy s nálezy 11.–17. stol., 1992), 5 – čp. 6. (zásyp sklepa datovaný keramikou do 16. a 17. století, 1993), 6 – průkop pro plynovod k budově městského úřadu, ze zásypu pochází několik zlomků hradištní keramiky (1993), 7 – nádvoří mladoboleslavského hradu čp. 1, dokumentace řezu pracovníky Archeologického ústavu v roce 1989.

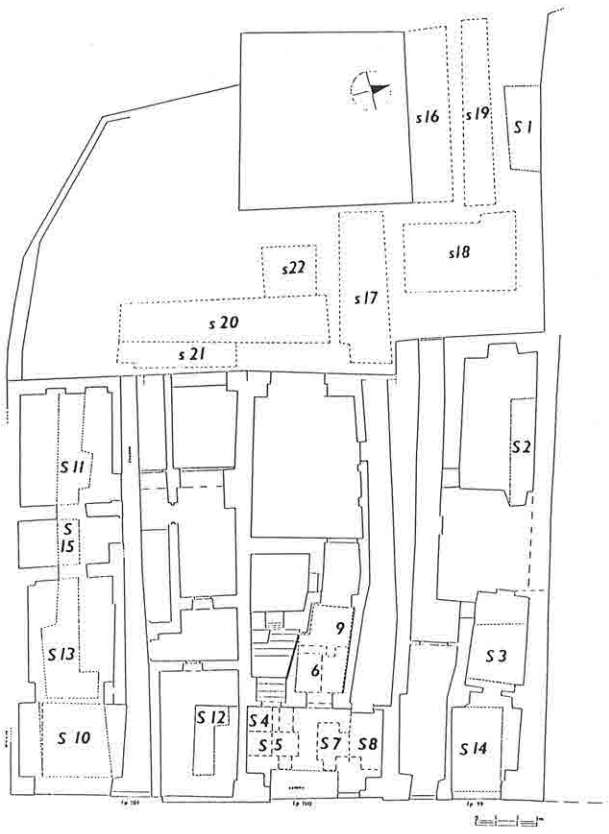

Obr. 2. Mladá Boleslav–Staroměstské nám. čp. 99–101, plán výzkumu, sezóna 1992, 1993.

děkuji PhDr. S. Venclovi, CSc., z Archeologického ústavu AV ČR).

Mladá Boleslav – dvorní trakt domu čp. 104
červen 1993

V souvislosti s předstihovým výzkumem před stavbou hotelu a. s. AGORA byla prováděna záchranná akce na dvoře domu čp. 104, který na jižní straně přímo sousedí s čp. 101 (obr. 1:2).

Při plošném odkryvu (5,4 × 3,4 m) jsme zachytili složitější stratigrafickou situaci. Nejmladší vrstvy souvisely s výstavbou stávajícího domu (pol. 16. stol.). Dále jsme zachytili mocnější souvrství datované keramikou do 12. a 13. století. Do slínového podloží byly zahloubeny dvě polozemnice (č. kontextů 106, 116),[2] jejichž relikty jsme zjistili při západní stěně domu. Keramika je datována do přelomu 10. a 11. století. S polozemnicí č. k. 116 souvisel mělký sídlištní objekt č. k. 115, jehož část jsme zachytili na severní straně sondy.

Unikátním můžeme nazvat nález okrouhlé, mělce zahloubené jámy (č. k. 130, obr. 4), ve které byla uložena neporušená nádoba s hrnčířskou značkou na dně. Nádoba i okolní zásyp obsahoval skořápky slepičích vajec. Vedle této nádoby se nacházel dosud neidentifikovaný železný předmět. Tento soubor byl původně uložen do dřevěné schránky, která se však docho-

vala pouze v zuhelnatělých fragmentech. Nález interpretujeme jako obětinu. Tento objekt, zasahující do profilu, se nacházel v jihozápadním rohu sondy, proto jsme byli nuceni sondu rozšířit. Objekt byl překryt (stejně jako celý sídlištní horizont) popelovými vrstvami (pozůstatky po požáru), které obsahovaly mocnou příměs mazanice a uhlíků (např. č. k. 121, 123, 124, 126, 127.)

Nejstarší nález z výzkumu na dvoře čp. 104 představuje objekt okrouhlého půdorysu, válcovitého tvaru, který náleží do počátku pozdní doby kamenné (starší eneolit–4./3. tísíciletí př. n. l.). Jedná se pravděpodobně o objekt zásobního charakteru (silo – č. k. 134, obr. 4).

Z dosavadních výsledků archeologických výzkumů na Staroměstském náměstí v Mladé Boleslavi tedy vyplývá, že ostrožna byla poprvé osídlena lovci v závěru starší doby kamenné, kteří využili strategické polohy pro pozorování pohybu zvěře. Další nálezy pak pocházejí z pozdní doby kamenné (eneolit, kultura nálevkovitých pohárů). V závěru mladší doby bronzové zde existovalo hradiště kultury lužické (stupeň IIIb). To se nacházelo v nejlépe hájitelné poloze trojúhelníkovité špice ostrožny, značně převýšené nad korytem Jizery (západní strana) a Klenice (východní strana). Vzdálenost od jižní špice ostrožny k příkopu činila přibližně dvě stě metrů. Přemyslovské hradiště s předhradím, založené ve druhé polovině desátého století, zaujímalo mnohokráte větší plochu, než hradiště lidu kultury lužické. Ve dvanáctém století došlo k velkému požáru, který měl za následek zmenšení plochy hradiště. Velkou část staroměstské ostrožny zaujímalo po požáru kostrové pohřebiště, vyjma nejjižnějšího cípu, kam je lokalizován přemyslovský správní hrad.[3] Stejně jako v sezóně 1992 se nám nepodařilo archeologicky doložit období 14. a 15. století, zachytili jsme opět pouze sídelní aktivitu počátku 16. století (období výstavby stávajících mladoboleslavských domů).

Turnov (okr. Semily) – Mariánské náměstí
14.–20. 7. 1993

Záchranný výzkum na stavbě budovy České pojišťovny, a. s., na Mariánském náměstí[4] (obr. 5:9). Z prostoru Mariánského náměstí jsou známy starší archeologické nálezy. Při kopání stok v horní části náměstí v roce 1909 se nalezlo v hloubce 1,5 m základové zdivo, které bylo tehdy přisouzeno zaniklému dominikánskému klášteru,[5] a dále pak množství vrcholně a pozdně středověké keramiky.[6]

Neohlášené zemní práce v rozsahu cca 1034 m^2 a 3,5–4 m hloubky vážně narušily archeologickou situaci. Archeolog, který se dostavil na místo až po vytěžení základního bazénu stavby, zkonstatoval pouze další zcela zničenou lokalitu. Záchranné práce se proto soustředily pouze na dokumentaci a vzorkování datovacího materiálu z jednotlivých objektů a uložením, zjištěných v jihovýchodním profilu stavební jámy. Podloží zde tvořila 8 až 9 metrů mocná spraš ová návěj. Dokumentovali jsme celkem 6 řezů, které nám přinesly překvapivé výsledky:

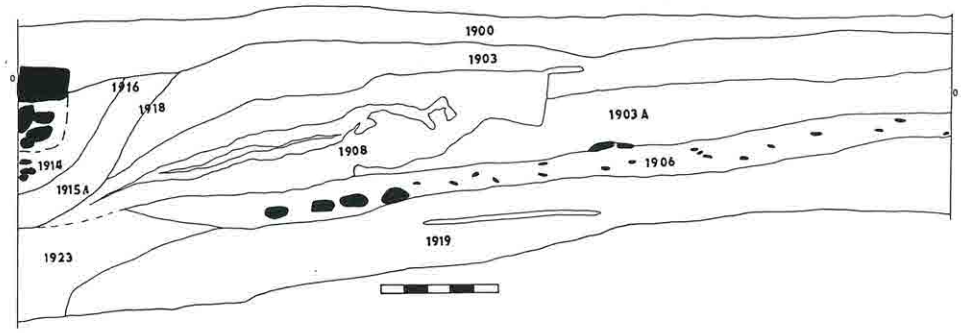

Obr. 3. Mladá Boleslav–Staroměstské nám. čp. 99, severní řez sondy 19, 1993.

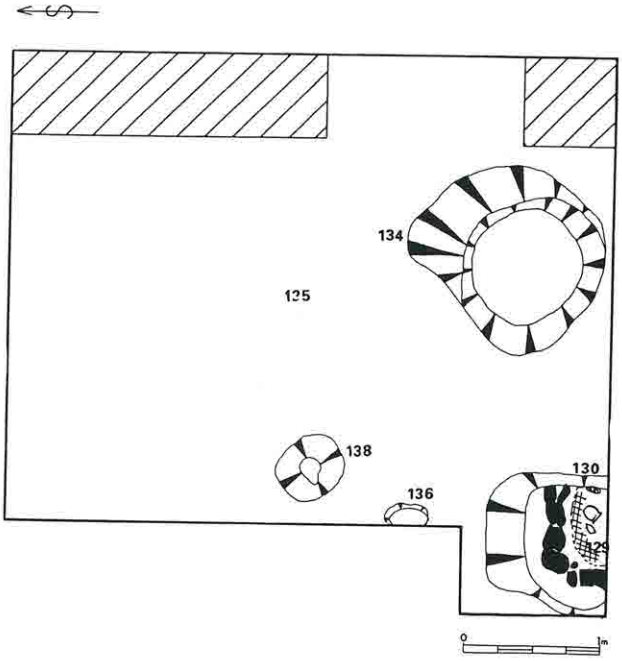

Obr. 4. Mladá Boleslav–Staroměstské nám. čp. 104, objekt kultury nálevkovitých pohárů (silo, č. k. 134) a část obětní jámy s nádobou v zuhelnatělé dřevěné schránce (10./11. stol., č. k. 130), 1993.

Nejstarší osídlení zachycené výzkumem pochází ze starší doby železné (HD1–III. stupeň kultury slezskoplatěnické, obr. 6:1–7). Jedná se o dosud neznámé sídliště této kultury v intravilánu města[7].

Další nálezy pocházejí až z 2. poloviny 13. a ze 14. století (obr. 6:a–d). Město Turnov bylo založeno Markvartici okolo poloviny 13. století a do tohoto prostoru, který se nacházel v přímém sousedství dominikánského kláštera (založeného okolo r. 1250 pravděpodobně Zdislavou z Lemberka, zanikl v souvislosti s husitskými válkami roku 1424) byly umisťovány zahrady.[8] Do polohy *Kláštersko* (terénní blok na jihovýchodním okraji města, na jehož patě stojí kostel Nanebevzetí Panny Marie) byl lokalizován městský hrad.[9] Tato hypotéza se však podle nedávných zjištění ukázala být mylnou.[10]

Značná sídelní aktivita byla zjištěna na konci patnáctého, ale zejména v následujícím století šestnáctém (obr. 6:8–11).

Zachytili jsme zde relikt obytného objektu, jehož zánik můžeme spojovat s některým z požárů 16. století (snad r. 1538).[11]

Nejmladším objektem, zjištěným v areálu stavby, byly pozůstatky barokního sklepa. Bagr při hloubení stavební jámy prorazil valenou cihlovou klenbu vstupní sešikmené chodby. Sklep, náležející s největší pravděpodobností domu čp. 403, byl na počátku našeho století zasypán (1902).[12]

□

Bělá pod Bezdězem (okr. Mladá Boleslav)
červenec–prosinec 1993

Při budování nové kanalizační sítě v historickém jádru města došlo k narušení jednoduché stratigrafické situace (Mírové náměstí, Česká ulice). V řezu průkopu jsme zaznamenali dvě průběžné kulturní vrstvy, datované keramikou

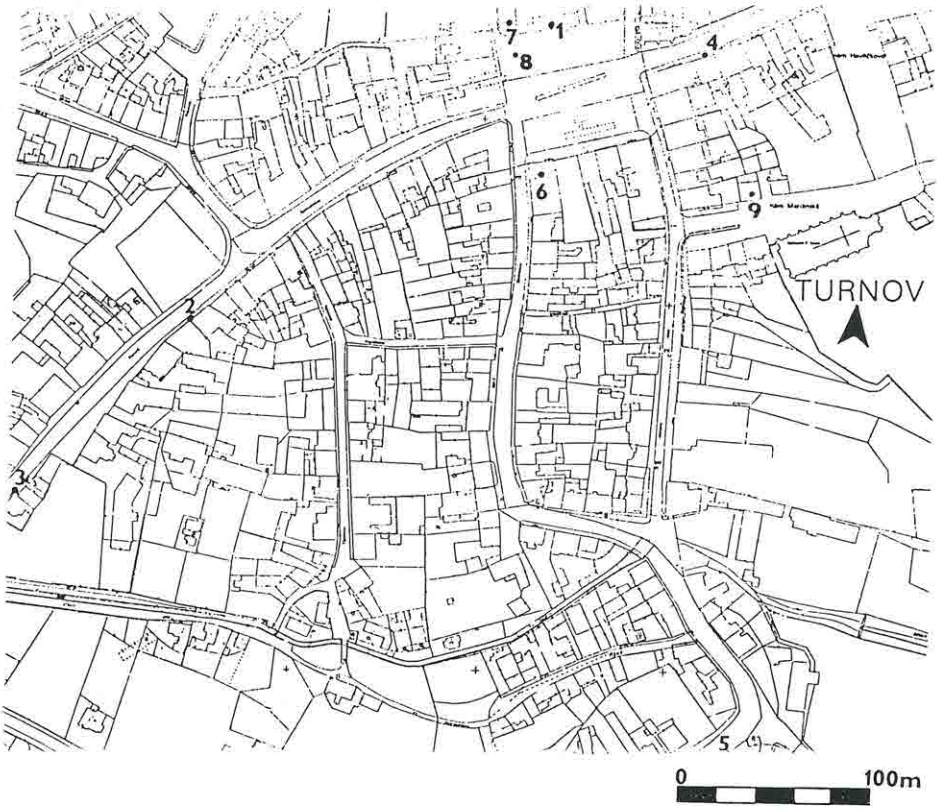

Obr. 5. Turnov – nálezy z historické části města za léta 1992 a 1993. 1 – náměstí Českého ráje čp. 94–budova České spořitelny, 1992, 2 – Sobotecká ul. čp. 455, 1992, 3 – Sobotecká ul. čp. 238, 1992, 4 – ul. 5. května mezi čp. 27 a 28, 1992, Markova ul. mezi čp. 560 a 1654, 1992, 6 – náměstí Českého ráje, budova radnice čp. 1, soubor středověké keramiky (13.–16. stol.) z prostoru černé kuchyně (srv. pozn. 26), 1992, 7 – náměstí Českého ráje čp. 95, 8 – náměstí Českého ráje, průkop pro STL plynovod, 1993, 9 – Mariánské nám. 1993.

do poloviny 16. stol. Na Mírovém nám. mezi čp. 132 až 135 jsme dokumentovali 20 cm mocnou mazanicovou destrukci. Předpokládáme, že se jedná o zborcenou stěnu obytného objektu dřevěné konstrukce, který zanikl při některém z požárů 15. nebo. 16. století.
Nálezy budou uloženy v OM v Mladé Boleslavi.

Boseň (okr. Mladá Boleslav)
4. listopadu 1992

Při budování vodovodní sítě v obci jsme zachytili 180 metrů východně od objektu zemědělského družstva v ovocném sadu dvě mohutné mazanicové destrukce (délka 6 metrů, mocnost až 60 cm), vzdálené od sebe 6,5 metru. Mazanicová destrukce obsahovala přepálené cihly a prejzy. Nezískali jsme však žádný datovací materiál. Předpokládáme, že se jedná o re-

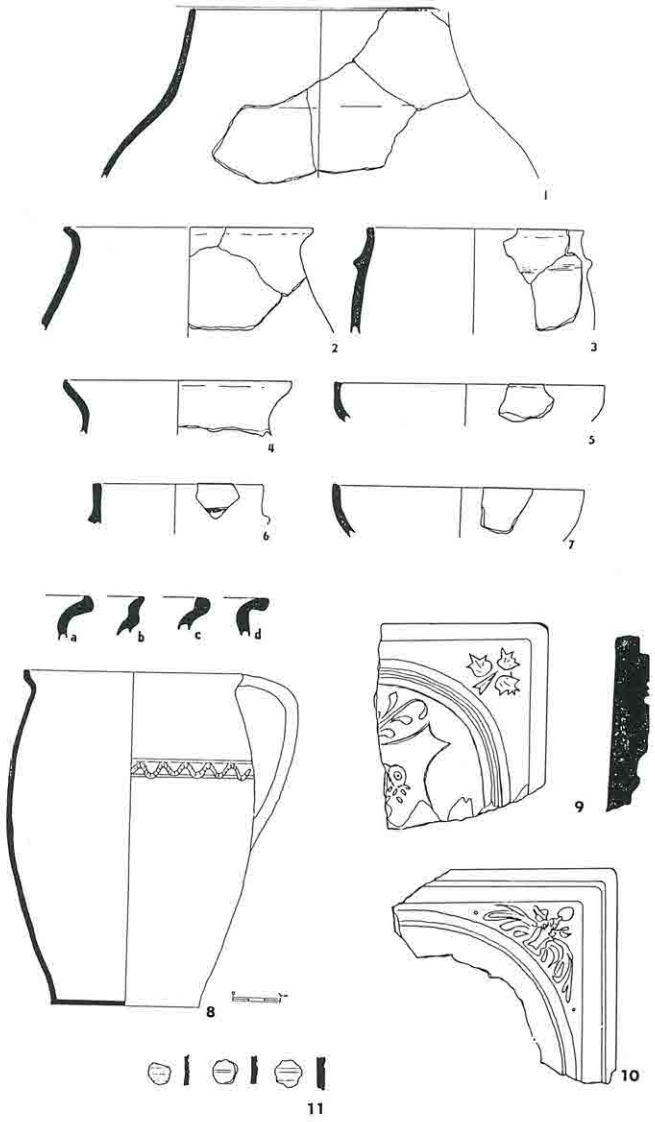

Obr. 6. Nálezy ze záchranného výzkumu na Mariánském náměstí v roce 1993. 1 – kultura slezskoplatěnická III. stupeň, a–d – keramika 13. století, 8–11 – keramika 16. století, 9 – zlomek hliněné matrice na otisk čelní vyhřívací stěny komorového kachle, 10 – zlomek čelní stěny kachle, 11 – kolečka vybroušená z glazovaných střepů, 16. století (hrací žetony?).

likty cihlářských pecí blíže neurčeného stáří (pozdní středověk–novověk?).

Dolní Štěpanice (okr. Semily)
23. září 1993

Na základě hlášení pracovnice okresního úřadu v Ústí nad Orlicí o nepovolených zemních pracech v souvislosti s konzervací zdí hradu jsme spolu s pracovníky SÚPP v Pardubicích a MVČ v Hradci Králové tuto lokalitu navštívili a provedli základní zaměření porušených situací. Další plánované stavební úpravy si vyžadují předstihový archeologický výzkum, který bude uskutečněn v jarních měsících roku 1994.
Nálezy získané při vzorkování jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 101/93.

Hrubá Skála (okr. Semily)
9. června 1992

Spolu s ing. Jiřím Slavíkem z SÚPP z Pardubic jsme provedli zaměření a základní popis předsunutého opevnění hradu Hrubá Skála (obr. 7). Na vyvýšeném skalním ostrohu západně od hradu jsou patrny do skály tesané záseky a dráže na upevnění trámů, dále pak úzká branka a tesané schody. Tyto relikty se nacházejí pouze při vstupu z východní strany. Na západní straně ostrohu je zachován zhruba do výšky 60 centimetrů 1–2 metry široký val. Na jihozápadním okraji se nalézá propadlina čtvercového půdorysu (6 × 6 m) o hloubce 1 metr. Na severozápadě vybíhá ostroh v oválný lalok, který je kryt lesním humusem a smíšeným porostem. Mikrovrypem jsme zde doložili 40 centimetrů silnou mazanicovou vrstvu. Podloží zde tvoří skála, rozpadající se v žlutobílý středně hrubý písek.[13]
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 43/93.

Kacanovy (okr. Semily) – Kavčiny, skalní hrádek
9. července 1992

Středověký skalní hrádek, situovaný nad údolím Žehrovky cca 0,5 km jihozápadně od hradu Valdštejna (k. ú. Mašov). Zánik hradu je zmiňován k roku 1440.[14]

Při zběžném povrchovém průzkumu jsme s Pavlem Kracíkem provedli základní zaměření jednotlivých stop po dřevěné konstrukci. Rozlišili jsme celkem 6 skalních ostrohů (3 skalní dutiny – *světničky*), na severním ostrohu jsme

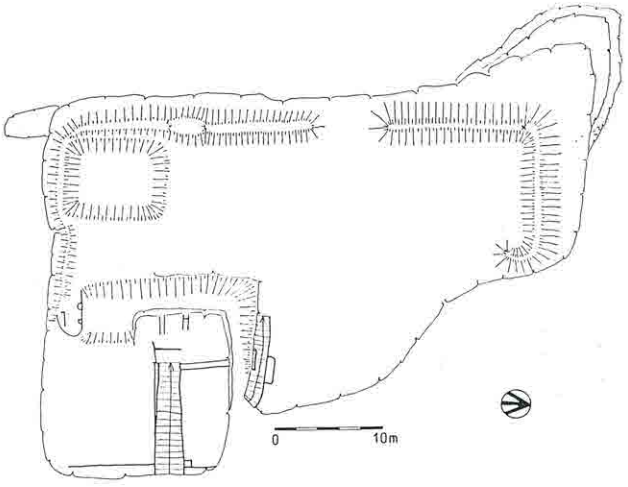

Obr. 7. Hrubá Skála, Práchovna–předsunuté opevnění hradu. Kresba J. Slavík 1992.

zachytili 20–30 cm mocnou mazanicovou vrstvu.[15]
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 73/92.

Karlovice (okr. Semily) – Čertova ruka, skalní hradiště
9. července 1992

Při rekognoskaci známého naleziště jsme spolu s Pavlem Kracíkem získali keramiku z erozní rýhy pod *Šourkovou věží* (kultura lužická), pod *Novákovou pecí* (eneolit), z vývratu na severozápadním okraji *horního plateau* nad Novákovou pecí (kultura lužická) a z eroze v brance na jihozápadním okraji hradiště (kultura lužická).[16]
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 74–77/92.

Klokočí (okr. Semily) – Rotštejn, hrad
17. října 1990

Severně od cesty z parkoviště k hradu byla ve svahu registrována recentní odpadní jáma. V horní části byla zachycena splachová vrstva,

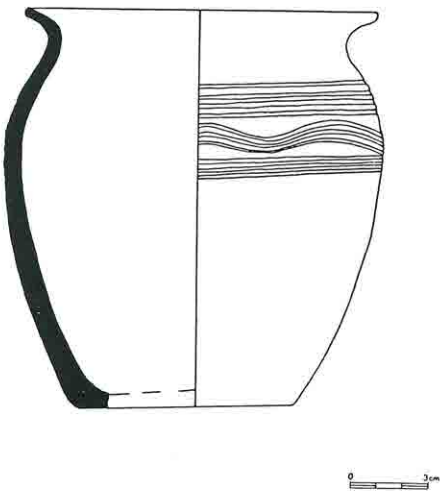

Obr. 8. Kosmonosy–Průmyslová ulice, nádoba ze slovanského kostrového hrobu, 9. století.

ze které pochází keramika datovaná do 14.–16. století.[17]
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 81/92.

Kosmonosy (okr. Mladá Boleslav)
8. září 1993

Při rekonstrukci STL plynovodního potrubí na katastru Kosmonos v Průmyslové ulici (parc. 1794/3) jsme v hloubce 120 cm od současného povrchu nalezli značně porušený kostrový hrob, který byl datován dle keramické nádoby do poč. 9. století (obr. 8). Žádné další hroby nebyly v průkopu zjištěny. Podloží zde bylo tvořeno propustnými písky.
Nádoba je uložena v OMČR Turnov, přír. č. 100/93.

Lomnice nad Popelkou (okr. Semily)
říjen 1993

Při hloubení rýhy pro telefonní kabel v městském jádru Lomnice nad Popelkou jsme zachytili na západní straně náměstí jednoduchou stratigrafickou situaci. Nad podložím, tvořeným jílovitou červenicí, se nacházela 15–20 cm mocná sídlištní vrstva s nálezovým inventářem datovaným do širokého časového intervalu 15. až 18. století. V průkopu před lomnickým zámkem jsme zjistili homogenní stratigrafii, tvořenou červenicí (podloží), dále 40 cm mocnou vrstvou jílovité hlíny s bloky mazanice; nad ní se nacházela vrstva lomových kamenů (novověká štětovaná komunikace) a další recentní a subrecentní uloženiny. U bočních dveří východního křídla jsme nalezli nad podložím 15–20 cm mocnou žlutohnědou jílovitou vrstvu s uhlíky a mazanicí, ze které pochází zlomek vrcholně středověké keramiky.
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 91–97/93.

Mašov (okr. Semily) – Valdštejn, hrad
10. prosince 1992

V prosinci 1992 jsme provedli záchranný výzkum v severní místnosti prvního skalního ostrohu. Budova pochází z přestavby na počátku 19. století. Pod prkennou podlahou a pískovým polštářem se nacházela uloženina, 25–30 cm mocná rezavě hnědá písčitá hlína s uhlíky, mal-

tovou drtí, fragmenty pískovce a mazanicovými čočkami. Z horních partií vrstvy pochází keramika datovaná do 15. a 16. století. Z výplně drobných skalních puklin jsme získali několik zlomků, datovaných do konce 13. století. V západní části místnosti jsme zachytili uměle upravenou puklinu, interpretovanou jako dráže pro nedochovanou (nedatovanou) dřevěnou konstrukci.[18]
Nálezy jsou uloženy OMČR Turnov, přír. č. 40/93.

Mužský (okr. Mladá Boleslav) – jeskyně
Portál na Chodové, oblast Mužský–východ
léto 1993

V letních měsících byl s aktivním přičiněním p. Petra Jenče prováděn záchranný výzkum jeskyně *Portál*. Jeskyně byla zčásti poničena trampy, kteří ji užívali k nocování. Zejména v zadních partiích hrozil sesuv půdy. V roce 1993 byly prozkoumány 3 sektory (F 4, 5, 6). Nejstarší prokazatelné stopy po lidské činnosti se nacházejí pod vrstvou s nálezy mladší doby kamenné (kultura s vypíchanou keramikou), nelze je však blíže kulturně určit (paleolit–starší neolit). Další vrstvy dokládají aktivitu v pozdní době kamenné (kultura nálevkovitých pohárů a snad i kultura řivnáčská). Pocházejí odtud i nálezy z období lidu popelnicových polí a z laténu. Jeskyně byla navštěvována i v pozdní době hradištní. Nejmladší nálezy pocházejí ze 2. poloviny 17. století.[19]
Ve výzkumu se bude pokračovat i v následujících letech.

Nudvojovice (okr. Semily)
listopad 1993

Při dokumentování řezu průkopu pro plynovod před administrativní budovou Sklostroje, a. s., jsme zjistili v hloubce 80 cm sídlištní objekt (hliník), datovaný do mladší doby kamenné (kultura s vypíchanou keramikou).
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov.

Ohrazenice (okr. Semily)
červenec 1993

Při hloubení průkopu pro plynovod jsme dokumentovali kulturní vrstvu, datovanou několika zlomky keramiky do 16. století.

Přepeře (okr. Semily)
červenec–srpen 1993

Při hloubení průkopu pro plynovod jsme dokumentovali recentní sídlištní vrstvu.

Syřenov (okr. Semily) – Bradlec, hrad
červen 1992

Při rekognoskaci lokality byly získány (ing. J. Slavík) ze splachové vrstvy ve svahu zlomky keramiky (14.–16. stol.).
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 80/92, 66/92.[20]

Syřenov (okr. Semily) – Kumburk, hrad
září 1992

Při povrchovém průzkumu (P. Kracík) byly nalezeny na cestě mezi první bránou a Panenskou věží zlomky středověké keramiky (14.–15. stol.).[21]
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 79/92.

Turnov (okr. Semily)
jaro 1992[22]

1. nám. Českého ráje, před budovou České státní spořitelny čp. 94 (obr. 1:1)
2. Sobotecká ulice před čp. 455 (obr. 1:2)
3. Sobotecká ulice před čp. 238 (obr. 1:3)

Při vzorkování řezů průkopů pro inženýrské sítě (ing. J. Slavík) byly získány zlomky středověké keramiky (15.–16. stol.). Před čp. 455 v Sobotecké ul. registrováno zdivo z pískovcových kamenů o síle 80 cm.
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č.: 1. 65, 67/92 2. 68/92, 3. 69/92.

4. ulice 5. května před čp. 27 a 28 (obr. 1:4)
duben 1992[23]

Při dokumentování řezů průkopu pro vodovodní potrubí jsme v hloubce 120–130 cm od povrchu nalezli 12 metrů dlouhé dřevěné vodovodní potrubí (borovice s kůrou). Vrtané kmeny byly propojeny železnými spojkami. Získaná keramika je datována do 17.–18. století.
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 70/92.

5. Markova ulice mezi domy čp. 506 a 1654 (obr. 1:5)
duben 1992[24]

Při vzorkování řezů průkopu pro inženýrské sítě jsme zachytili dvě vrstvy s novověkou keramikou (18. stol.). Jedná se pravděpodobně o vyrovnání terénu (planýrka).
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 72/92.

7. nám. Českého ráje čp. 95 (obr. 1:7)
léto–podzim 1992[25]

Při vzorkování zborceného profilu (V. Daněček, J. Slavík, J. Waldhauser) byly na místě demolice získány zlomky středověké keramiky (13.–16. stol.)
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 78/92, 44/93.

8. nám. Českého ráje (obr. 1:8)
říjen 1993

V řezu průkopu pro plynovod v jižní polovině náměstí jsme zjistili dvě mocné vrstvy mazanice (relikty středověkých sídelních objektů), ze kterých pochází žárem deformovaná keramika (2. pol. 15. a počátek 16. stol.).
Nálezy jsou uloženy v OMČR Turnov, přír. č. 87–90/93.

Jan Prostředník

Poznámky

1 Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v Mladé Boleslavi v roce 1992.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 6. Bystrá n. J. 1993, s. 158–164.
2 Polozemnice zachycena již v roce 1992. Viz pozn. 1, obr. 3.
3 Boháčová, I.– Frolík, J.: *Mladá Boleslav*. Výzkumy v Čechách, 1989/1990, 331, s. 96.
4 Prostředník, J.: *Záchranný výzkum v Turnově na Mariánském náměstí.* Zpravodaj MVČ, *19,* 1993, s. 69–79.
5 Šimák, J. V.: *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu Turnovském*. Praha 1909, s. 86.
6 Filip, J.: *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha 1947, s. 266.
7 Starší doklady sídlišť kultury slezskoplatěnické na katastru města viz Filip, J.: Dějinné počátky Českého ráje, s. 263–264; Šimák, J. V: *Devátá zpráva musea v Turnově.* Turnov 1932, s. 14. Turnov–Aehrenthalova cihelna u žel. zastávky Turnov–město, Waldhauser, J.: *Turnovský lid kultury popelnicových polí v severních Čechách.* In: Archeologické výzkumy v severních Čechách. Sv. 4. Teplice 1976, s. 78. Turnov–Maškovy zahrady, poloha *Na kamenici.*
8 Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl 1. Turnov 1903, s. 26.
9 Tamtéž, s. 27.
10 Klápště, J.: *O počátcích města Turnova*. In: Praehistorica. Sv. 8. Praha 1981, s. 289–293.
11 Srv. pozn. 8.
12 Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl 3. Turnov 1904, s. 86.
13 Prostředník, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992*. Zpravodaj MVČ, 19, 1993, s. 29–35.
14 *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Sv. 3. Severní Čechy. Praha 1984, s. 193.
15 Srv. pozn. 13.
16 Tamtéž.
17 Tamtéž.
18 Tamtéž.
19 Jenč, P.: *Záchranný archeologický výzkum jeskyně Portál na Chodově v oblasti Mužský–východ (kú. Mužský).* In: Pojizerský sborník. Sv. 1. Turnov 1993, s. 48–57.
20 Srv. pozn. 13.
21 Tamtéž.
22 Tamtéž.
23 Tamtéž.
24 Tamtéž.
25 Tamtéž.
26 Tamtéž.

K šedesátinám Františka Nováka

Na začátku roku 1994, bezmála po čtvrt století práce v muzeu, odešel do starobního důchodu František Novák, promovaný geograf, bývalý ředitel Městského muzea v Lomnici nad Popelkou.

Narodil se 2. prosince 1933 ve Velkém Oseku. V letech 1944 až 1948 byl studentem gymnázia v Kolíně a v Novém Bydžově, v letech 1952-1957 studoval geografii na geologicko-geografické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Po absolvování vysokoškolského studia byl od roku 1957 do roku 1962 redaktorem map v Kartografickém a reprodukčním ústavu. V letech 1961-1964 působil jako odborný asistent přírodovědecké fakulty Palackého univerzity v Olomouci, pak až do roku 1969 pracoval jako lesní dělník na polesí Syřenov. Dnem 1. března 1969 byl jmenován ředitelem Městského muzea v Lomnici nad Popelkou. Zde působil nepřetržitě až do konce roku 1993. V letech 1978-1992 zastával současně funkci městského kronikáře.

Ředitel lomnického muzea F. Novák při zahájení výstavy malíře Antonína Chmelíka r. 1984.

Čtvrt století je doba, po které by měl člověk zanechat kus poctivé práce a svému okolí vtisknout výraznou pečeť své činnosti. Asi ne vše vytknuté se za ta léta podařilo. Byla tu i různá protivenství doby a práci v ní nemůžeme dost dobře posuzovat dnešníma očima. To podstatné a rozhodující však byly ty tisíce návštěvníků, které za léta Novákova působení prošly lomnickým muzeem, kde je svým osobitým a nezaměnitelným způsobem provázel.

Byla i výrazná pozitiva. Například muzeum se rozšířilo o šest výstavních místností, včetně obrazové galerie. Nezanedbatelná je i vydavatelská činnost Františka Nováka. Za jeho výrazného přispění byla vydána řada rozličných publikací, o které je stále velký zájem. Namátkou: *Lomnice nad Popelkou - vlastivědný přehled* (1979), *S Janem Bendou do geologické minulosti Lomnicka* (1979), *Kraj pod Táborem* (1982) i obsahem nevšední a pro mnohé čtenáře kontroverzní publikace *Lomnice nad Popelkou – zakladatelské sídlotvorné středisko českého života.* Za zmínku v neposlední řadě stojí i velké množství článků, které v průběhu let publikoval v denním tisku.

Z muzejních řad odešel na odpočinek člověk, do morku kostí veskrze poctivý, s ryzím charakterem, který dnes již potkáte zřídka. Miloval jsem naše středy a neděle, kdy jsem panu Novákovi chodil do muzea pomáhat a kdy ve mně prohluboval lásku k muzejní činnosti. Nebyl jsem sám, koho dokázal svým přístupem k lidem pohladit po duši. Za nás za všechny mu proto děkuji.

Jan Drahoňovský

K pětašedesátým narozeninám Josefa V. Scheybala

V závěru minulého roku oslavil životní jubileum významný český etnograf a výtvarník PhDr. Josef V. Scheybal. Jeho jméno je spojo-

váno především s teoretickými pracemi o lidové kultuře severních a severovýchodních Čech. Odborný záběr J. V. Scheybala je však mnohem širší. Je nejen vynikajícím odborníkem ve svém oboru, ale i nadšeným památkářem, výborným výtvarníkem a donedávna byl i dlouholetým a dobrým muzejním pracovníkem.

Narodil se 31. prosince 1928 v Kristiánově na Liberecku. Dětství a mládí prožil s rodiči na sychrovském zámku. Místní kulturní život, styk s významnými osobnostmi, jako byl např. Karel Vik, a v neposlední řadě i prostředí rodiny formovalo jednoznačně jeho zájmy. V roce 1947 odešel studovat dějiny umění a národopis na filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Zde měl štěstí na opravdu skvělé profesory – K. Chotka, D. Stránskou nebo V. Pražáka. Na katedře dějin umění studoval u profesorů J. Květa, J. Pečírky i u A. Matějčka. Spojení obou oborů spolu s terénním výzkumem a dokumentární vědeckou kresbou se stalo základem pro téměř veškeré studie, články i rozsáhlé monografie tohoto autora.

V roce 1952, po ukončení studií, se vrátil J. V. Scheybal do rodného kraje, aby zde pokračoval v rozsáhlém terénním výzkumu lidového stavitelství v oblasti Pojizeří a Podještědí, jehož vývoj zhodnotnil již ve své disertační práci (1951). Opíral se především o kresebnou dokumentaci, jejíž význam neustále zdůrazňoval. Mnohé z jeho kreseb z tohoto období, uložené v národopisném oddělení Národního muzea, Národopisné společnosti československé, Ústavu etnografie a folkloristiky Akademie věd ČR, Národopisného ústavu SAV aj., jsou jediným dokladem dnes již neexistujících památek. První teoretické práce J. V. Scheybala jsou věnovány tvorbě dvou jeho velkých učitelů v kresbě a ilustraci – Adolfa Kašpara a Karla Vika. Inspirovalo ho a vedlo k zamyšlení samozřejmě i dílo Jana Prouska, malíře, který věnoval národopisné dokumentaci a studiu lidového umění na Turnovsku převážnou část svého života.

Hlavním teoretickým zájmem J. V. Scheybala však byla a zůstává problematika lidového stavitelství a sochařství. V padesátých a šedesátých letech se zúčastnil řady terénních i záchranných výzkumů v jižních Čechách v okolí Jindřichova Hradce, na Strakonicku, v Pošumaví, v západních Čechách, prošel i oblastmi severní Moravy, zlákalo ho i lidové stavitelství slovenské. Dokonalá znalost terénu, získaná dlouholetým výzkumem a sběry zajména v oblasti severovýchodních Čech, se projevila již v první monografii o lidových stavbách v Pojizeří, kterou v šedesátých letech připravil společně s konzervátorem MUDr. Jiřím Šolcem. Svými poznatky, kresbami a studiemi přispíval do mnoha časopisů a sborníků. Obohatil řadu kolektivních prací, např. *Památky Jablonecka*, velkým přínosem jsou jeho kresebné doprovody publikací a monografií, např. k encyklopedii V. Frolce a J. Vařeky *Lidová architektura* (1983), nebo k monografii L. Štěpána a J. Vařeky *Klíč od domova* (1991), podávající obraz o vývoji východočeského lidového domu. Stěžejním dílem o lidovém stavitelství a zároveň snad autorovou nejskvostněji vypravenou knihou je *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů* (1985), kterou připravil spolu s manželkou Janou, rovněž etnografkou.

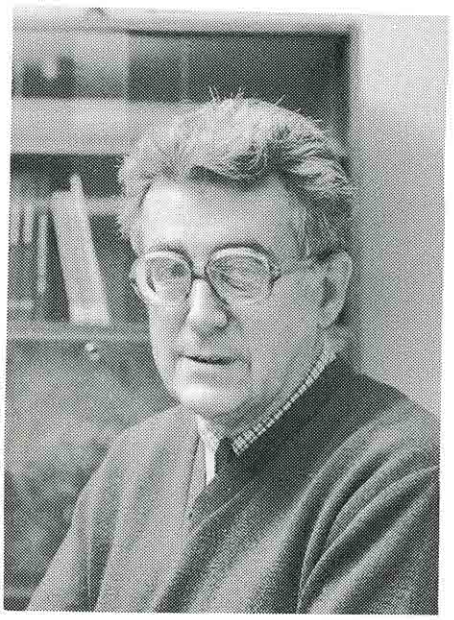

Šíři jeho odborných zájmů dokládají další publikovaná díla. Jedinečných výsledků dosáhl J. V. Scheybal v pojednání o lidových zpravodajských tiscích, o lidovém oděvu v Podještědí, vydal knihu o kramářských písních atd.

Veškeré Scheybalovy teoretické práce mají jedno společné. Provází je zájem o národopisnou kresbu, která se stala jeho hlavní výzkumnou metodou. Kresby a akvarely, prezentované také na řadě výstav, mají nejen velkou vypovídací hodnotu, ale i vysokou uměleckou úroveň.

Přehlédnout nemůžeme ani jubilantovo působení v Severočeském muzeu v Liberci (1965–1988), kde pracoval jako vedoucí historického oddělení a nemalou měrou se zasloužil o vybudování sbírkových fondů muzea. Řadu let také působil jako okresní konzervátor státní památkové péče v Jablonci nad Nisou, vykonal bezpočet odborných i popularizačních přednášek. Jubilantovo životní dílo se dosud neuzavřelo – přejeme mu proto hodně zdraví a sil.

Vladimíra Jakouběová

Výběr prací PhDr. J. V. Scheybala (chronologicky):

O úloze kresby při národopisném výzkumu. Československá etnografie (dále: ČE), *2,* 1954, s. 73–89.

Lidové stavby ve středním Pojizeří a v Podještědí. ČE, *2,* 1954, s. 113–144.

Josef Tér, jarmareční písničkář. ČE, 3, 1955, s. 72–95.

Lid a jeho prostředí v ilustračním díle A. Kašpara. ČE, 3, 1955, s. 325–351.

Národopisné dílo Jana Prouska. K stému výročí jeho narození. Český lid, *44,* 1957, s. 157–164.

Adolf Kašpar. Život a dílo. Praha 1957.

VIK, Karel: *Severní Čechy.* (Slovem doprovodil J. V. Scheybal.) Praha 1958.

ŠOLC, Jiří: *Lidové stavby v Pojizeří. Soubor fotografií.* (Slovem a kresbami doprovodil J. V. Scheybal.) Liberec 1961.

Typy lidových zpravodajských tisků v 19. století. ČE, *10,* 1962, s. 265–280.

Miloš Votrubec. Osud umělce. Liberec 1964.

Východní Čechy v kresbách Adolfa Kašpara. Havlíčkův Brod 1964.

Katalog uměleckých plakátů v období 1890–1915 ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci. Liberec 1966.

Památky Jablonecka. Přehled historických památek okresu Jablonec nad Nisou. (Spoluautoři: B. Beneš a J. Scheybalová.) Liberec–Jablonec nad Nisou 1969.

Horehronie. Bratislava 1974.

Státní hrad a zámek Frýdlant. Frýdlant 1978.

Lidová zástavba v chráněných územích severočeského pohraničí. Ústí nad Labem, Stipa 5, 1979, s. 47–126.

Lidový kroj v Podještědí. Zprávy České besedy, č. 35, 1982, s. 7–30.

Lidová architektura v severočeském pohraničí po roce 1945. ČE, 1983, s. 93–102.

FROLEC, V. – VAŘEKA, J.: *Lidová architektura.* (S kresbami J. V. Scheybala.) Praha 1983.

Libáňsko a jeho lidová skulptura. Listy starohradské kroniky, *7,* červen 1984, s. 39–44.

Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách. (S Janou Scheybalovou.) Ústí nad Labem 1985.

Senzace pěti století v kramářské písni. Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu. Hradec Králové 1990.

Podstávkový dům v Čechách. (S J. Vařekou.) Jablonec nad Nisou 1992.

LITERATURA

Pojizerský sborník. Sv. 1. Turnov, Okresní muzeum Českého ráje 1993. 76 stran. – Tisk ALDIS Hradec Králové.

Nestává se nám často, abychom mohli uvítat nový vlastivědný sborník, dokonce vydávaný partnerskou okresní institucí. V jeho pozadí lze vytušit impozantní aktivitu mladého archeologa turnovského muzea mgr. Jana Prostředníka, který anotovaný první svazek se svým hradeckým kolegou dr. Jiřím Kalferstem připravil a uspořádal.

Z šesti článků se dva věnují eneolitu, celá polovina článků je zasvěcena středověké archeologii. Redakce nabídla možnost publikace i autorům ze vzdálenějších končin, takže ve sborníku nalezneme studii týkající se Plotišť nad Labem, Rychnova nad Kněžnou nebo zaniklé osady Studénky u Nového Města nad Metují. Upozorněme proto na ty práce, jež se zabývají oblastí Českého ráje a Podkrkonoší.

J. Kalferst a J. Prostředník v článku *Nálezy kultury se šňůrovou keramikou ve východních Čechách* (s. 16–47) podávají soupis 38 artefaktů z 28 doložených lokalit, náležejících pravděpodobně této kultuře. Jejich zařazení je obtížné, neboť vesměs jde o solitérní nálezy (kamenné sekeromlaty, sekerky a obuchy) v povodí Jizery, Cidliny a Labe. Autoři hodnotí životní prostředí lidu s touto kulturou – omezuje se na nadmořskou výšku 250–300 m, do prostředí mírně vlhkých dubohabrových hájů, acidofilních doubrav, květnatých a bikových bučin. V semilském okrese byly objeveny sekeromlaty z pozdního eneolitu v Bradlecké Lhotě, Olešnici u Turnova, Smrčí, Turnově a Vyskři, v okrese jičínském známe artefakty tohoto období z Brtve, Češova, Dětenic, Dřevěnice, Hřídelce, Jičína, Sobčic, Soběrazi, Stavu, Šárovcovy Lhoty, Tužína, Záhub, Zlivu a Železnice.

Turnovské muzeum provedlo r. 1993 *Záchranný archeologický výzkum jeskyně Portál na Chodové v oblasti Mužský-východ* (s. 48–57), o kterém podrobně referuje Petr Jenč. Sonda v zadní části jeskyně prokázala přítomnost lidí v době pozdního pleistocénu nebo raného holocénu (ohniště a fragmenty kostí), kultury s vypíchanou keramikou (lovecké tábořiště?), nálevkovitých pohárů a kultury řivnáčské, lidu popelnicových polí (fragment bronzového šperku), kultury lužické, v mladší době laténské i v pozdní době hradištní; Chodová mohla být refugiem i v době středověké a raně novověké (skalní rytiny snad ze 16. století, keramika 17. století), od 19. století je pak s povděkem využívána trampy. V závěru autor vyzývá k provedení řádného archeologického výzkumu všech jeskyních lokalit v Českém ráji.

Podivuhodné peripetie měla *Středověká keramika z Loktuše (správně: Loktuší – mn. č.) na Turnovsku* (s. 58–62), předaná v roce 1972 lesním Mužíčkem do turnovského muzea. Soubor nádob, objevený ve skalní dutině na jižním svahu Kozákova, se nedávno podařilo J. Prostředníkovi znovu identifikovat a J. Klápště jej klade do druhé poloviny 15. století (na základě srovnání se známým džbánkem, v němž r. 1965 nalezl p. Konejl na své zahradě v Chuchelně poklad mincí, datovaný do počátku 50. let 15. století). Okolnosti nálezu svědčí, že šlo o dočasný úkryt, snad potravin, nikoliv doklad osídlení kozákovských svahů.

Všechny články v Pojizerském sborníku jsou velmi fundované, doprovázeny kvalitní kresebnou dokumentací, jak už je u archeologů zvykem. Grafickou úpravu nového sborníku zatím nemůžeme označit jinak, než jako bezradnou – malá přehlednost, totožná obálka i titulní list, jediná velikost písma, ke zpestření slouží jen kurzíva. Odstavcové zarážky i na téže stránce kolísají, jiné články jsou vůbec bez zarážek, není respektováno zrcadlo sazby... To vše však lze vysvětlit absencí výtvarníka a nezkušeností s počítačovou sazbou – příští svazek nás jistě překvapí svou sličností. A bude-li věnována větší pozornost také korekturám, získá náš sborník *Z Českého ráje a Podkrkonoší* velmi vážnou konkurenci. Přejme mu ji, vlastivědné práci to může být jenom ku prospěchu. Vydavateli pak budeme držet palce, aby Pojizerský sborník nerozhojnil už tak dost početnou řadu jednosvazkových periodik – kéž mu vydrží elán i do let dalších!

(in)

Muzejní noviny. Jičín, Okresní muzeum a galerie 1992–1993.

Okresní muzeum a galerie v Jičíně začalo vydávat populární informační zpravodaj pro široký okruh svých návštěvníků a dalších zájemců o vlastivědnou práci, nazvaný *Muzejní noviny.*

První číslo, vydané při příležitosti Mezinárodního dne muzeí 18. května 1992, uvádí článek

Z historie muzejnictví v Jičíně. Je tu ve zkratce podán nástin jeho vývoje od počátků v roce 1861 až po současnost. Další prostor je věnován Zebínu, jičínské městské památkové rezervaci a drobným článkům.

Druhé číslo z prosince 1992 připomíná podíl Sobotecka na Národopisné výstavě československé (včetně regionální národopisné výstavy, která se uskutečnila v srpnu 1894 v Sobotce). Další článek je věnován restaurované soše sv. Floriána na nádvoří jičínského zámku, podává se tu informace o chráněném území Novopacká vrchovina apod. Otištěna je i drobná kramářská píseň z Kopidlenska, dokládající kdysi oblíbený žánr dobového lidového zpravodajství. V rubrice *Ohlasy* jsou potom poznámky k článku o historii jičínského muzejnictví z prvního čísla. Zásluhné je i regionální kulturně historické kalendárium.

Třetí číslo, které spatřilo světlo světa v červnu 1993, je cele věnováno 700. výročí Jičína. Uvádí je úvaha J. Francka o počátcích města, v literární příloze, bohaté na fotodokumentaci (též snímek z oslav 600 let města Jičína v roce 1902), nalézáme výňatek ze vzpomínek Jaroslava Seiferta, verše K. J. Erbena a K. V. Raise, článek R. Sála *Zmizelé památky Jičína*, vzpomínku na regionálního vlastivědného pracovníka Jaroslava Mencla a připomínku architektonické tvorby ing. arch. Čeňka Musila v Jičíně. Z dalších příspěvků je možno připomenout informativní článek J. Prostředníka *Středověké kachle ze sbírky jičínského muzea,* informaci o teorii *techniky života* jičínského rodáka prof. dr. ing. arch. Miloše Vaněčka, jíž napsal V. Turčín, dokument o služebních poměrech na schlikovském velkostatku z roku 1920 aj.

Čtvrté číslo, vydané v prosinci 1993, přineslo obrazové zpravodajství z jubilejních jičínských oslav, informaci P. Lachmanové o mlázovickém betlému, který zhotovil Antonín Plášil, přetisklo recenzi na knížku Ulicemi Jičína a vzpomnělo na spisovatele Josefa Knapa (H. Horáková). Z přírodovědné tematiky zaujmou články L. Šoltysové o rybníku Mordýři a vstavači obecném, i článek R. Sála o Čeřovce. Novopackého lékaře a badatele o lidovém léčitelství L. Kaizla připomíná L. Rejlek, zatímco jednoho ze současných léčitelů – Václava Nedvídka – si blíže všímá H. Horáková. Na přenesený architektonický článek z hradu Veliše upozorňuje J. Slavík. Činnost divadelního ochotnického spolku *Intimní scéna* v Jičíně připomíná zase J. Francek.

Všechna dosud vydaná čísla Muzejních novin informují také v drobných textech o vybraných sbírkových předmětech jičínského muzea a jeho činnosti, zvláště o výstavách. V každém se nachází pravidelné zpravodajství a komentáře k výstavám jičínské galerie.

Příznačným rysem Muzejních novin je obsahová pestrost. Tu podtrhuje ještě nápaditá grafická úprava a množství fotografií. Vzhledem ke čtenáři jsou tu zařazeny i různé zajímavosti a kuriozity. Toto vše přispívá k popularitě časopisu a zároveň budí zájem o práci jičínského muzea.

(šť)

Knihovnička Českého ráje – Sobotka. Sobotka, Městská knihovna 1993–1994.

Městská knihovna F. Šrámka v Sobotce jako hlavní garant Nadace rodného domu Fráni Šrámka se přičinila rozhodující měrou o splnění cíle nadace – Šrámkův dům byl vykoupen do majetku města. Mohla tedy v klidu spát na vavřínech, ale její pracovnice spolu s dalšími přáteli naopak vystupňovali aktivitu a vyvolali v život edici *Knihovnička Českého ráje – Sobotka.*

Dosud v ní vyšly tři svazky: Jaroslav Šimůnek zde otiskl svou přednášku proslovenou na Šrámkově Sobotce roku 1991 *Ruralisté z Českého ráje,* univ. prof. PhDr. František Černý přispěl svazkem *Dramatik František V. Jeřábek,* tedy textem své přednášky ke stému výročí úmrtí tohoto soboteckého rodáka, a konečně správkyně zámku Humprecht PhDr. Dagmar Faměrová přepracovala pro účel edice svou diplomovou práci na filozofické fakultě Karlovy univerzity *Barokní písemnictví v Českém ráji.* První dva svazečky vyšly v roce 1993 a mají 32 stran, brožurka D. Faměrové z roku 1994 zaplnila 48 stran. Jednotlivé tituly vycházejí v redakci ředitelky knihovny Aleny Pospíšilové a v grafické podobě Zdeňka Mlčocha; jsou to v podstatě bibliofilské tisky v nákladu 250 až 300 kusů, listy jsou volně vkládané do přebalu s emblémem Trosek.

Zakladatelé Knihovničky měli v úmyslu dát čtenářům k dispozici populárněvědné práce, mapující zvláště kulturní tradice Sobotecka. Tento záměr se jim daří. Texty jsou doplněny poznámkami a bibliografií, nechybí ani několik slov o autorovi. Zatímco první dva svazky v podstatě shrnují dnešní stav poznání o ruralistech J. Knapovi, J. Knobovi, V. Prokůpkovi a F. Křelinovi i o divadelníku F. V. Jeřábkovi,

oceňuje Josef Hanzal v předmluvě ke třetí knížce podstatný přínos D. Faměrové, která na základě studia pramenů i literatury sleduje nejrůznější formy literární aktivity autorů 17. a 18. století na Sobotecku z řad šlechty (Černínové), středních vrstev i prostého lidu. Tedy ještě jednou: pochvalme Sobotecké a těšme se na další svazky edice.

(blk)

Zpravodaj muzea v Hradci Králové. Č. 18. Hradec Králové 1991–1992. 116 stran; č. 19. Hradec Králové 1993. 128 stran.

Královéhradeckému muzeu se podařilo úspěšně překonat ediční krizi a v poměrně krátké době vyšly dva svazky zpravodaje s archeologickou tematikou.

Ve svazku 18 nalezne čtenář našeho sborníku souhrnný přehled J. Prostředníka a J. Slavíka o terénních archeologických průzkumech na Jičínsku v letech 1990–1991 (s. 30–36), stať J. Prostředníka a E. Ulrychové *Avarsko-slovanské nákončí z hradiště Vala, okres Jičín* (s. 62–65). Datují je do druhé poloviny 8. století až počátku 9. století. Jiří Kalferst a Jiří Sigl referují dále o dokončení archeologického výzkumu na slovanském hradišti u Ostroměře (okr. Jičín) v roce 1990 (s. 66–68). Bylo zjištěno, že prostor akropole byl osídlen až do první poloviny 13. století. *K otázce datování polohy ‚Hrádek' u Bezníka (k. ú. Borek), okres Jičín,* se vyjádřila Jana Benešová (s. 85–90). Jde zřejmě o nedokončené kolonizační provizórium, které bylo možné spojovat se sekundární kolonizací regionu Řádem německých rytířů. Obytné objekty z konce 16. století v Jičíně zkoumal Jan Prostředník (s. 103–109). Šlo o objekty, zničené patrně požárem města v r. 1589. Jiří Slavík je konečně autorem krátké zprávy *Povrchový průzkum tvrze v Dobré Vodě, okres Jičín* (s. 110–113). Autor popisuje portál z první třetiny 16. století, dokládající existenci panského sídla.

19. svazek přináší nejprve zprávu J. Prostředníka o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově na dvanácti lokalitách za rok 1992 (s. 29–35). Podobně referuje o archeologických akcích a nálezech na Jičínsku v letech 1990–1992 E. Ulrychová (s. 36–46). O záchranném výzkumu na Mariánském náměstí v Turnově v roce 1993 píše Jan Prostředník (s. 69–79). Podkrkonoší se týká ještě článek M. Cejpové, J. Sigla a V. Wolfa *Archeologický výzkum hrádku Břečtejna u Vlčic, okres Trutnov* (s. 93–99), jímž je vznik hrádku definitivně datován až do 15. století.

Oba svazky dokládají rozšiřující se aktivitu archeologů v regionu; dobrý tisk a dobré provedení obrazových příloh zvyšují pozitivní dojem, který oba svazky u čtenářů vzbuzují.

(vw)

KALISTA, Zdeněk: *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je, a tím, co není.* Praha, Odeon 1993. 455 stran.

V edici Klubu čtenářů vydalo nakladatelství Odeon jednu z posledních knih doc. dr. Zdeňka Kalisty. Měla pohnutý osud jako celý život autorův. Jak ukazuje autorova předmluva, k tisku byla připravena již v roce 1969, vydání se však dočkala až dlouho po jeho smrti.

Kalistova kniha představuje sérii lokálních historických monografií o vybraných českých hradech a zámcích a jejich držitelích, které jsou volně spojeny a po nichž čtenář putuje jako poutník. Zároveň tu podává pohled na historii české šlechty od jejího vydělení z knížecích družiníků v raném středověku až do sklonku 16. století. Tento obraz ovšem není podán vcelku, ale je třeba si jej skládat z dílčích skic v jednotlivých kapitolách. Časový rámec přitom tvoří údobí, v němž hrady plnily funkci obytných sídel, tj. zhruba od sklonku 12. do konce 16. století. Tento časový rámec Kalista přesahuje výlety do baroka 17.–18. století a romantismu 19. století. Romantismus tu má ostatně specifické místo. Kalista rád sahá k motivům literárním a ty interpretuje jako literární historik (například Bezděz a Valdštejn ve spojení s osobou K. H. Máchy).

Kalistovu *Cestu po českých hradech a zámcích* uvádí medailón hradu nejznámějšího a také nejspecifičtějšího – Karlštejna. Jeho mimořádné postavení je dáno vnitřní velikostí, která podle Kalisty *strmí do povědomí českého člověka a jakési podivuhodné výše, jakou nemá žádné jiné podobné stavení u nás, ani královský Bezděz nevyjímaje.* Zdůrazňuje, že to bylo povědomí národního mýtu, jež mu dal už jeho zakladatel, císař Karel IV. To způsobilo i jeho výjimečné postavení v českých dějinách. Na Karlovo údobí v historii hradu se Kalista koncentruje.

Lásku k rodnému kraji vyjádřil Zdeněk Kalista i v této knize, kde hned za Karlštejnem zařadil medailón věnovaný rodným Benátkám nad Jizerou a jejich zámku. Ukazuje na prastaré kořeny zdejšího osídlení, sahající až ke keltskému hradišti, na jehož místě ve středověku vzniklo město s klášterem cyriaků, jehož objektu v 15.–16. století využili Donínové pro svůj zámek, který se na konci 16. století stal i sídlem proslulého hvězdáře Tychona de Brahe. Poté Kalista připomíná jeho novější historii a dovádí své líčení až do současnosti, kde se mj. zmiňuje i o zdejším muzeu, s nímž spolupracoval.

Kraji v trojúhelníku mezi rodnými Benátkami, Bezdězem a Jičínem je věnována podstatná část knížky. Po Benátkách hned následuje historie barokního šporkovského zámečku Bonrepos. Pak se Kalista obrací do středověku. Na blízkých Dražicích líčí historii rodu pánů z Dražic a jejich úlohu v duchovním životě 14. století. Pokračuje na Michalovice, kde si všímá zejména osobnosti Jana z Michalovic jako hrdiny rytířského eposu. Odtud jeho pouť vede na královský Bezděz, kde líčí jeho úlohu ve středověku a také místo hradu v romantismu 19. století – přitom připomíná i vztah dvou význačných historiků k tomuto hradu: Jaroslava Golla a Josefa Pekaře. Z Bezdězu se Kalistova cesta stáčí do oblasti Českého ráje, kde je jeho cílem nejdříve hrad Valečov, na němž připomíná zvláště osobnost Vaňka Valečovského. Odtud pokračuje na romantický Valdštejn, kde věnuje pozornost i tvorbě Václava Holana Rovenského a zmiňuje se o portrétu K. H. Máchy. Potom se vrací na severozápad na hrad Lemberk, kde se věnuje zvláště postavě Havla z Lemberka a blahoslavené Zdislavy. Odtud míří k Jičínu a načrtá tu monografii Albrechta z Valdštejna.

Z Jičína vedla Kalistova cesta na další české hrady a zámky, ležící již mimo oblast našeho sborníku. Vše je prodchnuto láskou k domovině, což vyjádřil sám autor v doslovu: *Nemohu skrýt, že nejhlubším východiskem této knihy byla u mne láska – ona láska, která podle výroku jednoho z největších našich historiků je vlastním základem dějepiscovy práce.* Z. Kalista se zde vědomě hlásí k odkazu svého učitele Josefa Pekaře. Tato struna zaznívá i v závěru, kde zdůrazňuje, že *hrady a zámky, kterými jsme prošli, i jiné podobné objekty, do nichž bychom mohli zabočit, procházejíce svou rodnou zemí, čnějí do přítomnosti jako jejich nevyvratitelné svědectví, připomínají je těm, kdo by se snad pošetile domnívali, že se mohou odtrhnout od jejich základu, žít bez minula, bez oné nezbytné zásoby času, kterou představuje historie a která dodává životu mnohotvarosti a intenzity.* Podtitul knihy ozřejmuje dovětek: *Jsou viditelným ... znamením kontinuity, která přes všechny nezbytné a zákonné proměny dob spojuje to, co už (zdánlivě) není, s tím, co (zdánlivě) je.*

Knihu doprovází zasvěcená předmluva Zdeňka Hojdy, nazvaná *Zdeněk Kalista, umělec a historik.* Seznamuje nás s pohnutými Kalistovými osudy a jeho historickou i literární tvorbou a posléze tu podává rozbor recenzované knihy. Vloudily se sem jen některé nepřesnosti – např. uvádí, že mladoboleslavské gymnázium je dědicem piaristického gymnázia, založeného v roce 1688 Valdštejny. Ve skutečnosti je boleslavské gymnázium dědicem kosmonoského piaristického gymnázia, založeného Černíny! Rovněž slangový termín leitmotiv bych raději nahradil termínem českým, což vzhledem k literárním kvalitám Kalistovy knihy by bylo žádoucí. Dlužno ještě připomenout, že Z. Hojda vybral i ilustrace a připojil ke knize komentovaný seznam vyobrazení.

Pochválit musíme výběrovou bibliografii prací Zdeňka Kalisty z pera Jiřiny Urbanové, podchycující jak práce literární (původní i překlady), tak i historické. Potěšitelné je, že ke knize byl připojen i dílčí soupis rukopisné pozůstalosti Zdeňka Kalisty, uložené v depozitáři Literárního archivu Památníku národního písemnictví na Starých Hradech u Libáně, který zpracoval Petr Buriánek.

Ediční zpřístupnění dosud neznámé Kalistovy knihy je velice záslužné a přínosné pro čtenáře, přestože vývoj soudobé kastelologie již některé autorovy závěry archaizoval. Za to patří nakladatelství Odeon poděkování.

(št)

LUKÁŠ, Václav: *Vysoké nad Jizerou. Pohledy do minulosti dávné i nedávné.* Vysoké nad Jizerou, městský úřad 1992. 95 stran.

Mezi města, která v současné době pociťovala naléhavou potřebu vydat publikaci, jež by nepokřiveně a na úrovni dnešního poznání zobrazovala tvář obce, se zařadilo i Vysoké nad Jizerou. Jako autora si vybralo člověka v místních poměrech skutečně povolaného – JUDr. Václava Lukáše, jehož profese právníka, historika i archiváře skýtala spolu s velkou láskou k rodnému kraji záruku, že čtenářům se dostane do rukou dílo nadprůměrných kvalit.

Jak sám podtitul napovídá, nejedná se o historickou monografii, ale o *pohledy* do minulosti i současnosti Vysokého nad Jizerou. (Ostatně souhrnné zpracování dějin Vysokého bude i v budoucnu problémem, neboť jeho hmotnou i písemnou paměť značně poničily zhoubné požáry.) Publikace má místy kusý, spíše slovníkový charakter, autorovým laskavým pohledem však posunutý na vyšší úroveň než pouze informativní, totiž na zachycení jedinečné atmosféry tohoto města a tím i na formování pozitivních citových vazeb k němu.

Knížečka je rozdělena do dvou částí – historické (52 stran) a současné (*Vysoké počátkem roku 1992* – 38 stran), i když ani tady se autor historickým retrospektivám zcela nevyhýbá. Přestože obě části musely vzniknout v určitém časovém odstupu, jsou vcelku vyrovnané a vhodně se doplňují. Solidní je i výběr fotografií, i když u některých lze litovat, že nejsou lépe reprodukovány.

Třebaže si publikace kladla za úkol především v základních rysech seznámit čtenáře s historií i současností Vysokého nad Jizerou a úspěšně se pokusila jej také citově oslovit, posouvá také historické poznání tohoto svérázného koutu o hezký krok dopředu a pro budoucí badatele se stane jistě velmi dobrým východiskem i pomůckou. A lze opět jen konstatovat, že podobných publikací bychom v našem regionu rádi viděli více.

(jl)

VOTOČEK, Václav: *Semily ve stručném přehledu*. Pro semilskou mládež zpracoval... Bystrá n. J., státní okresní archiv Semily 1992. 19 stran. – Rozmnoženo.

Práce semilského historiografa Václava Votočka je po více než šedesáti letech, které uplynuly od vydání Mizerových *Pamětí města Semil a okolí*, ojedinělým pokusem zaplnit citelnou mezeru, jíž představuje absence komplexního pohledu na dějiny města.

Ponechme stranou porovnání rozsahu a vzhledu obou prací, bylo by neadekvátní a vzhledem k současným vydavatelským možnostem i nutně nespravedlivé; ostatně Votočkova práce se jmenuje *Semily ve stručném přehledu* – cíl vytýčený titulem plní beze zbytku. Pro budoucí kritiky připomeňme, že knížečka vznikla na objednávku semilského střediska Junáka.

Šťastně zvolená je struktura dílka, rozdělení do osmi celků, stejně jako kombinace diachronního a synchronního přístupu k historickému materiálu. Obojí umožnilo vyhnout se výčtu faktů, kterým často práce regionálních historiků trpí.

V první části nabízí autor čtenáři základní zeměpisné údaje a data týkající se správního vývoje města, stejně jako vývoje jeho názvu, druhá část ho přenáší přes temné nejstarší dějiny Semil a přibližuje vývoj města od 16. století do roku 1898, kdy poslední majitel města, kníže Alain Rohan, odprodal své zboží městu Semily. Třetí část zachycuje stavební vývoj města, včetně vývoje počtu domů (snad zde mohly být uvedeny údaje ze Schallerovy a Sommerovy topografie), čtvrtá část si všímá hospodářského vývoje města od prvních řemesel a cechovního zřízení, přes vznik průmyslu až do jeho znárodnění. Sem je začleněna i základní faktografie vývoje politického. Pátá část přibližuje strukturovaný společenský a politický život Semil v posledních desetiletích 19. a v první polovině 20. století, v šesté části seznamuje autor čtenáře s významnými osobnostmi města. Sedmá část je pokusem o historickou topografii – možná by bylo vhodné upřesnit datum otevření Dělnického domu, k němuž došlo 18. července 1909. Závěrečná osmá část poskytuje základní informace o turistických možnostech Semilska.

Práce je psána živým, čtivým jazykem, neunavuje přemírou detailů. Nejen mládež, které autor dílko věnoval, zde najde mnoho zajímavého. Budou ji nesporně číst i náhodní návštěvníci či příznivci Semil, snad kvůli nim mohla být knížka doplněna novější mapkou s uvedením místních názvů – jinak totiž hezká pojmenování *na Kruhách, na Vinici, u Čtrnácti pomocníků* aj. mohou zůstat jen prázdnými pojmy.

Prospěšnost a kvalitu brožurky prokázala sama praxe – v krátké době byla rozebrána.

(len)

HORÁKOVÁ, Hana: *Ulicemi Jičína*. Jičín, Okresní muzeum a galerie pod patronací Spolku občanů a přátel města Jičína 1993. 122 stran. – Tiskárna Novotný Turnov.

Jičínské Okresní muzeum a galerie vydalo své dlouholeté knihovnici po bibliografii *Knihy o Jičínu* (1983) a publikaci *Jičín – bibliografický průvodce po stavebních, uměleckých*

a technických památkách, bohatě doplněné fotografiemi Otakara Hrdličky (1988), další práci, která byla v roce 1992 ohodnocena první cenou v třetí kategorii literární soutěže Šrámkovy Sobotky.

Předmluvu ke knížce napsal velký ctitel Jičína MUDr. Jaroslav Rejlek, CSc. Píše o významu ulic, které se dříve příliš neměnily a byly základem života města. Od minulého století se město novými ulicemi rozšiřovalo do polí. I když někdy docházelo ke změnám názvů, mezi Jičíňáky stále žila stará jména ulic.

Práce je rozdělena podle městských čtvrtí do pěti částí, v nichž jsou jména ulic uspořádána abecedně. Každé heslo obsahuje dnešní název, případně i názvy dřívější, polohu ulice, její ráz a dobu vzniku. Dále jsou uvedeny důležité budovy, případně domy zajímavé z hlediska architektury. Stručnou formou jsou zmíněny také osobnosti, které se v ulici narodily nebo v ní žily.

Pokud nese ulice jméno některé osobnosti, jsou tu zachycena základní životní data, zhodnocen její význam, připomenuto dílo a její vztah k Jičínu. Je-li to potřebné, jsou vysvětleny i názvy ulic dalších.

Přestože je knížka psána úsporně, obsahuje množství informací a poskytuje dobrý obraz o městě Jičíně. Autorka použila asi pětadvaceti příruček, ponejvíce se však opírá o základní dílo jičínského místopisu – dvoudílnou *Historickou topografii města Jičína* Jaroslava Mencla. Je třeba ocenit, že se autorce podařilo doplnit údaje za čtyřicet pět let, která uplynula od vydání posledního sešitu zmíněné topografie. Rukopis *Ulicemi Jičína* byl stále aktualizován, takže jsou tu uvedeny jako platné názvy *Na Tobolce* a ulice *Hradecká,* které byly vráceny ulicím Švermově a Fučíkově v dubnu 1993.

Pro lepší orientaci jsou ke knize připojeny čtyři mapy popisných čísel podle městských čtvrtí k 31. prosinci 1992. Tato pomůcka je velmi praktická a poslouží jak k určení ulic, tak i jednotlivých domů. Je škoda, že pro severní část Nového města nebyla pořízena i mapka, zachycující stav před demolicemi pro výstavbu sídliště Nové město-sever, které proběhly koncem osmdesátých let, tedy krátce před vydáním knížky. Při demolicích několik uliček zaniklo. Výstavba byla realizována jen částečně a uvolněná plocha je zatím nezastavěná.

Obrazová příloha obsahuje čtyřicet pět snímků většinou jičínských prostranství a domů, která značně změnily svůj vzhled a některé z budov již dávno nestojí. U snímků východní a západní strany Valdštejnova náměstí před rokem 1881 jde o chybné vročení, neboť kandelábry plynového osvětlení tu vyrostly až po roce 1904, kdy byla postavena městská plynárna.

Práce je doplněna rejstříkem osob, rejstříkem současných i zaniklých jmen ulic a stručnou bibliografií adresářů a průvodců městem.

Kniha *Ulicemi Jičína* je pro Jičín knihou nového typu. Je napsána čtivou a přehlednou formou. Je třeba ocenit, že autorce se podařilo najít vhodné proporce mezi jednotlivými částmi hesel a zachytit v nich to podstatné. Rejstříky a přiložené mapy umožňují dobrou orientaci po díle i vyhledání konkrétní informace.

(ot)

FRANCEK, Jindřich: *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic.* Pecka, obecní úřad ve spolupráci s okresním úřadem v Jičíně 1994. 75 stran. – Tisk TYPOGRAF Petr Frys, Mostek. Grafická úprava Luboš Bucek.

V úvodu Jindřich Francek seznamuje čtenáře s počátky rodu Harantů, kteří patřili k drobné šlechtě západních Čech. Kryštof Harant se narodil roku 1564. Zásadní vliv na jeho vývoj měl pobyt na dvoře arcikníže Ferdinanda II. Tyrolského v Innsbrucku v letech 1576–1584. Bylo zde tehdy středisko středoevropské renesanční kultury. Kolem roku 1588 se oženil s Evou Kateřinou Černínovou z Chudenic a měli dvě děti, které zemřely na mor.

Když vypukla válka s Turky, zúčastnil se tažení do Uher jako velitel jednoho oddílu českého vojska. V té době zemřela jeho manželka. Kryštof Harant se jen těžce smiřoval s její ztrátou a rozhodl se k cestě do Jeruzaléma, na kterou se léta připravoval studiem cestopisů.

Na cestu se vydal v dubnu 1598 s Heřmanem Černínem z Chudenic, který též bojoval v Uhrách, kde se seznámili. Do Svaté země jeli lodí z Benátek do Jaffy (dnes (Tel-Aviv). V doprovodu dvou ozbrojených Turků se vydali do Jeruzaléma. V jeho okolí navštívili všechna posvátná místa. Pak navštívili Egypt, lodí se vrátili do Benátek a zde se rozloučili.

V letech 1604–1607 napsal Harant na Pecce svůj cestopis. V prvním díle vypráví o cestě do Palestiny, v druhém líčí cestu do Egypta a návrat domů. Text obohatil i svými kresbami. Z této doby je i jeho portrét od Jiljí Egidia Sadelera.

Autor se zabývá Harantem též jako hudebním skladatelem. Základní hudební vědomosti si asi rozšířil za svého pobytu v Innsbrucku, kde arci-

kníže Ferdinand měl vynikající dvorskou kapelu a školu, v níž se učilo jak zpěvu a kontrapunktu, tak i kompozici a hře na hudební nástroje. Dochované skladby svědčí o tom, že byl dobrým hudebníkem a významně se zapsal do vývoje české hudby.

Koncem století se stal Kryštof Harant komorníkem nad stříbrem na dvoře císaře Rudolfa II. Dne 16. ledna 1603 byl přijat sněmem do panského stavu a tím se dostal mezi přední české šlechtice.

Dne 12. května 1603 se podruhé oženil, a to s Barborou, vdovou po Karlu Škopkovi z Bílých Otradovic a na Pecce. Jeho druhá manželka měla na Pecce pojištěno 20 tisíc kop míšeňských. V červnu 1604 koupila polovinu peckovského panství a hradu. Ani druhé manželství netrvalo dlouho, neboť paní Barbora zemřela roku 1607.

Po abdikaci Rudolfa II. nastoupil Matyáš, který ponechal Haranta v dosavadní funkci a povýšil na dvorního radu. Když ale Matyáš přesídlil do Vídně, propustil jej z dvorské služby.

Kryštof Harant se roku 1609 oženil potřetí, a to s Annou Salomenou, dcerou Jana Hradišťského z Hořovic a Anny, rozené z Michalovic, v té době již manželky Viléma z Landštejna. Za přispění matky koupila Anna Salomena v listopadu 1612 druhou polovinu peckovského panství. Z jeho třetího manželství vzešli tři synové. Posledním Harantovým dítětem byla dcera Sibyla, která se narodila roku 1620.

Harant žil na Pecce v ústraní s pocitem ukřivdění, z něhož vyplývala jeho protihabsburská nálada, jež nakonec vyústila v náboženskou konverzi (1618).

Když došlo roku 1618 k stavovskému povstání, nebyl Kryštof Harant mezi direktory, teprve v březnu 1619 byl pověřen funkcí vojenského komisaře v slánském, litoměřickém, žateckém a rakovnickém kraji. V červnu se zúčastnil vojenského tažení proti Vídni, kde s deseti děly ostřeloval okna panovníkova sídla. Po sesazení Ferdinanda jmenoval nový český král Fridrich Falcký Haranta 13. listopadu 1619 radou dvorského i komorního soudu a prezidentem České komory.

Kryštof Harant nebojoval v bělohorské bitvě, ani nepatřil k vůdčím osobnostem povstání, proto nepočítal s přísným potrestáním a neopustil Čechy. Počátkem března 1621 byl na Pecce zatčen a uvězněn na Pražském hradě. Obžaloba ho vinila, že porušil přísahu danou císaři, podílel se na volbě zimního krále, přijal od něho úřad, vydával peníze komory ve prospěch povstalců, zúčastnil se tažení do Rakous a dal střílet panovníkovi do oken. Rozsudek zněl, že má být sťat a hlava při těle mrtvém ponechána. Dne 21. června 1621 byl s dalšími předáky českého povstání popraven na Staroměstském náměstí. Jeho tělo bylo pohřbeno v kostelní hrobce na Pecce.

Konfiskovanou Harantovu polovinu peckovského panství koupila jeho vdova Anna Salomena. Zůstala vdovou téměř čtyři roky, pak se provdala za Heřmana Černína z Chudenic, někdejšího Harantova přítele. Autor srovnává rozdílné osudy bývalých přátel, z nichž jeden byl popraven a druhý, který neměl žádné morální zábrany, byl stále úspěšný.

V práci jsou přehledně zachyceny osudy Harantových dětí a jejich potomků. Poslední z nich František Pavel Harant zemřel v roce 1728. Závěr díla tvoří kapitoly *Kryštof Harant očima historiků,* kde jsou citovány názory dějepisců, *Kryštof Harant a Pecka v literatuře* a *Kryštof Harant v pramenech,* což je edice šesti dokumentů z let 1605–1620.

Obci Pecce a jičínskému okresnímu úřadu se podařilo vydat publikaci po stránce obsahové velmi zdařilou. Za obsahem pokulhává počítačová sazba – neznalost dělení slov způsobila velké proklady mezi slovy, nebyly nastaveny konstantní odstavcové zarážky, nechybí ani další typografické prohřešky, což je škoda. Brožura, která bude prodávána především na samotném hradu Pecce, má nápadnou lesklou černou obálku, z níž vystupuje Harantův obličej a ruka s částí kordu. Do textu je vřazeno třináct reprodukcí.

(ot)

VÁVRA, Jaroslav: *Sborník vánočních písní a koled pro smíšený sbor.* Bez místa a vydavatele, 1993. 59 stran. – Tisk Informačně vzdělávací pedagogické centrum Hradec Králové.

Libštátský učitel a sbormistr semilského Jizeranu vydal neobyčejně záslužnou práci (graficky vyzdobenou žáky ZUŠ Semily z třídy Luboše Bucka), s akordickým doprovodem Jarmily a Petra Ochmanových. Je to po řadě let, kdy podobné soubory nemohly vycházet, ojedinělý počin, hodný následování.

Jde o úpravy většinou málo známých koled, především z Podkrkonoší, okolí Dymokur, některých písní z kancionálů (například Michnovy České mariánské muziky, Holanovy Kaple královské, Božanova Slavíčka rajského, Šteyera,

Třanovského, Krolmuse, Komenského a jiných) a několika cizích vánočních písní a spirituálů. Nejen z názvu sborníku, ale i z předmluvy je jasně patrné, že svazek je určen amatérským smíšeným souborům a nejširší veřejnosti. Proto je sympatické, že autor udává, odkud písně převzal, připojuje stručné poznámky k autorům kancionálů a výběrovou bibliografii k vánoční hudební tematice. Zde bych ještě doplnila velmi důkladnou základní práci dr. Jiřího Berkovce *České pastorely* (Praha, Editio Supraphon 1987). Lze omluvit některé drobné harmonické či rytmické chyby, které vznikly pravděpodobně jako omyly vlastního autorského přepisu. Z toho také vyplývá menší přehlednost textu některých písní. Půvabné dětské grafické práce dávají celému dílku sympatický rámec.

(em)

KUTNAR, František: *Příroda a domov. Střípky vzpomínek.* Praha, Historický klub 1993. 20 stran.

Historický klub v Praze vydal k nedožitým devadesátinám svého dlouholetého starosty a zároveň jako příležitostný tisk k 7. sjezdu českých historiků, který se konal 24.–26. září 1993 v Praze, drobnou knížku vzpomínek prof. dr. Františka Kutnara na rodný kraj – Mlázovice s okolím. Edičně ji připravil doc. dr. František Novotný.

Knížku tvoří dvě drobné črty, které původně měly být součástí připravované knihy vzpomínek na Kutnarovo dětství. První z nich – *Zimní les* – poeticky nastiňuje zimní náladu v Mlázovicích a připomíná dědečka – písmáka. Druhá – *Mlázovické panorama z Břid* – přibližuje Mlázovice a jejich okolí prostřednictvím reminiscencí z dětství. Knížka je tak holdem Mlázovicím, kde F. Kutnar prožil i svá poslední léta života a je tu pohřben.

(šť)

Svědectví. Výběr z článků redaktora časopisu Pavla Tigrida 1956–1991. Editor Jan Šícha. Semily, Městské muzeum s přispěním Českého literárního fondu 1992. 39 stran. – Tiskárna Novotný Turnov.

K expozici *Svědectví o nás,* připravené ve spolupráci s Pavlem Tigridem a otevřené v semilském muzeu v prosinci 1992, vydalo muzeum místo obvyklého katalogu edici článků P. Tigrida, uveřejněných v letech 1956–1991 v exilovém časopisu Svědectví. Publikace není rozsáhlá – kritérium pro výběr článků bylo dáno omezeným rozsahem, ale i úsilím editora nedávat do knížky články, které má český čtenář k dispozici v domácích mutacích Svědectví.

Editor Jan Šícha si předsevzal úkol *naznačit názorový a formální vývoj autora článků* – dodejme hned, že tento záměr splnil velmi dobře: identitu Tigridovu potvrdil obrazem mimořádně kultivovaného a erudovaného publicisty, tu tolerantního, tu útočného a ironického, komentujícího klíčové momenty československého dění uvedených let, navíc s přihlédnutím k širším evropským souvislostem.

Práce obsahuje sedmnáct článků, více či méně zkrácených. Najdeme zde mj. Tigridovu teorii gradualismu z roku 1959, ironický dopis A. Novotnému, elegantně odhalující dimenze intelektu jednoho z dělnických prezidentů, o nichž se doma vyprávěly anekdoty, úvahy o české národní povaze z roku 1973, založené na solidní znalosti prací k danému tématu již existujících (Tigridova dikce nemusí znít českému uchu vždy příjemně!), komentáře k událostem v Polsku, Maďarsku a SSSR, úvahy o dialogu mezi emigrací a domovem atd.

Čtenář, který většinou zná českou mutaci Svědectví, si zde naplno uvědomuje, čím časopis byl, proč proti němu komunistická moc s takovou vehemencí bojovala. Čtenář, který česká Svědectví nezná a expozici neviděl, může propadnout omylu, že Svědectví bylo časopisem jediného autora... Plejáda přispěvatelů by si jistě drobnou zmínku zasloužila. Dalo by se také mluvit o ne vždy bezvadné ediční technice či ne vždy dokonale provedené korektuře – to jsou však pouhé drobnosti. Zajímavý a záslužný ediční počin dal vzniknout publikaci sympatické (také díky příjemné grafické úpravě J. Bartáka), která kromě vyjmenovaných – a jistě i dalších kladů – připomene i určitou spjatost Pavla Tigrida s městem Semily.

(len)

KUBÁTOVÁ, Marie: *Poutnické povídky.* Třebechovice pod Orebem, nakl. Libros 1993. 135 stran.

Nebývá zvykem hodnotit ve sbornících našeho typu beletrii – v případě Marie Kubátové

udělejme ale výjimku. Neboť Marie Kubátová je nejen spisovatelka, lékárnice (a doktorka přírodních věd), dobrá matka a žena, ale také nadšená obdivovatelka Krkonoš a Podkrkonoší a znalkyně zdejšího folkloru. Svá národopisná putování podnikala zprvu se svou matkou, spisovatelkou Amalií Kutinovou, později sama nebo i s odbornými znalci. Výsledkem je celá řada knížek a rozhlasových pořadů.

Postupně se však zájem Marie Kubátové prohluboval a rozšiřoval – za poznáním minulosti celé přilehlé oblasti východních Čech. Zajímavé známé i zapomenuté příběhy literárně dotvářela, až vznikla v roce 1986 knížka *Povídky z muzejních vitrín* (vydal Kruh v Hradci Králové) a nyní i povídky *Poutnické*.

Autorčin pracovní postup je v obou knížkách shodný. Zalíbí se jí historický předmět, pověst, zajímavý životní příběh, událost, stavba, pak si zjistí k danému tématu všechny podrobnosti – a už zbývá jen vyfabulovat literární děj a svěřit ho papíru. Ale zas tak jednoduché to není: co jen vše musela vyslechnout, přečíst a projet, než vznikla koncepce díla a pak jeho konečné literární ztvárnění.

A tak autorka prochází krajem, zaujme ji Humprecht a Trosky i Šolcův statek v Sobotce, s obdivem sleduje záchranu starohradského zámku, inspirací jí je lomnický graduál stejně jako obraz Pobití Sasíků z turnovského muzea či železné hodiny z muzea trutnovského, z její vůle oživnou historické osobnosti novopackého Vojty Suchardy či úbislavického Jana Gebauera i anonymní student, procházející Jičínem roku 1620.

Marie Kubátová, ať chce či nechce, je touto částí své tvorby vynikající popularizátorkou regionální historie. A to je potřebné a záslužné.

(blk)

KALISTA, Zdeněk: *Veliká noc*. Praha, Aeterna 1993. 71 stran.

Ačkoliv není běžné v odborných publikacích recenzovat básnické sbírky, u Zdeňka Kalisty sluší učinit výjimku. Tvorba básnická i vědecká se u něj prolínaly. Jeho poslední básnická sbírka, na níž tu upozorňujeme, vznikla téměř na samém konci jeho života poté, co téměř oslepl a nemohl se již plně věnovat historické práci. Je to reflexivní lyrika, v níž Kalista – historik a básník – rekapituluje svůj život a chystá se na Věčnost. Vrací se tu domů do rodných Benátek nad Jizerou, nostalgicky vzpomíná svých druhů ze školních let a připomíná dnešní pochmurný osud hrdého sídla Humprechta Jana Černína z Chudenic, jenž byl jednou z jeho lásek – zámek Kosmonosy. To jsou jedny ze základních motivů, k nimž se tu vrací. Je to jinak poezie muže, tíživě prožívajícího stáří, leckdy bez pomoci a soucitu, ale nikdy neupadajícího v sentimentalitu, bolestínství, ale naopak plná smíru s osudem, který mu přinesl nejen bolest a strádání, ale také spoustu krásných chvil (reflexí toho jsou ve sbírce například italské motivy).

Poslední Kalistovu básnickou sbírku doprovází zasvěcený doslov jeho přítele Jaromíra Hořce, nazvaný *Od ráje srdce k Veliké noci*. V něm hodnotí a rozebírá celou básnickou tvorbu Z. Kalisty v korespondenci s jeho životními osudy, a to od jejích počátků (sbírka Ráj srdce) – až po tuto poslední, jež původně byla určena jen malému okruhu přátel a známých. Pronáší tu i svůj úsudek nad vztahem Kalisty jako básníka a historika, který oba protipóly dobře vystihuje: *V historické interpretaci se Kalistův poetický vid realizuje mnohem výrazněji a osobitěji než v jeho lyrické tvorbě.* Připomeňme ještě, že Kalistova poslední básnická sbírka vyšla poprvé v roce 1987 v samizdatové České expedici a týž rok v Mnichově. V tomto vydání se tak poprvé dostává do rukou širšího okruhu českých čtenářů.

(št)

BAUEROVÁ, Anna – BAUER, Jaroslav: *Tajemství chrámových pokladů*. Vimperk, PAPYRUS a Rudná u Prahy, JEVA 1993. 233 s. – Tisk Severografia Most.

ILLANI, Zvi – GOLDBERG, Yitzhak – WEINBERGER, Jaakov: *Diamonds and gemstones in Judaica*. Ramat Gan, Harry Oppenheimer Diamond Museum with The Schnitzer Foundation for Research on the Israeli Economy and Society – Bar-Ilan University [b.d.]. 253 s. – Tisk Grafolit.

Mineralogické atlasy a příručky, zejména jejich kapitoly o drahých kamenech, patřily vždy k oblíbeným u čtenářů i nakladatelů. Konjunktura, kterou nyní prožívají, však přece jen nemá obdoby, protože je spojena s komplexnějším pohledem na drahokam jako kulturní fenomén,

nazíraný nejen očima přírodovědce, ale i umělce, historika, filozofa a lékaře.

Z řady publikací, které o drahých kamenech a jejich místě v dějinách lidstva v poměrně krátké době vyšly, chceme upozornit na dvě takříkajíc z opačného pólu. První, přitažlivě nazvaná *Tajemství chrámových pokladů*, seznamuje čtenáře populárním způsobem s pozoruhodnostmi pokladnic významných evropských chrámů. Sbírky drahocenných předmětů, výjimečných zlatnických a klenotnických prací nebo glyptiky (řezby do drahokamů) religiózního charakteru přispívaly k prestiži svatyní, neboť zpravidla ukrývaly významné relikvie. Ty hrály významnou roli v oficiálním, praktickém náboženství i středověké či barokní mystice. Anna a Jaroslav Bauerovi, historička umění a profesor přírodovědecké fakulty UK v Praze, se v knize zabývají především významnými předměty v pokladu svatovítské katedrály, např. svatováclavskou zbrojí. Záměr zasadit jejich vznik a působení do dobových souvislostí nebo uměleckohistorického kontextu autory vedl také k četným exkursům do našich i evropských dějin, k významným osobnostem, událostem a zahraničním památkám. Vznikla tak poutavá, čtivá knížka, která uspokojí široké publikum se zájmem o drahé kameny a kulturní dějiny. Pasáže věnované gemologickým rozborům klenotů a starým kamenářským technologiím však přinášejí zajímavé informace i pro odbornou veřejnost. Je z nich patrná důkladná znalost materiálu – prof. Bauer prováděl gemologický rozbor Nostického plenáře a dalších chrámových klenotů – a na rozdíl od někdy rozvleklých historických odstavců působí příjemně věcně a autenticky. Jedinou výtku (pomineme-li stylistiku se spoustou zbytečných závorek) zaslouží překvapivě chudý obrazový doprovod nekvalitních reprodukcí, jenž mohl v opačném případě pomoci knize do kategorie reprezentativních odborných publikací.

Druhá knížka, *Diamond and gemstones in Judaica*, bude širší čtenářské obci hůře dostupná nejen proto, že vyšla v angličtině, ale hlavně, vydalo ji Oppenheimerovo muzeum diamantů v Ramat-Gan a je zřejmé, že k nám dorazí pouze v několika exemplářích. Jde o výběrovou antologii z tradičních židovských textů, např. Talmudu, sestavenou třemi rabíny. Citací autentických pramenů a připojeným kritickým komentářem autoři mapují postavení a roli drahých kamenů v kultuře židovského národa, v náboženství, lékařství, hospodářském a společenském životě. Tato kniha je mimořádně cenným pramenem (protože vlastně ojedinělým) a může být užitečná zejména při objasňování kořenů citového a filozofického vztahu dnešního člověka, například šperkaře, léčitele–psychotronika, ale i laické veřejnosti k drahokamům. Odtažitost židovské kultury od křesťanské není tak fatální, jak by se mohlo při pohledu do minulosti zdát. Křesťanství například akceptuje Starý zákon – kodifikují se v něm naše základní etické a morální hodnoty (Mojžíšovo desatero), přitom je vlastně historií lidu Izraele. O této spojitosti dvou náboženských a kulturních světů najdeme v Písmu příklady dokonce i pro oblast drahých kamenů: dvanáct drahokamů na pektorálech židovských velekněžů, symbolů dvanácti židovských kmenů, jsou tytéž, z nichž je v novozákonním (tedy již ryze křesťanském) evangeliu sv. Jana vystavěn Nový nebeský Jeruzalém. Je nasnadě, že mnohé z orientálních metafyzických představ o nadpřirozené a léčebné moci drahých kamenů, které židovské prameny uchovaly, převzaly později středověké a renesanční lapidáře evropských učenců i dnešní více či méně seriózní odborná literatura. Tato kniha navíc věnuje značný prostor tradičním obchodním praktikám, např. oceňování drahokamů, a sociálním jevům (partnerství v obchodě, zvykové právo), které obchod s drahokamy provázejí. Představuje proto jedinečný zdroj, přibližující jinak prakticky nedostupné a přitom mimořádně cenné gemologické, ale i historické a etnografické prameny.

(mc)

FRANCEK, Jindřich: *Soudní kniha města Jičína z let 1457–1547.* In: Východočeský sborník historický. Sv. 2. Pardubice 1992, s. 57–82.

Autor vychází ve svém článku ze své diplomové práce z roku 1977 *Písemnosti, kancelář a správa města Jičína v době pohusitské* a disertační práce z roku 1978 *Jičín a jeho městské knihy v letech 1431–1547.*

V úvodu se zabývá osudem jičínských městských knih, kterých se přes četné požáry zachovalo poměrně dosti.

Ve čtyřicátých letech minulého století z nich pořizoval výpisky katecheta místního gymnázia Jan Sidon. Po jeho odchodu z Jičína pokračoval na přípravách dějin města Jičína profesor gymnázia Antonín Vánkomil Maloch. Po Malochově smrti převzal práci na dějinách pracovník vídeňské dvorské knihovny Ferdinand Menčík, který

roku 1898 vydal nejstarší jičínskou soudní knihu z let 1361–1407.

Pokud předpokládáme, že druhá soudní kniha se nezachovala, byla soudní kniha města Jičína z let 1457–1547 v této řadě knihou třetí. I ona po rozchvácení městského archivu v polovině devatenáctého století byla považována za ztracenou. Až v březnu 1878 ji nalezl profesor Maloch ve starém haraburdí na půdě radnice. S Malochovou pozůstalostí se kniha dostala do jičínského městského archivu. V roce 1973 byla konzervována a nově svázána v konzervační dílně státního oblastního archivu v Zámrsku.

Po podrobném popisu soudní knihy provedl autor důkladný paleografický rozbor a zjistil, že do knihy psalo celkem devatenáct písařů, z nichž pouze devět déle – ostatní byli písaři příležitostní. I když v soudní knize není žádný jmenován, snaží se autor alespoň k některým rukám přiřadit jména tehdy uváděných písařů. Z jazykové formy zápisů je zřejmé, že všichni písaři byli české národnosti. Do soudní knihy bylo psáno při zasedání městského soudu, a to do knihy předem svázané.

Po paleografickém rozboru následuje podrobný rozbor diplomatický. Soudní kniha začíná zápisem o sázení městské rady. Má 3023 zápisů vedených chronologicky podle soudů. Nejvíce se jich týká převodů nemovitostí, a to jak trhem, tak kšaftem (71,04 procent zápisů). Druhou skupinu představují manželská vzdání (18,32 procent). Dále tu jsou peněžní pohledávky (4,36 procent) a zápisy o podílech (3,24 procent). Zbytek tvoří různé zápisy o smlouvách, výpisy z desk zemských, zápisy o koupi a odkazu kalichů apod. V soudní knize – na rozdíl od té nejstarší – zcela chybí zápisy trestní povahy.

V prvé skupině je osmnáctkrát více převodů trhem než kšaftem. Zápisy o prodeji byly do soudní knihy psány až po úplném zaplacení, na rozdíl od trhových knih, kam byly kromě trhu zapisovány též jednotlivé splátky. V Jičíně jsou trhové knihy doloženy od konce 15. století.

Zápisy kšaftů jsou obdobné, jako u převodů trhem. Odkazující si nejčastěji vymiňovali právo disponovat majetkem až do své smrti. Zápisy kšaftů se v soudní knize vyskytují pravidelně do roku 1495, pak jen ojediněle. To souvisí se vznikem speciální knihy kšaftů.

Zvláštním druhem jsou takzvaná manželská vzdání. V nejstarší knize se vyskytují v jediném zápise, v novější nejčastěji ve dvou zápisech, v nichž si manželé vzájemně odkazují svůj majetek. Dalším druhem jsou zápisy o podílech. Kdo vzal svůj díl, vzdal se tímto zápisem dalších nároků.

Zápisy o převodu nemovitostí trhem a kšaftem, manželská vzdání a zápisy o podílech tvoří 92,6 procent obsahu soudní knihy. Zápisy peněžních pohledávek, kvitancí, obligací, rukojemství apod. se liší co do složitosti a obšírnosti takřka případ od případu. Zápisy tohoto druhu se v soudní knize vyskytují poměrně pravidelně do roku 1490 a poté jen ojediněle.

Po stránce jazykové je 85,7 procent zápisů českých, 11,1 procent latinských a 3,2 procenta smíšených, kde do latinského textu pronikly české pádové koncovky i celá česká slova. Až do roku 1465 převažují latinské zápisy, v roce 1473 mizí.

Diplomatický rozbor soudní knihy dokazuje, že do ní byly zaznamenávány soukromoprávní záležitosti nejen jičínských měšťanů a obyvatel okolních vsí Staré Místo, Čejkovice, Vokšice, Holín a Ohaveč, které byly uvedeny v privilegiu Čeňka a Petra z Veselí a z Vartemberka ze 17. 7. 1416 a kteří na to měli právo, ale i poddaných dalších vsí i příslušníků nižší šlechty. To svědčí o důvěře v zápisy městských knih.

Velmi svědomitě provedený rozbor knihy nám dává nahlédnout nejen do způsobu jejího vedení, ale nabízí i možnosti ke srovnání se situací v jiných městech.

(ot)

FRANCEK, Jindřich: *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky.* In: Východočeský sborník historický. Sv. 3. Pardubice 1993, s. 273–298.

Jindřich Francek se ve své studii opět vrací k nerovnému mileneckému poměru Elišky Kateřiny Smiřické s panským kovářem Jiřím Wagnerem, jehož tragické důsledky zasáhly nejen do dějin Smiřických, ale i celé řady dalších šlechtických rodů. Článek psaný na základě důkladného studia pramenů i literatury podává úspornou formou velmi dobré vylíčení příběhu i širších souvislostí.

Studii začíná přehledným podáním osudů rodu Smiřických. V době husitských válek vynikl člen nevýznamného zemanského rodu Jan Smiřický, který položil základy rodového majetku. Pro intriky proti Jiřímu z Poděbrad byl 7. září 1453 popraven. Koncem 15. století byli Smiřičtí povýšeni do panského stavu a do počátku 17. století se stali nejbohatšími v Čechách. Pro

udržení majetku bylo důležité i to, že jejich panství byla řízena jako jeden hospodářský celek.

Otcem Elišky byl Zikmund Smiřický, který převzal rodový majetek roku 1597 po smrti svého strýce Jaroslava. S Hedvikou z Hazmburku měl pět dětí. Ač byl pověstný svou šetrností, na vzdělání synů nešetřil, protože se s nimi počítalo pro politickou dráhu. Po Zikmundově skonu (27. 5. 1608) se obrovského majetku ujal nejstarší syn Jaroslav, který se roku 1610 oženil, ale brzy na to zemřel. Seniorem rodu se stal Albrecht Václav z náchodské větve Smiřických, ale i on 24. 4. 1614 zemřel. V této době žili již jen dva Smiřičtí, slabomyslný Jindřich Jiří a jeho bratr Albrecht Jan, který se stal dědicem celého rodového majetku.

Albrecht Jan se po návratu z cest účastnil politického života. Byl jedním z iniciátorů defenestrace císařských místodržících 23. května 1618. Stavovská opozice s ním měla dalekosáhlé plány. Připravovaný sňatek s Emílií Alžbětou, dcerou hanavského vévody, jej měl vynést snad až na český trůn. Všechny plány ukončila 18. listopadu 1618 krutá smrt.

Článek se vrací k osudům Elišky Kateřiny. Autorovi náleží zásluha, že poprvé v úplnosti přetiskl vyšetřovací protokol s Jiříkem Wagnerem (datovaný 19. 10. 1619), do kterého se na zámku v Kostelci nad Černými lesy zamilovala Eliška Kateřina Smiřická a v letech 1607 až 1608 se s ním tajně scházela. (Pozn. red.: vzhledem k pikantnosti obsahu J. Francek usoudil, že by článek pro náš *seriózní* vlastivědný sborník nebyl právě vhodným.) Když se na jaře 1608 před vojskem uhersko-rakouské konfederace v čele s arciknížetem Matyášem uchýlili Smiřičtí (i s kovářem) na Hrubou Skálu, poměr se prozradil. Eliška byla uvězněna na Hrubé Skále a později na Kumburku. Po smrti Albrechta Jana Smiřického vládla jménem choromyslného bratra Jindřicha Jiřího Eliščina mladší sestra Markéta Salomena, manželka Jindřicha Slavaty, která v roce 1619 vyvolala nové vyšetřování případu.

Do sporu zasáhl Otto Jindřich z Vartenberka, který Elišku z kumburského vězení osvobodil, vzal si ji za manželku a koncem roku 1619 se s ní usadil v Jičíně. Jindřich Slavata jménem své manželky Vartenberka žaloval. Spor skončil známým výbuchem střelného prachu v jičínském zámku (1. 2. 1620), právě když se v něm sešla královská komise; v jeho troskách zahynulo na čtyřicet osob, mj. také Eliška Kateřina a Jindřich Slavata. Markéta Salomena Slavatová po Bílé hoře opustila Čechy i s bratrem Jindřichem Jiřím a statků Smiřických se zmocnil její příbuzný Albrecht z Valdštejna.

V závěru autor ukazuje na široký ohlas příběhu tragické lásky Elišky Kateřiny Smiřické v lidové slovesnosti i v dílech spisovatelů a dramatiků. Snaží se poskytnout nejen co nejúplnější pravdivý pohled na tuto událost, ale zamýšlí se i nad příčinami, které k nerovnému vztahu vedly.

(ot)

WÁGNER, Jaromír: *Máchovské omyly II.* In: Českolipsko literární. Sv. 10. Česká Lípa, okresní archiv 1991. S. 55–82.

Známý máchovský badatel dlouhá léta rozpřádá nitky polopravd, smyšlenek i lží, do nichž generace Máchových ctitelů i nepřátel halí tajemné životní osudy nešťastného romantika (např. *Máchovské omyly.* In: Českolipsko literární, sv. 6, Česká Lípa 1984, s. 109 a n.). V našem sborníku si chceme povšimnout alespoň těch kapitol, jež se bezprostředně dotýkají podkrkonošských momentů a mohly by být v odlehlém regionálním periodiku (mimochodem znamenité kvality) přehlédnuty.

II. kapitola doplňuje dřívější autorovu studii *Pouť za tváří K. H. Máchy* ve sborníku Litoměřicko (sv. 21–22, 1985–1986, s. 97 a n.) a reaguje na pokusy rozličných publicistů z konce osmdesátých let, jak ještě máme v živé paměti, o rekonstrukci Máchovy tváře. Wágner archivními prameny dokazuje, že Josef Uman obkreslil májovcům r. 1858 na Valdštejně omylem hlavu sv. Jana Křtitele z fresky v kapli na prvním nádvoří, která po úpravách byla publikována jako Máchův portrét, zatímco skutečnou Máchovu podobu (podle svědectví jeho bratra Michala a Josefa Hoška) zachycoval oltářní obraz sv. Jana Křtitele ve valdštejnském kostele sv. Jana Nepomuckého. Obraz v kostele viděl r. 1862 i 1885 August Sedláček, ovšem už inventáře z minulého století na tomto místě znají jen dnešní obraz Nepomukův. Podle Wágnera lze hypoteticky předpokládat, že Johánkův obraz mohl být v čase srpnového svátku nahrazován odněkud přineseným Křtitelovým, skutečně podle Máchy malovaným. Při poslední restauraci fresky v kapli se Petr Prokopec a Antonín Tenzer dopustili další blamáže – Maškovu signaturu z r. 1837 přečetli jako *Mazánek* s datem 1857, čímž se jim zrodil nikdy neexistující restaurátor. Wágner se pídil po portrétu od Jana

Zachariáše Quasta, který podle Lori Šomkové zachycoval Máchovu podobu nejlépe. Reprodukován byl v r. 1910, než byl Quastovým synovcem prohlášen za strýcův autoportrét. Wágner nalezl další bezpečné autoportréty, které antropolog MUDr. E. Vlček odlišil od onoho z roku 1910.

V VII. kapitole autor vyvrací smyšlenku o *největší lásce* Máchově, Anně Vrabcové z Bukoviny u Hrubé Skály; tento vztah vznikl jen v představách Františka Žídka z Přepeř, stejně jako oba Máchovi synové, kteří se měli Vrabcové nemanželsky narodit. Ač k těmto fantaziím neexistuje jediný doklad, od roku 1982 (turistický průvodce Český ráj a Podkrkonoší) se krom Žídkových samizdatů nezadržitelně šíří ve vlastivědné literatuře i publicistice.

(in)

Autoři tohoto svazku:

Jaroslav Barták, státní okresní archiv Semily; Mgr. Karol Bílek *(blk)* a PhDr. Eva Bílková, Literární archiv PNP, pracoviště Staré Hrady u Libáně; PhDr. Miroslav Cogan *(mc)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Ing. Bronislava Danielová, Okresní muzeum a galerie Jičín; PhDr. Jindřich Francek, státní okresní archiv Jičín; PhDr. Vladimíra Jakouběová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc. *(len)*, Jihočeská univerzita České Budějovice; PaedDr. Jan Luštinec *(jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; PhDr. Eva Mikanová *(em)*, Praha; PhDr. Ivo Navrátil *(in)*, státní okresní archiv Semily; PhDr. Vratislav Nejedlý, CSc., Státní ústav památkové péče Praha; PhDr. Jiří Procházka, Muzeum skla a bižuterie Jablonec nad Nisou; Mgr. Jan Prostředník, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Ing. Jiří Slavík, Památkový ústav Pardubice; Miloš Suchomel, prom. hist., Praha; PhDr. Jan Šťovíček *(šť)*, Národní technické muzeum Praha; Oldřich Turčín, prom. hist. *(ot)*, Jičín; PhDr. Jiří Úlovec, sekce archivní správy CSÚ ministerstva vnitra ČR; PhDr. Jiří Waldhauser, CSc., Národní technické muzeum Praha; doc. PhDr. Vladimír Wolf *(vw)*, Vysoká škola pedagogická Hradec Králové, PhDr. Pavel Zahradník, Státní ústav památkové péče Praha.

Z obsahu posledních svazků vlastivědného sborníku
Z Českého ráje a Podkrkonoší:

3. svazek - 1990. 151 stran. Cena 25 Kč
F. Jirásko: Josef Mirovít Král a jeho místo ve východočeském národním obrození; J. Štovíček: Báňské podnikání Liebiegů na Semilsku a Železnobrodsku; M. Cogan: Východiska tvorby malíře Jana Prouska; J. Barták: Poslední role Narcisy Kolihové; V. Votoček: Příspěvek k historii profesionální a amatérské fotografie v Semilech; V. Ron: Lidová komedie o svatém Ivanu, patronu Českého království; J. Waldhauser–J. Kosina: Archeologické nálezy v Českém ráji během minulých čtyřiceti let; Z. Kašpárek: Obavy ze zatmění Slunce roku 1654; J. Luštinec: Empírová kašna v Jilemnici; V. Heřman: Výtvarný spolek Tvorba v Semilech; T. Šimek: Podaří se zachránit Trosky?

4. svazek - 1991. 161 stran. Cena 25 Kč
V. Hamáčková: Židovský hřbitov v Turnově; M. Lenderová: Turnovská městská škola v letech 1772 až 1870; J. Štovíček: Dolování uhlí na Lomnicku; V. Votoček: Po stopách semilského okrašlovacího spolku; V. Kmuníček: Větrov Zdeňka Róna; J. Bayer: Domov v Čechách císařsko-královských, republikánských, protektorátních a komunistických; L. Procházka - J. Luštinec: Fotodokumentace lidové architektury ve fondech Krkonošského muzea v Jilemnici; L. Schmid: Jan Antonín Želízko; V. Ron: K poslední inscenaci sousedského divadla

5. svazek - 1992. 208 stran. Cena 30 Kč
J. Hanzal: Josef Pekař - historik české půdy; P. Čech - M. Lutovský: Švédské šance v pravěku a rané době dějinné; J. Luštinec: Příspěvek k umělecko-historickému zhodnocení kostela sv. Vavřince v Jilemnici; J. Tomíček: Varhany v horním Pojizeří I; H. Maierová: První tři desetiletí v historii turnovského muzea; V. Votoček: K počátkům vojenského odboje na Semilsku; J. Francek: Písemné prameny k dějinám města Jičína; V. Jakouběová: Lidová architektura na fotografiích Petra Matouška; D. Lachmanová: Profesor Jiří Trejbal a národopis; I. Navrátil: Desfourská panství v berní rule roku 1654 (edice); J. Waldhauser: První stadium vývoje města Mladé Boleslavi podle aktuálních historických pramenů; J. Slavík: Příspěvek ke stavební podobě turnovských domů; M. Cogan: Počátky moderního kamenářského průmyslu v Turnově; M. Lenderová: Působení frankofilních spolků Alliance Française v Jičíně a v Turnově; J. Barták: Jilemnické plastiky Bohumila Kafky; J. Štovíček: Nad národopisnými sběry Jaroslava Večerníka

6. svazek - 1993. 185 stran. Cena 30 Kč
M. Cogan: Kostely v Jenišovicích, Železném Brodě a Lomnici n. Pop.; J. Tomíček: Varhany v horním Pojizeří II; V. Ron: První poznámky k železnobrodským pašijím; M. Lenderová: Působení Antonína Marka jako školdozorce turnovského vikariátu; K. Kučera: Úvaha nad dílem Karla Kazbundy; I. Navrátil: K událostem let 1968-1970 v semilském okrese; J. Slavík - L. Svoboda: Nástin vývoje tvrzí na Jičínsku; E. a K. Bílkovi: Přehled osobních fondů v Literárním archivu PNP (se vztahem k Českému ráji a Podkrkonoší); J. Slavík: K charakteru zástavby jičínských předměstí v 16. století; M. Cogan: Objev mytologických fresek v Mnichově Hradišti; W. Wowková: Na stopě zapomenuté literátky; J. Barták: Turnovské zastavení Emy Destinnové; V. Votoček: František Hyška – veřejný činitel a organizátor boje proti nacismu

Supplementum 1 - 1994 (v tisku). Sborník referátů z konference Josef Pekař a české dějiny 15.-18. století, konané 8.-9. dubna 1994 v Turnově a lázních Sedmihorkách. Cena 40 Kč
J. Francek: Pekařova společnost pro povznesení Českého ráje; Z. Beneš: Pekařova periodizace českých dějin; M. Novozámská: Josef Pekař v pozůstalosti Josefa Klika; R. Ferklová: Zdeněk Kalista - Pekařův žák, interpret a polemik; J. Štovíček: J. Pekař, J. V. Šimák a počátky české etnografie; I. Kořán: Josef Pekař a výtvarné umění; M. Štemberková: Dějiny školství a vzdělanosti v díle J. Pekaře; B. Zilynskyj: Josef Pekař a Mychajlo Hruševskyj; J. Bouček: Slavíkova kritika Pekařova pojetí husitství; J. Pánek: Pekařovo pojetí předbělohorské doby; J. Hanzal: Duchovní tvářnost pobělohorských Čech a dílo J. Pekaře; J. Skutil: Schillerův Wallenstein a Pekařův Valdštejn; J. Čechura: Josef Pekař, sociální historik pozdního středověku; E. Maur: Josef Pekař a česká agrární historiografie; M. Ryantová: Po stopách vzniku Knihy o Kosti a jejího třetího dílu; V. Vlnas: Čtvrtá kapitola z boje o sv. Jana Nepomuckého; K. Novotný: České národní obrození a dílo Josefa Pekaře

Adresa redakce a administrace sborníku:
Státní okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou čp. 41, 512 05 Háje nad Jizerou

OBSAH

Články a studie

Jan Prostředník Novopacké hrnčířství od pravěku po středověk 7

Jiří Slavík Turnovská radnice v letech 1526 až 1993 29

Jindřich Francek Rebelie železnických poddaných v 17. století 51

Jan Šťovíček Národopisná výstava československá v horním Pojizeří 63

Jiří Procházka Spor o výrobu jabloneckého zboží v čase mnichovské tragédie 83

Ivo Navrátil K událostem let 1968-1970 v semilském okrese - II 95

Materiály

Vratislav Nejedlý – Miloš Suchomel – Pavel Zahradník Mariánské a další světecké sloupy na Jičínsku 131

Drobnosti

Jiří Waldhauser Zánik keltského osídlení Českého ráje a Pojizeří na základě archeologického výzkumu v Branžeži v roce 1993 159

Jiří Úlovec Příspěvek k historii tvrze v Mlázovicích 167

Milena Lenderová Neznámá registra P. Antonína Marka 173

Jaroslav Barták Architekt Jan Vejrych a nevkus(?) české neorenesance 174

Kronika

Státní okresní archivy Semily a Jičín v roce 1993 183

Pracoviště Literárního archivu PNP Staré Hrady v roce 1993 186

Muzea v Turnově, Jičíně, Semilech, Jilemnici a Lomnici n. P. v roce 1993 186

Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v letech 1992-1993 193

K šedesátinám Františka Nováka 203

K pětašedesátým narozeninám J. V. Scheybala 204

Literatura

Referáty a zprávy 209

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník

svazek 7

Vydal státní okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou ve spolupráci se státním okresním archivem Jičín, okresními úřady v Semilech a Jičíně a městským úřadem v Jičíně roku 1994. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Jan Luštinec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Otakar Kudrnáč a Jaroslav Hajfler. Vytiskly Unipress, Turnovské tiskárny, s. r. o., Turnov. Náklad 800 výtisků. Stran 221.

02/61

Cena výtisku 35 Kč